

Rodna perspektiva proračunskog procesa

Sikirić, Ana Marija

Doctoral thesis / Disertacija

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Economics / Sveučilište u Rijeci, Ekonomski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:192:324429>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-27**

SVEUČILIŠTE U RIJECI
EKONOMSKI FAKULTET

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Economics and Business - FECRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
EKONOMSKI FAKULTET

Ana Marija Sikirić

**RODNA PERSPEKTIVA
PRORAČUNSKOG PROCESA**

DOKTORSKI RAD

Rijeka, 2017.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
EKONOMSKI FAKULTET

Ana Marija Sikirić

**RODNA PERSPEKTIVA
PRORAČUNSKOG PROCESA**

DOKTORSKI RAD

Mentor: Izv. prof. dr. sc. Davor Vašiček
Komentor: Izv. prof. dr. sc. Saša Drezgić

Rijeka, 2017.

UNIVERSITY OF RIJEKA
FACULTY OF ECONOMICS

Ana Marija Sikirić

**A GENDER PERSPECTIVE OF THE
BUDGET PROCESS**

DOCTORAL THESIS

Rijeka, 2017.

Mentor rada: Izv. prof. dr. sc. Davor Vašiček

Komentor rada: Izv. prof. dr. sc. Saša Drezgić

Doktorski rad obranjen je dana 15. svibnja 2017. na Ekonomskom fakultetu Sveučilišta u Rijeci, pred Povjerenstvom u sastavu:

1. Prof. dr. sc. Josipa Mrša, predsjednica povjerenstva
2. Prof. dr. sc. Anđelko Akrap, član povjerenstva
3. Prof. dr. sc. Anto Bajo, član povjerenstva

*Ženom se ne rađa.
Ženom se postaje.*

Simone de Beauvoir

*Mojim najdražima,
mojim roditeljima...*

ZAHVALA

Pisanje doktorske disertacije je za svakog doktoranda stresno razdoblje obilježeno pomiješanim emocijama ponosa, nesigurnosti, straha, zamora, nezadovoljstva, ali i sreće. To je osobito izraženo ako je doktorand mlad, neiskusni i tek na početku svog znanstvenog puta, baš kao ja, stoga je podrška i razumijevanje bliskih ljudi ključna za uspješan završetak doktorskog studija.

Upravo zahvaljujući ljubavi, kontinuiranoj podršci i vjeri u mene mojih roditelja nastao je ovaj doktorski rad čijom obranom je završen jedan vrlo važan dio mog znanstvenog puta. Izuzev roditelja vrlo važnu ulogu na tom putu su činili i moja sestra, brat te mali nećak Fran čija prisutnost je bio redoviti poticaj za daljnje korake, ali i podsjetnik na istinske izvore sreće.

Zahvaljujem svojim prijateljima bez kojih cijeli ovaj tijek mog studiranja ne bi bio ovako zabavan uz posebnu zahvalu mojim kolegama Bojani, Dariu, Josipu, Stelli i Saši koji iz osobnog iskustva znaju izazove i unutarnje borbe s kojima se svatko bori tijekom doktorskog studija te su samim time bili iznimna podrška puna razumijevanja, ali i izvor sreće i smijeha.

I na kraju posebno hvala mom mentoru izv. prof. dr. sc. Davoru Vašičeku zahvaljujući kojem sam se počela baviti problematikom rodno osjetljiva proračuna i koji je na ovom putu bio moj treći roditelj. Hvala i komentoru izv. prof. dr. sc. Saši Drezgiću koji je bio naš vjerni pratilac na ovom putu i vjerujući u moje sposobnosti otvorio mi brojna vrata i uključio me u razne aktivnosti kao i prof. dr. sc. Josipi Mrši koja je svojim radom pravo nadahnuće.

Još jednom hvala Vam svima.

SAŽETAK

Proračun središnje i lokalne države se najčešće percipira kao rodno neutralan instrument fiskalne politike jer su njime numerički prikazani ukupni javni prihodi i rashodi koji rezultiraju proračunskim suficitom ili deficitom. Ipak, proračun ima bitno različit utjecaj na žensko i muško stanovništvo koji proizlazi iz njihovih različitih društveno oblikovanih rodnih uloga, stoga vlada pri donošenju proračuna treba prepoznati i uvažavati različite uloge i obveze muškaraca i žena u svom društvu te na temelju navedenih spoznaja alocirati javni novac i implementirati politike i programe na način da doprinose rodnoj jednakosti. Temeljni cilj doktorskog rada je otvoriti pitanje postojećeg problema rodne nejednakosti, njegovih uzroka i posljedica te znanstveno utemeljenim činjenicama osvijestiti potrebu za implementacijom rodno osjetljivijeg proračuna koji ne samo da neće imati različiti utjecaj na žene i muškarce, nego će ujedno i promovirati rodnu jednakost kao jedan od važnih ekonomskih, političkih i socijalnih ciljeva. Rodno osjetljivi proračun integriranjem socijalnog i ekonomskog razvoja promiče komplementarnost gospodarskog rasta i društvene jednakosti, jača procese javnog upravljanja i doprinosi efikasnosti ekonomskih politika bez negativnog učinka na rodnu jednakost. U teorijskom dijelu rada prikazane su koristi, sudionici, preduvjeti i faze implementacije procesa rodno osjetljiva proračuna. Budući da je intenzivnije uključivanje žena na tržište preduvjet veće rodne jednakosti u društvu, za rješavanje problema rodne nejednakosti nužno je financiranjem određenih javnih funkcija ženi olakšati usklađivanje profesionalnog i obiteljskog života te joj na taj način omogućiti ravnopravniji položaj na tržištu rada. S obzirom na činjenicu decentraliziranog ispunjavanja pojedinih funkcija države primarna empirijska istraživanja fokusirana su na razinu rodne osviještenosti lokalnih politika i strukturu javne potrošnje u gradovima Republike Hrvatske. Pritom se prvenstveno razmatra razina zadovoljenja potreba te apsolutna i relativna razina javne potrošnje za predškolski odgoj i obrazovanje djece kao mjere koja "oslobađajući" roditelje cjelodnevne briga za djecu omogućuje sudjelovanje oba roditelja na tržištu rada. Istodobno, panel analizom podataka ovaj fenomen istražen je i na razini zemalja članicama EU kako bi se lokalna ekonomska politika s aspekta rodne osjetljivosti u Republici Hrvatskoj sagledala i ocijenila u relevantnom

međunarodnom kontekstu. Panel analizom podataka je na uzorku 28 zemalja članica EU dokazano da usluge cjelodnevnog predškolskog odgoja i obrazovanja doprinose većoj zaposlenosti žena s djecom mlađom od šest godina, odnosno manjoj razlici u stopama zaposlenosti žena bez djece i žena s djecom mlađom od šest godina. Empirijskim istraživanjima na razini RH je primjenom regresijske analize, na uzorku od svih 126 gradova i grada Zagreba, dokazan pozitivan utjecaj dostupnosti usluga predškolskog odgoja i obrazovanja te javnih rashoda za iste na zapošljavanje žena. Navedeno potvrđuje da financiranjem mjera koje ženama olakšavaju usklađivanje obiteljskog i profesionalnog života svrha rodnog proračuna nadilazi postizanje rodne jednakosti kao temeljnog cilja i postaje pokretač modernizacije javnog sektora, povećava zaposlenost, produktivnost i rast cjelokupne ekonomije intenzivnijim uključivanjem žena na tržište rada te iskorištavanjem njihovih sposobnosti i intelektualnog kapitala izravno doprinosi ekonomskoj efikasnosti javnog sektora čime se dokazuje i glavna hipoteza rada. Navedeni zaključci predstavljaju osnovu za daljnja istraživanja i inicijative prema implementaciji rodno osjetljiva proračuna u RH.

KLJUČNE RIJEČI: proračun, rodno osjetljivi proračun, rodna jednakost, neplaćeni rad, predškolski odgoj i obrazovanje

SUMMARY:

Central and local state budget is usually perceived as a gender - neutral instrument of fiscal policy because it numerically shows total public revenues and expenditures that result in budget surplus or deficit. However, the budget has a very different impact on female and male population, which stems from their different socially shaped gender roles. Therefore, in the budgeting process, the government should recognise and take into account different roles and responsibilities of men and women in their society and on the basis of these findings allocate public money and implement policies and programmes that contribute to greater gender equality. The basic aim of this dissertation is to address the issue of the current problem of gender inequality, its causes and effects, and using scientific evidence raise awareness of the need for implementing gender - sensitive budgeting that does not only have a different impact on women and men, but also promotes gender equality as one of the important economic, political and social objectives. By integrating social and economic development, a gender - sensitive budget promotes the complementarity of economic growth and social equity, strengthens the public governance and contributes to the efficiency of economic policies without a negative impact on gender equality. The theoretical part of the dissertation presents key benefits, participants, requirements, and phases of the gender budgeting process. Considering that higher participation of women in the labour market is the main prerequisite of greater gender equality, in order to decrease gender inequality, it is necessary to finance certain public functions that help women reconcile their professional and family life, and thus enable more equal position of women in the labour market. Due to the decentralisation of certain public functions, empirical research is mainly focused on the level of gender awareness of local policies and the structure of public spending in the Croatian cities. The level of satisfaction of needs and absolute and relative levels of public spending on childcare are considered in this process, because childcare, as a measure that “liberates” parents from all - day care of children, allows the participation of both parents in the labour market. At the same time, to make a comparison of gender sensitivity of Croatian local economic policy in an international context, this phenomenon was tested using panel data analysis at the EU level. Panel data analysis on a sample of 28 EU member states demonstrated that

availability of full - day childcare contributes to greater employment of women with children under the age of six, i. e. decreases the difference in employment rates of women without children and women with children under the age of six. Empirical research on the national level using regression analysis on the sample of all 126 cities and the City of Zagreb demonstrated the positive impact of availability and public spending on childcare on employment of women. These results confirm that, by financing public functions that make it easier for women to combine family and professional life, the purpose of gender budgeting exceeds gender equality as a fundamental objective and becomes a driving force of modernisation of the public sector, increases employment, productivity and growth of overall economy by intensifying the involvement of women in the labour market and by taking advantage of their skills and intellectual capital which directly contribute to the economic efficiency of the public sector. This also proves the main hypothesis of the dissertation. These conclusions are the basis for further research and initiatives towards the implementation of gender budgeting in the Republic of Croatia.

KEY WORDS: budget, gender sensitive budgeting, gender equality, unpaid work, childcare

SADRŽAJ:

1.	UVOD.....	1
1.1.	Problem, predmet i objekt istraživanja	2
1.2.	Znanstvena hipoteza i pomoćne hipoteze	4
1.3.	Svrha i ciljevi istraživanja	5
1.4.	Ocjena dosadašnjih istraživanja	6
1.5.	Znanstvene metode	14
1.6.	Kompozicija rada.....	15
2.	POJAM I INDIKATORI RODNE JEDNAKOSTI.....	18
2.1.	Postojeće mjere rodne jednakosti	19
2.2.	Rodna jednakost u obrazovanju u zemljama članicama Europske unije	23
2.3.	Rodna jednakost na tržištu rada u zemljama članicama Europske unije...	26
2.4.	Pozitivni ekonomski učinci rodne jednakosti	34
3.	PRORAČUN KAO INSTRUMENT ZA POSTIZANJE RODNE JEDNAKOSTI	39
3.1.	Sustav proračuna	40
3.1.1.	Pojmovno određenje sustava proračuna.....	41
3.1.2.	Funkcije i ciljevi sustava proračuna.....	43
3.1.3.	Temeljna načela proračuna	44
3.1.4.	Elementi sustava proračuna	47
3.1.4.1.	Prihodi i primici sustava proračuna.....	48
3.1.4.1.1.	Fiskalni resursi javnih prihoda.....	48
3.1.4.1.2.	Nefiskalni resursi javnih prihoda.....	51
3.1.4.2.	Rashodi i izdaci sustava proračuna	52
3.1.4.3.	Riznica.....	54
3.1.5.	Faze proračunskog ciklusa	55
3.1.5.1.	Proračunski proces državnog proračuna	56
3.1.5.2.	Proračunski proces u lokalnim jedincima vlasti.....	58

3.2. Sustav proračuna u Republici Hrvatskoj	59
3.2.1. Zakonodavni okvir sustava proračuna Republike Hrvatske	61
3.2.2. Razine proračuna u Republici Hrvatskoj	65
3.2.2.1. Državni proračun	67
3.2.2.2. Proračun izvanproračunskih korisnika državnog proračuna	70
3.2.2.3. Proračun jedinica lokalne područne (regionalne) samouprave ..	72
3.2.3. Izvještajni sustav sustava proračuna Republike Hrvatske	80
3.3. Rodno osjetljivi proračun	85
3.3.1. Pojmovno određenje rodno osjetljiva proračuna	86
3.3.2. Povijesni razvoj rodno osjetljiva proračuna	88
3.3.3. Pozitivni učinci rodno osjetljiva proračuna	91
3.3.4. Preduvjeti uvođenja rodno osjetljiva proračuna	93
3.3.5. Faze procesa rodno osjetljiva proračuna	96
3.3.6. Sudionici procesa uvođenja rodno osjetljivog proračuna	105
3.4. Rodno osjetljivi proračun u Republici Hrvatskoj	107
3.4.1. Javni prihodi općeg proračuna RH iz rodne perspektive	109
3.4.2. Javni rashodi općeg proračuna RH iz rodne perspektive	113

4. JAVNE USLUGE PREDŠKOLSKOG ODGOJA KAO INSTRUMENT

RODNOG PRORAČUNA U EU.....	119
4.1. Utjecaj majčinstva na zapošljavanje žena	119
4.2. Usluge predškolskog odgoja i obrazovanja u EU	128
4.3. Empirijski model	138
4.3.1. Metoda panel analiza podataka	139
4.3.1.1. Vrste panel modela analize podataka.....	140
4.3.1.2. Problemi svojstveni panel modelima analize podataka	144
4.3.2. Definiranje uzorka i empirijskog modela	145
4.3.3. Analiza empirijskog modela	154
4.3.3.1. Deskriptivna statistička analiza podataka	154
4.3.3.2. Analiza koeficijenata korelacije između parova varijabli modela....	161
.....	161
4.3.3.3. Rezultati empirijskog modela.....	164

4.4. Zaključna razmatranja	177
5. JAVNE USLUGE PREDŠKOLSKOG ODGOJA KAO INSTRUMENT RODNOG PRORAČUNA U REPUBLICI HRVATSKOJ	182
5.1. Usluge predškolskog odgoja i obrazovanja u RH.....	186
5.1.1. Zakonodavni okvir i financiranje predškolskog odgoja i obrazovanja..	186
5.1.2. Dostupnost usluga predškolskog odgoja i obrazovanja u RH	188
5.2. Anketno istraživanje	196
5.2.1. Anketni upitnik.....	196
5.2.2. Rezultati anketnog upitnika	198
5.3. Empirijski model	204
5.3.1. Regresijska analiza	205
5.3.2. Specifikacija ekonomskog modela	206
5.3.3. Deskriptivna statistička analiza podataka	209
5.3.4. Analiza koeficijenata korelacije između varijabli modela.....	211
5.3.5. Rezultati regresijske analize	213
5.4. Korelacijska analiza	219
5.4.1. Koeficijenti korelacije	222
5.4.2. Rezultati korelacijske analize.....	223
5.5. Zaključna razmatranja	226
6. ZAKLJUČAK	230
LITERATURA.....	240
POPIS TABLICA.....	266
POPIS GRAFIKONA.....	269
KAZALO KRATICA IMENA DRŽAVA	272
LONG ABSTRACT	274
PRILOZI	287

1. UVOD

O problemu rodne nejednakosti sve se više raspravlja u sklopu ekonomskih istraživanja zbog spoznaje da je rodna jednakost kritična komponenta društvenog napretka te da ima širok i jasan utjecaj na ekonomski i socijalni razvoj. Unatoč postojećoj zakonskoj regulativi i percepciji pojedinaca, rodna nejednakost je problem prisutan i u europskom i hrvatskom društvu. To je osobito izraženo na tržištu rada. Iako su žene premostile obrazovni jaz u usporedbi s muškarcima i predstavljaju ogroman radni ljudski potencijal, njihov status na tržištu rada ne odražava potpuno obrazovna dostignuća. Na tržištu rada još uvijek je prisutna rodna nejednakost koja se očituje kroz nižu aktivnost ženske radne snage, niže stope zaposlenosti i niže dohotke žena u odnosu na dohotke muškaraca.

Razlog neravnopravnog sudjelovanja muškaraca i žena na tržištu rada može se povezati sa ulogama koje društvo pripisuje muškarcima i ženama. Drugim riječima društvo očekuje od muškarca aktivno sudjelovanje na tržištu rada, dok se od žene očekuje da na sebe preuzima veći dio neplaćenog rada koji joj često onemogućava aktivno sudjelovanje na tržištu rada i/ili ju stavlja u nepovoljan položaj na istom. Neuključivanjem na tržište rada žena je financijski ovisna o muškarcu što joj ograničava kontrolu nad vlastitim životom i stvara hijerarhijski odnos podređenosti između jednako vrijednih društvenih skupina.

Budući da je obveza vlade da promiče jednakost među građanima, redistribuirati resurse od onih koji imaju prema onima koji nemaju te da u jednakoj mjeri zadovoljava potrebe svih svojih građana pa tako i muškaraca i žena, u zadnjih dvadesetak godina sve se više naglašava potreba da vlada i ostali akteri vlasti prije donošenja svake svoje odluke o prikupljanju i trošenju javnog novca, uz ostalo, sagledaju i kakve će ona efekte imati na žene i muškarce. Proračun kojim se pokušava eliminirati postojeća rodna nejednakost u teoriji se zove rodno osjetljivi proračun, odnosno rodni proračun.

Rodno osjetljivi proračun uzimajući u obzir različite društvene uloge i obveze muškaraca i žena teži zadovoljenju njihovih različitih potreba s ciljem postizanja rodne jednakosti. Preduvjet rodne jednakosti je financijska neovisnost žena, odnosno intenzivnije uključivanje žena na tržište rada. Žena će biti aktivan sudionik na tržištu rada ako je u mogućnosti uskladiti svoje profesionalne obveze s obiteljskima. Stoga

da bi se ovaj konflikt potreba žena premostio, nužno je da se proračunom financiraju mjere koje će ženama olakšati usklađivanje profesionalnog i obiteljskog života, odnosno obveza u sklopu neplaćenog i plaćenog rada.

1.1. Problem, predmet i objekt istraživanja

Žensko stanovništvo čini više od polovice svjetskog stanovništva, ali njihov doprinos vrednovanoj gospodarskoj aktivnosti, rastu i blagostanju nerazmjern je njihovom broju i potencijalu. To ima i ozbiljne makroekonomske i socijalne posljedice koje se očituju kroz niži društveni proizvod, smanjenu produktivnost ukupnih ljudskih potencijala, manjak slobodnog vremena i smanjenje blagostanja društva. Neravnomjerna podjela poslova oko brige za zajednicu i kućanstvo između žena i muškaraca, kao rezultat društveno oblikovanih uloga i obveza muškaraca i žena, najveća je prepreka jednakosti žena i muškaraca sa aspekta plaćenog rada. To posljedično dovodi do rodne nejednakosti i u ostalim društvenim segmentima. Zapošljavanje žena uvelike ovisi o dostupnosti, kvaliteti i cijenama usluga predškolskog odgoja i obrazovanja, stoga se sve više naglašava potreba da vlada prilikom donošenja odluka o prikupljanju i trošenju javnog novca uzima u obzir različite potrebe muškaraca i žena te olakša usklađivanje obiteljskog i profesionalnog života. Navedeno podrazumijeva uspostavljanje i implementaciju rodno osjetljivog proračuna koji će integriranjem socijalnog i ekonomskog razvoja na nacionalnoj i lokalnoj razini promicati komplementarnost gospodarskog rasta i društvene jednakosti.

Brojni su mehanizmi i mjere upodručju javnih financija i socijalne politike koje se mogu okarakterizirati sustavnim nastojanjem za uspostavljanje rodne jednakosti. One primarno ovise o ekonomsko - političkom i javno - financijskom ustroju svake države pa tako i Republike Hrvatske (dalje u tekstu: RH). U financijski i funkcionalno centraliziranim državama odgovornost za uspostavljanje rodnog proračuna dominantno je na središnjoj vlasti. Nasuprot tome, u decentraliziranim državama gdje se funkcije države, napose one koje su izravno usmjerene na svakodnevne životne potrebe građana, prenose na lokalnu i/ili regionalnu razinu vlasti, implementaciju rodnog proračuna treba društveno promicati i financijski podržati na razini lokalnog/regionalnog proračuna. U RH, procesom fiskalne decentralizacije započetim

još 2001. godine, određeni broj funkcija države u području zdravstva, obrazovanja i socijalne skrbi povjeren je u nadležnost jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave (dalje u tekstu: JLP(R)S). Uspjeh procesa decentralizacije u Hrvatskoj uvelike ovisi o obliku odgovarajućeg modela i razine decentralizacije. Takvo što mora se postići u suradnji JLP(R)S s resornim ministarstvima i drugim državnim tijelima koja su prije izvršavala decentralizirane funkcije te s tim u svezi raspolažu potrebnim iskustvom, kako bi im se osigurala sposobnost djelotvornog obnašanja prenesenih im funkcija i raspolaganja prikladnim financijskim sredstvima

S aspekta rodnog proračuna, ovdje se posebno značajnom ističe funkcija predškolskog, osnovnog i srednje školskog odgoja i obrazovanja. Ovo proizlazi upravo iz nepobitne činjenice da se različite društvene i biološke uloge muškaraca i žena, s izravnim utjecajem i implikacijama na ekonomski položaj, najizravnije pokazuje upravo u području biološke reprodukcije i skrbi za potomstvo u najranijoj životnoj dobi. Stoga se primarni fokus znanstvenih istraživanja fokusira na stupanj, potrebe i mogućnosti implementiranja i sustavnog provođenja rodnog proračuna na lokalnoj i regionalnoj razini u RH.

Prethodno navedeni **problem istraživanja** određuje **predmet istraživanja**:

Analizom hrvatskog sustava proračuna na središnjoj, a posebice na lokalnoj razini istražuje se prisutnost i stupanj rodne osviještenosti te sustavnog pristupa za osiguranje rodne ravnopravnosti. Analiziraju se relevantni zakonski okvir kao normativna pretpostavka kreiranja rodno ravnopravne proračunske politike u uvjetima decentraliziranih javnih financija, stručni metodološki okvir za unificirano planiranje proračunskih prihoda i rashoda, sustav i primjerenost proračunskih klasifikacija praćenju izvršavanja proračuna s aspekta rodne ravnopravnosti, sustav i obilježja financijskog i proračunskog izvještavanja, također s aspekta rodne ravnopravnosti. Navedeni zakonski okvir ujedno je i prvi indikator rodne osviještenosti i sustavnosti aktualne državne politike u stvaranju formalno - pravnih pretpostavki za implementaciju rodnog proračuna.

S obzirom na činjenicu decentraliziranog ispunjavanja pojedinih funkcija države, uz institucionalni i zakonodavni okvir međunarodnog okruženja i središnje države, primarna empirijska istraživanja fokusiraju se na razinu rodne osviještenosti lokalnih politika i strukturu javne potrošnje u velikim gradovima RH iz čega je moguće prepoznati neke bitne indikatore za postizanje rodne jednakosti. Pritom se

prvenstveno razmatra razina zadovoljenja potreba te apsolutna i relativna razina javne potrošnje za predškolski odgoj i obrazovanje djece kao područje najizraženijih razlika u društvenom položaju i javnim potrebama između potreba muškaraca i žena.

Istraživanjem se utvrđuje razina spoznaja i svijesti lokalnog javnog menadžmenta o sadržaju i suštini rodnog proračuna i opravdanosti i mogućnostima njegova uvođenja. Istraživanjem se nadalje utvrđuje postoji li u hrvatskom lokalnom javnom sektoru korelacija između:

- razine javne potrošnje za osiguranje dostupnosti usluga predškolskog odgoja i stupnja zaposlenosti žena,
- dostupnosti usluga predškolskog odgoja i razine lokalnog ekonomskog razvoja,
- zastupljenosti žena u lokalnoj javnoj upravi i dostupnosti usluga predškolskog odgoja.

Istodobno, komparativnom analizom ovaj se fenomen istražuje i na razini zemalja članicama EU kako bi se lokalna ekonomska politika s aspekta rodne osjetljivosti u Republici Hrvatskoj sagledala i ocijenila u relevantnom međunarodnom kontekstu.

S obzirom na navedeni problem i predmet istraživanja **objekt istraživanja** je sam rodni proračun s njegovim obilježjima, pretpostavkama i učincima. Objekt se istražuje u kontekstu aktualnog proračunskog procesa i to kroz prizmu njegove rodne osjetljivosti, ekonomske i funkcijske strukture rashoda proračuna i sustav izvještavanja, rodne osviještenosti lokalnih politika u velikim hrvatskim gradovima, sustava procjene učinaka odlučivanja u postupku donošenja i realizacije lokalnih proračuna na rodnu ravnopravnost, višekriterijske analize zaposlenosti žena, ekonomske valorizacije neplaćenog rada i dostupnost javne usluge predškolskog odgoja.

1.2. Znanstvena hipoteza i pomoćne hipoteze

Temeljna znanstvena hipoteza rada je:

Rodno osviještena proračunska politika koja u optimiziranju proračunske potrošnje, uz ekonomske i socijalne kriterije, uvažava i kriterij rodne

ravnopravnosti, omogućava efikasnije iskorištenje ukupno raspoloživih ljudskih potencijala čime izravno doprinosi ekonomskoj efikasnosti javnog sektora.

Tako postavljena temeljna hipoteza implicira više **pomoćnih hipoteza**:

PH 1: Rodna osviještenost na središnjoj i lokalnoj razini vlasti na niskoj je razini što se očituje kroz proračunsku politiku koja proračun smatra rodno neutralnim ili aspekt rodne ravnopravnosti uopće ne razmatra.

PH 2: Normativni okvir koji definira metodologiju proračunskog planiranja, praćenja izvršavanja, proračunske klasifikacije i izvještajni sustavi u svim fazama proračunskog procesa ne uključuje obvezu prezentiranja informacija o strukturi proračunske potrošnje s aspekta učinaka na rodnu ravnopravnost.

PH 3: Sustav procjene učinaka novih propisa na središnjoj i lokalnoj razini vlasti u Republici Hrvatskoj temelji se isključivo na ekonomsko - financijskim indikatorima utjecaja na proračun, dok se kvalitativni i kvantitativni učinci na rodnu ravnopravnost ne procjenjuju.

PH 4: U lokalnim jedinicama s višim stupnjem ekonomske razvijenosti prisutnija je svijest o nužnosti i učincima implementacije rodnog proračuna te se proračunski procesi postupno dizajniraju u tom pravcu.

PH 5: Majčinstvo ima negativan utjecaj na zapošljavanje žena s djecom u najranijoj životnoj dobi.

PH 6: Dostupnost javnih usluga predškolskog odgoja izravno se odražava na zaposlenost majki s djecom u najranijoj životnoj dobi u zemljama članicama EU.

PH 7: Dostupnost javnih usluga predškolskog odgoja u korelaciji je s razinom lokalnog ekonomskog razvoja.

PH 8: Dostupnost javnih usluga predškolskog odgoja u korelaciji je sa zastupljenošću žena u lokalnoj javnoj upravi.

1.3. Svrha i ciljevi istraživanja

U izravnoj vezi sa znanstvenim problemom i predmetom znanstvenog istraživanja determinirani su **svrha i ciljevi istraživanja**:

- istražiti razinu rodne osviještenosti i sustavnog pristupa za osiguranje rodne ravnopravnosti u hrvatskom sustavu proračuna na središnjoj, a posebice na lokalnoj razini.
- istražiti relevantni zakonodavni okvir kao pretpostavku implementacije rodnog proračuna,
- utvrditi postojanje elemenata rodnog proračuna u hrvatskom decentraliziranom proračunskom procesu,
- znanstveno utemeljeno ukazati na problem i posljedice rodne nejednakosti u hrvatskom proračunskom sustavu,
- istražiti korelaciju rodne ravnopravnosti na tržištu rada i lokalnog ekonomskog razvoja u RH,
- istražiti razinu zadovoljenja potreba za javnim uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja kao područja najizraženijih razlika u potrebama između muškaraca i žena,
- istražiti utjecaj razine zadovoljenja potreba za javnim uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja na zaposlenost žena s obzirom na broj djece,
- prezentirati mogućnosti sustavne implementacije rodnog proračuna na središnjoj, a posebice na lokalnoj razini te tako senzibilizirati aktivne kreatore politike za stvaranjem preduvjeta usklađenijeg obiteljskog i profesionalnog života žena kao važnog gospodarskog resursa.

1.4. Ocjena dosadašnjih istraživanja

O konceptu rodne jednakosti kao jednog od preduvjeta održivog razvoja se prvi put raspravljalo u internacionalnim tekstovima nakon Treće svjetske konferencije Ujedinjenih naroda koja je održana 1985. godine u Nairobi (COE, 2005.). Krajem kolovoza i početkom rujna 1995. godine održana je u Pekingu IV. svjetska konferencija o ženama u organizaciji Ujedinjenih naroda. Ukupno je održano oko 3300 skupova na kojima je bilo izneseno više od 50 000 problemski postavljenih pitanja (IISD, 1995.). Jedna od tema je bio i rodno osjetljivi proračun te su sve vlade zemalja potpisnica konferencije pozvane da uzmu u obzir rodnu perspektivu prilikom

oblikovanja, donošenja i provođenja cjelokupnog proračunskog procesa s ciljem promicanja rodne jednakosti (UN, 1996.).

Prve inicijative vezane za rodno osjetljivi proračun su se javile još 1984. u Australiji (COE, 2005.). Primjer Australije služio kao osnova za pokretanje inicijativa i u drugim zemljama, ponajprije u Ujedinjenom kraljevstvu 1989., Kanadi 1995. i Južnoafričkoj Republici 1996. U to vrijeme još se nije koristio termin rodno osjetljivi proračun, nego *ženski proračun*. To je stvaralo iskrivljenu sliku da se donosi zaseban proračun za žene i zaseban proračun za muškarce. Stoga je termin *ženski proračun* zamijenjen terminom rodno osjetljivi proračun ili rodni proračun (Sharp & Broomhill, 2002.).

U Europi je inicijativa rodnog proračuna, koja se javila u Ujedinjenom kraljevstvu, ostala izolirana sve do kraja devedesetih godina kada je njihove ideje počela slijediti Francuska, a nakon toga i ostale zemlje (COE, 2005.). Danas je rodna jednakost jedan od glavnih prioriteta EU, ali umjesto da se oblikuje zasebna politika za promicanje rodne jednakosti Europska komisija je 1996. godine odlučila inkorporirati rodnu jednakost u sve politike i aktivnosti (Galizzi, 2010.). Pod predsjedništvom Belgije Europska unija je 2001. odredila 2015. godinu kao krajnji rok zemljama članicama za implementaciju rodnog osjetljivog proračuna (IPU, 2004.)¹.

Rodno osjetljivi proračun je novo, interdisciplinarno i nedovoljno istraženo, područje koje se pojavljuje kao odraz suvremenog, vrlo visokog stupnja razvoja demokracije i ljudskih prava u najširem smislu. Kompleksnost učinaka implementacije rodnog proračuna zadire u brojna područja društvenih znanosti. Možemo ih prepoznati i istraživati sa aspekta ekonomije, javnih financija, sociologije, političkih znanosti. Tek nekolicina istraživača se bavi rodno osjetljivim proračunom, a među njima se

¹ U nekim europskim državama proces rodno osjetljiva proračuna ugrađen je u zakonodavne temelje. Primjer takve zemlje je Austrija koja je prva zemlja koja je 2009. godine rodni proračun ugradila u svoj Ustav i učinila ga pravno obvezujućim za sva administrativna tijela javnog sektora (Klatzer, 2010). U drugim zemljama je rodno osviještena politika utkana u vladine aktivnosti te ima jak utjecaj na način donošenja odluka tijekom proračunskog ciklusa i provođenje drugih politika. Negdje su u tijeku inicijative vezane za uvođenje rodno osjetljivog proračuna, obično u obliku pilot - projekta kao načina ispitivanja terena, dok su se pojedine zemlje obvezale na uvođenje rodnog proračuna, ali proces još uvijek nije započet te je prioritet stavljen na rješavanje nekih drugih problema (Elson & Sharp, 2010.). Do danas, u Republici Hrvatskoj usvojeno je i niz drugih strategija i akcijskih planova koje se odnose na ravnopravnost žena i muškaraca. No, adekvatni resursi nužni za postizanje jednakosti još uvijek nisu sistemski alocirani niti se rodno osjetljivom proračunu u Hrvatskoj pristupilo kao važnom preduvjetu ekonomskog osnaživanja žena (Vašiček & Sikirić, 2012.).

posebno ističu Debbie Budlender, Diane Elson i Rhonda Sharp koje su svojim istraživanjima i radovima uvelike doprinijele razvoju ideje i koncepta rodno osjetljiva proračuna. Sudjelovale su u pokretanju inicijativa uvođenja rodno osjetljiva proračuna, u prepoznavanju preduvjeta uvođenja, sudionika procesa kao i problema koji usporavaju sam proces.

Od 1984. do 2011. godine preko 40 zemalja diljem svijeta je započelo „eksperimentirati“ sa rodnom proračunom (Nallari & Griffith, 2011.). Ipak, Hofbauer (2003.) navodi da još uvijek izostaje napredak postizanja veće rodne jednakosti zbog toga što se prednost uporno daje gospodarskim ciljevima te se prilikom donošenja odluka u sklopu makroekonomske politike ne uzimaju obzir različite potrebe, uloge i obveze muškaraca i žena. Elson (1999.) ističe da je to najviše uočljivo zanemarivanjem neplaćenog rada prilikom donošenja odluka što žene stavlja u nepovoljniji položaj u odnosu na muškarce kada je u pitanju plaćeni rad.

Elson (2002. a) opaža da proračun nije rodno neutralan. Polazeći od činjenice da žene i dalje imaju manju ekonomsku, društvenu i političku moć nego muškarci te da se uloge, obveze i potrebe muškaraca i žena u društvu razlikuju, Elson tvrdi da način na koji država generira javne prihode i usmjerava javne rashode ima bitno različit utjecaj na žene i muškarce. Smatra da ignoriranje nejednakog utjecaja proračuna na muškarce ukazuje na namjerno zatvaranje očiju vlade pred rodnom nejednakosti koja je prisutna i u najrazvijenijim društvima.

Sharp i Broomhill (2002.) smatraju da se rodno osjetljivim proračunom vlade usmjeravaju na ostvarenje ne samo ekonomskih, nego i socijalnih ciljeva, točnije cilja postizanja veće rodne jednakosti. Njime se ne analiziraju samo programi i politike usmjerena na ženski dio stanovništva, nego sve odluke i politike vlade kako bi se izbjegao moguć negativni utjecaj vlade na rodnu jednakost.

Budlender i suradnici (2002.) i Himmelwelt (2002. a) u svojim radovima naglašavaju da rodno osjetljivi proračun, izuzev rodne jednakosti, ima i druge ciljeve:

- veća efektivnost vladinih politika i aktivnosti kako bi donošenjem ispravnih odluka u jednakoj mjeri zadovoljavala potrebe svih građana,
- veća efikasnost trošenja javnoga novca kako bi u većoj mjeri zadovoljili potrebe svojih građana,
- veća transparentnost,

- odgovorno trošenje novca i jednak tretman svih,
- smanjenje korupcije,
- snažnije uključivanje civilnog stanovništva u donošenje odluka, osobito ženskog stanovništva,
- povećanje razumijevanja građana samog sustava proračuna.

Krajnji cilj rodno osjetljivog proračuna je prema Sharp (2002.) uključivanje rodne perspektive u sve faze proračunskog ciklusa te sastaviti takav proračun koji će rodnu jednakost postaviti kao jedan od prioriteta.

Iz dosadašnjih istraživanja se uviđa da ne postoji univerzalni postupak za uspješno uvođenje rodno osjetljiva proračuna, ali razvijen je niz alata koji se može koristiti i prilagođavati uvjetima svake od zemalja (Budlender, Sharp & Allen, 1998.; Elson, 1999.):

- Analiza utjecaja javnih prihoda na muškarce i žene kojom se utvrđuje u kojoj mjeri direktni i indirektni porezi i ostala davanja terete muškarce, a u kojoj žene.
- Analiza utjecaja javnih rashoda na muškarce i žene koja uspoređujući javne izdatke za pojedine programe i namjene sagledava distribuciju javnih izdataka između muškaraca i žena (Demery, 2002.)
- Rodno dezagregirana procjena zadovoljstva korisnika javnih dobara, usluga i beneficija. Ovom istraživačkom tehnikom se ispitivanjem stvarnih i potencijalnih korisnika utvrđuje u kojoj mjeri vladini programi, javna dobra i usluge zadovoljavaju potrebe, želje i prioritete muškarac i žena.
- Analiza utjecaja proračuna na vrijeme muškaraca i žena utvrđuje vrijeme koje žena troši na neplaćeni rad što ju stavlja u nepovoljniji položaj u odnosu na muškarce kod plaćenog rada (Sayer, 2007; Chakraborty, 2014.).
- Procjena utjecaja na muškarce i žene (u nastavku teksta: GIA) je najopsežniji i najkompleksniji alat rodnog proračuna te predstavlja *ex post* evaluaciju proračuna ili *ex ante* evaluacija prijedloga proračuna.

Analizira kratkoročne i dugoročne efekte proračuna na distribuciju i dostupnost resursa, uključujući i vrijeme, te utjecaj proračuna na rodne norme i uloge društva.

Navedeni alati zahtijevaju dostupnost velike količine rodno dezagregiranih podataka, čiji nedostatak uz nedovoljan politički angažman je jedan od najvećih problema usporavanja samog procesa.

U znanstvenoj literaturi u posljednjih nekoliko godina se na temu rodno osjetljivog proračuna objavljuju gotovo isključivo vodiči za implementaciju i različita izvješća o dosad poduzetim koracima, o iskustvima različitih zemalja, uočeni problemi ili nedostaci koji su usporili sam proces (Budlender, 2009; COE, 2005.; Ministry of Women and Child Development 2007.; Nordic Council of Ministers 2006.; Prenner, 2007; Ratsan, 2008.; UN Women, 2012.). Većina objavljenih radova je deskriptivna, narativna ili preskriptivna. Malobrojne reference su analitičke, ali također ne pružaju nikakav konkretan dokaz o rezultatima procesa istraživanja rodno osjetljiva proračuna. Dosadašnja istraživanja daju isključivo preporuke i naglašavaju nužnost i potencijalne pozitivne učinke rodno osjetljiva proračuna. Studije su pretežito orijentirane na analizu javnih rashoda iz rodne perspektive i to poglavito rashode koji se odnose na obrazovanje i zdravstvo polazeći od pretpostavke da su to sektori koji se najviše bave tzv. ženskim pitanjima (Combaz, 2013.).

Međunarodne organizacije postavljanjem internacionalnih standarda, prihvaćanjem i diseminacijom memoranduma, rješenja i uputa ipak značajno doprinose procesu uvođenja rodnog proračuna (COE, 2005.; COE, 2009.; UNDP, 2005.). Osim podizanja svjesnosti o važnosti rodne jednakosti, međunarodne organizacije pružaju i tehničku pomoć i informacije o iskustvima drugih zemalja (Budlender et al., 2002.).

U Republici Hrvatskoj, problematikom implementacije rodnog proračuna nije se do sada sustavno bavilo niti na zakonodavnoj niti znanstveno - stručnoj sceni. Od strane Ministarstva financija RH izrađena je tek parcijalna analiza proračuna s obzirom na spol na temelju podataka o izvršenju Državnog proračuna RH za 2008. godinu i Državnog proračuna RH za 2009. godinu. U tu svrhu Ministarstvo financija zatražilo je od svih ministarstava i tijela državne uprave da iz svojih proračuna izdvoje aktivnosti i projekte čiji su rashodi usmjereni na spol (A) ili one čiji su rashodi usmjereni na ostvarivanje jednakih mogućnosti (B). Analizom je utvrđeno da je ukupni iznos sredstava za aktivnosti koje su namijenjene samo jednom spolu u 2008.

godini iznosio 12. 292. 766,49 kuna. Za 2009. godinu u proračunu je, za ove aktivnosti, planirano 9. 316. 000,00 kuna. Osim toga, do danas, u RH usvojeno je i niz drugih strategija i akcijskih planova koje se odnose na ravnopravnost žena i muškaraca. No, adekvatni resursi nužni za postizanje jednakosti još uvijek nisu sistemski alocirani niti se rodno osjetljivom proračunu u Hrvatskoj pristupilo kao važnom preduvjetu ekonomskog osnaživanja žena (Vašiček & Sikirić, 2012.). Objavljeno je sveukupno četiri rada na temu rodno osjetljiva proračuna (autori Vašiček, D. i Sikirić, A. M.) kojima je predstavljen osnovni koncept rodno osjetljiva proračuna i dosadašnja iskustva u EU, RH i tranzicijskim zemljama. Budući da je RH od 01. srpnja 2013. godine punopravna članica EU, vlada RH ima obvezu intenzivirati proces implementacije rodno osjetljivog proračuna kao instrumenata postizanja jednakosti između žena i muškaraca.

Pregledom oskudne znanstvene literature nije pronađen niti jedan rad koji u sklopu teme rodno osjetljiva proračuna istražuje učinke financiranja pojedinih segmenata javnih potreba na rodnu ravnopravnost. Premda se u gotovo svakom segmentu financiranja funkcija središnje i lokalne države mogu pronaći elementi i učinci na rodnu jednakost (kroz strukturu zaposlenih, strukturu konzumenata javnih dobara i usluga, fiskalna opterećenja i sl.), neke su funkcije države posebno izražene. To je prije svega funkcija odgoja i obrazovanja djece u najranijoj životnoj dobi gdje se biološke uloge žena izravno odražavaju na njihov socio - ekonomski status. Stoga se utjecaj dostupnosti javnih usluga predškolskog odgoja i obrazovanja na smanjenje opsega neplaćenog rada žena te zapošljavanja žena, nameće vrlo relevantnim za istraživanje u kontekstu postizanja veće rodne jednakost na tržištu rada, a time i indikatora uspostavljanja rodno osjetljiva proračuna.

Izvjestan broj empirijskih i teorijskih istraživanja, neovisnih o fenomenu rodno osjetljivog proračuna, ukazuje na pozitivan utjecaja dostupnosti predškolskog odgoja na zapošljavanje žena, odnosno implicitno na poboljšanje položaja žena na tržištu rada.

Gelo, Strmota i Smoličić (2010.) navode da povećanjem broja djece, stope zaposlenosti žena opadaju u svim promatranim dobnim grupama u RH. Također, veći broj djece u većoj mjeri povećava neaktivnost, nego nezaposlenost žena. Žene s predškolskim djetetom imaju veću šansu (1,5 puta) da budu neaktivne naspram žena koje nemaju dijete predškolske dobi. Autori naglašavaju da žene u ekonomski

razvijenim društvima čuvanje i odgoj djece mogu prepustiti veoma dobro organiziranom sustavu ustanova za brigu o predškolskoj djeci što smanjuje percipiranu nekompatibilnost između rada i majčinstva.

Utjecaj predškolskog odgoja na zapošljavanje žena ima dvije dimenzije: cijena i dostupnost. Istraživači sa područja SAD - a, Kanade i Ujedinjenog kraljevstva su se u svojim istraživanjima koncentrirali na odnos cijene usluge predškolskog odgoja i zaposlenosti žena (Anderson & Levin, 1999; Baker et al., 2005.; Connelly 1992.; Powell, 1997.; Viitanen 2005.). Polazeći od pretpostavke da povećanje cijena usluga predškolskog odgoja smanjuje efektivnu plaću žena, primjenom različitih znanstvenih metoda² se ocjenjivala osjetljivost zapošljavanja žena na promjenu cijene usluga predškolskog odgoja. Dobiveni rezultati su dokazali da povećanje cijena usluga predškolskog odgoja smanjuje vjerojatnost zapošljavanja žena, s tim da je veća osjetljivost na promjenu cijene prisutna u državama gdje dostupnost usluga predškolskog odgoja nije ograničena, dok je osjetljivost na promjenu cijene jedva zamjetna na područjima gdje su usluge predškolskog odgoja ograničene ili njihovo radno vrijeme ne odgovara radu na puno radno vrijeme (Gustaffson & Stafford, 1992.). U Australiji, Kanadi i SAD - u usluge predškolskog odgoja su privatne, ponuda se prilagođava potražnji na tržištu, stoga cijena ima vrlo izražen utjecaj da li će se usluga koristiti ili ne.

U zemljama EU usluge predškolskog odgoja i obrazovanja su uglavnom javne te je uz cijenu vrlo važna dostupnost same usluge (Kreynefeld & Hank, 1999.). Dostupnost ima dvije dimenzije: radno vrijeme i broj slobodnih mjesta u odnosu na broj djece na određenom području. Ukoliko na nekom području nema dovoljan broj mjesta u ustanovama predškolskog odgoja, onda cijena nema gotovo nikakav utjecaj na odluku o zapošljavanju i korištenju usluge predškolskog odgoja (Del Boca & Vuri, 2006.). Čak i ako ima dovoljan broj mjesta često radni sati nisu prilagođeni radu na puno radno vrijeme (najmanje 9 sati jer treba uračunati i put na posao), niti su radni sati fleksibilni što rezultira time da iako roditelji imaju mogućnost korištenja usluge predškolskog odgoja to i im ne pruža mogućnost zapošljavanja na puno radno vrijeme (Kreynefeld & Hank, 1999.; Wrochlich, 2004.).

Rezultati istraživanja su dokazali da obrazovanije žene u većoj mjeri koriste usluge predškolskog odgoja, ukoliko su im dostupne, te je veća vjerojatnost njihova

² Probit model, bivarijantna statistička analiza, logistička regresija, panel analiza.

zapošljavanja (Kreynefeld & Hank, 1999; Brilli, Del Boca & Pronzato, 2013.). Visokoobrazovane žene se u manjoj mjeri opterećuju stereotipovima te se lakše odlučuju na rad, ali osim toga na tržištu rada zarađuju više od niže obrazovanih žena pa im je oportunitetni trošak neuključivanja na tržište rada veći. Uz to spremnije su plaćati usluge predškolskog odgoja pa su i manje osjetljive na promjenu cijena usluga predškolskog odgoja (Anderson & Levin, 1999., Del Boca & Vuri, 2006., Gelo et al. 2010.). Snažniji utjecaj broja djece na zaposlenost očekuje se kod žena s nižim stupnjem obrazovanja (Hakim, 2004., prema Gelo et al., 2010.).

Uz predškolski odgoj i obrazovanje, pojedini autori su u model uključivali i rodiljin dopust i rodiljine naknade (Spansenoska & Fethu - Vehapi, 2011.; Gornick et al., 1996.; Gornick et al., 1998.; Misra et al, 2011.; De Henau et al., 2010.; Mikucka, 2008.). Dobiveni rezultati su pokazali da premalo i previše dopusta ima negativan učinak na zapošljavanje žena jer ako ga uopće nema majka mora napustiti tržište rada da bi se brinula za dijete, a ukoliko traje predugo smanjuje se kontinuitet rada žene, njezina plaća i vjerojatnost povratak na tržište rada. Dopusti omogućuju majkama da više vremena provedu van tržišta rada, za razliku od toga adekvatne usluge predškolskog odgoj omogućuju majkama da više vremena provedu na tržištu rada, drugim riječima omogućuju usklađivanje obiteljskog život sa radom na puno radno vrijeme oba roditelja i izravno imaju pozitivan utjecaj na zapošljavanje žena (Del Boca & Vuri, 2006.; Spansenoska & Fethu - Vehapi, 2011., De Henau et al., 2010.; Mikucka, 2008.).

Gornick i suradnici (1996.) su sastavili indeks državnih mjera podrške zapošljavanju majki³ te pokušali odrediti u kojoj mjeri indeks utječe na stope zapošljavanja žena s malenom djecom (tzv. *Child penalty*). Dobiveni rezultati ukazuju da je smanjenje stope zaposlenosti majki sa malenom djecom najveće u 2 od 3 zemlje sa najnižim indeksom podrške, dok je u zemljama s najvišim indeksom podrške smanjenje stope zaposlenosti majki sa malenom djecom vrlo malo ili ga uopće ni nema. Misra i suradnici (2011.) smatraju da se indeksom ne mogu uočiti pojedini utjecaji svake od mjera te mjere promatraju zasebno.

³ Indeks je sastavljen od 18 pokazatelja: obuhvat djece uslugama predškolskog odgoja, rodiljin dopust i naknade, dječji doplatak, roditeljski dopust i naknade i slično. U radu se analizira utjecaj indeksa na razliku u stopama zaposlenosti žena bez i sa djecom, starosne dobi od 15 do 64 godine, za 14 zemalja članica OECD - a na temelju podataka jedne godine (1985. ili 1986. ili 1987. ovisno za koju godinu su dostupni podaci za pojedine zemlje).

Stier i suradnici (2001.) navode da u pojedinim zemljama stope zaposlenosti žena su visoke zbog mogućnosti rada na pola radnog vremena. Prema Akrapu i Čipinu (2010.) razlika između stope zaposlenosti žena među državama postoji zbog različite ponude i učestalosti poslova sa skraćenim radnim vremenom. U onim zemljama gdje je ponuda takvih poslova viša, u pravilu je viša i stopa zaposlenosti žena. No Gelo i suradnici (2010.) smatraju da rad s nepunim radnim vremenom je alternativa prekidu zaposlenosti, ali prihvaćanje takvih poslova pogoršava položaj žena na tržištu rada te ga se treba isključivo promatrati kao sponu do pune zaposlenosti u kasnijem životu žene.

Iako je odnos dostupnosti, cijene, potražnje za uslugama predškolskog odgoja i ponuda ženske radne snage vrlo složen i višesmjern, dosadašnja empirijska istraživanja potvrđuju teorijske postavke da adekvatne usluge predškolskog odgoja povećavaju vjerojatnost zapošljavanja žena.

U RH do sada nije provedeno niti jedno istraživanje kojim bi se, kroz prizmu proračunskog procesa, odnosno proračunske politike i strukture proračunske potrošnje analizirao i sagledao utjecaj dostupnosti javnih usluga predškolskog odgoja i obrazovanja na zapošljavanje žena, rodnu ravnopravnost i stupanj ekonomskog razvitka.

Kako upravo financiranje javnih potreba u području odgoja i obrazovanja djece u najranijoj životnoj dobi može biti jedan od konkretnih i ključnih indikatora rodno osviještene proračunske politike, to se empirijska istraživanja u ovom radu u dobroj mjeri fokusiraju na ovaj segment javne potrošnje čiji se učinci nastoje istražiti na području rodne ravnopravnosti, zastupljenosti na tržištu rada i stupnju ekonomskog razvoja.

1.5. Znanstvene metode

Tijekom znanstvenog istraživanja, te u procesu formuliranja i prezentiranja rezultata istraživanja doktorske disertacije koristit će se kombinacije brojnih i raznovrsnih znanstvenih metoda.

Klasične znanstvene metode koje će biti korištene su induktivna i deduktivna metoda, metoda analize i sinteze, metoda apstrakcije i konkretizacije, metoda generalizacije i

specijalizacije, metoda dokazivanja i opovrgavanja, metoda deskripcije, komparativna metoda, metoda klasifikacije, grafička, statističke i matematičke metode, te metoda kompilacije i povijesna metoda radi preuzimanja tuđih spoznaja.

Kao jedna od temeljnih metode u radu se koristi panel analiza podataka. Panel analizom podataka u radu se ocjenjuje utjecaj obuhvata djece uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja na razlike u stopama zaposlenosti žena bez djece i stopa zaposlenosti žena s jednim, dvoje, troje ili više djece mlađe od 6 godina u zemljama članicama EU za razdoblje od 2005. do 2013. godine.

Osim navedene panel analize, istraživanjem se utvrđuje i u radu predstavlja u kojoj mjeri lokalna vlast velikih gradova RH vodi računa o dostupnosti usluga predškolskog odgoja na svom području te kvantitativnim testiranjem odnosno uporabom regresijske i korelacijske analize konkretizira odnos izdataka proračuna za usluge predškolskog odgoja, odnosno obuhvata djece uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja zapošljavanja žena u gradovima RH.

S ciljem utvrđivanja rodne osviještenosti lokalnih vlasti gradova RH provedeno je i primarno istraživanje metodom anketiranja.

1.6. Kompozicija rada

Polazeći od osnovnog problema, zadanih ciljeva, i ocjene dosadašnjih istraživanja, rezultati istraživanja u svrhu dokazivanja temeljne i pomoćnih hipoteza su prezentirani primjenom znanstvenih metoda u doktorskoj disertaciji u šest međusobno povezanih poglavlja.

U prvom poglavlju **Uvodu**, definirani su problem, predmet i objekt istraživanja, znanstvena hipoteza i pomoćne hipoteze koje potkrepljuju znanstvenu hipotezu, svrha i ciljevi istraživanja, dana je ocjena dosadašnjih istraživanja drugih znanstvenika te su navedene znanstvene metode koje će se koristiti u svrhu dokazivanja postavljenih hipoteza i prezentiranja rezultata istraživanja.

U drugom poglavlju s naslovom **Pojam i indikatori rodne jednakosti** pojašnjen je pojam rodne jednakosti, prikazane su postojeće mjere rodne jednakosti te je analizirana rodna jednakost u zemljama članicama EU u području obrazovanja i na

tržištu rada. Na kraju poglavlja je naglasak stavljen na pozitivne ekonomske učinke rodne jednakosti.

Proračun kao instrument za postizanje rodne jednakosti naslov je trećega poglavlja doktorske disertacije. U ovom poglavlju pojmovno je određen sustav proračuna, njegove funkcije, načela, elementi i faze. Kvalitativno je analiziran sustav proračuna u RH i to na središnjoj i lokalnoj razini, relevantni zakonski okvir kao normativna pretpostavka kreiranja rodno ravnopravne proračunske politike u uvjetima decentraliziranih javnih financija, stručni metodološki okvir za unificirano planiranje proračunskih prihoda i rashoda, sustav i primjerenost proračunskih klasifikacija praćenju izvršavanja proračuna, sustav i obilježja financijskog i proračunskog izvještavanja. Osim kvalitativne analize postojećeg sustava proračuna RH, definiran je i pojam rodno osjetljiva proračuna, njegove faze te ključni sudionici i preduvjeti za implementaciju istog. Budući da dosadašnja analiza proračuna RH iz rodne perspektive, osim što je bila jednokratna, ujedno je bila i površna i isključivo kvantitativne prirode, u ovom dijelu rada uzimajući u obzir različite uloge, položaje i statuse muškaraca i žena u društvu analizirana je rodna perspektiva općeg proračuna RH sagledavanjem potencijalnog utjecaja pojedinih javnih prihoda i rashoda na muškarce i žene.

Naslov četvrtog dijela rada je ***Javne usluge predškolskog odgoja i obrazovanja kao instrument rodnog proračuna u EU***. Ovim poglavljem je sagledan utjecaj majčinstva na zapošljavanje žena usporedbom stopa zaposlenosti žena bez djece i žena s djecom mlađom od 6 godina, analizirana je i dostupnost usluga predškolskog odgoja i obrazovanja u zemljama članicama EU te je primjenom panel analize podataka ocijenjen utjecaj dostupnosti usluga predškolskog odgoja i obrazovanja na razlike u stopama zaposlenosti žena starosne dobi od 20 do 49 godina bez djece i žena s jednim, dvoje, troje ili više djece mlađe od 6 godina u 28 zemalja članica EU u razdoblju od 2005. do 2013. godine;

U petom poglavlju rada s naslovom ***Javne usluge predškolskog odgoja kao instrument rodnog proračuna u RH*** je detaljnije analiziran položaj žena na tržištu rada u RH kao i organizacija, financiranje i zakonodavni okvir usluga predškolskog odgoja i obrazovanja. U svrhu dokazivanja glavne i pomoćnih hipoteza pomoću provedenog anketnog istraživanja na uzorku gradova RH ocijenjena je rodna osviještenost lokalnih vlasti te su primjenom regresijske analize konkretizirani odnosi

između obuhvata djece uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja te javnih rashoda za ove usluge na stopu zaposlenosti žena i muškaraca starosne dobi od 15 do 64 godine te na udio žena u ukupnom broju zaposlenih iste starosne skupine. Na kraju je korelacijskom analizom utvrđena i razina statističke povezanosti dostupnosti usluga predškolskog odgoja i obrazovanja s razinom lokalnog ekonomskog razvoja, udjelom žena u ukupnom broju gradskih vijećnika i rodnom osviještenosti lokalnih vlasti gradova RH.

U posljednjem dijelu, **Zaključku**, sustavno i koncizno su formulirani i prezentirani najvažniji rezultati znanstvenih istraživanja, koji su prethodno detaljno predstavljani i elaborirani u doktorskoj disertaciji, a kojima se dokazuju postavljena temeljna hipoteza i pomoćne hipoteze.

2. POJAM I INDIKATORI RODNE JEDNAKOSTI

U suvremenoj društvenoj znanosti nužno je razlikovati značenje spola i roda. U svakodnevnom hrvatskom jeziku ta se razlika obično ne čini, ali važno ju je imati na umu u raspravama o rodnoj jednakosti, odnosima između spolova i društvenim problemima općenito.

Načelno, riječ spol koristi se, u primjeni na ljudsku vrstu, za sve one razlikovne osobine koje su biološki i nasljedno uvjetovane. U većini društava spol djeluje kao kategorija s dvjema međusobno isključivim alternativama – muško i žensko, stoga spolne razlike polaze od pretpostavke da su razlike između muškog i ženskog stanovništva uvjetovane biološkim čimbenicima (Galić, 2009.).

Rod ukazuje na društveno - kulturno uobličeni pojam spola u ljudskom društvu. Rod podrazumijeva kulturalno i društveno proizvedene slike, predodžbe, očekivanja, norme, konvencije, stavove, vrijednosti, ponašanja i osjećaje koje društvo pripisuje biološkim spolovima, odnosno muškom i ženskom stanovništvu (Galić, 2009.). Rodne razlike nisu uvjetovane biološkim čimbenicima, nego polaze od pretpostavke da su razlike između muškog i ženskog stanovništva posljedica kulturalno i društveno određenih različitih uloga, obveza, privilegija i očekivanja od muškaraca i žena (Government of India, 2007.).

Rod je za razliku od spola dinamička kategorija koja se mijenja tijekom vremena i razlikuje od mjesta do mjesta (Sikirić, 2012.). Društvo različitim mehanizmima kontrole ženama i muškarcima pripisuje određene društvene uloge i društvena očekivanja. Mnogi smatraju da žene i muškarci dolaze u svoje društvene uloge „prirodno“, na primjer da su žene „prirodne njegovateljice“ zbog čega „žele postati majke i brinuti za djecu, a da su muškarci prirodno agresivni te da stoga uvijek žele napredovati u poslu“ (Fuchs Epstein, 1999., prema Galić, 2009.).

Iz ranije navedenog proizlazi da je rodna jednakost multidimenzionalan pojam koji podjednako obuhvaća ekonomske, socijalne i kulturološke aspekte te podrazumijeva ukidanje svih društvenih dimenzija nejednakosti između muškaraca i žena, bez obzira na njihova biološka obilježja, uključujući jednake mogućnosti pristupa, sudjelovanja, korištenja te kontrole dobara, resursa, političke moći i društvenog statusa (Kašić et al., 2005). Rodna jednakost je proces koji vodi fer i pravednom

tretmanu žena i muškaraca. Da bi se osigurala pravednost poduzimaju se određene mjere kojima se nadoknađuje povijesna i društvena nepravda koja je onemogućila da žene i muškarci u jednakoj mjeri sudjeluju u određenoj aktivnosti (UNDP, 2007.). Jednakost se povezuje s pojmom jednakopravnosti, ravnopravnosti⁴ i politikom jednakih mogućnosti, a u širem sklopu s različitim antidiskriminacijskim postupcima, postupanjima i praksama. Prema Zakonu o ravnopravnosti spolova (NN 14/03, 82/08) ravnopravnost spolova znači da su žene i muškarci jednako prisutni u svim područjima javnog i privatnog života, da imaju jednak status, jednake mogućnosti za ostvarivanje svih prava, kao i jednaku korist od ostvarenih rezultata. Prema tome, rodna jednakost nije sinonim za ravnopravnost spolova, nego proces koji vodi ka rodnoj ravnopravnosti.

2.1. Postojeće mjere rodne jednakosti

Budući da je rodna jednakost multidimenzionalan pojam, iznimno ju je teško ispravno kvantitativno prezentirati. Najčešće se kvantificira pomoću niza indeksa rodne jednakosti koje razvijaju istraživači i relevantne organizacije. Svaki od indeksa se temelji na manjoj ili većoj grupi različitih pokazatelja što onemogućava njihovu međusobnu usporedbu. U nastavku se prikazuju i komentiraju neki od najčešće korištenih indeksa.

Još 1995. godine je UN predstavio indeks GDI (*Gender - related Development Index*) zajedno s mjerom GEM (*Gender Empowerment Measure*). Zbog metodoloških nedostataka, UN radi na razvoju novog indeksa koji 2010. zamjenjuje GDI i GEM indeks. Novi indeks GII (*Gender Inequality Index*) s pomno odabranim pokazateljima mjeri nejednakost među spolovima u tri dimenzije te odražava reproduktivno zdravstveni status žena, njihovo osnaživanje i sudjelovanje na tržištu rada u odnosu na muškarce. Indeks ukazuje na potencijalni gubitak ljudskog kapitala zbog nejednakosti muškaraca i žena u te tri dimenzije. Vrijednost mu varira od 0 do 1, odnosno njegova vrijednost nula ukazuje da su muškarci i žene u potpunosti jednaki, dok vrijednost 1 da je rodna nejednakost izražena u sve tri dimenzije koje indeks obuhvaća. Vrijednost GII indeksa u svjetskom prosjeku iznosi 0,463 te ga se može

⁴ Iako se rodna ravnopravnost odnosi primarno na pravni koncept uspostavljanja jednakosti pred zakonom, odnosno jednakih prava za žene i muškarce u pravnim sustavima (Galić, 2009.).

tumačiti kao gubitak ljudskog kapitala od 46,3% zbog nejednakosti muškaraca i žena u navedene tri dimenzije. Najniži GII indeks ima Nizozemska (0,045), najviši Yemen (0,747), dok europski prosjek iznosi 0,28 (UNDP, 2013.).

Organizacija Social Watch za potrebe mjerenja rodne jednakosti razvila je indeks GEI (*Gender Equity Index*) koji se nalazi u primjeni od 2004. godine. Vrijednost GEI indeksa se utvrđuje na temelju jednakosti u obrazovanju, stopi zaposlenosti i političkoj aktivnosti, a poprima vrijednosti od 0 - potpuna nejednakost do 1 - potpuna jednakost. Prema ovom indeksu u 2012. godini najveća rodna jednakost je zabilježena u Norveškoj (0,89), Finskoj (0,88), Islandu i Švedskoj (0,87), a najniža u Afganistanu (0,15) i Yemenu (0,24)⁵.

Grupa istraživača razvila je SIGI (*Social Institutions and Gender Index*) indeks koji se fokusira na društvene institucije i njihov utjecaj na jednakost muškaraca i žena u društvu. Dosada se ovaj indeks koristio samo u zemljama izvan OECD - a. Sastavljen je od pet različitih indeksa (obiteljski zakon, građanske slobode, fizički integritet, preferencije prema sinovima, vlasnička prava) koji su sačinjeni na temelju 12 različitih varijabli (Branisa, 2009.).

Svjetski ekonomski forum od 2006. godine kao mjeru rodne jednakosti koristi GGG (*Global Gender Gap*) indeks. Njime se analizira nejednakost muškaraca i žena u četiri fundamentalne kategorije: mogućnosti i sudjelovanje u gospodarskom životu zemlje, obrazovanje, zdravlje i preživljavanje, političko osnaživanje. Indeksom se mjeri jaz, a ne razina rodne nejednakosti i to prateći se kretanje izlaznih, a ne ulaznih varijabli te se zemlje rangiraju prema rodnoj jednakosti, a ne osnaživanju žena (Hausmann et al., 2014.).

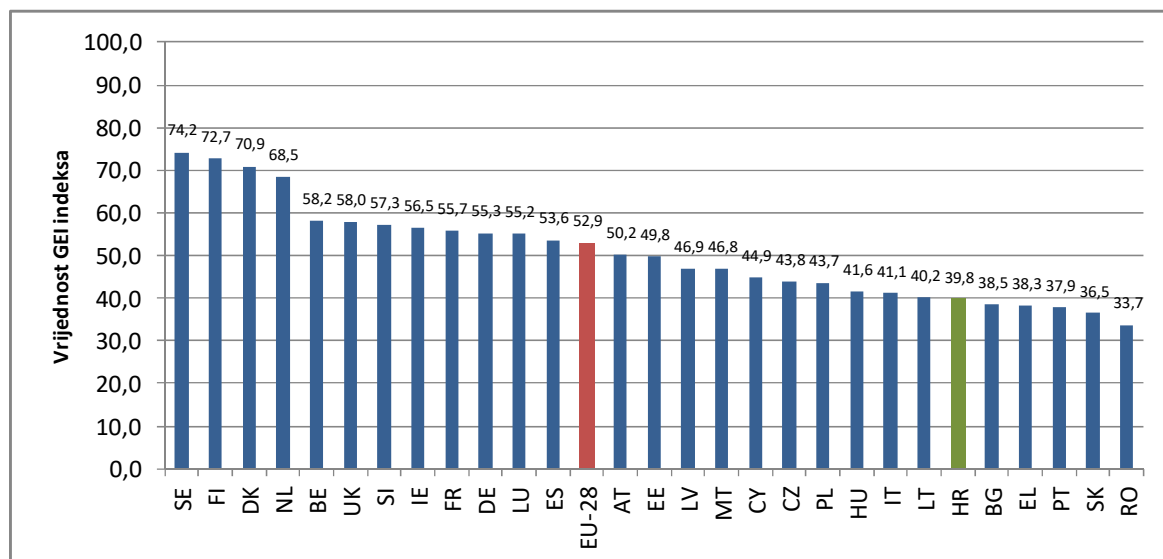
Na području EU se kao mjera rodne jednakosti koristi GEI (*Gender Equality Index*) indeks koji obuhvaća osam domena: tržište rada, financijske resurse, obrazovanje, vrijeme, moć, zdravlje, nasilje i isprepletene nejednakosti. Indeks poprima vrijednosti od 0 - potpuna nejednakost do 100 - potpuna jednakost. Visoki rezultat ostvaruju zemlje koje su uz nizak rodni jaz bliske zemljama koje ostvaruju najbolji rezultat prema pojedinim indikatorima. Time se izbjegava pozitivan utjecaj ekonomske krize na pokazatelje rodne ravnopravnosti te je rezultat indeksa isključivo temeljen na

⁵ Više na [www. socialwatch. org](http://www.socialwatch.org)

većoj ravnopravnosti, a ne negativnom djelovanju krize na živote muškaraca i žena u posljednjim godinama (eige. europa. eu).

Vrijednosti GEI indeksa u 2012. godini za svih 28 zemalja članica prikazan je grafikonom 1 u nastavku.

Grafikon 1: Vrijednost GEI indeksa u zemljama članicama EU 2012. godine

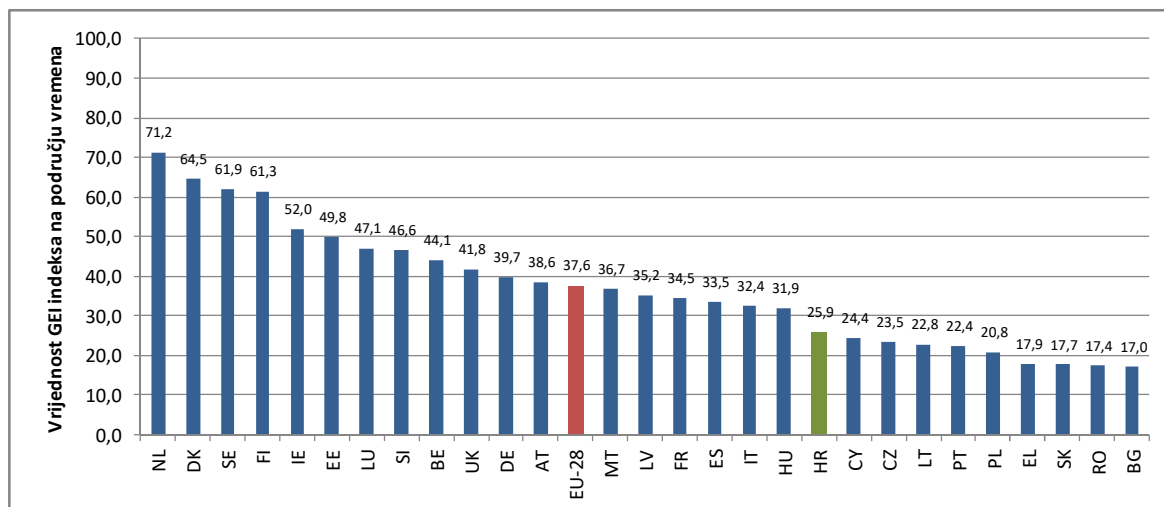
Izvor: Izrada autorice prema podacima <http://eige.europa.eu/>

Na razini 28 zemalja članica Europske unije ostvaren je prosječan rezultat od 52,9 od mogućih 100 bodova što pokazuje da je Europa tek na pola puta prema rodno ravnopravnom i kohezivnom društvu. Iz grafikona 1 vidljivo je da je najveća rodna jednakost zabilježena u Švedskoj (74,2) i Finskoj (72,7), a najniža u Rumunjskoj (33,7) i Slovačkoj (36,5). GEI indeks RH iznosi 39,8 te je RH među pet zemalja članica EU s najnižim GEI indeksom.

Među osam domena na temelju kojih je indeks sastavljen najveća nejednakost žena i muškarac je zabilježena na području vremena koje podrazumijeva vrijeme potrošeno na neplaćeni rad⁶ i slobodno vrijeme (37,6). Razlika rodne jednakosti u domeni vremena među zemljama članicama prikazane su sljedećim grafikonom.

⁶ Neplaćeni rad podrazumijeva sve proizvodne aktivnosti koje se odvijaju izvan tržišta rada, a koje pojedinac obavlja u sklopu brige za svoje kućanstvo, kao na primjer kućanski poslovi, briga za djecu, starije i nemoćne, volonterski rad, usluge prijevoza, veći i manji popravci, rad u obiteljskom poslu i tako dalje. Navedene aktivnosti se smatraju proizvodnim aktivnostima jer se uz ograničene resurse pokušavaju zadovoljiti ljudske potrebe, a spadaju u neplaćeni rad jer ih pojedinac obavlja samostalno, unatoč činjenici da ih u teoriji može obaviti kupnjom usluga i proizvoda na tržištu (Swiebel, 1999.).

Grafikon 2: Rodna jednakosti u domeni vremena u 2012. godini u zemljama članicama EU

Izvor: Izrada autorice prema podacima <http://eige.europa.eu/>

U zemljama članicama EU žene obavljaju znatno veći dio neplaćenog rada, dok muškarci u većoj mjeri koriste slobodno vrijeme u sklopu sportskih i sličnih aktivnosti, što je posljedica društveno oblikovanih uloga i obveza žena i muškaraca, odnosno rodni razlika. Najmanja rodna nejednakost u domeni vremena prisutna je u Nizozemskoj, Danskoj, Švedskoj i Finskoj. Na grafikonu 1 se te četiri zemlje također nalazi na samom vrhu. Najveća rodna nejednakost u domeni vremena je prisutna u Slovačkoj, Rumunjskoj i Bugarskoj. U domeni vremena u RH GEI indeks iznosi 25,9 te devet zemalja članica ima nižu od vrijednosti RH.

Većina udanih žena još je uvijek neproporcionalno opterećena kućanskim poslovima i brigom za djecu. U onim obiteljima u kojima nije došlo do većeg angažmana muža u obavljanju kućanskih poslova i u brizi za djecu, ženu nakon rada za plaću kod kuće čeka "druga smjena" (Hochschild, 1990., prema Topolčić, 2001.). Čak ako je tehnologija i promijenila rad u kućanstvu, muževi jedva za to pokazuju interes. I kada podižu razinu svoje participacije u kućanskim poslovima, muškarci obično ostaju samo pomagači (Topolčić, 2001.). Očigledno se svugdje u Europi nastavlja utjecaj tradicije na unutarobiteljsku alokaciju rada, bez obzira na ekonomski i politički sistem (Nave - Hertz, 1989.).

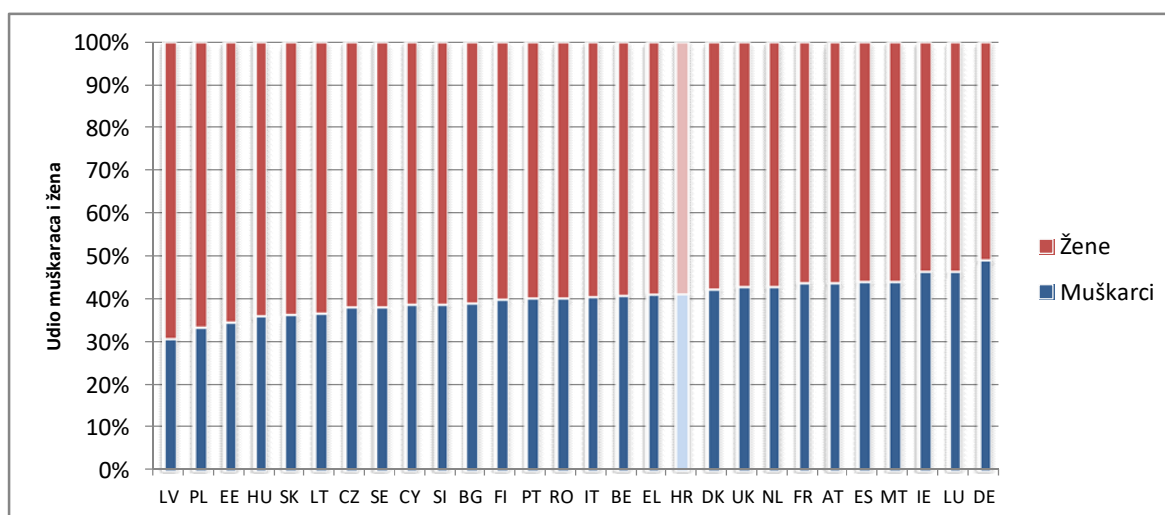
U radu se polazi od pretpostavke da upravo ranije prikazana nejednakost u domeni vremena je izvor rodne nejednakosti općenito. Ako žena zbog neplaćenog rada i obaveza koje joj se društveno pripisuju nema jednake prilike za sudjelovanje u

plaćenom rada, ona gubi svoju financijsku neovisnost. Financijska neovisnost omogućuje, kako ženama tako i muškarcima, kontrolu nad vlastitim životom te pruža mogućnost izbora te se promatra kao prvi korak prema postizanju veće jednakosti muškaraca i žena u društvu. Zarađivanje za vlastiti život, odnosno uključivanje na tržište rada, je najbolji način postizanja financijske neovisnosti, stoga je u radu naglasak istraživanja stavljen na rodnu jednakost na tržištu rada.

2.2. Rodna jednakost u obrazovanju u zemljama članicama Europske unije

Pružanje jednakih prilika i mogućnosti na obrazovanje muškarcima i ženama je jedan od temeljnih preuvjeta postizanja jednakosti na tržištu rada. Grafikonom 3 se prikazuje odnos muškaraca i žena sa završenim tercijarnim obrazovanjem koje podrazumijeva završeni viši i visokoškolski stručni studij te sveučilišni studij, koji se održava u javnim zavodima: sveučilištima, fakultetima, umjetničkim akademijama, visokim stručnim školama i na neovisnim visokoškolskim zavodima.

Grafikon 3: Udio muškaraca i žena sa završenim tercijarnim obrazovanjem u 2013. godini u zemljama članicama EU (u %)

Izvor: izrada autorice prema podacima European Union Statistics, educ_uoe_grad03

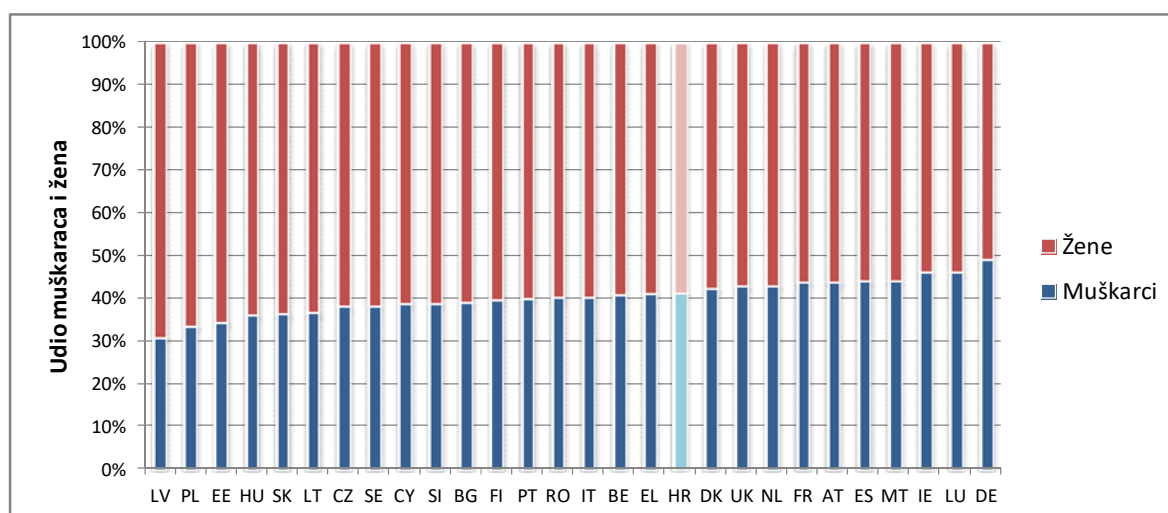
Prema prikazanim podacima vidljivo je da je u svim zemljama članicama udio visokoobrazovanih žena veći od udjela visokoobrazovanih muškaraca. U prosjeku u EU udio visokoobrazovanih žena je za 19,1 postotni poen viši je od udjela visokoobrazovanih muškaraca. Visokoobrazovane žene brojnošću osobito prednjače u Latviji, Poljskoj, Mađarskoj, Slovačkoj, a zanimljivo je da su to zemlje gdje je rodna

jednakost prema GEI indeksu ispod prosjeka EU. Najmanje razlike su prisutne u Njemačkoj, Luxemburgu i Irskoj u kojima je GEI indeks iznad prosjeka EU.

I u RH udio visokoobrazovanih žena prevladava nad muškarcima te žene čine gotovo 60% visokoobrazovanog stanovništva, točnije 58,8%. To nije bilo oduvijek tako. Žene su u 1960. godini činile tek 31,8% diplomiranih studenata. Tek devedesetih godina žene brojnošću počinju prevladavati kao studenti (51%), a još više kao studenti koji su diplomirali (53,7%). Ipak danas u RH još uvijek prevladava podjela na „ženska i muška zanimanja“ pa se žene u daleko većoj mjeri odlučuju za visoka učilišta u području obrazovanja (zanimanja odgajatelja i učitelja), znanosti o obrazovanju, humanističke, društvene i biološke znanosti, a muškarci za računalstvo, inženjerstvo, usluge prijevoza i zaštite (DZS, 2015.).

Radi boljeg sagledavanja rodne jednakosti u obrazovanju grafikonom 4 se prikazuje udio muškaraca i žena sa završenim poslijediplomskim doktorskim studijem, a grafikonom 5 sudjelovanje muškog i ženskog stanovništva u cjeloživotnom obrazovanju⁷.

Grafikon 4: Udio muškaraca i žena sa završenim poslijediplomskim doktorskim studijem u 2013. godini u zemljama članicama EU (u %)

Izvor: izrada autorice prema podacima European Union Statistics, educ_uoe_grad03

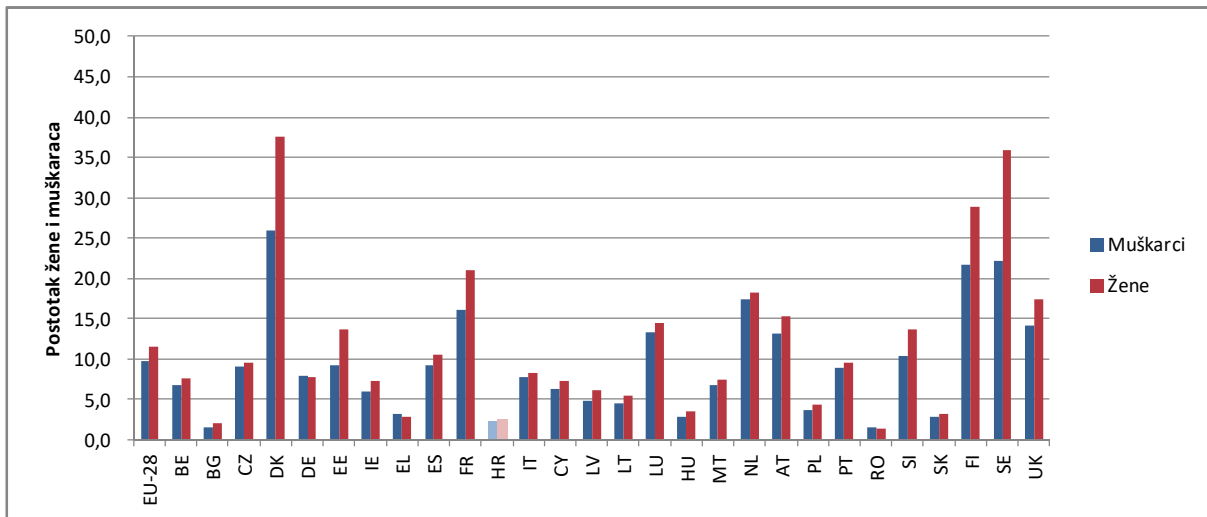
Analizom proporcija prikazanih u prethodnim grafikonima uočljive su značajne razlike. U 12 od 28 zemalja članica EU udio žena sa titulom doktora znanosti je veći od udjela muškaraca, u dvije zemlje (Cipar i Malta) udio žena i muškaraca je jednak,

⁷ Cjeloživotno učenje obuhvaća višenamjenski proces učenja, bilo formalno, neformalno i informalno, koji se odvija na stalnoj osnovi s ciljem unapređivanja znanja, vještina i kompetencija.

dok je u preostalim 14 zemalja članica veći udio muškaraca. Sveukupno u prosjeku je udio muškaraca za 1,3 postotni poen veći od udjela žena. Najveći udio žena sa titulom doktora znanosti je zabilježen u Estoniji, Latviji i Litvi. RH je peta zemlja po udjelu žena sa titulom doktora znanosti, točnije udio žena sa titulom doktora znanosti je 54,7% što nije značajno niže od udjela visokoobrazovnih žena. Najmanji udio žena s titulom doktora znanosti je u Luksemburgu, Češkoj i Belgiji.

Zanimljivo je da unatoč činjenici da žene čine veći udio visokoobrazovanog stanovništva muškarci prednjače u najvišoj razini obrazovanja. Teško je sa sigurnošću tvrditi koji je razlog tome, ali razmišljajući u istom smjeru se može pretpostaviti da žene zbog svojih obaveza u kućanstvu imaju manju mogućnost intenzivnijeg uključivanja u području znanstvenog istraživanja koje poslijediplomski doktorski studij podrazumijeva. Zanimljivi su i podaci o sudjelovanju muškaraca i žena u programima cjeloživotnog obrazovanja prikazani sljedećim grafikonom.

Grafikon 5: Postotni udio muškog i ženskog stanovništva starosne dobi od 25 do 64 godine koji je sudjelovao u programima cjeloživotnog obrazovanja u 2014. godini u zemljama članicama EU

Izvor: Izrada autorice prema podacima European Union Statistics, trng_lfs_01

Jedan od ciljeva Strategije EU 2020 je i intenzivnije uključivanje stanovništva u programe cjeloživotnog obrazovanja (minimalno 15%) s ciljem razvoja EU kao naprednog društva znanja, s održivim gospodarskim razvojem, s većim brojem i boljim radnim mjestima. Do 2014. godine 11,6% stanovništva EU se aktivno uključilo u programe cjeloživotnog obrazovanja što u odnosu na 2009. godinu predstavlja porast od 1,6 postotnih poena (Eurostat, trng_lfs_01). Među zemljama članicama

posebno se ističu Danska, Švedska i Finska kao zemlje čije stanovništva se najviše odlučuje za programe cjeloživotnog obrazovanja. Kao kontrast njima se ističu Rumunjska, Bugarska, Hrvatska i Slovačka sa iznimno niskim postotcima.

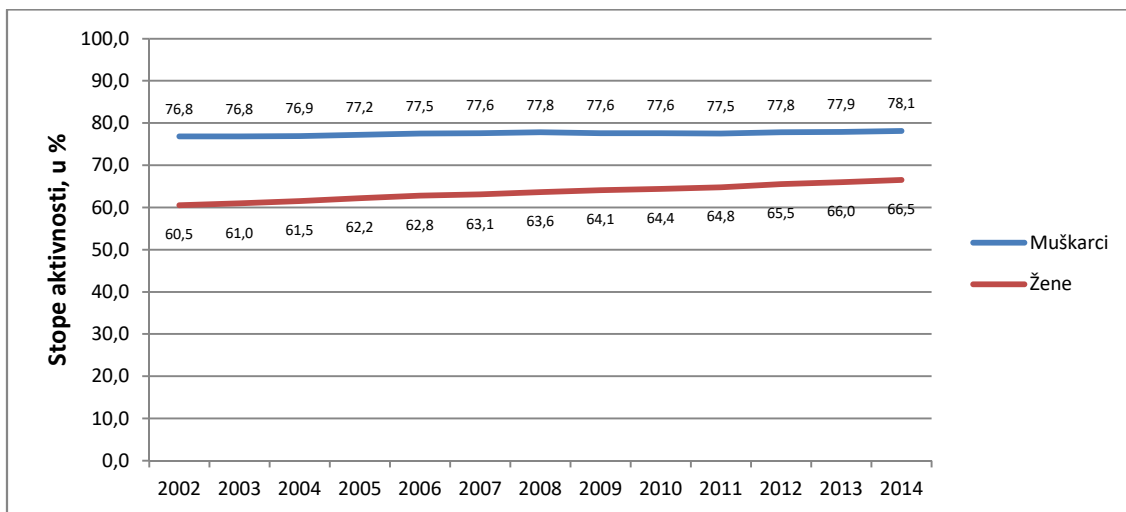
Podaci iz grafikona 5 ukazuju da je postotak ženskog stanovništva uključenog u programe cjeloživotnog obrazovanja na razini EU za 1,8 postotni poen viši od postotka muškog stanovništva. Žene su u većoj mjeri uključene u programe cjeloživotnog obrazovanja gotovo u svim zemljama članicama EU izuzev Grčke, Rumunjske i Njemačke u kojima je udio muškog stanovništva za manje od 0,5 postotnih poena viši. Najveće razlike u odnosu na žensko i muško stanovništvo su prisutne u zemljama s najvišim postotkom stanovništva uključenog u programe cjeloživotnog obrazovanja, točnije u Švedskoj, Danskoj i Finskoj. To su zemlje u kojima žene značajno prednjače u sudjelovanju u programima cjeloživotnog obrazovanja.

Na temelju svega prikazanog se zaključuje da su žene više manje premostile obrazovni jaz u usporedbi s muškarcima i one danas predstavljaju ogroman ljudski potencijal. Iako muškarci u prosjeku prednjače pri najvišim razinama obrazovanja, žene se u većoj mjeri uključuju u programe cjeloživotnog obrazovanja. Velika ulaganja u obrazovanje žena stoga ne treba obezvrijediti, nego njihove stečene vještine, znanja i sposobnosti treba iskoristiti te im osigurati jednake prilike i na tržištu rada.

2.3. Rodna jednakost na tržištu rada u zemljama članicama Europske unije

Iako žene danas čine veći udio visokoobrazovanog stanovništva, njihov status na tržištu rada ne odražava potpuno obrazovna dostignuća. Situacija žena na tržištu rada značajno se popravila, ali nejednakosti još uvijek postoje. Razlike se očituju u nižoj aktivnosti ženske radne snage, nižim stopama zaposlenosti i nižim dohocima žena u odnosu na dohotke muškaraca što se i potvrđuje podacima prezentiranim u nastavku.

Grafikon 6: Prosječne stope aktivnosti muške i ženske radne snage u 28 zemalja članica EU od 2002. do 2014. godine (u %)

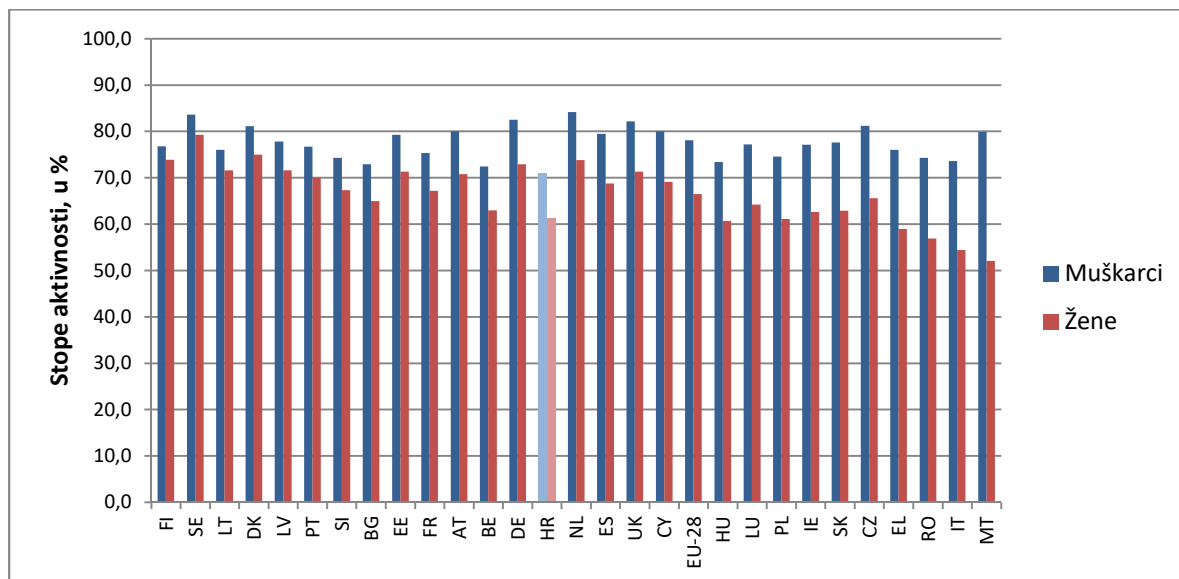

Izvor: Izrada autorice prema podacima European Union Labour Force Survey, lfsa_argan

Grafikon 6 prikazuje kretanje prosječne stope ekonomske aktivnosti muške i ženske radne snage u 28 zemalja članica EU od 2002. do 2014. godine. Stopa ekonomske aktivnosti radne snage podrazumijeva udio zaposlenog i nezaposlenog stanovništva, uključujući i stanovništva koje aktivno obavlja neko zanimanje iako nije u radnom odnosu, u ukupnom broju radno sposobnog stanovništva (Campbell & Brue, 1992, prema Obadić & Smolić, 2011.). Radno sposobno stanovništvo je stanovništvo u životnoj dobi najčešće od 15 do 64 godine s fiziološkom sposobnosti rada u određenom radnom vremenu i s određenim stupnjem intenzivnosti (Wertheimer - Baletić, 1999, prema Obadić & Smolić, 2011.).

U 2002. godini su razlike u stopama ekonomske aktivnosti muške i ženske radne snage iznosile 16,3 postotna poena. S vremenom su se žene sve više počele uključivati na tržište rada te su se razlike postupno smanjivale sa 16,3 na 11,6 postotnih poena u 2014. godini. Dakako da su razlike među stopama aktivnosti muške i ženske radne snage različite među zemljama članicama što je prikazano grafikonom 7.

Grafikon 7: Stopa ekonomske aktivnosti ženske i muške radne snage u 2014. godini u zemljama članicama EU (u %)

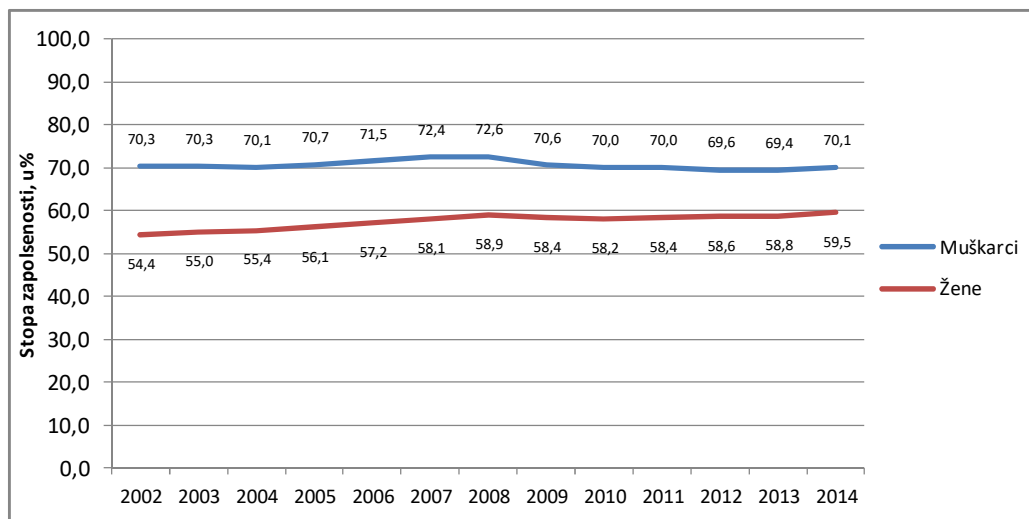

Izvor: Izrada autorice prema podacima European Union Labour Force Survey, lfsa_argan

Sve zemlje članice EU imaju više stope aktivnosti muške radne snage, nego ženske radne snage unatoč činjenici da žene danas čine veći udio visokoobrazovanog stanovništva. Najmanje razlike u stopama aktivnosti muške i ženske radne snage su u Finskoj i iznose tek 2,9 postotna poena, Švedskoj (4,3 postotna poena) i Litvi (4,4 postotna poena), a najveće razlike su na Malti gdje iznose čak 27,8 postotna poena, u Italiji (19,2 postotna poena) i Rumunjskoj (17,4 postotna poena). U RH su razlike niže od prosjeka EU te iznose 9,6 postotnih poena, koliko iznose i u Njemačkoj.

Slična situacija se očekuje i kod razlika u stopama zaposlenosti žena i muškaraca (grafikon 8) koje predstavljaju udio zaposlenih u ukupnom broju ekonomski aktivnog stanovništva.

Grafikon 8: Prosječne stope zaposlenosti muškaraca i žena starosne dobi od 15 do 64 godine u 28 zemalja članica EU od 2002. godine do 2014. godine (u %).

Izvor: Izrada autorice prema podacima European Union Labour Force Survey, lfsa_ergan

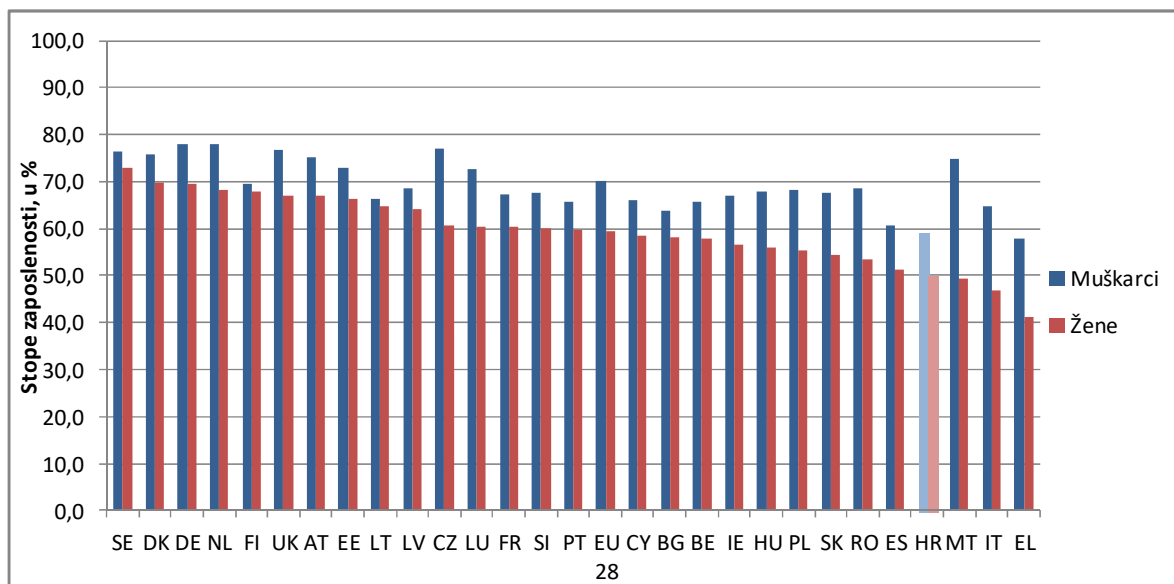
Grafikon 8 prikazuje kretanje prosječne stope zaposlenosti muške i ženske radne snage od 2002. do 2014. godine. Od 2002. godine do 2014. godine razlike u stopama zaposlenosti muške i ženske radne snage su se smanjile sa 15,9 postotnih poena koliko su iznosile u 2002. godini na 10,6 postotnih poena u 2014. godini.

U RH razlike u stopama zaposlenosti muškaraca i žena od 2005. do 2014. godine kreću se od 8 do 15 postotnih poena. Najveće razlike su bile prisutne u razdobljima gospodarskog prosperiteta te je 2007. godine stopa zaposlenosti muškaraca bila za 14,9 postotnih poena viša od stope zaposlenosti žena, a u 2008. godini 14,6 postotnih poena. Nastupom krize razlike su se nakon trenda rasta počele smanjivati. Razlog tome je što su krizom najviše bile pogođene proizvodne i industrijske djelatnosti u kojima prevladava muška radna snaga (European Commission 2013. a). Stoga u 2009. godini je stopa zaposlenosti muškaraca bila viša za 11,5 postotnih poena. Stope zaposlenosti žena su se u većoj mjeri počele smanjivati tek fiskalnom konsolidacijom i rezanjem troškova u javnom sektoru. U 2013. godini su zabilježene iznimno niske stope zaposlenosti i muškaraca i žena pa je i razlika bila mala, tek 8 postotnih poena, ali već 2014. godine razlika se rastom stopa zaposlenosti povećala na 9,1 postotni poen.

Sljedećim grafikonu prikazane su stope zaposlenosti muške i ženske radne snage u 2014. godini u zemljama članicama EU. Za razliku od podataka iz grafikona 6, gdje su zemlje klasificirane prema razlikama u stopama aktivnosti muške i ženske radne

snage, od najmanje od najveće, u grafikonu 9 zemlje su klasificirane prema visini stope zaposlenosti žena, od najviših prema najnižim.

Grafikon 9: Stope zaposlenosti muškaraca i žena u 2014. godini u zemljama članicama EU (u %)

Izvor: Izrada autorice prema podacima European Union Labour Force Survey, lfsa_organ

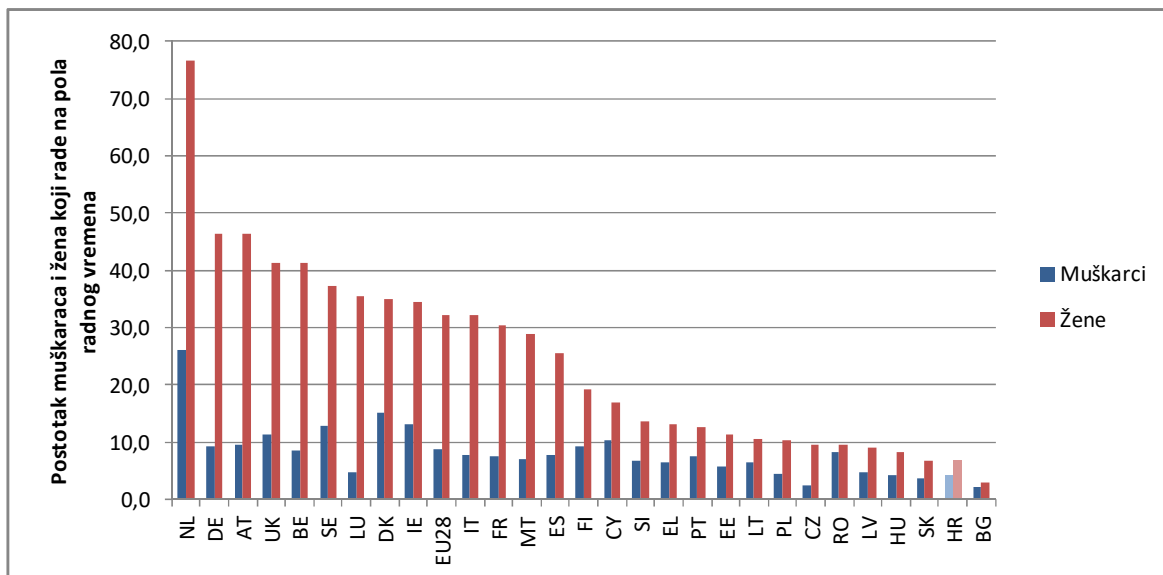
U svim zemljama članicama EU stope zaposlenosti žena niže su od stopa zaposlenosti muškaraca. Razlike u stopama zaposlenosti žena i muškaraca su najmanje u Finskoj (1,5 postotnih poena), Litvi (1,6 postotnih poena) i Švedskoj (3,4 postotna poena). Najveće razlike su na Malti (25,6 postotnih poena), Italiji (17,9 postotnih poena) i Grčkoj (16,9 postotnih poena) koje su ujedno i zemlje sa najnižim stopama zaposlenosti žena. No, potrebno je naglasiti da porast potražnje za radnom snagom, ne znači ujedno i smanjenje razlika među stopama zaposlenosti muškaraca i žena. Među zemljama članicama koje imaju stopu zaposlenosti iznad 70%, Finska i Švedska imaju vrlo male razlike u stopama zaposlenosti žena i muškaraca, dok su razlike u Austriji, Njemačkoj, Nizozemskoj i Ujedinjenom kraljevstvu iznad 8 postotnih poena. Što upućuje da razlog niže aktivnosti i stopa zaposlenosti žena nije niža razini gospodarskog razvoja.

Pri analizi stopa zaposlenosti potrebno je uzeti u obzir i činjenicu da jedan dio zaposlenih radi tek na pola radnog vremena te da grafikon 9 ne oslikava u potpunosti položaj žena na tržištu rada. Rad na puno radno vrijeme podrazumijeva određene radne uvjete, beneficije i punu plaću, dok rad na pola radnog vremena uz plaću

najčešće ne uključuju ostale povlastice, prava i beneficije, naprotiv u nekim zemljama zna biti i penaliziran. Da bi se dobila realna slika rodne jednakosti na tržištu rada potrebno je sagledati i udio zaposlenih žena i muškaraca koji rade na pola radnog vremena kako bi se utvrdilo da li su u nekim zemljama visoke stope zaposlenosti žena zapravo rezultat zapošljavanja žena na pola radnog vremena (Stier et al., 2001.).

Podaci prezentirani sljedećim grafikonom zasigurno daju jedan novi pogleda na položaj žena na tržištu rada.

Grafikon 10: Postotni udio zaposlenih muškaraca i žena starosne dobi od 15 do 64 godine zaposlenih na pola radnog vremena u zemljama članicama EU u 2014. godini (u %)

Izvor: Izrada autorice prema podacima European Union Statistics, lfsa_eppgan

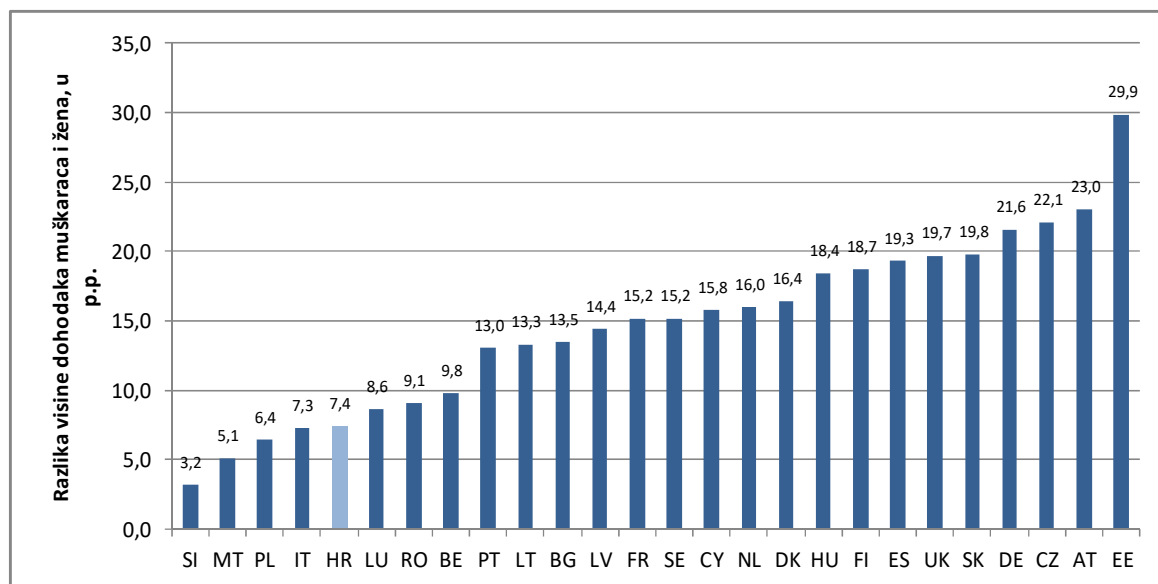
Razvidno je da su žene, u svim zemljama članicama, u većoj mjeri sklonije od muškaraca radu na pola radnog vremena. Što je veći postotak zaposlenih na pola radnog vremena to je i veća razlika između muškaraca i žena zaposlenih na pola radnog vremena. Temeljni razlozi zašto se žene odlučuju na rad na pola radnog vremena je zbog brige za djecu ili potrebitih odraslih osoba (27,1%) te zato što ne mogu pronaći posao na puno radno vrijeme (26,3%), dok se muškarci odlučuju za rad na pola radnog vremena uglavnom zato što nisu u mogućnosti pronaći posao na puno radno vrijeme i to čak njih 40,2%, a tek 4,2% muškaraca se odlučuje na rad na pola radnog vremena zbog brige za djecu ili potrebitih odraslih osoba (Eurostat, lfs_epgar).

Položaj žena na tržištu rada se može povezati sa društveno oblikovanom ulogom žena u društvu. Žena uz plaćeni rad za razliku od muškarca, ima i reproduktivnu ulogu u društvu koja podrazumijeva neplaćeni rad u kućanstvu, brigu o potomstvu i slično. Dosadašnje studije vremena izrađene u različitim državama su dokazale da neplaćeni rad, koji je vrlo važan faktor za održavanje stabilnog obiteljskog i društvenog života unutar društvene zajednice, u većini društava pretežito obavljaju žene, što je vidljivo i iz domene vremena GEI indeksa. Neravnomjerna podjela poslova oko brige za zajednicu i kućanstvo između žene i muškaraca je jedna od najvećih prepreka intenzivnijeg uključivanja žena na tržište rada i rodne jednakosti kod plaćenog rada.

Grafikon 10 prikazuje da izuzetno visok postotak od 76,7% zaposlenih žena u Nizozemskoj radi na pola radnog vremena. Nakon Nizozemske slijede Njemačka i Austrija sa 46,3%, Ujedinjeno kraljevstvo sa 41,3%, Belgija sa 41,2% i Švedska sa 37,3%. Ranije su te zemlje izdvojene kao zemlje sa visokim stopama zaposlenosti žena, no ovo upućuje da te visoke stope nisu rezultat veće rodne jednakosti na tržištu rada u tim zemljama, nego su te zemlje problem usklađivanja profesionalnog i obiteljskog života žena riješili omogućavanjem zapošljavanja na pola radnog vremena. U Bugarskoj, Hrvatskoj, Slovačkoj i Mađarskoj i žene i muškarci su manje skloni radu na pola radnog vremena, najvjerojatnije zbog nedostatka mogućnosti zapošljavanja na pola radnog vremena. U Hrvatskoj su poslovi sa skraćenim radnim vremenom rijetki, pa su udane žene prisiljene birati između posla s punim radnim vremenom ili ostati kod kuće kao kućanice (Akrap & Čipin, 2010.). Žene zbog obaveza oko brige za djecu ili u kućanstvu često nisu u mogućnosti raditi na puno radno vrijeme te se otvaranjem mogućnosti rada na pola radnog vremena intenzivira njihovo uključivanje na tržište rada. No, potrebno je napomenuti da to nikako ne bi trebalo biti trajno rješenje jer doprinosi atrofiji ženskog ljudskog kapitala i pogoršava položaj žena na tržištu rada i u društvu općenito (Gelo et al., 2010.).

Vrlo važan pokazatelj položaja žena na tržištu rada u nekoj zemlji je i razlika u dohodcima zaposlenih muškaraca i žena, tzv. *Gender Pay Gap* koji se definira kao razlika između prosječne bruto zarade po satu muškaraca i žena izraženih kao postotak od prosječne bruto zarade po satu muškarca (grafikon 11).

Grafikon 11: Razlika između bruto dohotka po satu muškarca i žena u zemljama članicama EU u 2013. godini, u postotnim poenima

Izvor: Izrada autorice prema podacima European Union Statistics, earn_gr_gpgr2

U svim zemljama članicama je bruto zarada žena po satu rada niža od bruto zarade muškaraca. Razlozi razlika u dohodcima mogu biti mnogobrojni: rodna segregacija poslova⁸, prekidi karijere zbog roditeljskih i porodičnih dopusta i brige za djecu itd. Razlike se u EU kreću od 3,2 postotna poena u Sloveniji do 29,9 postotna poena u Estoniji. Iz grafikona 11 se vidi da su visoke razlike u dohodcima prisutne i u zemljama sa visokim stopama zaposlenosti kao što su Austrija, Njemačka, Ujedinjeno kraljevstvo pa čak ni u Finskoj razlike nisu značajno niže. Dok u zemljama sa niskom stopom zaposlenosti kao što su Malta, Hrvatska, Italija i Rumunjska su razlike puno manje. Razlog tome je što u zemljama s nižom stopom zaposlenosti žena većinom su zaposlene žene sa visokom stručnom spremom. Prosječna plaća žena sa visokom stručnom spremom je relativno visoka u odnosu na prosječnu plaću muškaraca. Kako udio zaposlenih žena raste tako se zapošljavaju i žene sa nižom stručnom spremom na slabije plaćenim radnim mjestima što snižava prosječnu plaću žena te time razlika između plaća muškarac i žena više dolazi do izražaja (Olivetti & Petronogolo, 2008). To potvrđuju i podaci za RH iz Državnog zavoda za statistiku prema kojima je najveća razlika u dohodcima muškaraca i žena zabilježena u periodu

⁸ Tendencija žena i muškaraca da izabiru različita zanimanja, odnosno da se muškarci zapošljavaju na „muškim radnim mjestima“ (inženjerstvo, znanost...), a žene na „ženskim radnim mjestima“ (zdravstvena zaštita i socijalna skrb, obrazovanje...). Čak i kada se žene educiraju za „muška zanimanja“, posao nalaze u „ženskim zanimanjima“ (European Commission, 2013.).

gospodarskog prosperiteta, točnije 2007. godine kada su stope zaposlenosti i razlike u stopama zaposlenosti muške i ženske radne snage najviše (DZS, 2006. - 2015.).

Žene danas zarađuju manje po satu, rade manje sati te se u manjoj mjeri uključuju na tržište rada. Poboljšanje položaja žena na tržištu rada treba povezati sa rješenjima koji omogućavaju lakše usklađivanje obiteljskog i profesionalnog života. Žena u gospodarskom smislu nije nedovoljno iskorišten resurs, nego naprotiv preiskorišten resurs i ima kronični nedostatak vremena te je jedna od značajnijih prepreka većoj rodnoj jednakosti na tržištu rada društveno oblikovana dvojna uloga žena, kao majki i kućanica te kao ravnopravnih sudionica na tržištu rada (Gelo et al., 2010.). Žene obaveze na poslu prilagođavaju brizi o djeci na način da rade na pola radnog vremena, češće uzimaju dopuste, idu na bolovanje kako bi se mogle brinuti o bolesnoj djeci što često rezultira nižim dohodcima i manjom mogućnosti napredovanja i razvoja karijere. Neravnomjerna podjela neplaćenog rada između žene i muškarca onemogućava jednakosti žena i muškaraca kod plaćenog rada što rezultira rodnom nejednakošću i u ostalim područjima i većoj ovisnosti žena o muškarcima.

2.4. Pozitivni ekonomski učinci rodne jednakosti

Rodna nejednakost nije samo društveno nepoželjna pojava kao i bilo koji drugi oblik nejednakosti, nego ima i negativne ekonomske učinke na gospodarski rast i razvoj što dokazuju rezultati brojnih studija i rezultati empirijskih istraživanja koja su uključivale i razvijene zemlje i zemlje u razvoju (Klasen 1999., Klasen 2002., Klasen & Laman 2009., Knowles et al., 2002., Brummet, 2008., Forbes, 2000.). Drugim riječima rodna jednakost u obrazovanju i na tržištu rada pozitivno utječe na gospodarski rast i razvoj putem sljedećih ekonomskih učinaka:

1. **Povećanje ljudskog kapitala.** Rodna jednakost povećava ljudski kapital koji se definira kao znanje, iskustvo, sposobnosti, umijeća kreativnosti i inovativnost koje radnu snagu čine produktivnom. Povećanje ljudskog kapitala s kvantitativnog aspekta podrazumijeva povećanje broja radnika, dok s kvalitativnog aspekta podrazumijeva znanje, umijeće i inovativnost pojedinca.

Veća jednakost u obrazovanju rezultira obrazovanijom, a samim time i efikasnijom ženskom radnom snagom. U razvijenim zemljama svijeta ulaganje

u obrazovanje žena je investicija sa najvećim povratima (Murphy, 2009.). Osim toga, rodna jednakost, omogućavanjem veće pregovaračke moći ženama u kućanstvu, pozitivno utječe na zdravlje i razinu obrazovanja djece, čime se direktno utječe na kvalitetu budućeg ljudskog kapitala. Pregovaračka snaga u kućanstvu, osobito se to odnosi na odluke oko trošenja dohotka kućanstva, a ovisi o visini zarađenog dohotka muškaraca i žena, razini obrazovanja, obiteljskom zakonu itd. Dokazano je da se češće novac iz „ženske torbice“ troši za dobrobit i blagostanje cijele obitelji, nego novac iz „novčanika muškarca“ jer dječju štednju prije uplaćuje onaj tko brine za obitelj, nego onaj tko donosi novac u kuću. Stoga kada je financijska snaga žena veća, dohodak kućanstva se u većoj mjeri troši na djecu, na njihovo obrazovanje, prehranu i zdravlje (Xu, 2007.). Rezultati istraživanja u Meksiku ukazuju na to da muškarci samo 50% svog dohotka troše na dobrobit obitelj, dok žene gotovo cijeli svoj dohodak (Chant 1985.).

Obrazovanje majki ima puno veći pozitivan efekt na obrazovanje i zdravlje djeteta, nego obrazovanje očeva. Iako ne treba ni zanemariti činjenicu da se obrazovanije žene udaju i za obrazovanije muškarce pa svi navedeni pozitivni efekti mogu biti i rezultat nepromatanih pozitivnih učinaka obrazovanih očeva (Shultz, 2002.).

2. **Povećanje konkurentnosti.** Ako se muškarcima i ženama ne pruže jednake prilike na tržištu rada, kvaliteta radne snage će biti lošija. Isto tako poduzeća neće moći zaposliti najproduktivnije radnike što će rezultirati nižim outputom i manjom konkurentnosti kako toga poduzeća tako i gospodarstva u cijelosti (Ward et. al., 2010.).

Isto tako rodna jednakost će povećati investicije u fizički kapital jer produktivnija radna snaga osigurava veći povrat na uloženo i samim time privlači investicije. Povećanjem investicija se direktno povećava ekonomski rast. Ovaj efekt je relativno mali, ali statistički signifikantan (Klasen & Lamanna, 2009.). Najveći efekt je postignut u srednje razvijenim zemljama, dok u slabije razvijenim zemljama ovaj efekt nije primijećen prvenstveno iz razloga što su strane direktne investicije usmjerene na gospodarske aktivnosti za koje nije potrebna obrazovana radna snaga (Busse & Nunnenkamp, 2009.).

3. **Povećanje štednje.** Studija provedena u 20 srednje industrijaliziranih zemalja je pokazala da povećanje stope zaposlenosti žena i dohodka žena pozitivno utječe na štednju. No ova makroekonomska studija ne pruža objašnjenje zašto su žene više sklone štednji (Seguino & Floro, 2003.). Eventualno se to može povezati sa dokazanom činjenicom da se češće novac iz „ženske torbice“ troši za dobrobit i blagostanje cijele obitelji, nego novac iz „novčanika muškarca“ jer dječju štednju prije uplaćuje onaj tko brine za obitelj, nego onaj tko donosi novac u kuću.

Štednja se preko financijskog sektora preusmjerava u investicije. Štednja stanovništva je važan izvor kapital osobito u zemljama koje imaju ograničen pristup inozemnim tržištima kapitala. Pritom ne treba zanemariti da utjecaj veće rodne jednakosti na štednju ovisi također o kretanjima kamatne stope, oporezivanju, sklonost štednji putem kreditnih zadruga, nacionalna kultura itd. (Seguino & Floro, 2003.). Na primjer u Bangladešu žena udajom može izgubiti kontrolu nad svojom štednjom i na taj način biti obeshrabrena odlučiti se na štednju. Ujedno ako su žene sklone štedjeti putem kreditnih zadruga tada novac unatoč povećanoj štednji nije dostupan za investicije i neće doprinosti ekonomskom rastu i razvoju (Ward et al., 2010.).

4. **Smanjenje korupcije.** Povećanje udjela žena u parlamentu za 25 postotnih poena povećava indeks korupcije⁹ za 1 poen (Swamy et. al., 2001.). Razlozi zašto su žene u manjoj mjeri sklone korupciji nisu istraženi, ali se navedene rodne razlike najčešće pripisuje manjoj uključenosti žena u korupcijske mreže i neznanju uključivanja u takve procese.

Sudjelovanjem žena u donošenju političkih odluka osigurava se mogućnosti donošenja odluka usmjerenih na zadovoljavanje potreba žena, koje se zbog različitih društvenih uloga razlikuju od potreba muškaraca, što doprinosi većem zadovoljstvu građana (Chattopady & Duflo, 2004.).

5. **Veća makroekonomska stabilnost.** Istraživanjem provedenim u Švicarskoj je dokazana teza da veće sudjelovanje žena prilikom donošenja odluka rezultira smanjenjem budžetskog deficita lokalnih proračuna. To se pripisuje dužem životnom vijeku žena te njihovoj svjesnosti negativnih posljedica

⁹ Indeks korupcije se kreće o 0 (najviše razina korupcije) do 6 (najniža razina korupcije)

velikog deficita na buduće generacije što indirektno ima pozitivan efekt na makroekonomsku stabilnost (Krogstrup i Wälti, 2007.).

- 6. Smanjenje rizika od siromaštva.** Viša razina obrazovanja žena, povećava mogućnost dobivanja bolje plaćenog radnog mjesta te na taj način znatno smanjuje rizik siromaštva (Ward et al., 2010.).

Unatoč uvjerljivim dokazima da rodna jednakost na direktan ili indirektan način ima pozitivan učinak na gospodarski rast, također je jasno da jačina i način utjecaja ovisi o nizu kontekstualnih faktora, uključujući strukturu gospodarstva, razinu gospodarskog razvoja, rodnoj desegregaciji gospodarskih sektora, kulturi, vjeri itd.

U nekim slučajevima rodna jednakost može imati i negativan učinak na gospodarski rast. Istraživanja su dokazala da u slabije razvijenim zemljama čije gospodarstvo se uvelike oslanja na proizvodnju i izvoz radno intenzivnih proizvoda za kojima je potražnja cjenovno elastična, rodna nejednakost ima pozitivan učinak na gospodarski rast. Niži dohodci ženske radne snage snižavaju troškove proizvodnje čime se povećava njihova konkurentnost na inozemnom tržištu, privlače investicije, povećava izvoz i gospodarski rast (Busse & Spielmann, 2006.; Blecker & Seguino, 2002.). Dakako da takav gospodarski rast nije izazvan rodnom nejednakošću, nego nižim troškovima rada. Kada gospodarstvo više ne bude ovisno isključivo o izvozu radno intenzivnih proizvoda, nejednakosti u dohodcima muškaraca i žena može imati samo štetan utjecaj na gospodarski rast (Blecker & Seguino, 2002., Schober & Winter - Ember, 2009.).

Isto tako efekti investicija u obrazovanje nisu jednaki za sve zemlje. U nekim zemljama investicije u fizički kapital¹⁰ mogu nositi puno veće prinose, nego ulaganja u obrazovanje. Takva situacija je prisutna u zemljama Afrike gdje ulaganje u obrazovanje bez nedovoljne količine fizičkog kapitala nosi puno niže prinose, nego investicije u fizički kapital (Bigsten et al., 2000.).

Ne smije se ni zanemariti teza da što je društvo gospodarski razvijenije to je veća rodna jednakost barem u pojedinim aspektima društva. Gospodarski razvoj povećava potražnju za radnom snagom i samim time povećava prilike za zapošljavanje žena. No, literatura naglašava da kod slabije razvijenih zemalja gospodarski rast prvotno dovodi do povećanja rodne nejednakosti. Razlog je tome što se u početku

¹⁰ Pod fizičkim kapitalom se podrazumijeva dugotrajna imovina koja se nalazi u vlasništvu poduzeća

gospodarskog razvoja isključivo stopa zaposlenosti muškaraca povećava. Tek daljnjim razvojem i ulaskom žena na tržište rada nejednakosti će se smanjiti te će krajnji efekt gospodarskog rasta biti pozitivan za rodnu jednakost (Forsythe, 2003.).

Prema Seguino (2003.) stope zaposlenosti i žena i muškaraca rastu u vrijeme gospodarskog prosperiteta, a u vrijeme gospodarskog pada smanjuju. Pritom muškarci u vrijeme prosperiteta često imaju veći pristup novokreiranim radnim mjestima, čak i u sektorima u kojima pretežno prevladava ženska radna snaga, što znači da gospodarski rast ne mora nužno doprinositi rodnoj jednakosti, nego naprotiv čak ju i smanjiti. Odraz toga su i podaci prikazani grafikonomima u ranijem poglavlju jer je rodna nejednakost na tržištu rada prisutna čak i u zemljama sa visokim stopama zaposlenosti.

Iz svega do sada navedenog se zaključuje da nije dovoljno riješiti problem nejednakosti u obrazovanju i očekivati pozitivne rezultate po pitanju rodne jednakosti na tržištu rada. Ukoliko obrazovane žene ostanu bez primjerenog radnog mjesta efekti postizanja rodne jednakosti u obrazovanju neće doći do izražaja. Nijedna zemlja, bila ona velika ili mala, razvijena ili nerazvijena, nema višak intelektualnog kapitala i kvalitetnih ljudskih resursa. Svakim zanemarivanjem ili onemogućavanjem jednakih prilika muškarcima i ženama kako u obrazovanju tako i na tržištu rada zemlja gubi mogućnost snažnijeg rasta i razvoja, odnosno mogućnost postizanja razine potencijalne proizvodnje, kao i rasta potencijalnog BDP - a. Iz tog razloga od velike je važnosti da zakonodavstvo svake države prepozna važnost postizanja rodne jednakosti i da svojim odlukama i programima usmjerava društvo prema spolnoj i rodnoj jednakosti.

3. PRORAČUN KAO INSTRUMENT ZA POSTIZANJE RODNE JEDNAKOSTI

Dugo se vjerovalo da su problemi siromaštva i nejednakosti automatski rješivi gospodarskim rastom i razvojem. Pomakom od neoklasičnog pristupa postaje sve jasnije da socijalni problemi nisu automatski rješivi te da, naprotiv, često mogu biti i kočnice gospodarskog razvoja. Stoga se tijekom proteklog desetljeća sve se više raspravlja o problemu rodne nejednakosti te ulozi makroekonomske politike u oblikovanju životnog standarda žena i mogućnosti njihovog ekonomskog osnaživanja. Odluke koje se donose u sklopu makroekonomske politike pojedine zemlje mogu poboljšati ili pogoršati životne standarde različitih skupina žena, odnosno povećati ili smanjiti rodne nejednakosti pri zapošljavanju, u dohocima, mogućnostima obrazovanja i ostalim društvenim segmentima (Budlender et al., 2002.).

Suvremena makroekonomska politika predstavlja kombinaciju mjera iz više segmenata ekonomske politike: monetarne, politike platne bilance, dohodaka, cijena te fiskalne politike. Budući da se problem rodne nejednakosti može usko povezati sa neadekvatnom redistribucijom resursa i prilika te nejednakim stupnjem zadovoljenja potreba muškaraca i žena, među politikama koje čine makroekonomsku politiku fiskalna politika se smatra najboljim alatom za postizanje rodne jednakosti.

Fiskalna politika predstavlja skup poreznih mjera neke države kojima se utječe na dohotke, imovinu i akumulaciju fizičkih i pravnih osoba radi prikupljanja sredstava za financiranje općih i zajedničkih potreba kojima se ostvaraju i širi ciljevi ekonomske politike (Baletić, 1995.). Glavne funkcije fiskalne politike su: alokacijska, redistribucijska i stabilizacijska (Sever, 1995.).

Pod alokacijom se podrazumijeva financiranje javnih dobara i usluga te zadovoljenje potrebe svih građana, kako žena tako i muškaraca. Određena se javna dobra ne mogu, zbog tržišne nesavršenosti, osigurati tržištem (npr. nacionalna obrana, izgradnja auto - cesta i sl.), stoga se određena količina novca iz privatnog sektora preusmjerava državi kako bi ona mogla proizvoditi javna dobra te izabrati poželjnu kombinaciju javnih dobara koju će pružati (tko će trošiti, na što i koliko). Alokacijska funkcija obuhvaća i različite aspekte utjecaja javnih prihoda i rashoda na položaj i

ponašanje gospodarskih subjekata u privatnom sektoru, a samom time i na gospodarska kretanja u cjelini (Jurković, 2002.).

Redistribucija dohotka i bogatstva dovodi do ravnomjernije raspodjele i veće jednakosti. Novac se usmjerava od bogatih stanovnika siromašnima (npr. putem socijalne pomoći), od mlađih generacija starijim (isplatom mirovina), te iz visokorazvijenih regija niže razvijenim regijama. Faktorska raspodjela dohotka koja se ostvaruje na tržištu, koliko god bila ekonomski opravdana, gotov redovito ne zadovoljava socijalne i političke kriterije (Jurković, 2002.).

Osim navedenog država svojom potrošnjom i oporezivanjem treba doprinosti većoj stabilnosti cijena i tečaja, punoj zaposlenosti materijalnih i ljudskih resursa, zadovoljavajućem saldu bilance plaćanja, zadovoljavajućoj stopi održivog gospodarskog rasta i zadovoljavajućem tempu strukturalnih promjena u gospodarstvu, odnosno postizanju stabilizacijskih ciljeva (Jurković, 2002.).

Zbog funkcija alokacije i redistribucije fiskalna politika treba biti alat za promicanje rodne jednakosti. Ona treba biti oblikovana na način da doprinosi ne samo većoj rodnoj jednakosti, nego sveukupnoj jednakosti svih građana, a veća rodna jednakosti doprinosi postizanju i stabilizacijskih ciljeva. Stoga se najznačajniji instrument fiskalne politike, proračun, treba koristiti u svrhu postizanja navedenog cilja.

3.1. Sustav proračuna

Za obavljanje osnovne uloge koja je vladi dodijeljena od strane građana, vlade u svim državama trebaju na primjeren i odgovarajući način prikupiti sredstva od stanovništva i iz gospodarstva te raspodijeliti koristi tih sredstava na odgovoran, pravedan i učinkovit način. Upravo je proračun glavni financijski instrument posredstvom kojeg se sve transakcije planiraju i izvršavaju i kroz kojeg vlade utvrđuju prioritete ekonomskog razvoja u okviru ograničenih sredstava koja su im na raspolaganju. Sustav proračuna je sredstvo za određivanje koje će se javne usluge i dobra pružiti i kako će biti financirane (Bajo, 2006.). Vlada u skladu sa svojim aktivnostima i željama za razvoj države sastavlja proračun, stoga se proračun smatra važnim pokazateljem kako se gospodari državnim sredstvima i kako nacionalna

vlada postavlja svoje prioritete te kako oblikuje i namjerava provoditi svoje politike i odluke

3.1.1. Pojmovno određenje sustava proračuna

Najjednostavnije rečeno proračun predstavlja plan prihoda i rashoda za točno određeno vremensko razdoblje. U hrvatskom jeziku se riječ proračun često izjednačava s terminom budžet koji dolazi od francuske riječi *bougette* koja je u srednjem vijeku označavala kožnu torbicu u kojoj su trgovci držali novac, dok je u Engleskoj riječ *budget* bila naziv za kožnu torbu u kojoj je ministar financija u parlament donosio plan prihoda i rashoda države za određeno vremensko razdoblje (Ott et al., 2009). Neki autori navode da riječ ima latinski korijen u riječi *bulga* koja također označava kožnu torbu (Sever, 1995.)¹¹.

Proračun središnje države glavni je instrument za financiranje javne potrošnje u zemlji. Javni prihodi prikupljeni od poreza, pristojbi, doprinosa i drugih davanja se putem proračuna raspoređuju na određene korisnike i utvrđene namjene usmjerene na zadovoljenje javnih potreba gdje se tržište pokazalo neefikasnim mehanizmom. Pojava budžeta, kao instrumenta financiranja javnih izdataka, vezana je za tržišnu ekonomiju izraslu na kapitalističkom načinu proizvodnje. Prvi budžeti javili su se u državama gradskog tipa tijekom 15. stoljeća te se instrument budžeta postepeno razvijao sukladno jačanju države kao organiziranog mehanizma sa sve više raznovrsnih funkcija. Budžet je logična posljedica objektivnih potreba koje je sa sobom donosio novi način proizvodnje i širenje tržišnih ekonomija (Sever, 1995.).

Ne postoji jedinstvena definicija za budžet kao jedan od dominantnih instrumenata financiranja javnih rashoda. Određene razlike u definiranju su prisutne radi različitog pristupa pri izučavanju tog instrumenta, odnosno da li je primaran financijski, ekonomski, pravni, politički ili socijalni aspekt budžeta i njegovih funkcija (Jelčić, 2001.).

Financijski aspekt proračuna proizlazi iz činjenice da proračun predstavlja numerički prikaz očekivanih javnih prihoda i rashoda te da je financijska analiza nužna pri utvrđivanju izvora sredstava kojima će se financirati izdaci koji se javljaju kao

¹¹ U radu se pojmovi proračun i budžet koriste kao istoznačnice.

posljedica zadovoljenja društvenih potreba. Budžetom se usklađuju javne potrebe s financijskim mogućnostima (Jelčić, 2001.).

Pravni aspekt proizlazi iz činjenice da se budžet donosi u formi zakona te se nadovezuje na niz pravnih akata kojima je regulirano prikupljanje javnih prihoda i izvršavanje proračuna, dok je po svojem sadržaju administrativni akt „sui generis“ jer ga donose administrativni, a ne zakonodavni organi (Tišma, 1964., prema Jelčić, 2001.).

Značajan broj autora smatra da je kod budžeta primaran politički aspekt te smatraju da je proračun snažno sredstvo za provođenje određenih političkih ciljeva (Jelčić, 2001.). Budući da budžetski rashodi brojčano predstavljaju političke programe i ciljeve vladajućih, rasprava u parlamentu daje mogućnost parlamentu da rad izvršne vlasti podvrgne kritici i kontroli, odnosno da u većoj ili manjoj mjeri reducira ili modificira program budžeta kako bi se prilagodio interesima zastupljenima u parlamentu. U svakom slučaju politička funkcija budžeta mora biti u interesu najvećeg dijela društva (Sever, 1995.).

Ekonomski aspekt budžeta podrazumijeva vezu države s ekonomijom i dobiva na značenju svugdje tamo gdje se budžetskim rashodima želi postići određeni ekonomski cilj. Osobito je izražen u razdobljima gospodarske nestabilnosti i kriza kada Vlada pokušava anticikličnim budžetom oživljavati gospodarstvo i djelovati na privredna kretanja. Ekonomska funkcija budžeta proizlazi iz činjenice da se njime usklađuju javne potrebe s razvojem gospodarstva (Jelčić, 2001.).

Dok se socijalni aspekt proračuna ogleda kroz redistribuciju društvenog proizvoda, odnosno raspodjelu imovine i dohotka tereteći ekonomski snažnije u korist ekonomski slabijih subjekata (Jelčić, 2001.).

Iako su definicije budžeta mnogobrojne i različite, ipak je moguće zapaziti neke karakteristike koje su im zajedničke i uzimajući njih kao polaznu točku budžet se definira kao javni akt javnopravnog tijela (države) kojim je sustavno i kvantitativno utvrđen plan javnih prihoda i izdataka, a svrha mu je pružanje obvezatnog okvira djelovanja javnog sektora i namirivanje javnih potreba u određenom vremenskom razdoblju, najčešće godinu dana (Jelčić, 2001., Sever, 1995.).

3.1.2. Funkcije i ciljevi sustava proračuna

Proračun kao glavni instrument fiskalne politike prihodima osigurava financiranje planiranih rashoda u tijeku jedne ili više godina. No, proračun nije samo ekonomski, već i politički, socijalni i razvojni instrument. Njegova struktura na prihodnoj i rashodnoj strani jasno pokazuje kako nacionalna vlada postavlja svoje prioritete te kako oblikuje i namjerava provoditi svoje politike i odluke (Wehner & Byanyima, 2004.).

Kada bi javni resursi bilo neograničeni, ne bi bilo potrebe za racionalizacijom i utvrđivanjem prioriteta koji će se financirati, nego bi se proračunom pokušale zadovoljiti javne potrebe svih. U stvarnosti potrebe značajno nadilaze novčana sredstva koja su na raspolaganju te je potrebno sa ograničenim sredstvima zadovoljiti potrebe većine, odnosno efikasno upravljati javnim novcem s ciljem postizanja maksimalnih rezultata. Stoga analizom proračuna iz proračunskih pozicija može se saznati na koji način država planira prikupiti sredstva, a s druge strane stoji odgovor na pitanje kako država planira potrošiti prikupljene prihode što ukazuje na najvažnije državne ciljeve i prioritete. Proračun, nadalje služi kao instrument ekonomske politike kojim se utječe na ekonomsko stanje zemlje, odnosno na ekonomski rast, zaposlenost, raspodjelu dohotka, potrošnju, štednju, inflaciju, itd. Naposljetku, proračunom se osigurava i kontrola prikupljanja i trošenja javnog novca.

Iz navedenog proizlaze tri glavne funkcije proračuna (Institut za javne financije, 2003.):

- prikaz najvažnijih ciljeve države u fiskalnoj godini,
- služi kao instrument kojim država utječe na ekonomsko stanje zemlje, te
- služi kao sustav kontrole prikupljanja i trošenja proračunskih sredstava.

Funkcije i važnost proračuna mijenjale su se u skladu s razvojem financijske znanosti. U početku težilo da proračun bude uravnotežen i što manji te kao takav da ne uzrokuje nikakve poremećaje. S vremenom proračun dobiva sve više na važnosti te on biva instrument koji se može i treba upotrijebiti da bi se njime vodila određena politika, dakle da ga se uporabi za postizanje željenog cilja (Jelčić, 2001.).

Proračun je prije svega odraz programa rada Vlade i treba doprinositi održavanju ukupne gospodarske ravnoteže uvažavanjem ciljeva alokacijske, distribucijske i

stabilizacijske politike iz kojih proizlaze ciljevi sustava proračuna (Institut za javne financije, 2003.):

1. Alokacija ili raspodjela javnih dobara građanima - putem poreza, taksi i ostalih instrumenata se određena količina novca iz privatnog sektora preusmjerava državi kako bi ona mogla proizvoditi javna dobra te odabrati poželjnu kombinaciju javnih dobara i usluga koje će pružati.
2. Preraspodjela bogatstva, odnosno dohotka - novac se putem doprinosa i mirovina „pretače“ od ekonomski snažnijih prema ekonomski slabijim građanima, a različitim vrstama dotacija on se usmjerava iz visokorazvijenih regija niže razvijenim regijama.
3. Stabilizacijski cilj koji podrazumijeva stalnu brigu države za osiguranjem poželjne razine zaposlenosti i niske stope inflacije.

Trošenjem javnih sredstava potrebno je u jednakoj mjeri zadovoljiti potrebe svih građana, preraspodjelom bogatstva osiguravati veću jednakost u društvu i minimalne životnih uvjeta svih te osiguravati kontinuiranu podršku gospodarskom razvoju.

3.1.3. Temeljna načela proračuna

Teorija i praksa su s vremenom oblikovala odgovarajuća pravila kojih se valja pridržavati prilikom sastavljanja i izvršavanja proračuna. Pritom svaka suvremena zemlja samostalno određuje kojih pravila će se pridržavati u proračunskom procesu, a suglasnost teorije je da su to u osnovu sljedeća načela (Sever, 1995.):

- načelo javnosti,
- načelo jedinstva,
- načelo potpunosti ili univerzalnosti,
- načelo ravnoteže,
- načelo prethodnog odobrenja,
- načelo točnosti,
- načelo periodičnosti,

- načelo specifikacije.

Načelo javnosti ili transparentnosti izražava zahtjev za informiranošću javnosti o određenim rješenjima i postupcima tijekom proračunskog procesa. Ovo načelo zahtjeva javno raspravljanje o proračunu u parlamentu te javnu objavu i stavljanje na uvid najširoj javnosti proračun i sve prateće dokumente jer porezni obveznici imaju pravo znati kamo se usmjerava dio njihova dohotka (Sever, 1995.).

Načelo jedinstva ili univerzalnosti polazi od toga da se sve vrste državnih prihoda tretiraju kao jedna cjelina koja se koristi za podmirenje svih državnih potreba (Sever, 1995., Zakon o proračunu, NN 87/08, 136/12, 15/15). Zahtjev koji proizlazi iz ovog načela je da se svi prihodi i rashodi prikazuje u jednom jedinstvenom dokumentu kako bi se predstavničkom tijelu olakšalo donošenje odluka uvidom u cjelovitu sliku financijske situacije u zemlji te da se omogući lakša i brža kontrola predstavničkog tijela (Jelčić, 2001.).

Načelo potpunosti nalaže unos u proračun svih javnih prihoda i rashoda po bruto načelu koje podrazumijeva da su svi prihodi i rashodi prikazani u svotama predviđenim za realizaciju, bez ikakvih prethodnih kompenzacija (Jelčić, 2001.).

Načelo ravnoteže kao temeljno proračunsko načelo polazi od toga da ukupni javni prihoda i primici moraju u cijelosti pokrivati ukupne javne rashode i izdatke proračuna. U slučaju izvanrednih okolnosti zbog kojih dođe do smanjenja prihoda i primitaka ili povećavanja rashoda i izdataka proračuna, proračun se treba uravnotežiti pronalaskom novih prihoda i primitaka ili smanjenjem postojećih rashoda ili izdataka (Zakon o proračunu, NN 87/08, 136/12, 15/15).

Načelo prethodnog odobrenja uređuje odnos zakonodavne i izvršne vlast time što predstavničko tijelo treba odobriti prihode i rashode prije nego što ih izvršna vlast počne ubirati ili trošiti (Sever, 1995.). U slučajevima kada parlament na vrijeme ne izglasa proračun, primjenjuje se tzv. privremeno financiranje koje je najčešće ograničeno na tri mjeseca. Za vrijeme privremenog financiranja rashodi mjeseca iznose dvanaestinu rashoda proračuna prethodne godine. Načelo prethodnog odobrenja uz proračun koji se donosi na početku godine, odnosi se i na dopunske proračune, kao i na eventualne izmjene i dopune proračuna (Jelčić, 2001.).

Načelo točnosti zahtjeva unošenje pouzdanih, stvarnih i realnih iznosa javnih prihoda i izdataka. Za ispunjenje ovog načela neophodno je što je objektivnije planiranje

proračuna korištenjem tehnika koje stoje na raspolaganju planerima proračunskih financijskih tokova (Sever, 1995.). Za postizanje veće točnosti planiranja prihoda i time veća realnost pri utvrđivanju i izvršenju rashoda, primjenjuju se sljedeće metode (Jelčić, 2001.):

- Direktna metoda koja ostavlja potpunu slobodu odgovarajućim tijelima pri utvrđivanju prihoda i rashoda proračuna,
- Automatska metoda koja se oslanja na ostvarenje proračuna iz ranije godine ili ranijih godina. Ova metoda je iznimno jednostavna, ali nedostatak je što tijela koja očekuju novčana sredstava pokušavaju, bilo to potrebno ili ne, potrošiti u cijelosti dodijeljena im sredstava, kako bi im i u sljedećoj godini bila dodijeljena.
- Metoda majorizacije na temelju predviđanja kretanja bruto domaćeg proizvoda predviđa prihode proračuna, pa i rashode, za naredno razdoblje.

Načelo periodičnosti traži da se proračun donosi unaprijed za određeno razdoblje koje je najčešće godinu dana, tzv. proračunska godina koja može i ne mora biti jednaka kalendarskoj godini (Jelčić, 2001.). Zbog lošeg predviđanja i planiranja potrebne su kontinuirane izmjene ranije odobrenog proračuna što dovodi do gubitka autoritativnosti proračuna kao obvezujućeg sveobuhvatnog financijskog plana države (World Bank, 1998.).

Načelo specifikacije izražava zahtjev da prihodi budu specificirani prema izvorima i modalitetima njihova prikupljanja, a rashodi prema namjenama za koje se troše. Ovo načelo je posebno naglašeno kod kategorije rashoda koji predstavničko tijelo ne izglasava u ukupnoj masi, nego ih raščlanjuju prema sljedećem (Jelčić, 2001.):

- kvalitativnoj specijalizaciji na osnovu koje se određuje korisnik javnih rashoda,
- kvantitativnoj specijalizaciji koja izražava visinu rashoda namijenjenih određenom korisniku i
- vremenskoj specijalizaciji kojom se određuje razdoblje za koje se korisniku stavljaju na raspolaganje proračunski prihodi.

U RH se svi prihodi raspoređuju prema ekonomskoj klasifikaciji, a rashodi po ekonomskoj, organizacijskoj, funkcijskoj, lokacijskoj, programskoj klasifikaciji i izvorima financiranja (Zakon o proračun, NN 87/08, 136/12, 15/15).

U uvjetima suvremeno organizirane državne uprave sve se više javlja potreba za dopunom navedenih načela sa suvremenim načelima s ciljem osiguranja racionalnog javnog menadžmenta i optimalnog procesa odlučivanja. Suvremena proračunska načela dijele se na (Jelčić, 2001.):

- Osnovna proračunska načela, u koja se ubrajaju načelo izvršne vlasti i načelo odgovornosti izvršne vlasti kojima se želi napomenuti da izvršna ima dominantan utjecaj na izradu proračuna i najveću odgovornost u izvršavanju proračuna. Zakonodavna vlast ga odobrava i može inzistirati na izmjenama, ali bilo kakva promjena predloženih budžetskih stavki nužno sa sobom povlači lančanu reakciju jer se učinjenoj promjeni trebaju prilagoditi ostale stavke što skupa s vremenskim pritiskom pod kojim se proračun donosi rezultira proračunom koji je prvotno predložila izvršna vlast.
- Načela nadležnosti, među koje ulaze načelo operativnosti, autonomnog odlučivanja i promjenjivih rokova prema kojima su izvršnoj vlasti potrebna veća prava i fleksibilnost pri trošenju i promjenama pojedinih proračunskih pozicija kako bi mogla i ostvariti utvrđene ciljeve koji su joj stavljeni u zadatak.
- Postupovna načela uključuju načelo vertikalnog informiranja, pluralizma metoda i integrativnog budžetskog menadžmenta. Putem vertikalnog informiranja izvršna i zakonodavna vlast trebaju doći do informacija potrebnih za donošenje odluka, pluralizam predlaže upotrebu posebnih postupaka i metoda za rješavanje svakog pojedinog problema, a integracija pojedinim organizacijskih jedinica u jedinstvenu javni menadžment je važno načelo suvremenog proračunskog procesa.

3.1.4. Elementi sustava proračuna

Osnovni elementi koji čine sadržaj i strukturu sustava proračuna su:

- Prihodi i primici proračuna,
- Rashodi i izdaci proračuna i
- Riznica.

U nastavku će biti detaljnije pojašnjen svaki pojedini element sustava proračuna.

3.1.4.1. Prihodi i primici sustava proračuna

Za ispunjavanje svojih funkcija država mora prikupiti određena sredstva, odnosno potreban je određeni input sustavu proračuna kojim se financiraju funkcije i ciljevi države. Input sustava proračuna su proračunski prihodi koji predstavljaju povećanje ekonomskih koristi tijekom izvještajnog razdoblja u obliku povećanja imovine i priljeva novca i novčanih ekvivalenata (Jakir - Bajo et al., 2008). Broj, vrste, mjesto, uloga i modaliteti njihova prikupljanja u vremenu i prostoru različiti su i prilagođeni su potrebama država. Proračunske prihode država prikuplja iz različitih izvora i na različite načine ovisno o obliku političke vlasti, razvijenosti financijskih instrumenata, stupnju nezavisnosti državne vlasti i mnogim drugim faktorima.

Zakon o proračunu (NN 87/08, 136/12, 15/15) javne prihode klasificira na:

- prihode od poreza i doprinosa,
- primljene pomoći,
- prihode od financijske i nefinancijske imovine,
- prihode od pristojbi i naknada i
- kategorija ostalih prihoda koji uključuje vlastite prihode, kazne, donacije.

Međutim podjeli javnih prihoda autori pristupaju sa različitih stajališta, a kao osnovna podjela prihoda nameće se podjela na (Sever, 1995.):

- Fiskalne prihode i
- Nefiskalne prihode

3.1.4.1.1. Fiskalni resursi javnih prihoda

Fiskalni prihodi su prihodi koje javna vlast uvodi na temelju svog fiskalnog suvereniteta te prikuplja i raspoređuje na temelju financijskog suvereniteta. Temelj prikupljanja fiskalnih prihoda je obveznost, odnosno državna prisila. U fiskalne

sustave uvode ih nositelji zakonodavne vlasti, ne ostvaruju se posredstvom tržišta, prikupljaju se u novcu, a uključuju: poreze, doprinose, parafiskalitetu i pristojbe.

Porezi su u suvremenim državama najznačajniji instrument prikupljanja prihoda. Porezi su sastavni dio socio - ekonomskog i političkog sustava. Uloga i mjesto poreza nije svuda ni uvijek jednaka te ne postoji jedna jedinstvena definicija poreza (Jelčić, 2001).

Porezi se razlikuju od ostalih javnih prihoda prema sljedećim općim značajkama: (Jelčić, 2001; Sever 1995.):

- **Prisilnost.** Porez je resurs prisilne preraspodjele bogatstva i dohotka. Porezi su nametnuti na temelju fiskalnog suvereniteta javne vlasti. Neplaćanje poreza za sobom povlači razne zakonske sankcije kao i mjere za prisilnu naplatu neplaćenog poreza.
- **Odsustvo protučinidbe.** Porez je takvo otuđenje dijela bogatstva ili dohotka koje ne slijedi protučinidba. Sredstava prikupljena porezima služe za financiranje javnih potreba te porezni obveznik nema pravo od nadležnog državnog tijela tražiti neku protuuslugu za uplaćeni iznos. Pravo na korištenje javnog dobra ima svatko, neovisno o tome da li je i u kojem iznosu platio porez. Upravo odsustvo neposredne protučinidbe za plaćeni porez utječe na povećanje otpora plaćanju poreza.
- **Novčani prihod države.** Porezi su u svom pretežnom dijelu javni prihodi u novcu.
- **Nepovratno transferiranje.** Prihodi koje država ubire od poreznih obveznika postaju njezino trajno vlasništvo za financiranje zadataka i mjera iz svoje nadležnosti.
- **Izvedenost.** Porezi su izvedeni prihodi države jer ih država ubire na osnovu prava da sama regulira materiju oporezivanja.
- **Nedestiniranost.** U pravilu, namjena trošenja prihoda prikupljenih oporezivanjem, nije unaprijed utvrđena, njima se pokrivaju rashodi općenito.
- **Ubiranje u javnom interesu.** Trošenjem prihoda prikupljenih od oporezivanja omogućeno je zadovoljavanje brojnih javnih potreba.

Iz izloženih osnovnih karakteristika može se zaključiti da su porezi prisilni i bez protučinidbe izvršen transfer dijela bogatstva i dohotka ekonomskih subjekata u korist institucija javne vlasti s ciljem ostvarivanja funkcija i aktivnosti javnog sektora.

U svim suvremenim zemljama oporezivanje se provodi primjenom više poreznih oblika, ali svi porezi nekog poreznog sustava nemaju jednaku ulogu niti im je dano jednako značenje ni s fiskalnog ni s ekonomskog, a ni sa socijalnog stajališta. Stoga se među poreznim oblicima poreznih sustava izdvaja nekoliko najznačajnijih (Jelčić, 2001.):

- **Porez na dohodak** je direktni porez kojim se oporezuje dohodak fizičkih osoba. Instrument je redistribucijske politike i konjunkturane politike te politike rasta.
- **Porez na dobit** je direktan porez kojim se oporezuje razlika prihoda i rashoda pravnih osoba koje se bave gospodarskom djelatnošću.
- **Imovinski porezi** su porezni oblici koji kao objekt oporezivanja imaju imovinu. Međusobno se razlikuju prema učincima zbog kojih se uvode i oblicima u kojima se pojavljuju, a uključuju porez na imovinu, porez na nasljedstva i porez na darove.
- **Opći porez na promet** je najznačajniji javni prihod velikog broja država te glavni predstavnik indirektnih poreza. Njime se oporezuje promet svih ili najvećeg broja proizvoda i usluga u prometu.
- **Posebni porez na promet ili akcize** (trošarine) također spadaju u skupinu neizravnih poreza, a njima se oporezuje promet samo jednog ili nekolicine istovrsnih proizvoda.
- **Carine** su jedan od oblika indirektnih poreza koji se ubire pri prijelazu robe preko carinske granice.

Doprinosi su obvezna davanja kojim obveznik doprinosa sudjeluje u troškovima javnopravnog tijela do kojih dolazi zbog obavljanja određenih materijalnih usluga koje zadovoljavaju osobni interesa određenog kruga pojedinaca, ali ujedno i javni interes. Sličnost s porezima se ogleda u tome što se radi o prisilnim, izvedenim prihodima koji se prikupljaju u novcu za usluge čije obavljanje inicira država, a razlikuju se od

poreza po tome što su doprinosi namjenski prihod koji predstavlja naknadu za činidbu, nemaju univerzalni karakter te nisu proračunski prihod (Jelčić, 2001.).

Pristojbe ili takse su javni prihod koji se u funkciji cijene javne usluge novčanom naknadom ubire od korisnika javne usluge izvršene od strane tijela javne vlasti. Pristojbe ovise jedino o vrsti i veličini usluge i naplaćuju se u skladu sa zakonom (Sever, 1995.).

Parafiskaliteti su sporedni fiskaliteti, crpe sredstva iz istih ekonomskih izvora i imaju gotovo iste ekonomske učinke kao ubiranje poreza. To su davanja koja potječu od članova određene društvene grupacije povezanih zajedničkim ekonomskim i socijalnim interesom, ne ulaze u budžet države, nego su prihodi posebnih javnopravnih tijela te ne potpadaju pod izravno reguliranje od strane tijela države (Jelčić, 2001.). U suvremenim tržišnim ekonomijama javljaju u različitim oblicima: članarine izvanredni porezi, kotizacije, takse, doprinosi i dr. (Sever, 1995.).

3.1.4.1.2. Nefiskalni resursi javnih prihoda

Nefiskalni prihodi ne javljaju se kao posljedica prisile javne vlasti. Javljaju se u različitim oblicima iz različitih izvora, na primjeri na osnovu vlasništva, posebnom financijsko - monetarnom aktivnošću države itd. Struktura takvih prihoda nije stabilna, a uključuje prihode od javne imovine, deficitno financiranje javnih izdataka, vlastite prihode tijela javne vlasti i potpore.

Prihode od javne imovine čine sljedeći prihodi (Sever, 1995.):

- Domenski prihodi koje država ostvaruje na osnovu raspolaganja vlastitom imovinom. Stječu se prodajom imovine, davanjem imovine u zakup ili eksploatacijom prirodnih resursa;
- Prihodi od javnih poduzeća koji se ostvaruje od javnih poduzeća;
- Prihodi od vrijednosnih papira;
- Prihodi od vlastitih investicija države;

- Prihod od javnih ustanova. Pod okriljem države djeluju različite ustanove od općeg interesa čijom djelatnošću se ubire odgovarajući prihod kojim se smanjuje podrška radu tih ustanova od strane države.

Deficitno financiranje kao resurs javnih prihoda, odnosno javni dug koji predstavlja akumulirana pozajmljena novčana sredstva se koristi u slučajevima kada nije moguće potrebne i planirane javne izdatke financirati iz redovnih prihoda.

Vlastiti prihodi javne vlasti su prihodi koje ostvaruju proračunski korisnici od obavljanja poslova na tržištu i u tržišnim uvjetima, i koji se ne financiraju iz proračuna.

Potpore i primljene pomoći od drugih država ili međunarodnih institucija također povećavaju prihodnu stranu proračuna. Pod potporama se podrazumijevaju sva nepovratna plaćanja bez protuobveza kao što su ratne odštete, darovi za pojedine programe i projekte te za bilo koju drugu svrhu (Institut za javne financije, 2003.).

3.1.4.2. Rashodi i izdaci sustava proračuna

Pod pojmom javnih rashoda podrazumijevamo sve izdatke države radi obavljanja njezinih funkcija određenih ustavom i zakonom (Jurković, 2002.). Ako su prihodi i primici input sustava proračuna, onda su rashodi i izdaci output proračunskog procesa jer odražavaju način upotrebe proračunskih prihoda u svrhu zadovoljenja društvenih potreba. Rashodi predstavljaju svako smanjenje ekonomskih koristi tijekom izvještajnog razdoblja u obliku smanjenja imovine ili povećanja obveza (Jakir - Bajo et al., 2008).

Prema udjelu rashoda u stvaranju bruto domaćeg proizvoda razlikujemo rashode na dobra i usluge, kojima država kao izravni kupac izravno utječe na opseg i strukturu agregatne potražnje, te transferi iza kojih ne postoji nikakva izravna protučinidba (socijalne pomoći, mirovine, dotacije, subvencije itd.).

Ovisno o tome da li se rashodima financira tekuća potrošnja ili investicije, razlikuju se tekući i kapitalni rashodi. Dok Zakon o proračunu (NN 87/08, 136/12, 15/15) razlikuje:

- **Rashode za zaposlene** kojima se smatraju bruto plaće, nagrade, darovi, otpremnine i ostali rashodi za zaposlene;

- **Materijalne rashode** koji obuhvaćaju troškove korištenja usluga i dobara potrebnih za redovno obavljanje djelatnosti kao na primjer službena putovanja, uredski materijal, tekuće i investicijsko održavanje sitni inventar itd.;
- **Financijske rashode** koji uključuju rashode za kamate, za izdane vrijednosne papire i za primljene zajmove, za bankarske usluge, usluge platnog prometa itd.;
- **Subvencije** su tekući prijenosi sredstava koji se daju proizvođačima za poticanje proizvodnje određenih proizvoda ili pružanje usluga;
- **Pomoći** su tekući ili kapitalni prijenosi međunarodnim organizacijama, stranim vladama, proračunima, izvanproračunskim korisnicima, bankama i ostalim financijskim institucijama te trgovačkim društvima;
- **Naknade građanima i kućanstvima temeljem osiguranja i druge naknade,**
- **Ostali rashodi** koji sadrže tekuće i kapitalne donacije, kazne, penale, naknade šteta, izvanredne rashode i slično;
- **Rashodi za nabavu nefinancijske imovine** uključuju rashode za nabavu neproizvedene i proizvedene dugotrajne imovine, plemenitih metala, proizvedene kratkotrajne imovine i dodatna ulaganja.

Da bi se osigurala dobra kontrola i raspodjela proračunskih sredstava, svi bi se rashodi u državnom proračunu trebali prikazivati primjenom različitih klasifikacija. Relevantne proračunske klasifikacije rashoda uključuju (Zakon o proračunu (NN 87/08, 136/12, 15/15):

- Organizacijsku klasifikaciju po organizacijskim jedinicama (primjerice Sabor, Vlada, ministarstva, državni zavodi i sl.);
- Ekonomsku klasifikaciju po ekonomskoj namjeni rashoda (primjerice naknade zaposlenima, subvencije, socijalne naknade);
- Funkcijsku klasifikaciju po namjeni rashoda (primjerice obrana, zdravstvo, obrazovanje);
- Lokacijsku klasifikaciju prema teritorijalno definiranim cjelinama (primjerice državama, županijama, gradovima, općinama, područjima posebne državne skrbi);

- Programsku klasifikaciju po programima, aktivnostima i projektima (primjerice programi zaštite okoliša, informatizacije, pomoći poduzetništvu);
- Klasifikaciju po izvorima financiranja, prikaz po skupinama prihodima i primitaka iz kojih se podmiruju rashodi i izdaci (primjerice porezi, doprinosi, namjenski prihodi, donacije);

3.1.4.3. Riznica

Država ispunjavajući svoje opće i posebne ciljeve troši „javni novac“. Priroda tog novca zahtijeva od države da se pridržava racionalnog plana financijskog djelovanja. Osnovno je pravilo da proračun mora biti uravnotežen, odnosno da zbroj prihoda bude jednak zbroju rashoda. Dakako, da rashodi države u jednoj fiskalnoj godini mogu biti veći od prihoda, ali jedino ukoliko su pokriveni primicima od zaduživanja. Iz toga proizlazi da je uravnoteženi proračun onaj kod kojeg je zbroj prihoda i primitaka od zaduživanja jednak zbroju rashoda i otplata dugova. Budući da su prihodi i rashodi dvije suprotne kategorije nameće se potreba za povezujućim elementom sustava, odnosno riznicom. Riznica se pojavljuje kao nekakva vrsta veze između proračunskih rashoda s jedne i proračunskih prihoda s druge strane.

U kontekstu sustava proračuna pojam riznice označava „javnu instituciju putem koje se u mnogim zemljama provodi financijska služba države i ostalih političko teritorijalnih jedinica, a vezana je uz ministarstvo financija i aktivno djeluje u području financijskih i monetarnih intervencija na suzbijanju financijske nelikvidnosti i poremećaja općeg stanja nelikvidnosti“ (Leko & Matas, 1993.).

Riznica je složen informacijski sustav za upravljanje financijama koji povezivanjem javnih prihoda i javnih rashoda omogućava efikasno korištenje javnih resursa i uspostavljanje financijske discipline. Ciljevi koji se ispunjavaju uspostavljanjem složenog sustava riznice jesu (Vašiček et al., 2007.):

- jasan i zakonit proces izvršavanja proračuna,
- financiranje rashoda u skladu s odlukama,
- odgovorno i efikasno korištenje javnih resursa,
- sveobuhvatne informacije o financijskom položaju i kretanjima u državi,

- kontrola potrošnje proračunskih korisnika,
- efikasnija raspodjela sredstava,
- jeftinije i brže poslovanje i
- poboljšanje u donošenju odluka.

Uspostavljanje sustava riznice pomaže i u ostvarenju glavnih ciljeva upravljanja javnim financijama kao što su: fiskalno upravljanje, alokacija sredstava i koncept vrijednost za novac. Sustav riznice poboljšava upravljanje imovinom, obvezama, zaduživanjem i fiskalnim rizicima, drugim riječima rečeno, poboljšava fiskalno upravljanje. Također, omogućuje procjenu učinaka odluka i njihovih alternativa prije same primjene i smanjuje transakcijske troškove čime bitno doprinosi efikasnijem i efektivnijem donošenju odluka i trošenja novca (Maletić & Jakir - Bajo, 2006.).

3.1.5. Faze proračunskog ciklusa

Proračun je, kao plan prihoda i rashoda države za sljedeće godišnje razdoblje, s ekonomskog, socijalnog i političkog stajališta suviše važan da bi se prepustio spontanom donošenju. Upravo zato je proračun rezultat precizno reguliranog proračunskog procesa, odnosno ciklusa. Pod proračunskim ciklusima podrazumijevaju se postupci pripreme, izrade, donošenja, izvršenja i kontrole izvršenja proračuna koji podrazumijevaju poduzimanje točno utvrđenih radnji koje su stavljene u nadležnost određenih izvršnih i zakonodavnih tijela (Jelčić, 2001.).

U proračunskom procesu država i lokalne jedinice definiraju ukupan plan prihoda i rashoda za narednu proračunsku godinu. Proračunski proces osigurava učinkovito upravljanje državnim i lokalnim financijama, a odvija se i tri faze (Bajo & Jurlina Alibegović, 2008.):

1. Priprema i izrada prijedloga proračuna,
2. Predlaganje i odobrenje proračuna,
3. Izvršenje, odnosno provedba, nadzor i kontrola proračuna.

3.1.5.1. Proračunski proces državnog proračuna

Priprema i izrada prijedloga proračuna kreće od formuliranja ciljeva koji se žele ostvariti izvršenjem proračuna. Ciljevi mogu biti različiti, na primjer smanjenje nezaposlenosti, stabilnost cijena, povećanje stopa zaposlenosti žena itd. Zatim korisnici proračuna na osnovu danih općih uputa i ciljeva planiraju rashode koji će nastati kao rezultat obavljanja poslova iz njihove nadležnosti. Ministarstvo financija prikuplja prijedloge pojedinih resora koji sadrže zahtjeve za sredstvima potrebnim u idućoj budžetskoj godini. Prijedlozi se razmatraju i preispituje se njihova osnovanost s jedne strane, te mogućnost podmirivanja iz planiranih prihoda s druge strane (Jelčić, 2001.).

U drugoj fazi, nakon što su zahtjevi korisnika usklađeni sa mogućnostima, ministarstvo financija dostavlja prijedlog budućeg proračuna vladi da se o njemu izjasni. Na sjednici vlade se raspravlja o prijedlogu proračuna te ga vlada prihvaća u nepromijenjenom obliku ili uz određene izmjene te ga upućuje u parlamentarnu proceduru (Jelčić, 2001.). Svaki zastupnik, radno tijelo Sabora i Vlade mogu predati svoje prijedloge za izmjenu ili eventualnu dopunu prijedloga proračuna, takozvane amandmane. Zbog načela uravnoteženosti predloženi amandmani moraju biti u skladu s utvrđenom stopom dopuštenog deficita konsolidiranog proračuna (Ott et al., 2009.). Usvajanjem vladinog prijedloga proračuna, isti se objavljuju u službenim novinama i postaje zakonski akt kojeg se moraju pridržavati svi oni subjekti koji sudjeluju u njegovom izvršenju i ovise o njemu (Sever, 1995.).

Dogodi li se da vladin prijedlog proračuna nije usvojen u određenom roku stječu se uvjeti za privremeno financiranje za koje je uobičajeno vrijeme trajanja od tri mjeseca. U suvremenim financijskim sustavima koristi se nekoliko metoda privremenog financiranja (Sever, 1995.):

- Budžetske dvanaestine koje podrazumijevaju mjesečno financiranje jednako dvanaestinama rashoda proračuna prethodne godine;
- Rekondukcija izdataka kojim se ovlaštenja iz proračuna prethodne godine prenose u sljedeću godinu do donošenja tekućeg proračuna;
- Akontacije koje se odobravaju u obliku budžetskih kredita za virmanska plaćanja do izglasavanja novog proračuna.

Prihvatanjem proračuna pristupa se trećoj fazi, odnosno izvršenju proračuna. Izvršenje proračuna označava radnje koje se poduzimaju kako bi se prikupili planirani proračunski prihodi te onda dodijelili onim korisnicima za namjene koje su utvrđene proračunom. Izvršenje proračuna na strani rashoda obuhvaća sljedeće radnje (Jelčić, 2001., Sever, 1995.):

- Otvaranje kredita čime se korisniku proračunskih sredstava stavlja na raspolaganje određeni novčani iznos;
- Angažiranje kredita kojim se kreira novčana obveza organa koji angažira kredit, a ima za posljedicu isplatu novca iz državne riznice na nižim razinama vlasti;
- Utvrđivanje duga kojim se označava postupak utvrđivanja da je nabava ili usluga zbog koje je kredit angažiran stvarno i izvršena,
- Nalog za isplatu iz riznice koji predstavlja pismenu podlogu za izravnu isplatu novca iz riznice;
- Likvidacija duga i isplata slijedi nakon svih prethodnih radnji. Utvrđuje se obveza, određeno potraživanje i nakon toga slijedi isplata novca iz riznice.

U fazi izvršenja sudjeluju točno određene ovlaštene osobe. Te osobe su (Sever 1995.):

- Naredbodavatelj angažira budžetske kredite i izdaje naloge za isplatu, ali nikad nije u funkciji izvršitelja isplate;
- Računopolagač vrši isplatu proračunskog novca te provjerava dokumentaciju koja čini podlogu za isplatu i najizravnije štiti izvršenje proračunskog plana;
- Rukovatelj imovinom brine o izlazu i ulazu javne imovine i vodi evidenciju iste.

Istekom proračunske godine sastavlja se godišnji obračun proračuna koji sadrži podatke o stvarno izvršenim javnim prihodima i izdacima tijekom protekle proračunske godine. Izrada započinje kod najnižih razina vlasti, a završava u organu odgovornom u ime vlade. Godišnji obračun proračuna pokazuje kako se gospodarilo financijskom imovinom države (Sever, 1995.).

Proračunski ciklus završava kontrolom proračuna. Kako bi se spriječilo da izvršna vlast ubire javne prihode i troši ih u iznosima i za namjenu za koju zakonodavno tijelo

nije odobrilo, neophodna je cjelovita kontrola financijskog poslovanja nadležnih tijela izvršne vlasti (Jelčić, 2001.).

3.1.5.2. Proračunski proces u lokalnim jedincima vlasti

Planiranje proračuna lokalnih jedinica temelji se na smjernicama vlade koje sadržavaju ciljeve ekonomske i fiskalne politike vlade, makroekonomska kretanja te smjernice strategije upravljanja javnim dugom. U procesu izrade proračuna lokalne jedinice moraju se pridržavati proračunskih ograničenja koja se odnose na broj zaposlenih i proračunske izdatke te realno sagledati i procijeniti rast prihoda koje dobivaju na temelju udjela u zajedničkim poreznim prihodima i procijeniti lokalne porezne i neporezne prihode koje samostalno naplaćuju. Glavnu ulogu u proračunskom procesu u lokalnim jedinicama ima odjel za financije i proračun lokalne jedinice (Bajo & Jurlina Alibegović, 2008.).

Na temelju smjernica, vlada sastavlja upute za izradu kako državnog proračuna tako i proračuna lokalnih jedinica. Upute se dostavljaju svim razinama vlasti i čine podlogu za izradu prijedloga proračuna. Nakon primitka smjernica i uputa za izradu proračuna, lokalna vlast sastavlja lokalne smjernice te ih dostavljaju svojim korisnicima proračuna. Na osnovu lokalnih smjernica, korisnici proračuna dostavljaju svoje zahtjeve za proračunskim sredstvima za financiranje tekućih i kapitalnih izdataka. Uzimajući u obzir zahtjeve korisnika i proračunska ograničenja sastavlja se prijedlog lokalnog proračuna te se zajedno sa obrazloženjima dostavlja poglavarstvu na razmatranje i prihvaćanje. Poglavarstvo prihvaćeni prijedlog proračuna zajedno s odlukom o izvršavanju proračuna dostavlja predstavničkom tijelu na raspravu. Članovi predstavničkog tijela mogu podnositi amandmane na prijedlog proračuna i odluku o izvršavanju proračuna. Poglavarstvo se izjašnjava o amandmanima i prihvaćeni amandmani postaju sastavni dio teksta proračuna i odluke. O amandmanima koji nisu prihvaćeni glasuju članovi predstavničkog tijela. Ako za prihvaćanje amandman glasuje većina, amandman se mora uvažiti. U slučaju da proračun nije prihvaćen do zadanog roka, započinje privremeno financiranje koje najčešće traje samo 3 mjeseca (Bajo & Jurlina Alibegović, 2008.).

Nakon prihvaćanja proračuna, korisnike se upoznaje sa iznosima proračuna koji njima pripadaju kako bi oni mogli sastaviti svoje konačne planove i dinamiku trošenja.

Sredstva im se stavljaju na raspolaganje prema utvrđenom rasporedu te ih oni iskorištavaju prema godišnjem financijskom planu koji su dostavili odjelu za proračun i financije. Izravno administrativno upravljanje sredstvima obavljaju nositelji izvršne vlasti koji su odgovorni za prikupljanje proračunskih sredstva te ujedno daju i odobrenje za isplate iz proračuna (Bajo & Jurlina Alibegović, 2008.).

Neutrošena sredstva iz mjesečnog plana prenose se na iste stavke za sljedeći mjesečni plan izvršenja proračuna. Uštede ostvarene na jednom kapitalnom projektu mogu se preraspodijeliti na drugi kapitalni projekt. Ukoliko se na kraju godine na računima proračunskih korisnika pojave viškovi sredstava, oni se moraju vratiti u lokalni proračun. Viškovi koji ostanu na računima lokalnog proračuna prenose se u iduću proračunsku godinu te o njihovoj potrošnji će odlučivati predstavničko tijelo kroz ponovni proračunski ciklus (Bajo & Jurlina Alibegović, 2008.).

Nakon završetka proračunske godine lokalne jedinice donose izvješća i godišnji obračun izvršavanja proračuna. Često uz godišnja izvješća se sastavljaju i izvješća za kraće vremensko razdoblje. Izvješća o izvršenju proračuna se javno objavljuju kako bi porezni obveznici bili upoznati sa radom lokalnih vlasti (Bajo & Jurlina Alibegović, 2008.).

U trećoj fazi se odvija i proračunski nadzor i kontrola s ciljem utvrđivanja zakonitosti, svrhovitosti i pravodobnosti korištenja proračunskih sredstava

3.2. Sustav proračuna u Republici Hrvatskoj

Prema Zakonu o proračunu (NN 87/08, 136/12, 15/15) proračun je plansko - financijski akt kojim se procjenjuju prihodi i primici te rashodi i izdaci države odnosno jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave (dalje u tekstu: JLP(R)S) za jednu godinu, a procjena prihoda i primitaka i rashoda i izdataka za višegodišnje razdoblje čini projekciju. Za planiranje i izvršavanje proračuna odgovorno je izvršno tijelo svojem predstavničkom tijelu, odnosno izvršno tijelo planira i predlaže proračun, a predstavničko tijelo ga usvaja. Na razini države Vlada kao nositelj izvršne vlasti je odgovorna Hrvatskom saboru koji predstavlja predstavničko tijelo građana, na lokalnoj razini prema Zakonu o lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samouprave (NN 33/01, 60/01, 129/05, 109/07, 125/08, 36/09, 150/11, 144/12, 19/13) izvršno tijelo u

općini je općinski načelnik, u gradu gradonačelnik i u županiji župan, dok je predstavničko tijelo općinsko vijeće, gradsko vijeće i županijska skupština.

Kako svaka zemlja svojim propisima utvrđuje kojih načela će se pridržavati u proračunskom procesu tako se i u RH prema Zakonu o proračunu (NN 87/08, 136/12, 15/15) proračun donosi i izvršava u skladu sa sljedećim načelima:

- jedinstva i točnosti proračuna,
- jedne godine,
- uravnoteženosti,
- obračunske jedinice,
- univerzalnosti,
- specifikacije,
- dobrog financijskog upravljanja i
- transparentnosti.

Među navedenim načelima kao nepoznanica se ističe načelo obračunske jedinice prema kojem se prihodi, primici, rashodi i izdaci u proračunu i u financijskim izvještajima iskazuju u kunama te načelo financijskog upravljanja koje zahtjeva da se proračunska sredstava troše ekonomično, učinkovito i djelotvorno.

U RH proračun se sastoji od općeg i posebnog dijela, a na razini JLP(R)S i od plana razvojnih programa. Kod definiranja općeg dijela proračuna koji se sastoji od Računa prihoda i rashoda i Računa financiranja potrebno je zadovoljiti načelo jedinstva, točnosti i uravnoteženosti. Za pravilno uravnoteženje proračuna uključuju se i viškovi ili manjkovi preneseni iz prethodnih godina. Račun prihoda i rashoda općeg dijela proračuna je pregled ukupnih prihoda i rashoda po prirodnim vrstama koji su u posebnom dijelu raspoređeni u programe korisnika. U Računu financiranja iskazuju se primici od financijske imovne i zaduživanja te izdaci za financijsku imovinu i za otplatu kredita i zajmova, odnosno prikazuje se način financiranja proračunskog manjka te korištenja proračunskog viška (Zakon o proračunu, NN 87/08, 136/12, 15/15).

Posebni dio proračuna sastoji se od plana rashoda i izdataka proračunskih korisnika¹² iskazanih po vrstama, raspoređenih u programe koji se sastoje od aktivnosti i projekata (Zakon o proračunu, NN 87/08, 136/12, 15/15).

Plan razvojnih programa čine planovi razvojnih programa proračunskih korisnika proračuna JLP(R)S utvrđeni dokumentima o srednjoročnim i dugoročnim planovima razvitka, posebnim zakonima, drugim propisima ili općim aktima (Zakon o proračunu, NN 87/08, 136/12, 15/15). Budući da je popisana obveza izrade strategije vladinih programa kojom se definiraju prioriteta i ciljevi Vlade na temelju strateških planova ministarstva i drugih državnih tijela, nije potrebna izrada plana razvojnih programa na razini države.

3.2.1. Zakonodavni okvir sustava proračuna Republike Hrvatske

Iz pravnog aspekta proračuna proizlazi da se budžet donosi u formi zakona te se nadovezuje na niz pravnih akata kojima je regulirano prikupljanje javnih prihoda i izvršavanje proračuna. Stoga zakonodavni okvir sustava proračuna RH čini niz različitih propisa, a u nastavku će se navesti oni koje Ministarstvo financija RH za područje proračuna izdvaja kao ključne:

- Zakon o proračunu (NN 87/08, 136/12 i 15/15) je temeljni propis sustava proračuna. Njime se uređuje planiranje, izrada, donošenje i izvršavanje proračuna, upravljanje imovinom i dugovima, upravljanje javnim dugom, zaduživanje i jamstvo države te JLP(R)S, proračunski odnosi u javnom sektoru, računovodstvo, proračunski nadzor i druga pitanja vezana za upravljanje javnim financijama. Zakon o proračuna predstavlja osnovu iz koje se izvodi niz Pravilnika i Uredbi koje prate proračunski proces u RH.
- Pravilnik o polugodišnjem i godišnjem izvještaju o izvršenju proračuna (NN 24/13) je donesen na temelju članka 108. stavka 4. Zakona o proračunu (NN 87/08, 136/12, 15/15). Njime je propisan sadržaj i obveznici izrade

¹² Proračunski korisnici su prema Pravilnikom o utvrđivanju proračunskih i izvanproračunskih korisnika državnog proračuna i proračunskih i izvanproračunskih korisnika proračuna jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave te o načinu vođenja Registra proračunskih i izvanproračunskih korisnika (NN 128/09, 142/14) su korisnici kojima je osnivač država ili JLP(R)S, kojima je izvor prihoda državni proračun ili proračun JLP(R)S u iznosu od 50 ili više posto i koji su navedeni u registru korisnika proračuna.

polugodišnjeg i godišnjeg izvještaja o izvršenju proračuna koji se sastavlja istekom proračunske godine.

- Pravilnik o proračunskom računovodstvu i računskom planu (NN 124/14, 115/15, 87/16) donosi ministar financija na temelju članka 100. stavka 1. Zakona o proračunu (NN, br. 87/08 i 136/12, 15/15). Tim Pravilnikom definiraju se knjigovodstvene isprave, poslovne knjige, organizacija knjigovodstva, sadržaj računa Računskog plana i druga područja koja se odnose na proračunsko računovodstvo i koje predstavljaju temelj za sastavljanje financijskih izvještaja proračunskog sustava RH.
- Pravilnik o financijskom izvještavanju u proračunskom računovodstvu (NN 32/11, 3/15, 2/17) je također donesen na temelju članka 100. Zakona o proračunu (NN 87/08, 136/12, 15/15). Pravilnikom se propisuje oblik i sadržaj financijskih izvještaja, razdoblja za koja se sastavljaju te obveza i rokovi njihova podnošenja.
- Pravilnik o proračunskim klasifikacijama (NN 26/10 i 120/13) je donesen na temelju članka 21. stavka 3. Zakona o proračunu (NN 87/08, 136/12, 15/15). Ovim Pravilnikom propisuju se vrste, sadržaj i primjena proračunskih klasifikacija. Proračunske klasifikacije sustava proračuna RH uključuju organizacijsku, programsku, funkcijsku, ekonomsku i lokacijsku klasifikaciju te izvore financiranja.
- Pravilnik o utvrđivanju proračunskih i izvanproračunskih korisnika državnog proračuna i proračunskih i izvanproračunskih korisnika proračuna jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave te o načinu vođenja Registra proračunskih i izvanproračunskih korisnika (NN 128/09 i 142/14) donosi ministar financija na temelju članka 2. stavka 3. Zakona o proračunu (NN 87/08, 136/12, 15/15). Njime se utvrđuju proračunski i izvanproračunski korisnici državnog proračuna i proračunski i izvanproračunski korisnici proračuna JLP(R)S te način vođenja Registra proračunskih i izvanproračunskih korisnika.
- Pravilnikom o postupku zaduživanja te davanja jamstava i suglasnosti jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave (NN 55/09 i 139/10) propisuje se postupak davanja suglasnosti za zaduživanje JLP(R)S, davanja jamstva

županije i davanja suglasnosti JLP(R)S, obvezni sastojci zahtjeva, obvezni prilozi i dokumentacija, te način izvještavanja o zaduživanju, danim jamstvima i suglasnostima. Pravilnik je donesen na temelju članka 87. stavka 6. Zakona o proračunu (NN 87/08, 136/12, 15/15).

- Pravilnik o proračunskom nadzoru (NN 71/13) je donesen od strane Ministarstva financija na temelju članka 115. stavak 4. Zakona o proračunu (NN 87/08, 136/12, 15/15). Proračunski nadzor je inspekcijski nadzor zakonitosti, svrhovitosti i pravodobnosti korištenja proračunskih sredstava, pravodobnosti i potpunosti naplate prihoda i primitaka iz nadležnosti proračunskih korisnika i tijela JLP(R)S te inspekcijski nadzor pridržavanja i primjene zakona i drugih propisa koji imaju utjecaj na proračunska sredstva i sredstva iz drugih izvora, bilo da se radi o prihodima/primicima, rashodima/izdacima, povratima, imovini ili obvezama. Ovim se Pravilnikom uređuju ciljevi, djelokrug i sadržaj proračunskog nadzora, način i uvjeti obavljanja, ovlaštene osobe i mjere proračunskog nadzora.
- Uredba o kriterijima, mjerilima i postupku za odgodu plaćanja, obročnu otplatu duga te prodaju, otpis ili djelomičan otpis potraživanja (NN 52/13 i 94/14) donesena je na temelju članka 68. stavka 2. Zakona o proračunu (NN 87/2008 i 136/2012). Ovom Uredbom utvrđuju se kriteriji, mjerila i postupak za odgodu plaćanja, obročnu otplatu duga te prodaju, otpis ili djelomičan otpis potraživanja države i JLP(R)S.
- Zakon o fiskalnoj odgovornosti (NN 139/10 i 19/14) je donesen na temelju članka 89. Ustava Republike Hrvatske. Ovim se Zakonom određuju pravila kojima se ograničava državna potrošnja, jača odgovornost za zakonito, namjensko i svrhovito korištenje proračunskih sredstava te jača sustav kontrola i nadzora radi osiguranja fiskalne odgovornosti. Cilj ovoga Zakona je osiguranje i održavanje fiskalne odgovornosti, transparentnosti i srednjoročne i dugoročne održivosti javnih financija koji se postiže uspostavljanjem i jačanjem fiskalnih pravila i pravila za osiguranje fiskalne odgovornosti na temelju kojih Vlada Republike Hrvatske utvrđuje i provodi fiskalnu politiku.
- Uredba o sastavljanju i predaji Izjave o fiskalnoj odgovornosti i izvještaja o primjeni fiskalnih pravila (NN 106/12, 130/13 i 19/15) je donesena na temelju

članka 7. stavka 9. Zakona o fiskalnoj odgovornosti (NN 139/2010.). Ovom Uredbom propisuje se izgled i sadržaj Izjave o fiskalnoj odgovornosti (dalje u tekstu: Izjava), postupak i rokovi sastavljanja i predaje Izjave, način i rokovi izvještavanja Ministarstva financija o uočenim nepravilnostima po provedenim provjerama sadržaja izjava te oblik i sadržaj izvještaja o primjeni fiskalnih pravila sukladno Zakonu o fiskalnoj odgovornosti.

- Zakon o izvršenju državnog proračuna Republike Hrvatske kojim se uređuju prihodi i primici, rashodi i izdaci za svaku pojedinu proračunsku godinu.
- Zakon o lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samouprave (NN 33/01, 60/01, 129/05, 109/07, 125/08, 36/09, 150/11, 144/12, 19/13, 137/15). Ovim se Zakonom uređuju JLP(R)S, njihov djelokrug i ustrojstvo, način rada njihovih tijela, nadzor nad njihovim aktima i radom te druga pitanja od značenja za njihov rad.
- Zakon o financiranju jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave (NN 117/93, 69/97, 33/00, 73/00, 127/00, 59/01, 107/01, 117/01, 150/02, 147/03, 132/06, 26/07, 73/08, 25/12, 147/14, 100/15, 115/16) uređuje izvore sredstava i financiranje poslova iz samoupravnog djelokruga županije, općine, grada u granicama određenim zakonom kojim se uređuju pojedina pitanja ako odredbama ovoga Zakona nije određeno drugačije.

Sustav proračuna RH se oslanja još na niz drugih pravnih akata koji se odnose na aktivnosti prikupljanja javnih prihoda i izvršavanja proračuna. No, izuzev propisa koji su direktno ili indirektno vezani za sustav proračuna prema članku 15. Zakona o proračunu (NN 136/12, 15/15) prijedlozi svih zakona, drugih propisa i akata planiranja moraju sadržavati fiskalnu procjenu posljedica za proračun iz koje mora biti razvidno povećavaju li se ili smanjuju prihodi ili rashodi proračuna. Fiskalna procjena posljedica za proračun mora obuhvatiti:

- predviđene prihode i rashode te primitke i izdatke proračuna za proračunsku godinu i za dvije iduće godine,
- prijedloge za pokrivanje povećanih rashoda i izdataka proračuna,
- prijedloge za pokrivanje smanjenih prihoda i primitaka proračuna,

- suglasnost Ministarstva financija ako prijedlozi zakona, drugih propisa i akata planiranja imaju fiskalni učinak na proračun, odnosno mišljenje Ministarstva financija na izjavu predlagatelja da prijedlozi zakona, drugih propisa i akata planiranja nemaju fiskalni učinak na proračun, u skladu s posebnim propisima.

Ako se tijekom godine donesu zakoni, drugi propisi i akti planiranja na osnovi kojih nastaju nove obveze za proračun, sredstva će se osigurati u proračunu za sljedeću proračunsku godinu u skladu s projekcijama i mogućnostima (Zakon o proračunu, NN 87/08, 136/12, 15/15).

Jedan od ciljeva uvođenja fiskalne procjene posljedica primjene zakona, uredbi i drugih propisa te nacionalnih programa, strategija i sličnih dokumenata srednjoročnog i dugoročnog razvoja, utvrđivanje je hoće li troškovi njihove provedbe opravdati svrhu primjene. Da bi zakonsko rješenje bilo kvalitetno mora biti usmjereno ka poboljšanju kvalitete i učinkovitosti pružanja javnih usluga i dobara građanima.

3.2.2. Razine proračuna u Republici Hrvatskoj

Prema statističkom sustavu javnih financija Međunarodnog monetarnog fonda opća država obuhvaća sve razine državne vlasti i sve institucije koje za državu ubiru prihode i stvaraju rashode (Bajo & Jurlina Alibegović, 2008.). RH je složena državna jedinica koju čine tri razine vlasti:

- središnja država,
- županije te
- općine i gradovi.

Županija je jedinica područne (regionalne) samouprave čije područje predstavlja prirodnu, povijesnu, prometnu, gospodarsku, društvenu i samoupravnu cjelinu, a ustrojava se radi obavljanja poslova od područnoga (regionalnog) interesa. To je temeljna jedinica državne uprave u kojoj svoje interese izražavaju općine i gradovi s njezina područja (Zakon o lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samouprave, NN 33/01, 60/01, 129/05, 109/07, 125/08, 36/09, 150/11, 144/12, 19/13, 137/15).

Grad je jedinica lokalne samouprave u kojoj je sjedište županije te svako mjesto koje ima više od 10. 000 stanovnika, a predstavlja urbanu, povijesnu, prirodnu,

gospodarsku i društvenu cjelinu. Iznimno, gdje za to postoje posebni razlozi¹³, gradom se može utvrditi i mjesto koje ne zadovoljava navedene uvjete. U sastav grada osim užeg gradskog područja mogu biti uključena i prigradska naselja (Zakon o lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samouprave, NN 33/01, 60/01, 129/05, 109/07, 125/08, 36/09, 150/11, 144/12, 19/13, 137/15).

Općina je također jedinica lokalne samouprave koja se osniva, u pravilu, za područje više naseljenih mjesta koja predstavljaju prirodnu, gospodarsku i društvenu cjelinu, te koja su povezana zajedničkim interesima stanovništva (Zakon o lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samouprave, NN33/01, 60/01, 129/05, 109/07, 125/08, 36/09, 150/11, 144/12, 19/13, 137/15). Često se gradske i općinske funkcije preklapaju te ih je teško razlikovati. S obzirom na broj stanovnika pojedine općine mogu biti gradovi i obratno.

Danas je u RH ustrojeno 576 JLP(R)S, odnosno 20 županija, 428 općina, 127 gradova i Grad Zagreb koji uz status grada ima i status županije (Ministarstvo uprave). Svaka JLP(R)S ima svoje odgovornosti, funkcije i izvore financiranja. Budući da su lokalne jedinice vlasti najbliže stanovništvu, one najbolje prepoznaju javne potrebe lokalnog stanovništva te je briga o zadovoljenju lokalnih javnih potreba osnovni razlog postojanja lokalnih jedinica vlasti. Osim toga, ograničeni proračun središnje države dodatni je razlog prijenosa ovlasti za određene javne funkcije na lokalne jedinice vlasti.

Lokalnim i regionalnim jedinicama potrebni su dostatni prihodi za uspješno obavljanje samoupravne funkcije te pružanje javnih dobara i usluga s ciljem zadovoljenja javnih potreba lokalnog stanovništva. Svaka razina prikuplja javne prihode i donosi proračun kojim planira potrošnju prikupljenih sredstava. Stoga u Republici Hrvatskoj postoje tri razine proračuna (Ott i et al., 2009). :

- državni proračun,
- proračun izvanproračunskih korisnika državnog proračuna te
- proračuni jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave.

Svaki od tih proračuna je zaseban planski dokument koji prikazuje vlastite prihode i rashode. Zbrajanjem prihoda i primitaka, rashoda i izdataka državnog proračuna i

¹³ Povijesni, gospodarski ili geoprometni

proračuna izvanproračunskih fondova dolazi se do konsolidiranog proračuna središnje države, dok proračun opće države obuhvaća proračun središnje države uvećan za proračune lokalnih jedinica.

U nastavku će se detaljnije obraditi javne funkcije koje su stavljene u nadležnost pojedinih razina vlasti te izvori prihoda čija potrošnja omogućuje izvršavanje istih.

3.2.2.1. Državni proračun

Središnja država je najviša razina fiskalne vlasti. Za razliku od ostalih razina vlasti, tijela središnje države donose odluke, formuliraju i provode politike usmjerene na ostvarenje nacionalnih ekonomskih ciljeva. Proračun središnje države glavna je poluga utjecaja fiskalne politike na inflacijske i deflacijske pritiske u gospodarstvu (Bajo & Jurlina - Alibegović, 2008).

Središnja država odgovorna je za opskrbu javnim uslugama i dobrima zajednice kao cjeline. Raspodjela javnih poslova u obavljanju javnih funkcija se temelji na Naputku o ekonomskoj i funkcijskoj klasifikaciji rashoda/izdataka i prihoda/primitaka (NN 93/2001) koji je donijelo Ministarstvo financija, a koji je u skladu s međunarodnom metodologijom o vođenju državnih financija Međunarodnog monetarnog fonda. Javne nadležnosti u obavljanju javnih poslova razvrstane su u deset funkcijskih skupina (OECD, 2015.):

1. Opće javne službe,
2. Obrana,
3. Javni red i sigurnost,
4. Ekonomski poslovi,
5. Zaštita okoliša,
6. Usluge unapređenja stanovanja i zajednice,
7. Zdravstvo,
8. Rekreacija, kultura i religija,
9. Obrazovanje,
10. Socijalna zaštita.

Svaka od navedenih skupina ima još devet podskupina. Središnja država pojedine javne funkcije može prepustiti drugim institucionalnim jedinicama i nižim razinama fiskalne vlasti. Budući da se lokalne jedinice razlikuju prema veličini i stupnju razvijenosti, nemoguće je očekivati da će sve lokalne jedinice obavljati javne funkcija na istoj razini kvalitete. Stoga središnja država putem transfera vrši preraspodjelu dohotka i bogatstva te na taj način osigurava jedan oblik financijske podrške za izvršavanje javnih funkcija.

Za izvršavanje javnih funkcija državi su potrebni javni prihodi.

Prihodi državnog proračuna RH navedeni su u tablici 1.

Tablica 1: Prihodi državnog proračuna RH

1.	Opći prihodi i primici te namjenski prihodi	<ul style="list-style-type: none"> • porez na promet, • porez na dodanu vrijednost (PDV), • posebni porezi i trošarine, • igre na sreću, • pristojbe i naknade, • novčane kazne i troškove postupaka.
2.	Doprinosi za obvezno osiguranje	<ul style="list-style-type: none"> • doprinosi za mirovinsko osiguranje na temelju generacijske solidarnosti, • kapitalizirani doprinos, • doprinos za obvezno osiguranje u slučaju nezaposlenosti
3.	Prihodi od prodaje proizvoda i roba te pružanja usluga	
4.	Prihodi od djelatnosti bez ugovora o koncesiji	
5.	Pomoći	<ul style="list-style-type: none"> • pomoći iz inozemstva, • tekuće pomoći unutar općeg proračuna, • kapitalne pomoći unutar općeg proračuna
6.	Donacije	<ul style="list-style-type: none"> • tekuće donacije • kapitalne donacije
7.	Prihodi od prodaje nefinancijske imovine	
8.	Prisilna naplata koju provodi porezna uprava	
9.	Namirenje državnog proračunu	
10.	Carina i posebne uvozne pristojbe	
11.	Porez na dobit	
12.	Prihodi po posebnim propisima	

Izvor: Izrada autorice prema Naredbi o načinu uplaćivanja prihoda proračuna NN 12/15 103/15

U svrhu financiranja deficita državnog proračuna, investicijskih projekata i posebnih programa, isplate tekućih otplata državnog duga, podmirenja dospjelih plaćanja u svezi s državnim jamstvima, upravljanja likvidnošću proračuna, pokrivanja potreba Hrvatske narodne banke za međunarodnom pričuvom država kao dodatan izvor financiranja koristi zaduživanje u zemlji ili inozemstvu te na taj način prikuplja dodatnu količinu javnog novca. Pritom se Zakonom o izvršavanju državnog proračuna utvrđuje gornji iznos novog zaduživanja, kao i obveza s osnove tekućih otplata državnoga duga (Zakon o proračunu, 87/08, 136/12, 15/15).

Prikupljanje i potrošnja javnih prihoda se planira proračunom. Na izvršavanje koje od javnih funkcija će se usmjeriti najveći iznos sredstava ovisi o prioritetima vlade RH te ciljevima koji se žele ostvariti izvršavanjem proračuna. Kao posljedica zadovoljenja javnih potreba, javljaju se javni rashodi i izdaci koji su prikazani tablicom 2.

Tablica 2: Ekonomska klasifikacija rashoda i izdataka državnog proračuna RH

1.	Rashodi od poslovanja:	<ul style="list-style-type: none"> • Rashodi za zaposlene, • Materijalni rashodi, • Financijski rashodi, • Subvencije, • Pomoći dane u inozemstvu i unutar sustava općeg proračuna, • Naknade građanima i kućanstvima temeljem osiguranja i druge naknade, • Ostali rashodi.
2.	Rashodi za nabavu nefinancijske imovine	<ul style="list-style-type: none"> • Rashodi za nabavu neproizvedene dugotrajne imovine, • Rashodi za nabavu proizvedene dugotrajne imovine, • Rashodi za nabavu plemenitih metala i ostalih pohranjenih vrijednosti, • Rashodi za nabavu proizvedene kratkotrajne imovine, • Rashodi za dodatna ulaganja na nefinancijskoj imovini.

Izvor: Izrada autorice prema Zakonu o proračunu (NN 87/08, 136/12 i 15/15)

Prikazana ekonomska klasifikacija rashoda (tablica 2) je uobičajena klasifikacija javnih rashoda te se kao takva odnosi i na proračuna nižih razina vlasti. Rashodi se dijele u dvije osnovne skupine tekući rashodi, odnosno rashodi od poslovanja, te rashodi do kojih dolazi zbog nabave ili dodatnog ulaganja u imovinu.

Središnja država u prvoj fazi proračunskog ciklusa formulira ciljeve koji se izvršavanjem proračuna žele ostvariti. Rashodi proračuna su u cijelosti usmjereni prema ostvarenju postavljenog cilja, stoga se sagledavanjem strukture javnih rashoda mogu iščitati prioriteta najviše razine vlasti RH jer za provođenje bilo koje odluke potrebno je u proračunu planirati i osigurati sredstava.

3.2.2.2. Proračun izvanproračunskih korisnika državnog proračuna

Prema Pravilniku o utvrđivanju proračunskih i izvanproračunskih korisnika državnog proračuna i proračunskih i izvanproračunskih korisnika proračuna jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave te o načinu vođenja Registra proračunskih i izvanproračunskih korisnika (NN 128/09 i 142/14) izvanproračunski korisnici na razni države su institucije koje ispunjavaju tri sljedeća kriterija:

- u kojima RH ima odlučujući utjecaj na upravljanje,
- kojima su jedan od izvora financiranja doprinosi i/ili namjenski prihodi,
- navedeni su u Registru proračunskih i izvanproračunskih korisnika.

To su izvanproračunski fondovi, trgovačka društva i druge pravne osobe u kojima država ima odlučujući utjecaj na upravljanje iako oni zadržavaju jedan dio autonomije oko utvrđivanja visine i strukture izdataka i izvora prihoda. Oni se osnivaju kako bi se osigurao izvor financiranja za određenu namjenu koja je društvu neophodna te da pritisci određenih interesnih skupina ne mogu dovesti do situacije da se za tu namjenu ne osigura dovoljan iznos novčanih sredstava (Ott et al., 2009.).

Izvanproračunski korisnici se pretežito financiraju iz namjenskih prihoda, ali i iz proračunskih sredstava. Namjenski prihod je prihod za koji je unaprijed definirano u koje se svrhe smije utrošiti. Svi izvanproračunski korisnici sastavljaju zaseban proračun, što je u njihovom slučaju financijski plan, usporedno sa izradom državnog proračuna. Financijski plan dostavljaju nadležnom ministarstvu koji ga, kao jedan od proračunskih korisnika državnog proračuna, zajedno sa svojim planom dostavlja Ministarstvu financija. Sažeci financijskih planova izvanproračunskih korisnika se uz prijedlog državnog proračuna dostavljaju Saboru koji ih odobrava za iduću godinu (Ott et al., 2009.).

Izvanproračunski korisnici državnog proračuna Republike Hrvatske su (Podaci iz Registra proračunskih i izvanproračunskih korisnika, 2014.):

- **Hrvatski zavod za mirovinsko osiguranje (HZMO)** čije izvore financiranja čine u najvećem dijelu doprinosi za mirovinsko osiguranje, a najveći dio rashoda čine mirovine (HZMO, 2014.).
- **Hrvatski zavod za zapošljavanje (HZZ)** koji isplate na osnovu prava nezaposlenih financira iz doprinosa za zapošljavanje (HZZ, 2015.).
- **Hrvatski zavod za zdravstveno osiguranje (HZZO)** financira materijalne rashode i rashode zaposlenih u zdravstvu iz uplata za zdravstveno i dopunsko osiguranje (HZZO, 2014.).
- **Hrvatske vode** se pretežiti financiraju iz vodnih doprinosa i naknada (Hrvatske vode, 2015.).
- **Hrvatske ceste d. o. o.** ulaganja u infrastrukturu i ostale materijalne i nematerijalne izdatke, uz sredstva iz državnog proračuna, financiraju od naplata cestarina i pristojbi.
- **Fond za zaštitu okoliša i energetske učinkovitost (FZOEU)** najznačajnije prihode ostvaruje od naknada za ambalažu, posebnih naknada za vozila na motorni pogon, te pomoći iz proračuna dok su značajniji rashodi izdaci za administraciju, opremanje, programe i projekte zaštite okoliša te gospodarenje s posebnim kategorijama otpada (FZOEU, 2015.).
- **Agencija za osiguranje štednih uloga i sanaciju banaka (DAB)** najveći dio prihoda ostvaruje od kamata na plasirana sredstva Fonda osiguranja depozita i prihoda od kamata na trezorske zapise Ministarstva financija. Najznačajniji rashodi se odnose na rashode za isplaćene osigurane depozite banaka u stečaju (Državni ured za reviziju, 2014.).
- **Centar za restrukturiranje i prodaju (CERP)** je nasljednik Agencije za upravljanje državnom imovinom. Financira svoje poslovanje iz proračuna, ali i iz prihoda upravljanja dionicama i poslovnim udjelima u društvima čiji je vlasnik RH (CERP, 2015.).

S ciljem povećanja izvora financiranja izvanproračunski korisnici državnog proračuna mogu se zaduživati, ali samo pod uvjetima koje utvrđuje Vlada odlukom na prijedlog ministra financija (Zakon o proračunu, 87/08, 136/12, 15/15).

3.2.2.3. Proračun jedinica lokalne područne (regionalne) samouprave

Temeljna zadaća JLP(R)S je poboljšanje životnog standarda lokalnog stanovništva pružanjem javnih usluga i dobara te pronalaženje načina financiranja koje će osigurati nesmetano obavljanje javnih funkcija iz njihove nadležnosti.

Jedinice područne (regionalne) samouprave, odnosno županije, u svom samoupravnom djelokrugu obavljaju poslove od područnoga (regionalnog) značaja, a osobito poslove koji se odnose na (Zakon o lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samouprave, (NN 33/01, 60/01, 129/05, 109/07, 125/08, 36/09, 150/11, 144/12, 19/13, 137/15):

- obrazovanje,
- zdravstvo,
- prostorno i urbanističko planiranje,
- gospodarski razvoj,
- promet i prometnu infrastrukturu,
- održavanje javnih cesta,
- planiranje i razvoj mreže obrazovnih, zdravstvenih, socijalnih i kulturnih ustanova,
- izdavanje građevinskih i lokacijskih dozvola, drugih akata vezanih uz gradnju te provedbu dokumenata prostornog uređenja za područje županije izvan područja velikoga grada,
- te ostale poslove sukladno posebnim zakonima kojima se uređuju pojedine djelatnosti te određuju poslovi čije je obavljanje županija dužna organizirati te poslovi koje županija može obavljati.

Prema Zakonu o lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samouprave (NN 33/01, 60/01, 129/05, 109/07, 125/08, 36/09, 150/11, 144/12, 19/13, 137/15) jedinice lokalne samouprave, odnosno općine i gradovi, u svom samoupravnom djelokrugu obavljaju poslove lokalnog značaja kojima se neposredno ostvaruju potrebe građana,

a koji nisu Ustavom ili zakonom dodijeljeni državnim tijelima i to osobito poslove koji se odnose na:

- uređenje naselja i stanovanje,
- prostorno i urbanističko planiranje,
- komunalno gospodarstvo,
- brigu o djeci,
- socijalnu skrb,
- primarnu zdravstvenu zaštitu,
- odgoj i osnovno obrazovanje,
- kulturu, tjelesnu kulturu i šport,
- zaštitu potrošača,
- zaštitu i unapređenje prirodnog okoliša,
- protupožarnu i civilnu zaštitu,
- promet na svom području
- te ostale poslove sukladno posebnim zakonima kojima se uređuju pojedine djelatnosti i određuju poslovi čije su obavljanje općine i gradovi dužni organizirati te poslovi koje mogu obavljati.

Također općine i gradovi mogu obavljati i javne funkcije iz samoupravnog djelokruga županije na svom području ukoliko su u mogućnosti financirati izvršenje istih, naravno ako im ih županijska skupština, uz suglasnost središnjeg tijela državne uprave nadležnog za poslove lokalne i područne (regionalne) samouprave, povjeri. Stoga je samoupravni djelokrug velikih gradova¹⁴ i gradova sjedišta županija proširen još za poslove održavanja javnih cesta, izdavanja građevinskih i lokacijskih dozvola, drugih akata vezanih uz gradnju, te provedbu dokumenata prostornog uređenja.

¹⁴ Veliki gradovi su gospodarska, financijska, kulturna, zdravstvena, prometna i znanstvena središta razvitka šireg okruženja i imaju više od 35. 000 stanovnika (Zakon o lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samouprave, NN 33/01, 60/01, 129/05, 109/07, 125/08, 36/09, 150/11, 144/12, 19/13)

U odnosu na velike gradove, male općine i gradovi imaju niži fiskalni kapacitet te nisu u mogućnosti izvršavati pojedine javne funkcije na visokoj razini kvalitete. Razlog tome može biti nedostatak financijskih sredstava ili izostanak ekonomije obujma zbog malog područja djelovanja. U takvim situacijama, odlukom predstavničkog tijela jedinice lokalne samouprave u skladu s njezinim statutom i statutom županije, mogu se pojedini poslovi iz samoupravnog djelokruga jedinice lokalne samouprave prenijeti na županiju, odnosno mjesnu samoupravu (Zakon o lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samouprave, NN 33/01, 60/01, 129/05, 109/07, 125/08, 36/09, 150/11, 144/12, 19/13, 137/15). Uz to slabije razvijenim općinama i gradovima, država transferima osigurava financijsku podršku za izvršavanje javnih funkcija iz njihove nadležnosti.

Općine, gradovi i županije nemaju potpune ovlasti za obavljanje većine javnih funkcija iz svoje nadležnosti, nego se ovlasti najčešće dijele sa središnjom državom. Raspodjela ovlasti za pojedine javne funkcije prikazane su u tablici 3.

Tablica 3: Raspodjela pojedinih javnih funkcija prema razinama vlasti RH

Javne funkcije		Središnja država	Županije	Gradovi	Općine
1.	Opće javne usluge	X	X	X	X
2.	Obrana	X			
3.	Javni red i sigurnost	X		X	X
4.	Ekonomski poslovi	X	X	X	X
4. 1.	Opći ekonomski poslovi	X			
4. 2.	Poljoprivreda, šumarstvo, ribarstvo i lov	X	X		
4. 3.	Naftna industrija i energetika	X			
4. 4.	Rudarstvo, industrija i graditeljstvo	X	X	X	X
4. 5.	Promet	X	X	X	X
4. 6.	Komunikacija	X	X	X	X
5.	Zaštita okoliša	X	X	X	
6.	Unaprjeđenje stanovanja i zajednice	X	X	X	X
6. 1.	Stanovanje		X	X	X
6. 2.	Razvoj zajednice		X	X	
6. 3.	Vodoopskrba	X	X	X	X
6. 4.	Javna rasvjeta		X	X	X
7.	Zdravstvo	X	X		
8.	Rekreacija, kultura i religija			X	X
9.	Obrazovanje	X	X	X	X
9. 1.	Predškolski odgoj i obrazovanje			X	X
9. 2.	Osnovno obrazovanje	X	X	X	X
9. 3.	Srednjoškolsko obrazovanje	X	X		
9. 4.	Obrazovanje nakon srednje škole	X	X		
9. 5.	Visokoškolsko obrazovanje	X			
10.	Socijalna zaštita	X	X	X	X

Izvor: Bajo & Jurlina Alibegović, 2008., Jurlina Alibegović et al., 2010.

U tablici 3 su označene ovlasti različitih razina vlasti za pojedine javne funkcije. Za neke javne funkcije su prikazane i ovlasti za poslove sekundarnog ranga. Iz tablice je vidljivo da županija nema niti jednu funkciju isključivo u svojoj nadležnosti, nego ovlasti dijeli ili sa središnjom državom i/ili lokalnom samoupravom. Gradovi i općine veliki dio poslova koje obavljaju u okviru javnih funkcija iz svoje nadležnosti obavljaju u suradnji sa središnjom državom i/ili županijom te se znatan dio rashoda za obavljanje tih funkcija financira iz državnog proračuna tako što im se osigurava pomoć posredstvom ministarstva. Lokalne jedinice veću autonomiju imaju u obavljanju i financiranju komunalne djelatnosti, predškolskog odgoja i obrazovanja te kulturne, rekreacijske i vjerske djelatnosti.

JLP(R)S imaju, u okviru državne gospodarske politike, svoje prihode kojima u okviru samoupravnog djelokruga slobodno raspolažu. Pravnu osnovu financiranja JLP(R)S čini Zakon o financiranju jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave (NN 117/93, 69/97, 33/00, 73/00, 127/00, 59/01, 107/01, 117/01, 150/02, 147/03, 132/06, 26/07, 73/08, 25/12, 147/14, 100/15) kojim su pripisani vlastiti i vanjski izvori prihoda. Vlastiti prihodi uključuju lokalne poreze i korisničke naknade, a vanjski izvori su pomoći, udjeli u zajedničkim poreznim i neporeznim prihodima te primici od zaduživanja (Bajo & Jurlina Alibegović, 2008.).

Vlastiti izvori županije su:

- **Prihodi od vlastite imovine:** prihod od nepokretnih i pokretnih stvari u njihovom vlasništvu, prihodi od poduzeća i drugih pravnih osoba u njihovom vlasništvu te prihodi od koncesija koje odobrava jedinica lokalne samouprave, darovi, nasljedstva i legati.
- **Županijski porezi:** porez na nasljedstva i darove¹⁵, porez na cestovna motorna vozila¹⁶, porez na plovila¹⁷ i porez na automate za zabavne igre¹⁸.
- **Novčane kazne i oduzeta imovinska korist** za prekršaje koje županija propiše.
- **Drugi prihodi** utvrđeni posebnim zakonom.

Vlastiti izvori sredstava općine i grada su:

- **Prihodi od vlastite imovine:** prihod od nepokretnih i pokretnih stvari u njihovom vlasništvu, prihodi od poduzeća i drugih pravnih osoba u njihovom vlasništvu. te prihodi od koncesija koje odobrava jedinica lokalne samouprave,

¹⁵ Porez na nasljedstva i darove plaća se na nekretnine, u skladu sa zakonom, na gotov novac, novčane tražbine i vrijednosne papire (vrijednosnice) te na pokretnine ako im je pojedinačna tržišna vrijednost veća od 50. 000,00 kuna na dan utvrđivanja porezne obveze po stopi od 5%.

¹⁶ Porez na cestovna motorna vozila plaća se godišnje prema snazi motora iskazanoj u kW i godinama starosti vozila.

¹⁷ Porez na plovila plaća se godišnje prema dužini plovila iskazanoj u metrima, godinama starosti plovila, ima li plovilo kabinu ili nema te snazi motora iskazanoj u kW.

¹⁸ Porez na automate za zabavne igre plaća mjesečno 100,00 kuna pravna ili fizička osoba koja automate za zabavne igre stavlja u uporabu u zabavnim klubovima, ugostiteljskim objektima, javnim objektima i drugim javnim prostorima.

prihodi od prodaje nepokretnih i pokretnih stvari u njihovom vlasništvu, darovi, nasljedstva i legati.

- **Općinski, odnosno gradski porezi:** prirez porezu na dohodak¹⁹, porez na potrošnju²⁰, porez na kuće za odmor²¹, porez na tvrtku ili naziv²², porez na korištenje javnih površina²³.
- **Novčane kazne i oduzeta imovinska korist** za prekršaje koje općina ili grad propiše.
- **Upravne pristojbe** u skladu s posebnim Zakonom o upravnim pristojbama i Tarifom upravnih pristojbi, koja je njegov sastavni dio (NN 8/96, 77/96, 95/97, 131/97, 68/98, 66/99, 145/99, 30/00, 116/00, 163/03, 17/04, 110/04, 141/04, 150/05, 153/05, 129/06, 117/07, 25/08, 60/08, 20/10, 69/10, 126/11, 112/12, 19/13, 80/13, 40/14, 69/14, 87/14, 94/14). Pristojbena obveza nastaje u trenutku predaje zahtjeva, odnosno u trenutku podnošenja podneska.
- **Boravišne pristojbe, u skladu s Zakonom o boravišnoj pristojbi** (NN 152/08, 59/09, 97/13, 158/13, 30/14).
- **Komunalne naknade, doprinosi i druge naknade** utvrđene Zakonom o komunalnom gospodarstvu (NN 36/95, 70/97, 128/99, 57/00, 129/00, 59/01, 26/03, 82/04, 110/04, 178/04, 38/09, 79/09, 153/09, 49/11, 84/11, 90/11, 144/12, 94/13, 153/13, 147/14, 36/15).
- **Naknade za uporabu javnih, općinskih ili gradskih površina.**

¹⁹ Općina, odnosno grad mogu obveznicima poreza na dohodak sa svoga područja propisati plaćanje prireza porezu na dohodak (općina po stopi do 10%, grad ispod 30. 000 stanovnika po stopi do 12%, grad iznad 30. 000 stanovnika po stopi do 15%, Grad Zagreb po stopi do 18 %).

²⁰ Porez za potrošnju plaća se na potrošnju alkoholnih pića, prirodnih vina, specijalnih vina, piva i bezalkoholnih pića u ugostiteljskim objektima. Utvrđivanje i visinu stope poreza na potrošnju propisuje grad, odnosno općina svojom odlukom, ali propisna stopa ne može biti veća od 3% od osnovice na koju se plaća porez na potrošnju.

²¹ Porez na kuće za odmor plaća se od 5,00 do 15,00 kuna po jednom četvornom metru korisne površine kuće za odmor. Visinu poreza na kuće za odmor propisuju svojom odlukom općina ili grad ovisno o mjestu, starosti, stanju infrastrukture te drugim okolnostima bitnim za korištenje kuće za odmor.

²² Porez na tvrtku ili naziv plaća se u godišnjem iznosu koji propisuju općina ili grad, a ne može iznositi više od 2. 000,00 kuna po svakoj tvrtki ili nazivu.

²³ Porez na korištenje javnih površina plaćaju pravne i fizičke osobe koje koriste javne površine. Plaća se u visini, na način i pod uvjetima koje propiše općina ili grad.

- **Drugi prihodi** utvrđeni posebnim zakonom.

Županijski, gradski i općinski porezi su porezi kod kojih poreznu osnovicu i visinu stope određuju JLP(R)S. Međutim, danas u RH JLP(R)S ne mogu u cijelosti samostalno utjecati na visinu porezne stope lokalnih poreza jer središnja država zakonom utvrđuje njihovu maksimalnu visinu. Ipak, lokalne i regionalne vlasti zadržavaju najveći stupanj autonomije pri odlučivanju za koju namjenu će se sredstva prikupljena lokalnim porezima utrošiti (Bajo & Jurlina Alibegović, 2008.).

Osim poreza, sve znatnije izvore prihoda čine i neporezni prihodi koji uključuju naknade, doprinose i pristojbe koje naplaćuju upravne službe, lokalne jedinice, javna poduzeća, komore i udruženja. Neporezni prihodi su dodatan teret građanima kojima se izravno umanjuju dohodci fizičkih i dobiti pravnih osoba. Oni su namjenski prihodi i mogu se trošiti za točno utvrđene namjene te su vezani za pojedine gospodarske djelatnosti i funkcije lokalnih jedinica. Stoga najvažnije neporezne prihode lokalne jedinice moraju iskoristi za financiranje komunalne infrastrukture, što ograničava njihovu autonomiju u upravljanju proračunom (Bajo & Jurlina Alibegović, 2008.).

Većina glavnih poreza je u ovlasti središnje države, a sve je veća odgovornost za financiranje rashoda na regionalnim i lokalnim jedinicama. Ako lokalne jedinice povećavaju potrošnju, a imaju malu mogućnost povećati vlastite prihode stvara se okomiti jaz. Okomiti jaz država smanjuje raspodjelom prihoda, odnosno raspodjelom poreza središnje vlasti na niže razine vlasti. Takvi porezi se nazivaju zajedničkim porezima i to su porez na dohodak i porez na promet nekretnina.

Porez na dohodak²⁴ se raspodjeljuje između države, općine, grada i županije i to na sljedeći način:

- središnja država 0%,
- županiji 16,5%,
- Grad Zagreb 76,5%,
- općini ili gradu 60,0%,
- za decentralizirane funkcije²⁵ 6,0%,
- za pomoći izravnjanja za decentralizirane funkcije 16,0%,

²⁴ Izuzev prihoda od poreza na dohodak po osnovi kamata na štednje koji je isključivo prihod državnog proračuna.

²⁵ osnovno školstvo, srednje školstvo, socijalna skrb, zdravstvo, vatrogastvo

- za pomoći za projekte sufinancirane sredstvima europskih strukturnih i investicijskih fondova čiji su nositelji općine, gradovi i županije, odnosno pravne osobe u njihovu većinskom vlasništvu ili suvlasništvu i ustanovama čiji su osnivači 1,5%.

Porez na promet nekretnina se dijeli između države, općine i grada. Udio općine, odnosno grada u porezu na promet nekretnina iznosi 80%, a države 20%.

Zajednički neporezni prihodi, države, općine i grada su i prihodi od ugovorenih godišnjih naknada za koncesije, prema Zakonu o koncesijama (NN 89/92.). Dijele se između države, općine i grada na čijem se području ostvaruje pravo crpljenja mineralnih i termalnih voda te zahvaćanje voda za javnu vodoopskrbu tako da:

- udio općine i grada u prihodu od naknada za koncesiju za crpljenje mineralnih i termalnih voda iznosi 50 %, a države 50%,
- udio općine i grada u prihodu od naknada za koncesiju za zahvaćanje voda za javnu vodoopskrbu iznosi 30%, a države 70%.

Budući da su prisutne razlike u stupnju razvoja različitih područja države RH, prisutne su i razlike u fiskalnim kapacitetima između pojedinih JLP(R)S. Nerealno je očekivati jednaku razinu kvalitete javnih usluga u JLP(R)S različitih fiskalnih kapaciteta. Takve nejednakosti zahtijevaju međuvladine transfere radi zatvaranja fiskalnog jaza kako bi se osigurali minimalni financijski standardi javnih usluga svih lokalnih jedinica RH. Stoga država obavlja dodjelu i raspodjelu prihoda te izravnim dotacijama iz središnjeg proračuna ujednačava postojeće razlike (Bajo & Jurlina Alibegović, 2008.).

Za ublažavanje nejednakog fiskalnog kapaciteta različitih JLP(R)S koristi se vodoravno fiskalno izravnavanje (Bajo & Jurlina Alibegović, 2008.). Ono se temelji na sličnom principu pomoći tako što pojedine JLP(R)S imaju pravo na dodatni udio u porezu na dohodak i to:

- općina, grad, županija i Grad Zagreb koji prema posebnim zakonima financiraju decentralizirane funkcije: osnovnog i srednjeg školstva, socijalne skrbi, zdravstva i vatrogastva²⁶;

²⁶ Ako sredstva iz dodatnog udjela poreza na dohodak nisu dovoljna za pokriće rashoda za prenesene funkcije, raspodjeljuju se s pozicije pomoći izravnanja do iznosa stvorenih obveza po rashodima koji se financiraju na temelju odluka Vlade Republike Hrvatske o minimalnim financijskim standardima (Zakon o financiranju jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave. Dok u slučaju ako općina,

- općine i gradovi koji imaju status potpomognutog područja;
- općine i gradovi koji imaju status brdsko - planinskog područja ili koji su, temeljem Odluke o razvrstavanju JLP(R)S prema stupnju razvijenosti, razvrstani u III. i IV. skupinu jedinica lokalne samouprave čija je vrijednost indeksa razvijenosti između 75% i 125% prosjeka Republike Hrvatske;
- općine, odnosno grada na otoku, koji međusobno zaključe sporazum o zajedničkom financiranju kapitalnog projekta od interesa za razvoj otoka.

Osim proračunskih prihoda dodatan izvor financiranja je i zaduživanje na financijskim tržištima i to uzimanjem kredita, zajmova i izdavanjem vrijednosnih papira. JLP(R)S se može kratkoročno zadužiti na razdoblje do 12 mjeseci za premošćivanje jaza nastalog zbog različite dinamike priljeva sredstava i dospjeća obveza. Dok se radi financiranja kapitalnih projekata može dugoročno zadužiti, ali samo uz suglasnost Vlade na prijedlog ministra financija (Zakon o proračunu, NN 87/08, 136/12, 15/15). Zlatno pravilo uravnoteženosti proračuna kaže da se JLP(R)S ne bi trebale zaduživati za financiranje tekućih troškova, nego isključivo za financiranje kapitalnih projekata (Bajo & Jurlina Alibegović, 2008.).

3.2.3. Izvještajni sustav sustava proračuna Republike Hrvatske

Posljednja faza proračunskog ciklusa podrazumijeva aktivnosti izvještavanja o izvršenju proračuna te prezentiranje financijskih izvještaja sustava proračuna. Izvješća trebaju osigurati potpune i pouzdane informacije o svim segmentima javne potrošnje kako bi se javnost upoznala s prošlim, sadašnjim i budućim državnim aktivnostima. Informacije prezentirane u izvješćima trebaju biti razumljive korisnicima, stoga informacije imaju definirani okvir i pravila obrade i prezentiranja koji proizlazi iz računovodstvene naravi tih informacija (Vašiček, 2007.).

Okvir izvještavanja o izvršenju proračuna i financijskog izvještavanja u sustavu proračuna dan je Zakonom o proračunu (NN 87/08, 136/12, 15/15). Pravilnikom o

grad, županija i Grad Zagreb koji financiraju decentralizirane funkcije ostvare više sredstava od dodatnog udjela poreza na dohodak i pomoći izravnjanja nego je to utvrđeno minimalnim financijskim standardom, višak sredstava dužni su uplatiti, odnosno vratiti na račun državnog proračuna Republike Hrvatske (NN 117/93, 69/97, 33/00, 73/00, 127/00, 59/01, 107/01, 117/01, 150/02, 147/03, 132/06, 26/07, 73/08, 25/12, 147/14, 100/15).

financijskom izvještavanju u proračunskom računovodstvu (NN 32/11, 3/15) detaljnije je propisan oblik i sadržaj financijskih izvještaja, razdoblje za koja se sastavljaju te rokovi njihova podnošenja, a Pravilnikom o polugodišnjem i godišnjem izvještaju o izvršenju proračuna (24/13) propisuju se sadržaj i obveznici izrade polugodišnjeg i godišnjeg izvještaja o izvršenju proračuna.

Izvještaj o izvršenju proračuna se sastavlja za državni proračun, proračun JLP(R)S i izvanproračunske korisnike državnog proračuna i proračuna JLP(R)S. Obuhvaća polugodišnji i godišnji izvještaj o izvršenju proračuna koji sadrže (Pravilnik o polugodišnjem i godišnjem izvještaju o izvršenju proračuna, NN 24/13):

- opći dio proračuna koji čini Račun prihoda i rashoda i Račun financiranja na razini odjeljka ekonomske klasifikacije,
- posebni dio proračuna po organizacijskoj i programskoj klasifikaciji te razini odjeljka ekonomske klasifikacije,
- izvještaj o zaduživanju na domaćem i stranom tržištu novca i kapitala koji daje pregled zaduživanja u izvještajnom razdoblju po vrsti instrumenata, valutnoj, kamatnoj i ročnoj strukturi,
- izvještaj o korištenju proračunske zalihe koji sadrži podatke o donositelju rješenja o korištenju proračunske zalihe, namjeni korištenja te iznos i datum isplaćenih sredstva iz proračunske zalihe,
- izvještaj o danim državnim jamstvima i izdacima po državnim jamstvima, sadrži pregled danih i protestiranih državnih jamstava u izvještajnom razdoblju,
- obrazloženje makroekonomskih pokazatelja, sadrži objašnjenje kretanja osnovnih makroekonomskih pokazatelja u realnom, financijskom i međunarodnom sektoru u izvještajnom razdoblju te sadrži i prikaz razlika između izvornih makroekonomskih prognoza za proračunsku godinu i stvarnog ishoda,
- obrazloženje ostvarenja prihoda i primitaka, rashoda i izdataka, dopunjuje podatke iz općeg dijela proračuna na opisni, broječni, grafički ili kombinirani način posebno kod obrazlaganjem odstupanja izvršenja u odnosu na plan, ujedno sadrži i obrazloženje izvršenja programa iz posebnog dijela proračuna

s ciljevima koji su ostvareni provedbom programa i pokazateljima uspješnosti realizacije tih ciljeva.

- deficit općeg proračuna.

Polugodišnji izvještaj o izvršenju proračuna sastavlja se za razdoblje od 1. siječnja do 30. lipnja tekuće proračunske godine, dok se godišnji izvještaj o izvršenju proračuna sastavlja za proračunsku godinu. Izvješća se objavljuju na internetskim stranicama Vlade Republike Hrvatske odnosno JLP(R)S, a opći i posebni dio polugodišnjeg i godišnjeg izvještaja o izvršenju proračuna objavljuju se i u »Narodnim novinama« ili službenom glasilu JLP(R)S (Pravilnik o polugodišnjem i godišnjem izvještaju o izvršenju proračuna, NN 24/13).

Obveza financijskog izvještavanja u sustavu proračuna odnosi se na državni proračun, proračune JLP(R)S, proračunske i izvanproračunske korisnike državnog proračuna i proračuna JLP(R)S. Financijski izvještaji daju informacije o financijskom položaju i uspješnosti ispunjenja postavljenih ciljeva proračuna, proračunskih i izvanproračunskih korisnika. Sastavljaju se za mjesečna razdoblja, razdoblja od 1. siječnja do 31. ožujka, od 1. siječnja do 30. lipnja, od 1. siječnja do 30. rujna i za proračunsku godinu. Izvještaji za razdoblja u toku godine čuvaju se do predaje financijskih izvještaja za isto razdoblje sljedeće godine, a godišnji financijski izvještaji čuvaju se trajno i u izvorniku (Pravilnik o financijskom izvještavanju u proračunskom računovodstvu, NN 32/11, 3/15).

U tablici 4 prikazani financijski izvještaji za pojedina razdoblja.

Tablica 4: Obvezna financijska izvješća za pojedina razdoblja

Razdoblja	1. siječnja - 31. ožujka	1. siječnja - 30. lipnja	1. siječnja - 30. rujna	Proračunska godina
Državni proračun	<ul style="list-style-type: none"> Izveštaj o prihodima i rashodima, primicima i izdacima, Bilješke 			<ul style="list-style-type: none"> Bilanca, Izveštaj o prihodima i rashodima, primicima i izdacima,
Proračunski korisnici državnog proračuna	<ul style="list-style-type: none"> Izveštaj o prihodima i rashodima, primicima i izdacima, – za mjesečna razdoblja, Izveštaj o obvezama. 	<ul style="list-style-type: none"> Izveštaj o prihodima i rashodima, primicima i izdacima, Bilješke 	<ul style="list-style-type: none"> Izveštaj o prihodima i rashodima, primicima i izdacima, – za mjesečna razdoblja, Izveštaj o obvezama. 	<ul style="list-style-type: none"> Izveštaj o rashodima prema funkcijskoj klasifikaciji, Izveštaj o promjenama u vrijednosti i obujmu imovine i obveza, Bilješke
Izvanproračunski korisnici državnog proračuna	<ul style="list-style-type: none"> Izveštaj o prihodima i rashodima, primicima i izdacima, Izveštaj o obvezama, Bilješke 			<ul style="list-style-type: none"> Bilanca, Izveštaj o prihodima i rashodima, primicima i izdacima, Izveštaj o rashodima prema funkcijskoj klasifikaciji, Izveštaj o promjenama u vrijednosti i obujmu imovine i obveza, Izveštaj o obvezama, Bilješke.
Proračun JLP(R)S				
Proračunski i izvanproračunski korisnici proračuna JLP(R)S	<ul style="list-style-type: none"> Izveštaj, o prihodima i rashodima, primicima i izdacima. 	<ul style="list-style-type: none"> Izveštaj o prihodima i rashodima, primicima i izdacima, Izveštaj o obvezama, Bilješke. 	<ul style="list-style-type: none"> Izveštaj o prihodima i rashodima, primicima i izdacima. 	

Izvor: Izrada autorice prema Pravilniku o financijskom izvještavanju u proračunskom računovodstvu (NN 3/15)

Iz tablice 4 je vidljivo da su temeljni financijski izvještaji sustava proračuna RH:

- Bilanca,
- Izveštaj o prihodima i rashodima, primicima i izdacima,
- Izveštaj o prihodima i rashodima korisnika proračuna,
- Izveštaj o rashodima prema funkcijskoj klasifikaciji,
- Izveštaj o promjenama u vrijednosti i obujmu imovine i obveza,
- Izveštaj o obvezama,
- Bilješke

Bilješke bilo opisne, brojčane ili kombinirane nadopunjuju podataka iz financijskih izvještaja. Prema Pravilniku o financijskom izvještavanju u proračunskom računovodstvu, (NN 32/11, 3/15) obvezne Bilješke uz Bilancu jesu:

- Pregled stanja i rokova dospijeća dugoročnih i kratkoročnih kredita i zajmova te posebno robnih zajmova i financijskih najмова,
- Pregled dospjelih kamata na kredite i zajmove,
- Pregled ostalih ugovornih odnosa i slično koji uz ispunjenje određenih uvjeta, mogu postati obveza ili imovina (dana kreditna pisma, hipoteke, sporovi na sudu koji su u tijeku i slično).

Prema članku 15. Pravilnika o financijskom izvještavanju u proračunskom računovodstvu, (NN 32/11, 3/15) u Bilješkama uz Izvještaj o prihodima i rashodima, primicima i izdacima potrebno je navesti razloge zbog kojih je došlo do većih odstupanja od ostvarenja u izvještajnom razdoblju prethodne godine. Člankom 16. istog Pravilnika navodi se da u Bilješkama uz Izvještaj o promjenama u vrijednosti i obujmu imovine i obveza se objašnjavaju značajnije promjene u vrijednosti i obujmu imovine i obveza.

Za dobivanje cjelovite slike financija opće države potrebna je konsolidacija financijskih izvještaja. Konsolidirani financijski izvještaji su izvještaji u kojima su podaci za grupu prezentirani kao da se radi o jedinstvenom subjektu (Pravilnik o financijskom izvještavanju u proračunskom računovodstvu, NN 32/11, 3/15).

Proces konsolidacije započinje konsolidacijom financijskih izvještaja Ministarstva i drugih državnih tijela na razini razdjela državnog proračuna te JLP(R)S sa financijskim izvještajima proračunskih korisnika koji se prema organizacijskoj klasifikaciji nalaze u njihovoj nadležnosti. Zatim Ministarstvo financija konsolidira konsolidirane izvještaje pojedinih razdjela na razini državnog proračuna sa financijskim izvještajima izvanproračunskih korisnika te sastavlja konsolidirani financijski izvještaj središnjeg proračuna. Nakon konsolidacije konsolidiranog financijskog izvještaja središnjeg proračuna i konsolidiranog proračuna JLP(R)S Ministarstvo financija sastavlja konsolidirana financijska izvješća opće države (Pravilnik o financijskom izvještavanju u proračunskom računovodstvu, NN 32/11, 3/15).

U Bilješkama uz konsolidirane financijske izvještaje iskazuju se (Pravilnik o financijskom izvještavanju u proračunskom računovodstvu, NN 32/11, 3/15):

- unutargrupne transakcije koje su u izvještajima eliminirane,
- manjak ili višak u poslovanju grupe ako je ostvaren,
- pregled strukture manjka/viška po proračunskim i izvanproračunskim korisnicima,
- pozicije iz financijskih izvještaja proračuna i/ili proračunskih i izvanproračunskih korisnika na kojima je ostvareno značajnije odstupanje u odnosu na prethodnu godinu.

3.3. Rodno osjetljivi proračun

Budući da proračun predstavlja numerički prikaz ukupnih javnih prihoda i primitaka, rashoda i izdataka koji rezultiraju proračunskim suficitom ili deficitom, Vlada i građani na proračun gledaju kao na rodno neutralan instrument (Budlender, Sharp & Allen 1998.). Niti jedna navedena proračunska klasifikacija ne podrazumijeva participaciju prema rodnoj pripadnosti. Ipak, uzimajući u obzir da muškarci i žene imaju različito društveno i prirodno oblikovane uloge, obveze i potrebe, odluke koje se donose u sklopu proračunskog procesa imaju značajno različit utjecaj na muškarce i žene, a samim time i na rodnu jednakost (Sikirić & Vašiček, 2013.).

Rodne razlike, odnosno različite društveno - kulturalno oblikovane karakteristike i uloge muškaraca i žena ovise o religiji, razini obrazovanja, društvenim vrijednostima, razini gospodarskog razvoja i mnogim drugim čimbenicima. Razlikuju se od društva do društva te iako su promjenjive vrlo se sporo mijenjaju tokom vremena. Realno je očekivati da će se zbog različitih rodnih uloga i obaveza koje društvo pripisuje muškarcima i ženama, potrebe, a među njim i javne potrebe, muškaraca i žena razlikovati. Imajući to na umu, zasigurno nije svejedno na koje javne funkcije se troše javni prihodi.

Stoga se u zadnjih dvadesetak godina sve više naglašava potreba da vlada i ostali akteri vlasti prije donošenje svake svoje odluke o prikupljanju i trošenju javnog novca, uz ostalo, uzimaju u obzir i različite uloge potrebe muškog i ženskog stanovništva te da sagledaju i kakve će ona efekte imati na žene i muškarce. Proračun kojim se

pokušava eliminirati postojeća rodna nejednakost u teoriji se zove rodno osjetljivi proračun, odnosno rodni proračun (Sikirić & Vašiček, 2013.).

3.3.1. Pojmovno određenje rodno osjetljiva proračuna

Istraživači koji se bave tematikom rodno osjetljiva proračuna slično, ali ipak različito, definiraju pojam rodno osjetljiva proračuna. Neke od definicija će se navesti u nastavku.

Budlender, Sharp & Allen (1998.) rodno osjetljivi proračun definiraju kao analizu proračuna kojom se utvrđuje različit utjecaj proračuna na žene i muškarce.

Vijeće Europe rodni proračun definira kao primjenu rodno osviještene politike²⁷ na cjelokupan proračunski proces gdje se primjena rodno osviještene politike očituje kroz rodnu procjenu efekata proračuna, uključivanje rodne perspektive u sve faze proračunskog ciklusa i modifikaciju javnih prihoda i rashoda s ciljem promicanja rodne jednakosti (COE, 2005.).

Elson (2002. a) navodi da rodno osjetljivi proračun ne podrazumijeva odvojeni proračun za žene, nego iz rodne perspektive analizira svaki oblik javnih rashoda i različite metode prikupljanja javnih prihoda. Takva analiza daje odgovor da li pojedini javni rashodi ili prihodi povećavaju, smanjuju ili nemaju utjecaj na rodnu nejednakost.

Schratzenstaller (2008.) ističe dvojak fokus rodnog proračuna. Prvo je fokus na analizi utjecaja javnih prihoda i rashoda na rodnu jednakost. Zatim se fokus, na temelju dobivenih rezultata analize, stavlja na modifikaciju strukture proračuna na način da javni prihodi i rashodi doprinose većoj rodnoj jednakosti.

Prema Klatzer & Stiegler (2011.) rodni proračun je primjena financijskog i proračunskog ciklusa, odnosno javnih prihoda i rashoda, u svrhu ostvarivanja ciljeva rodne osviještene politike.

Ministarstvo za žene i razvoj djece Indije rodni proračun definira kao proračun kojim se prepoznaju rodni obrasci ponašanja muškaraca i žena u društvu i alocira javni novac tako da se implementiraju politike i programi koji će dovesti do promjene tih

²⁷ Rodno osviještena politika podrazumijeva reorganizaciju, poboljšanje, razvoj i evaluaciju političkih procesa na način da se rodne jednakosti uključi kao cilja u sve politike na svim razinama i u svim fazama (COE, 2005.).

obrazaca ponašanja na način da oni u većoj mjeri doprinose rodno jednakom društvu (Government of India, 2007.).

Prema Hewitt & Mukhopadhyay (2002.) rodno osjetljivim proračunom se kreira način procjene učinaka javnih prihoda i rashoda pojedinih programa i politika na muškarce i žene (Budlender et. al., 2002.).

Europski ženski lobi smatra da je rodno osjetljivi proračun proces kojim se utvrđuje da li proračun države smanjuje ili povećava rodnu jednakost te uvode promjene koje trebaju doprinosti rodnoj jednakosti (European Women's Lobby, 2004.).

Iz navedenih definicija se ističe nekoliko glavnih obilježja rodno osjetljiva proračuna:

- rodno osjetljivi proračun uvažava različite društveno oblikovane uloge muškaraca i žena u društvu,
- rodno osjetljivi proračun podrazumijeva analizu cjelokupnog proračunskog procesa iz rodne perspektive kojom se utvrđuju efekti javnih prihoda i rashoda na muško i žensko stanovništvo,
- rodno osjetljivi proračun podrazumijeva modifikaciju javnih prihoda i rashoda na način da oni doprinose većoj rodnoj jednakosti u društvu,
- rodno osjetljivi proračun usmjerava prikupljanje javnih prihoda i javne potrošnje prema ostvarenju ciljeva rodno osviještene politike, odnosno prema većoj rodnoj jednakosti.

Iz navedenih obilježja se može izvesti sveukupna definicija rodno osjetljiva proračuna:

Rodno osjetljivi proračun, uvažavajući različite društveno oblikovane uloge i potrebe muškarac i žena, podrazumijeva kontinuiranu analizu rashoda i načina prikupljanja prihoda proračuna iz perspektive rodne jednakosti na svim razinama proračunskog procesa te modifikaciju istih s ciljem postizanja veće rodne jednakosti u društvu. Pritom se polazi od pretpostavke da proračun ne utječe samo na distribuciju materijalnih i financijskih resursa, nego i nematerijalnih resursa, osobito na vrijeme.

U radu se neće propitivati jesu li su postojeće uloge muškaraca i žena ispravne ili ne, nego se polazi od toga da je postojeće rodne različitosti nužno uvažiti prilikom donošenja odluka u sklopu proračunskog procesa koji danas, unatoč formalnoj neutralnosti i jednakom tretmanu, ne osigurava i rodnu jednakost. Uvažavanje

različitih uloga i potreba muškog i ženskog stanovništva bi podrazumijevalo da rodno osjetljivi proračun, za razliku od uobičajenog proračuna, osim plaćenog rada vrednuje i uzima u obzir i neplaćeni rad u kućanstvu te njegu i skrb za obitelj i zajednicu.

Neplaćeni rad je od velike važnosti za cijelo društvo jer su inputi i outputi neplaćenog rada u kućanstvu izrazito važni za ljudsko blagostanje. Previše i premalo neplaćenog rada u kućanstvu ugrožava mogućnost življenja „dobrog života“. Drugi razlog je da, iako je neplaćeni rad u kućanstvu izvan granica proizvodnje, njegovo odvijanje utječe na broj i kvalitetu radne snage kao i natalitet pojedine zemlje (Elson, 2002. b). Dok plaćeni rad ženama osigurava financijsku neovisnost koja joj omogućuje kontrolu nad vlastitim životom te pruža mogućnost izbora. Veća financijska neovisnost poboljšat će položaj žena i u ostalim područjima te rezultirati većom rodnom jednakosti. Stoga je potrebno staviti naglasak na mjere koje će omogućiti ženama usklađivanje poslovnog i obiteljskog života. Upravo to je osnovno polazište rodno osjetljiva proračuna.

Temeljni cilj je implementirati takav proračun koji ne samo da neće imati različiti utjecaj na žene i muškarce, nego će ujedno i promovirati rodnu jednakost kao jedan o važnih ekonomskih, političkih i socijalnih ciljeva. Javlja se pitanje zašto bi se vlada pri donošenju proračuna trebala baviti problemom rodne jednakosti? Razloga je ustavno proklamirana jednakost svih građana. Obveza vlade je da promiče jednakost među građanima, redistribuira resurse od onih koji imaju prema onima koji nemaju te da u jednakoj mjeri zadovoljava potrebe svih svojih građana pa tako i muškaraca i žena.

3.3.2. Povijesni razvoj rodno osjetljiva proračuna

Ideja rodno osjetljiva proračuna se razvila iz rastućeg razumijevanja da makroekonomska politika doprinosi povećanju ili smanjenju rodni razlika u područjima kao što su dohodci, zdravstvo, obrazovanje te da na taj način izravno utječe na životni standard muškaraca i žena općenito (Budlender et al., 2002.). Budući da se problem rodne nejednakosti može usko povezati sa neadekvatnom redistribucijom resursa i prilika te nejednakim stupnjem zadovoljenja potreba muškaraca i žena, među politikama koje čine makroekonomsku politiku fiskalna politika se smatra najboljim alatom za postizanje rodne jednakosti. Ona treba biti

oblikovana na način da doprinosi ne samo većoj rodnoj jednakosti, nego sveukupnoj jednakosti svih građana. Stoga se najznačajniji instrument fiskalne politike, proračun počeo koristiti u svrhu postizanja navedenog cilja.

Prve inicijative rodno osjetljivog proračuna, smatrajući ga osnovnim instrumentom za postizanje jednakosti između žena i muškaraca, pojavile su se 1984. godine u Australiji (COE, 2005.). U to vrijeme se još nije koristio termin rodno osjetljivi proračun, nego ženski proračun. To je stvaralo iskrivljenu sliku da se donosi zaseban proračun za žene i zaseban proračun za muškarce, stoga je termin ženski proračun kasnije zamijenjen terminom rodno osjetljivi proračun ili rodni proračun (Sharp & Broomhill, 2002.).

Proces rodno osjetljiva proračuna u Australiji je započet analizom kako pojedini dijelovi postojećeg državnog proračuna utječu na muškarce, a kako na žene i da li u istoj mjeri proračun zadovoljava njihove potrebe. Sva ministarstva i agencije su trebale sastaviti izvješće u kojem iznose efekte svojih programa na žene te su trebali predložiti kako izmijeniti program, a da on u većoj mjeri zadovoljava potrebe ženskog stanovništva. Sva izvješća su bila sakupljena u tzv. izvješće ženskog proračuna koje je bilo prezentirano u sklopu izvješća cjelokupnog proračuna (Klatzer & Stiegler, 2011.). Nakon uočenih nejednakosti i sagledavanja mogućih posljedica takvih nejednakosti pri sastavljanju proračuna svaka odluka se počela sagledavati iz motrišta rodne jednakosti. U Australiji je proračun prepoznat kao važan alat za postizanje rodne jednakosti koja treba biti potpomognuta državnim financijama kako bi istinski zaživjela. Praksa sa državne razine se počela provoditi na nižim razinama vlasti gdje i nastavljen i nakon što je promjenom vlasti na državnoj razini došlo do usporavanja procesa rodno osjetljiva proračuna.

Primjer Australije je podigao svijest o postojećoj rodnoj nejednakosti, njezinim posljedicama te je služio kao osnova za pokretanje inicijativa i u drugim zemljama. Jedna od prvih članica EU koja je slijedila primjer Australije je Ujedinjeno kraljevstvo u kojem se još 1989. osnovala radna grupa tzv. UK Women Budget Group (dalje u tekstu: WBG) čiji članovi su bili sveučilišni eksperti, te predstavnici sindikata i nevladinih organizacija. Oni su analizirali utjecaj javnih prihoda i poreznih politika na položaj žena (COE, 2005.).

Inicijativa rodnog proračuna koja se javila u Britaniji ostala izolirana sve do kraja devedesetih godina kada je njihove ideje laganim korakom počela slijediti Francuska,

a nakon toga i ostale zemlje. Danas je rodna jednakost jedan od glavnih prioriteta EU, ali umjesto da se oblikuje zasebna politika za promicanje rodne jednakosti Europska komisija je 1996. godine odlučila inkorporirati rodnu jednakost u sve politike i aktivnosti (Galizzi, 2010.). Pod predsjedništvom Belgije Europska unija je 2001. odredila 2015. godinu kao krajnji rok zemljama članicama za implementaciju rodno osjetljivog proračuna (IPU, 2004.).

U nekim europskim državama proces rodno osjetljiva proračuna ugrađen je u zakonodavne temelje. Primjer takve zemlje je Austrija koja je prva zemlja koja je 2009. godine rodni proračun ugradila u svoj Ustav i učinila ga pravno obvezujućim za sva administrativna tijela javnog sektora (Klatzer, 2010.). U drugim zemljama je rodno osviještena politika utkana u vladine aktivnosti te ima jak utjecaj na način donošenja odluka tijekom proračunskog ciklusa i provođenje drugih politika. Negdje su u tijeku inicijative vezane za uvođenje rodno osjetljivog proračuna, obično u obliku pilot - projekta kao načina ispitivanja terena, dok su se pojedine zemlje obvezale na uvođenje rodnog proračuna, ali proces još uvijek nije započeo te je prioritet stavljen na rješavanje nekih drugih problema (Elson & Sharp, 2010.). Do danas, u Republici Hrvatskoj usvojeno je i niz drugih strategija i akcijskih planova koje se odnose na ravnopravnost žena i muškaraca. No, adekvatni resursi nužni za postizanje rodne jednakosti još uvijek nisu sistemski alocirani niti se rodno osjetljivom proračunu u Hrvatskoj pristupilo kao važnom preduvjetu ekonomskog osnaživanja žena (Vašiček & Sikirić, 2012.).

Svaka zemlja proces rodno osjetljiva proračuna vidi i provodi na specifičan način te ne postoji jedinstveni recept koji jamči ostvarenje svih pozitivnih učinaka rodno osjetljiva proračuna. Razlike između zemalja se najčešće očituju u tome (Elson, 2002. a):

- da li su rodno osjetljivim proračunom obuhvaćene sve razine proračuna ili samo neke od razina;
- da li se analizira utjecaj svih prihoda i rashoda ili samo rashoda ili samo rashoda pojedinih programa ili razdjela ili samo prihodi ili samo pojedini prihodi;
- koje proračunske klasifikacije javnih prihoda i rashoda se koriste. Programska i lokacijska klasifikacija se smatraju su najpogodnije za rodnu analizu proračuna;

- da li je rodno osjetljivim proračunom obuhvaćen cjelokupan proračunskih proces ili samo neke od faza;
- na koji način se prezentiraju rezultati rodne analize proračuna.

Zemlje proces prilagođavaju svojim uvjetima koji ovise o sustavu proračuna te zemlje, ali i problemima koji se žele riješiti procesom rodno osjetljiva proračuna.

Iako je do danas više od šezdesetak zemalja započelo proces rodno osjetljiva proračuna, rodno osjetljivi proračun još uvijek je novo, interdisciplinarno i nedovoljno istraženo područje koje se pojavljuje kao odraz suvremenog, vrlo visokog stupnja razvoja demokracije i ljudskih prava u najširem smislu.

3.3.3. Pozitivni učinci rodno osjetljiva proračuna

Rodno osjetljivi proračun je ključan za podizanje svijesti o postojanju nejednakosti i razumijevanju utjecaja javnih financija i politika na muškarce i žene. Ukazujući kako odluke koje se donose u okviru proračunskog procesa utječu na različite grupe žena i muškaraca, rodno osjetljivi proračun dovodi do preoblikovanja političkih ciljeva i eventualnog preusmjeravanja javnih sredstava koja mogu rezultirati nizom pozitivnih učinaka.

Najvažniji pozitivan učinak rodno osjetljiva proračuna je **veća rodna jednakost**. Rodno osjetljivi proračun uvažava različite uloge, potrebe, preferencije i interese muškog i ženskog stanovništva te sredstva usmjerava na način da se osigura jednako zadovoljenje javnih potrebe i muškaraca i žena. Pružanje jednakih prilika i resursa ne znači ujedno i veću rodnu jednakost jer muškarci i žene zbog različitih društvenih uloga imaju i različite javne potrebe. Stoga je neophodno uzimati u obzir njihove različitosti prilikom donošenja odluka te financirati i provoditi mjere koje će doprinosti većoj rodnoj jednakosti i to osobito na tržištu rada. Intenzivnijim uključivanjem žena na tržište rada žena stječe veću financijsku neovisnost, a to je moguće isključivo ako se ženu rastereti jednog dijela neplaćenog rada te joj se na taj način omogući lakše usklađivanje obiteljskog i profesionalnog života. To osim veće rodne jednakosti rezultira i **višim stopama zaposlenosti žena**, ali ujedno i **višim stopama fertiliteta** jer su žene u većoj mogućnosti planirati svoj obiteljski život usporedno sa profesionalnim životom (EC, 2013. c, Akrap & Čipin, 2010.).

Rodno osjetljivi proračun doprinosi **efikasnijem i efektivnijem trošenju javnih sredstava** jer uzimajući u obzir razlike između muškaraca i žena bolje identificira njihove javne potrebe i usmjerava javni novac (Bakker, 2006.). Rodnom analizom koja se odvija u sklopu procesa rodno osjetljiva proračuna utvrđuje se da li je javna potrošnja rezultirala ostvarenjem postavljenih ciljeva, koji su rezultati postignuti i tko su krajnji korisnici financiranih usluga. Time se sredstva bolje usmjeravaju te izbjegavaju odluke koje kratkoročno mogu dovesti do ušteda, ali dugoročno dovode do povećanih troškova ili negativno utječu na određene skupine žena ili muškaraca. To rezultira boljom alokacijom ograničenih javnih resursa koja u većoj mjeri omogućuje ostvarenje temeljnih funkcija i ciljeva proračuna.

Rodna analiza proračuna pruža informacije o krajnjim korisnicima i efektima javne potrošnje te na taj način doprinosi **transparentnosti javne potrošnje**. Pravo za traženjem, primanjem i pružanjem informacije je temeljno ljudsko pravo. Sve informacije i odluke koje se donose u okviru javnog sektora trebaju biti transparentne i javno dostupne.

Jedan od ciljeva rodno osjetljiva proračuna je i intenzivnije uključivanje stanovništva, osobito žena, u proces donošenja proračuna. **Povećanjem participacije žena u procesu donošenja proračuna** lakše je prepoznati potrebe ženskog stanovništva te javnu potrošnju usmjeriti prema jednakom zadovoljenju javnih potreba muškaraca i žena.

Rodni proračun je važan za **provedbu rodno osviještene politike** u različitim područjima. Rezultati rodne analize proračuna pokazuju da li vlada u jednakoj mjeri zadovoljava potrebe muškog i ženskog stanovništva te da li svojim odlukama smanjuje ili povećava postojeću rodnu nejednakost.

Kvalitetno javno upravljanje (*engl. Good Governance*) primarno podrazumijeva pravedno, pošteno, efektivno i odgovorno pružanja javnih dobara i usluga svim građanima. Kao ključne značajke kvalitetnog javnog upravljanja ističu se transparentnost, odgovornost i participacija građana pri donošenju odluka od javnog značaja. Rodna jednakost, participacija žena kao i muškaraca u donošenju odluka na svim razinama su važni kako za inicijativu uvođenja rodnog proračuna tako i za kvalitetu javnog upravljanja. U tom pogledu rodno osjetljivi proračun može biti važan instrument za postizanje kvalitetnog javnog upravljanja.

Rodna jednakost je kritična komponenta društvenog napretka te ima širok i jasan utjecaj na ekonomski i socijalni razvoj. Rezultati različitih studija su dokazali da veća rodna jednakost ima sljedeće ekonomske učinke: povećanje ljudskog kapitala, povećanje konkurentnosti, povećanje štednje, smanjenje korupcije, veća makroekonomska stabilnost, smanjenje rizika od siromaštva. Stoga rodno osjetljivi proračun ne rezultira samo većom rodnom jednakosti, nego je i preduvjet održivog i prosperitetnog gospodarskog rasta.

Kako je već ranije spomenuto, rodna analiza pri oblikovanju proračuna ne uzima u obzir isključivo plaćeni rad, nego i neplaćeni rad u kućanstvu koji se u najvećem dijelu odnosi na žene i koji ima veliku važnost za budući razvoj jedne države jer briga za kućanstvo podrazumijeva i brigu za radnu snagu države i socijalni kapital koji je od vitalne važnosti za ekonomski razvoj jedne zemlje. Analizom koja obuhvaća i neplaćeni sektor ekonomije se **poboljšava dugoročno makroekonomsko planiranje** i evaluacija promjena produktivnosti do kojih dolazi zbog premještanja rada iz plaćenog u neplaćeni sektor.

3.3.4. Preduvjeti uvođenja rodno osjetljiva proračuna

Najčešći uzrok sve češće nenamjerne rodne nejednakosti u razvijenim društvima je zanemarivanje različitih društveno oblikovanih uloga muškaraca i žena. Za rješavanje problema rodne nejednakosti potrebno je razumjeti postojeće odnose između spolova, njihove razlike, uloge, potrebe i preferencije te ih uzimati u obzir prilikom donošenja odluka. Dosadašnji posebni programi namijenjeni ženama pružaju određenu pomoć i potporu u nekim područjima, ali nisu dovoljni. Učinkovito suzbijanje neravnopravnosti je moguće isključivo uvođenjem rodno osviještene politike u sva područja djelovanja i kontinuiranim propitivanjem utjecaja pojedinih vladinih postupaka, politika i odluka na muškarce i žene. Ispunjenju navedenog doprinosi proces rodno osjetljiva proračuna, a za provođenje procesa rodno osjetljiva proračuna potrebna je prije svega politička volja, zatim jasno definirani ciljevi, zadatci i aktivnosti, rodno osviješteni ljudski resursi, uska koordinacija različitih državnih tijela, rodno dezagregirani podaci koji će omogućiti analizu utjecaja tekućeg proračuna te budućih mjera i programa na rodnu jednakost.

U većini zemalja inicijativa rodno osjetljiva proračuna kreće od civilnog društvo na čelu sa nevladinim udrugama. Propagirajući o problemu i posljedicama rodne nejednakosti oni doprinose rodnoj osviještenosti stanovništva, ali bez podrške vlade i službenika unutar vlade oni ne mogu učiniti mnogo po pitanju rješavanja toga problema. Vlada je presudan sudionik procesa uvođenja rodnog proračuna, osobito ministarstvo financija i to odjel za proračun. Odjel za proračun treba organizirati i nadzirati cjelokupan proces rodnog proračuna, razviti strategiju, donesti planove i koordinirati ostale odjele i ministarstva. Stoga jedan od najvažnijih preduvjeta za uvođenje rodno osjetljivog proračuna je **politička volja** izražena jasno određenim ciljevima ravnopravnosti spolova preoblikovanih u ostvarive kratkoročne ciljeve jer uvođenje rodno osjetljiva proračuna, usprkos dobrim namjerama, nemoguće je bez političkih napora sa samog vrha (Sikirić & Vašiček, 2013.).

Za dobivanje podrške Vlade, civilno društvo mora iznositi znanstveno utemeljene činjenice na temelju kojih sugeriraju promjene te čvrstim argumentima potkrijepiti da proračun ima nejednak utjecaj na muško i žensko stanovništvo te koje su posljedice te nejednakosti. Ukoliko izostane podrška vlade, provedba procesa gotovo i nije moguća. Jedina mogućnost je da pokušaju djelovati na zakonodavno tijelo koje izravno sudjeluje u fazi donošenja proračuna. Ono, iako ne može utjecati na programe i ciljeve programa koji će se financirati proračunom, može amandmanima sredstava s jednog programa preusmjeriti na drugi s ciljem postizanja veće rodne jednakosti.

Da bi državna politika rodne jednakosti postala operativna mora se definirati provedbena strategija s utvrđenim mjerilima, kratkoročnim ciljevima i pokazateljima u svrhu praćenja napretka. Tek preciznim definiranjem ciljeva i aktivnosti procesa rodnog proračuna se utvrđuju zadaci i jača odgovornosti administracije i ostalih sudionika procesa. Potrebno je ciljeve politike rodne jednakosti postavljene na državnoj razini prilagoditi konkretnom radu svakog vladinog razdjela i tijela.

Vrlo važan preduvjet su i **ljudski resursi**, odnosno državni službenici na različitim razinama. Oni svojim radom i znanjem omogućuju realizaciju kratkoročnih i dugoročnih planova i ciljeva. Neophodna je snažna rodna osviještenost službenika koja se postiže informiranjem te organiziranjem treninga i radionica. Organiziranjem treninga i radionica se kod službenika budi svijest o postojećim rodnim nejednakostima koje se javljaju kao rezultat pojedinih proračunskih odluka, te ih se

upoznaje sa temeljnim ciljevima, svrhom samog procesa i njihovom ulogom u procesu uvođenja rodnog proračuna.

Nakon definiranja konkretnih zadataka i aktivnosti svih nužna je koordinacija, odnosno uska suradnja svih sudionika, preraspodjela odgovornosti i zadataka, davanje jasnih upute i smjernica za implementaciju, nadzor i neprekidno savjetovanje kroz proračunski proces. Neophodna je suradnja i kooperacija stručnjaka za proračun i stručnjaka za rodna pitanja, kao i uključivanja civilnog društva i stručnjaka izvan vlade u sam proces. Stručnjaci izvan vlade mogu pomoći pri provođenju složenih analiza i tumačenju rezultata, kao i prilikom treninga administrativnog osoblja. Civilno društvo može biti posrednik između vlade i građana pružajući vladi informacije o zadovoljstvu građana, njihovim potrebama i prioritetima.

Za provođenje analize utjecaja pojedinih segmenata proračuna na muškarce i žene potrebni su rodno dezagregirani podatci. Nedostatak podataka je najčešća kočnica daljnjeg razvoja procesa jer onemogućava efektivno provođenje rodno osjetljive analize. Čak i najjednostavniji postupak evidentiranja spola korisnika vladinih usluga u nekim slučajevima se ne provodi. Potrebna je uža suradnja statističara i kreatora politika kako bi statističari razumjeli koja vrsta podataka je potrebna za oblikovanje bolje ciljanih politika; jednako tako, statističari su svjesni izazova s kojima se suočavaju prilikom prikupljanja podataka, čega kreatori politika nisu svjesni. Rodno dezagregiranim podacima bi se trebao obuhvatiti kvantitativni i kvalitativni aspekt, kao i studija vremena kojom će se utvrditi preraspodjela neplaćenog rada između muškarca i žene.

Rodno osjetljivi proračun nadobudan je projekt koji zahtijeva veliki pomak u razmišljanju i u praksi. Dovodi do otvaranja procesa donošenja proračuna široj skupini sudionika, postavljanja prioriteta vezanih za pitanja ravnopravnosti, inzistiranja na priznavanju neplaćenog rada i mijenjanja načina na koji se planiraju i izvršavaju, kako državni tako i lokalni, proračuni. Veliki broj zemalja započne proces rodno osjetljiva proračuna, ali proces u vrlo kratkom roku biva usporen ili čak zaustavljen zbog nedostataka političke volje, rodne osviještenosti, nejasno definiranih aktivnosti i ciljeva, nerazumijevanja procesa od strane službenika, nedovoljne koordinacije ili nedostatka rodno dezagregiranih podataka.

3.3.5. Faze procesa rodno osjetljiva proračuna

Krajnji cilj je da rodno osjetljivi proračun bude sastavni dio svake faze proračunskog ciklusa te su njime zahvaćene sve razine proračuna (Frey & Köhnen, 2012.). Pritom ne postoji jedinstveni recept implementacije rodno osjetljiva proračuna. Svaka zemlja proces treba prilagoditi svojim uvjetima. No prema Priručniku za uvođenje rodno osjetljiva proračuna Vijeća Europe proces rodno osjetljiva proračuna općenito čine tri izdvojene faze aktivnosti (COE, 2009.):

1. Faza: Analiza proračuna iz rodne perspektive;
2. Faza: Restrukturiranje proračuna na temelju rezultata rodne analize;
3. Faza: Implementacija rodno osviještene politike u sve faze proračunskog procesa.

Navedenim fazama prethodi još jedna faza koja podrazumijeva buđenje svijesti o prisutnosti problema rodne nejednakosti koja se javlja kao posljedica zanemarivanja rodni razlika između muškaraca i žena. U toj pretfazi se nosioce procesa rodno osjetljiva proračuna osvještavaju o postojećem problemu rodne nejednakosti kojeg je, osobito u razvijenijim društvima, malo tko svjestan. Građani i vlada na proračun najčešće gledaju kao na rodno neutralan. Teško im je percipirati na koji način javni prihodi i rashodi utječu na rodnu jednakost. Stoga u ovoj fazi vrlo važnu ulogu ima civilno društvo, nevladine udruge i akademska zajednica koji otvaraju pitanja rodne nejednakosti i na temelju znanstveno utemeljenih činjenica potkrjepljuju da proračun ima nejednak utjecaj na muško i žensko stanovništvo te sugeriraju promjene koje će rezultirati većom rodom jednakošću. Na taj način osvještavaju javnost da ženama i muškarcima društvo pripisuje različite uloge i zadaće, čime su i njihove potrebe različite te da pojedine odluke koje se donose u sklopu proračunskog procesa ipak imaju nejednak utjecaj na muško i žensko stanovništvo. Budući da je zadaća vlade da izvršavanjem javnih funkcija u jednakoj mjeri zadovolji potrebe i žena i muškaraca, u ovoj fazi se osvještavaju potreba za uvažavanjem različitosti muškaraca i žena prilikom donošenja odluka o prikupljanju, a osobito trošenju javnog novca s ciljem ostvarivanja veće rodne jednakosti. Ova pretfaza je ključna za daljnji tok procesa rodno osjetljiva proračuna jer bez razumijevanja rodni razlika, uzroka i posljedica problema rodne nejednakosti i uloge proračuna u rješavanju tog problema, izostat će politička volja za započinjanjem istog. Tijekom ove pretfaze je potrebno jasno

definirati pojam i indikatore rodne jednakosti na temelju kojih će se utvrđivati utjecaj javnih prihoda i rashoda te utvrditi krajnji efekt proračuna.

Nakon buđenja svijesti o problemu rodne nejednakosti i shvaćanju uloge proračuna u rješavanju tog problema započinje se sa prvom fazom procesa rodno osjetljiva proračuna koja podrazumijeva analizu proračuna iz rodne perspektive, tzv. rodnu analizu, kako bi se utvrdio stvaran utjecaj javnih prihoda i rashoda na muško i žensko stanovništvo. U početku se rodnom analizom mogu obuhvatiti samo pojedina područja i programi ili samo neke skupine rashoda ili samo neke skupine prihoda ili neke skupine i prihoda i rashoda, ali krajnji cilj je iz rodne perspektive analizirati sve javne prihode i rashode svih razina proračuna.

Pri analizi se uzimaju u obzir različite uloge muškaraca i žena u društvu te se postavljaju pitanja kojima se propituje učestalost muškaraca i žena među kontributorima javnih prihoda i među korisnicima poreznih olakšica, subvencija, transfera, javnih dobara i usluga. Rodna analiza se ne bi trebala odnositi samo na distribuciju javnih rashoda i prihoda između muškaraca i žena, već i na njihov utjecaj na zapošljavanje, distribuciju dohotka, moći i vremena između muškaraca i žena. Kako bi se izbjegli pojednostavljeni zaključci navedena pitanja se nadopunjuju kvalitativnom analizom koja uzima u obzir niz faktora kao što su socio - ekonomski status, stupanj diskriminacije u društvu itd.

Temelj za uspješnu rodnu analizu proračuna čine rodno dezagregirani podaci. Neka tijela u okviru javnog sektora već prikupljaju podatke o korisnicima svojih usluga iako ih možda uvijek javno ne objavljuju. U nekim područjima se prikupljaju podatci, ali oni nisu rodno dezagregirani, dok se podaci o nekim važnim pitanjima koji su nužni za praćenje ishoda vladinih programa, projekata i proračuna niti ne prikupljaju. Stoga, da sve ne bi ostalo na pretpostavkama, potrebno je prikupiti rodno dezagregirane podatke za sva područja obuhvaćena javnih prihodima i rashodima svih razina proračuna. Tek kada su podaci dostupni se mogu utvrditi uzroci postojećih nejednakosti i razviti mjere kojima će se te nejednakosti ukloniti.

Dosada je razvijeno tek nekoliko metoda i alata koje se uspješno primjenjuju kod analize proračuna iz rodne perspektive. Odabir alata ovisi o dostupnim podacima, stručnosti ljudskih resursa, dostupnim informatičkim rješenjima, proračunskim

klasifikacijama proračuna te o stavkama koje se analiziraju²⁸. Uz to različiti alati se koriste kod analize utjecaja javnih prihoda i analize utjecaja javnih rashoda.

Javna potrošnja utječe na makroekonomska kretanja koja utječu na životni standard, utječe na ukupan dohodak pojedinih skupina i kvalitetu javnih usluga. Javni rashodi uobičajeno uključuju transfere, subvencije i javne usluge (Esim, 2000.). Alati koji se primjenjuju pri analizi utjecaja javne potrošnje na muškarce i žene su (Elson, 1997.; Budlender, Sharp & Allen, 1998.; Hewit, 2002.; Hofbauer Balmori, 2003.):

- **Analiza utjecaja javnih rashoda na muškarce i žene** (*engl. Gender - disaggregated public expenditure incidence analysis*) kojim se procjenjuje distribucija javnih rashoda nekog programa između muškaraca i žena. Tradicionalno se pretpostavlja da je javna potrošnja jednako distribuirana između različitih korisnika, no u velikom broju slučajeva to nije tako te su javni resursi nejednako distribuirani između ruralnog i urbanog stanovništva, imućnih i siromašnih te muškaraca i žena. Ovim alatom se utvrđuje koliki iznos javnih rashoda utrošenih za provođenje nekog programa je iskorišteno od strane žena, a koliki iznos od strane muškaraca. Metodologija se temelji na dva koraka: prvim korakom se utvrđuje jedinični trošak pružanja određene usluge, a drugim korakom se utvrđuje točan broj korisnika muškog i ženskog spola te se množenjem broja muških i ženskih korisnika s jediničnim troškom utvrđuje iznos javnih rashoda utrošenih na muškarce i žene. Stoga ukoliko su korisnici nekog programa pretežito žene izdvajanje većeg iznosa javnih sredstava za financiranje tog programa u većoj mjeri pogoduje ženama, nego muškarcima i obratno.

Analiza utjecaja javnih rashoda na muškarce i žene je izvrstan alat, jednostavan za primjenu i razumijevanje, ali zahtjeva dostupnost velike količine rodno dezagregiranih podataka čiji nedostatak primjenu alata čini ograničenom. Osim navedenog, kao ograničavajući čimbenici uspješne primjene ovog alata navode se i (Elson, 1998.; Budlender, Sharp & Allen, 1998.):

- utvrđivanje jediničnog troška;

²⁸ Funkcijska i organizacijska klasifikacija služe boljoj kontroli potrošnje, ekonomska je kreirani sa svrhom analize utjecaja na makroekonomska kretanja, dok su programska i teritorijalna najpogodnije za analizu proračuna iz kuta rodne jednakosti.

- porast ili smanjenje novčanih sredstava usmjerenih na neki program može utjecati i na odnos muških i ženskih korisnika, odnosno ako se vlada odluči povećati iznos novca za programe među čijim korisnicima prevladavaju žene to povećanje može dovesti do smanjenja udjela žena u ukupnim korisnicima;
 - nemogućnost utvrđivanja krajnjeg korisnika usluge kada su sredstva usmjerena na cjelokupno kućanstvo;
 - ne daje nikakvu informaciju o različitim potrebama muškaraca i žena;
 - isključiva usmjerenost na financijski trošak, zanemarujući društveni utjecaj i važnost nekog programa.
- **Rodno dezagregirana procjena zadovoljstva korisnika javnih dobara, usluga i beneficija** (*engl. Gender - disaggregated beneficiary assessment*).
Ovom istraživačkom tehnikom se ispituje stav stvarnih i potencijalnih korisnika javnih usluga i dobara o tome u kojoj mjeri vladini programi, javna dobra i usluge uistinu zadovoljavaju njihove potrebe, želje i prioritete. Primjenom anketnih upitnika, intervjuja, diskusijskih grupa se ispituje žene i muškarce o njihovim potrebama, prioritetima i zadovoljstvu sa dosadašnjim uslugama. Rezultati takvih istraživanja daju odgovor u kojoj mjeri su uistinu zadovoljene različite potrebe muškaraca i žena, koje potrebe bi trebale biti, a nisu još uvijek zadovoljene te da li određene mjere daju rezultata zbog kojih se i poduzete. Takva istraživanja najčešće provode specijalizirane državne ili privatne organizacije, a rezultate koriste sva ministarstva uključena u pružanje javnih usluga. Prednost ovog alata je što se dobiva stvarna slika o zadovoljstvu različitih skupina te osnova na temelju koje su mogu uvoditi daljnje promjene koje će rezultirati efektivnijim trošenjem javnog novca. Nedostatak je što prikupljanje i obrada takvih podataka zahvaća duži vremenski period i zahtjeva angažman dodatnih financijskih resursa.
 - **Analiza utjecaja proračuna na vrijeme muškaraca i žena** (*engl. Gender - disaggregated analysis of the impact of the budget on time use*) anketiranjem kućanstva utvrđuje utjecaj proračuna na vrijeme koje članovi kućanstva troše na neplaćeni rad u kućanstvu i socijalnu reprodukciju. Socijalna reprodukcija je usko vezana za ekonomski razvoj jer njeno smanjenje dovodi do erozije ljudskog i socijalnog kapitala, niže produktivnosti, slabljenja zdravlja i

povećanja stresa, povećanja troškova socijalnih radnika i socijalnih usluga. No, socijalna reprodukcija stvara dodatni financijski i vremenski trošak za članove kućanstva. Iako socijalnoj reprodukciji doprinose i muškarci i žene, općenito je doprinos žena puno veći što ih redovito stavlja u nepovoljniji položaj u odnosu na muškarce na tržištu rada i rezultira većom financijskom ovisnošću žena. Stoga vlada ukoliko želi postići veću rodnu jednakost treba analizirati kako njezine odluke utječu na distribuciju vremena članova kućanstva, točnije da li povećavaju ili smanjuju opseg neplaćenog rada muškaraca i žena. Za navedeno je potrebno provesti studiju vremena te neplaćeni rad čak pokušati i monetarno vrednovati. Na primjer Kanada od 1987. godine redovito procjenjuje monetarnu vrijednost neplaćenog rada te je 1992. godine u Kanadi neplaćeni rad imao monetarnu vrijednost jednaku 36% GDP - a, a 1998. 30% (Hamdad, 2003.).

- **Procjenjivanje rodne osviještenosti javnih politika** (*engl. Gender aware policy appraisals*) se odnosi na detaljno preispitivanje vladinih politika, odnosno njihovog utjecaja na rodnu jednakost. Polazeći od pretpostavke da potrošnja javnih sredstava prati vladine politike, analizira se da li su strategije i programi razvijeni u sklopu vladinih politika rodno neutralne ili na bilo koji način doprinose povećanju rodne nejednakosti.

Dosadašnje analize su u većini slučajeva pretežito bile usmjerena na javne rashode, iako javni prihodi i porezi, kao najvažniji izvor prihoda, također imaju različit alokativan i distributivan utjecaj na muškarce i žene. Razlog tome su različiti metodološki problemi i ograničeni podaci, a i činjenica da analiza javnih prihoda može biti politički osjetljivija te se javna potrošnja izravno povezuje sa smanjenjem nejednakosti u društvu. Stoga rodno razmatranje javnih prihoda često ostaje na nekakvoj jednostavnoj i općoj razini, uz primjenu sljedećih alata (Elson, 1997.; Budlender, Sharp & Allen, 1998.; Hofbauer Balmori, 2003.):

- **Analiza utjecaja poreza na muškarce i žene** (*engl. Gender - disaggregated tax incidence analysis*) kojom se utvrđuje u kojoj mjeri direktni i indirektni porezi terete muško, a koliko žensko stanovništvo. Zbog različitih društvenih uloga, imovinskog i socio - ekonomskog statusa žena i muškaraca porezni sustav može rezultirati rodnom nejednakošću. Pritom je utjecaj direktnih poreza lakše utvrditi ukoliko su dostupno rodno dezagregirani podaci o

poreznim obveznicima i njihovim poreznim obvezama. Na primjer, budući da žene općenito imaju niže dohotke smanjivanje stopa poreza na dohodak više koristi muškarcima, nego ženama dok smanjivanje minimalnih plaća ili osobnih odbitaka ima jači negativni utjecaj na žene. Za razliku od direktnih poreznih oblika, utjecaj indirektnih poreza je puno teže utvrditi jer je gotovo nemoguće pratiti iznos indirektnih poreza koji svaki potrošač plaća. Može se samo pretpostaviti da iako se porez na dodanu vrijednost kao jedan od najizdašnijih indirektnih poreznih oblika često čini rodno neutralnim, zbog njegovog degresivnog karaktera njegovo povećanje ima izraženiji negativan učinak na žene, nego muškarce²⁹.

Zbog navedenog je pri rodnoj analizi poreza potrebno voditi računa o sljedećem (Himmelweit, 2002. b):

- visini dohodka pojedine osobe jer žene u pravilu u prosjeku imaju niže dohotke,
 - dohotku pojedinog kućanstva i pregovaračkoj moći pojedinih članova kućanstva o potrošnji dohotka,
 - poticajima za zapošljavanje jer žene često zbog nemogućnosti usklađivanja profesionalnog i obiteljskog života napuštaju tržište rada,
 - mogućnostima prosperiranja muškaraca i žena ukoliko dođe do promjene njihove trenutačne obiteljske situacije.
- **Analiza utjecaja korisničkih naknada na muškarce i žene** (*engl. Gender - disaggregated user fees incidence analysis*). Sve je češća praksa financiranja javnih usluga korisničkim naknadama s namjerom povećanja odgovornosti i podizanja kvalitete javne usluge. Nažalost, dosada su prepoznati isključivo negativni efekti uvođenja korisničkih naknada (Esim, 2000.; Vandemoortele, 2002.):
 - smanjenje broja siromašnijih korisnika usluga koji često zbog visine korisničke naknade odgađaju ili u cijelosti izbjegavaju korištenje javne usluge;
 - degresivni karakter korisničke naknade, čak i u slučajevima kada se visina korisničke naknade utvrđuje na temelju imovinskog stanja korisnika;

²⁹ Udio poreza na dodanu vrijednost u ukupnom dohotku žena je veći od udjela poreza na dodanu vrijednost u ukupnom dohotku muškaraca.

- poteškoća oko utvrđivanja visine korisničke naknade;
- korisničke naknade su se pokazale nedostatnima za podizanje kvalitete javne usluge.

Budući da žene imaju niže dohotke od muškaraca, uvođenje korisničkih naknada u većini slučajeva negativno utječe na rodnu jednakost. Javne usluge trebaju biti dostupne svima, a uvođenje ovakvog oblika financiranja stavlja skupine različitih imovinskih stanja u nejednak položaj.

Rezultati ovakvih analiza otkrivaju moguće skrivene rodne nejednakosti te ukazuju na potrebu za preformulacijom vladinih programa i prioriteta, odnosno ukoliko se na temelju rezultata rodne analize utvrdi da pojedini prihodi ili rashodi imaju nejednak učinak na muškarce i žene, u drugoj fazi procesa rodno osjetljiva proračuna uvode se promjene i mjere koje ne samo da neće imati nejednak utjecaj na muško i žensko stanovništvo, nego će i promovirati rodnu jednakost. Međutim, privremena, jednokratna rješenja neće osigurati kontinuiranu rodnu neutralnost proračuna. Potrebno je neprekidno promišljati o različitim potrebama muškaraca i žena te javna sredstva prikupljati i trošiti na način da se u jednakoj mjeri zadovolje potrebe muškaraca i žena i stvore preduvjeti za veću rodnu jednakost.

Započinjanje druge faze procesa, ne podrazumijeva ujedno završetak prve faze. Te dvije faze se neprekidno izmjenjuju jer osim postojećih javnih prihoda i rashoda analizom je potrebno obuhvatiti i buduće planirane javne prihode i rashode, odnosno sve odluke u okviru proračunskog procesa. Nakon provedene rodne analize se u drugoj fazi odluka na temelju rezultata analize preoblikuje na način da doprinosi većoj rodnoj jednakosti.

Budući da se rodno osjetljivi proračun ne odnosi samo na sadržaj proračuna, nego obuhvaća i sve procese uključene u izradu proračuna, treća faza procesa rodno osjetljiva proračuna zahvaća sve faze i razine proračuna, točnije uključuje analize i konzultacije kod pripreme, planiranja, izrade, prihvaćanja, izvršavanja i kontrole proračuna te zahtjeva kontinuirano prilagođavanje proračuna potrebama žena i muškaraca koje se mijenjaju tijekom vremena. Navedeno zahtjeva da se već prilikom pripreme i izrade prijedloga proračuna uvažavaju rodne razlike i donose odluke koje doprinose većoj rodnoj jednakosti.

Budući da priprema i izrada prijedloga proračuna prati srednjoročnu ekonomsku politiku u sklopu koje su definirani ciljevi koji se žele ostvariti izvršenjem proračuna, u

trećoj fazi potrebno je analizirati utjecaj ostvarenja pojedinog cilja na rodnu jednakost te procijeniti utjecaj ekonomskih politika na žene i muškarce. To je složen proces koji zahtjeva formiranje radnih grupa ekonomista i rodnih analitičara koji surađujući pronalaze načine integriranja rodne perspektive u srednjoročni makroekonomski okvir te oblikuju **rodno osviješteni okvir srednjoročne ekonomske politike** (*engl. Gender aware medium - term economic policy framework*) ili rodno osviještene smjernice ekonomske i fiskalne politike. Osim toga, u ovom koraku rodnu jednakost treba postaviti kao jedan od ciljeva čijem ostvarivanju trebaju doprinositi proračunske mjere te sustavno vrednovati rodne učinke pojedinih proračunskih mjera.

Nakon što su definirani ciljevi koji se žele ostvariti izvršavanjem proračuna u srednjoročnom razdoblju, započinje se sa izradom prijedloga proračuna gdje se korisnicima proračuna dostavljaju upute u sklopu kojih trebaju biti date i smjernice za implementaciju rodno osjetljivog proračuna kojima se pojašnjava važnost rodne jednakosti u odnosu na druge ciljeve i principe implementacije. Ministarstvo financija prilikom uvažavanja njihovih zahtjeva za sredstvima treba voditi računa i o rodnoj jednakosti te primjenom alata koji se u literaturi naziva **procjena utjecaja proračuna na muškarce i žene** (*engl. Gender impact assessment*) analizirati kratkoročni i dugoročni efekti prijedloga proračuna na distribuciju i dostupnost različitih resursa, uključujući i vrijeme, između muškaraca i žena te utjecaj prijedloga proračuna na rodne norme i uloge u društvu. Za provođenje takve procjene potrebni su podaci o plaćenom i neplaćenom radu, rodnim stereotipovima, rodno specifičnim percepcijama, pravilima, simbolima, tradiciji i stupnju diskriminacije unutar društva.

U sljedećem koraku se proračun upućuje u parlamentarnu proceduru tijekom koje saborski zastupnici mogu doprinijeti procesu rodnog proračuna tako da zahtijevaju primjenu metoda i alata rodnog proračuna na dio ili cijeli proračun. U ovoj fazi proračunskog ciklusa procesu rodno osjetljiva proračuna bi doprinijelo i značajniji postotak ženskih zastupnika u parlamentu, stoga je potrebno inicirati i snažnije uključivanje žena u politiku.

Tijekom faze izvršavanja proračuna administrativno osoblje u pravilu slijedi pravno definirane smjernice. Međutim, faza implementacije ili izvršavanja uvijek uključuje i donošenje nekih odluka. Kod donošenja odluka potrebno je sagledati da li donesene odluke doprinose rodnoj jednakosti i dali su u skladu sa okvirom rodno osviještene politike. Ova faza uključuje i nositelje lokalne vlasti, njihovu administraciju i korisnike

njihovih proračuna pa i alokacije javnog novca sa državne na lokalnu razinu treba doprinosti rodnoj jednakosti.

U svim fazama proračunskog procesa provodi se nadzor i revizija trošenja proračunskih sredstava kako bi se nadzirala zakonitost, svrhovitost i pravodobnost korištenja proračunskih sredstava. Nadzor proračuna predstavlja praćenje izvršenja proračuna u odnosu na planske veličine zadane u procesu donošenja proračuna te se pretežito fokusira na efikasnost. Kod rodnog proračuna bi se u ovoj fazi učinkovitost i djelotvornost procjenjivala iz rodne perspektive na temelju rodno osviještenih ciljeva i pokazatelja postavljenih u fazi pripreme i planiranja proračuna. Rodna jednakost bi se tako postavila kao jedan dodatni kriterij ocjene efikasnost trošenja javnog novca.

Evaluacija i kritično vrednovanje čini temelj za pripremu i planiranje budućih proračuna. Za evaluaciju procesa rodnog proračuna su potrebne upute i smjernice kojima će se pružiti informacije kako nadzirati i evaluirati tijekom proračunskog procesa i njegov utjecaj na rodnu jednakost. Stroge smjernice za nadzor i evaluaciju ne samo da pomažu sudionicima procesa rodnog proračuna, nego i osiguravaju visokokvalitetne rodno osviještene izvještaje proračuna.

Rodno osviješteni izvještaji proračuna (*engl. Gender - Aware Budget Statement*) su izvještaji vlade kojima se ocjenjuje proračun i rezimira utjecaj javnih prihoda i rashoda na rodnu jednakost (Hewitt, 2002.). Njime se na primjer analizira udio javnih rashoda namijenjenih isključivo ženama kako bi se ispravile ranije moguće nejednakosti u obrazovanju i zdravstvenim programima, tržištu rada i slično, zatim se utvrđuje udio rashoda za javne usluge kojima se smanjuje teret žena, na primjer otvaranje vrtića, podizanje razine primarne zdravstvene zaštite itd., udio rashoda namijenjenih ministarstvima za ženska pitanja, udio žena zaposlenih u javnom sektoru, izdvajanje sredstava za programe poticanja ženskog poduzetništva, udio žena u menadžmentu javnih poduzeća, udio sredstava svakog ministarstva namijenjenih smanjenju rodne nejednakosti i tako dalje. Budući da se utvrđuje rodni utjecaj svih područja proračuna potreban je visok stupanj koordinacije i suradnje između ministarstva i ostalih tijela javnog sektora (Sikirić, 2013.).

Proces rodno osjetljiva proračuna je dugotrajan i neprekidan proces. Navedene tri faze procesa zapravo ukazuju stupanj razvoja procesa u nekoj zemlji. Većina zemalja je još uvijek na prvoj fazi u kojoj se zbog nedostatka političke volje ili podataka na

temelju kojih bi se provela rodna analiza proces usporava ili čak zaustavlja. Prvu fazu je potrebno iskoristiti kao ocjenu trenutnog stanja sa preporukama što je još potrebno učiniti za osiguravanje veće rodne jednakosti. Započinjanje druge faza upućuje da vlada ima čvrstu namjeru provesti proces do kraja i da će se protekom vremena doći i do treće faze u kojoj će proces rodno osjetljiva proračuna postati sastavni dio proračunskog ciklusa.

3.3.6. Sudionici procesa uvođenja rodno osjetljivog proračuna

Budući da proces rodno osjetljiva proračuna zahvaća sve faze proračunskog procesa i sve razine proračuna, zahtjeva suradnju i angažman niza različitih sudionika poput vlade, službenika u javnom sektoru, zastupnika u saboru, civilnog društva, nevladinih udruga za ženska prava, znanstvenika, statističara, međunarodnih organizacija itd. (Budlender et al., 2002.; COE, 2005.)

Raspravu o problemu rodne nejednakosti i nužnosti uvažavanja rodnih razlika prilikom prikupljanja i trošenja javnog novca najčešće otvara civilno društvo na čelu sa nevladinim udrugama za ženska pitanja. To se pokazalo uspješnim jer je za pokretanje značajnih promjena u raspodjeli proračunskih sredstava potreban politički pritisak izvan vlade kako bi se potaknuo tijek rada unutar vlade. No, bez podrške vlade i službenika unutar vlade civilno stanovništvo ne može učiniti mnogo zbog nedostatka ovlasti, tehničkih vještina i resursa potrebnih za implementaciju rodno osjetljiva proračuna. Stoga je vlada ipak presudan sudionik procesa uvođenja rodnog proračuna, osobito ministarstva financija i to odjel za proračun. Ministarstvo financija sudjeluje u svim fazama proračunskog procesa te ima potrebna tehnička znanja za oblikovanje proračuna i uvođenje nužnih promjena. Naime, ministarstvo financija obavlja za državu sve usluge oko primanja sredstava u proračun te plaćanja iz proračuna. Ono putem svojih uprava izrađuje i kontrolira proračun, odnosno planira i prati izvršenje javnih prihoda i rashoda. Osim toga, ministarstvo financija je odgovorno za prijedloge i savjete vezane za makroekonomski okvir i fiskalnu strategiju te za prognoze pritjecanja prihoda i primitaka u državni proračun. Problem je što ministri financija teško percipiraju nejednak utjecaj proračuna na rodnu jednakost te rješavanje problema rodne nejednakosti ne smatraju svojom nadležnošću. Potrebna je promjena takvog načina razmišljanja i podizanje rodne

osviještenosti kako ministarstva financija tako i ostalih ministarstava i tijela javnog sektora. Budući da sva područja proračuna trebaju biti obuhvaćena rodno osjetljivom analizom, nužna je podrška i ostalih ministarstava i tijela javnog sektora koja imaju važnu ulogu u podizanju svjesnosti o različitom učinku javnih prihoda i rashoda na žene i muškarce te izvršavanju usvojenog proračuna.

Postupak donošenja državnog proračuna istovjetan je postupku donošenja zakona. O prijedlogu državnog proračuna provodi se jedinstvena rasprava. U ovoj fazi proračunskog procesa saborski zastupnici svojim odlukama i amandmanima mogu onemogućiti ili podržati proračun. Ponekad kada vladajući ne podržavaju inicijativu rodno osjetljivog proračuna, civilno društvo može potražiti podršku kod opozicije. Opozicija se rado odaziva njihovim inicijativama i aktivnostima jer usvajanjem novih ideja, znanja i promicanjem interesa javnosti želi efikasnije osporavati odluke vladajućih i na taj način ojačati svoju političku poziciju.

Znanstvenici u procesu uvođenja rodnog proračuna imaju jednako značajnu ulogu kao i članovi civilnog društva. Uvođenje procesa rodnog proračuna zahtjeva složena istraživanja i analize, stoga se znanstvenici angažiraju kao stručni suradnici pri provođenju analiza, tumačenju dobivenih rezultata, praćenju i evoluiranju tijeka procesa.

Postavljanjem međunarodnih standarda, prihvaćanjem i diseminacijom memoranduma, rješenja i uputa međunarodne organizacije značajno doprinose procesu rodnog proračuna. Osim podizanja svjesnosti o važnosti rodne jednakosti, međunarodne organizacije pružaju i tehničku pomoć i informacije o iskustvima drugih zemalja. Svojim primjerom primjene rodno osjetljive analiza pri donošenju odluka i provođenju aktivnosti potiču inicijative rodno osjetljivog proračuna i na nacionalnoj razini.

Sindikati i ostale udruge radnika imaju važnu ulogu u organiziranju i artikuliranju kolektivne volje i na taj način, ukoliko imaju utjecaja na donošenje pojedinih odluka, mogu doprinijeti provođenju i širenju ideje o rodnoj jednakosti.

Bez obzira na obuhvat i način započinjanja procesa implementacije rodnog proračuna nužna je prvenstveno uska suradnja svih sudionika, postavljenje jasnih ciljeva te raspodjela zadatka čije izvršenje će doprinijeti ostvarenju postavljenih ciljeva.

3.4. Rodno osjetljivi proračun u Republici Hrvatskoj

Još 1995. godine u Pekingu na IV. svjetskoj konferenciji o ženama u organizaciji Ujedinjenih naroda je predstavnicom Republike Hrvatske, Katica Ivanišević, u svom izvješću navela nužnost uvođenja mehanizama kojima se omogućuje lakše usklađivanje profesionalnog i obiteljskog života žena (Ivanišević, 1995.). U radu skupa sudjelovalo je oko 35 000 žena. Ukupno je održano oko 3300 skupova na kojima je bilo izneseno više od 50 000 problemski postavljenih pitanja, prijedloga za njihovo rješavanje, zakonskih i praktičnih primjera raznih metoda za postizanje ženskih ljudskih prava. Jedna od tema je bio i rodno osjetljivi proračun te su sve vlade zemalja potpisnica konferencije pozvane da uzmu u obzir rodnu perspektivu prilikom oblikovanja, donošenja i provođenja cjelokupnog proračunskog procesa s ciljem promicanja rodne jednakosti.

Od 1995. godine pa do sada se u Republici Hrvatskoj problematikom implementacije rodnog proračuna nije sustavno bavilo niti na zakonodavnoj niti znanstveno - stručnoj sceni. Od strane Ministarstva financija RH izrađena je tek parcijalna analiza proračuna s obzirom na spol na temelju podataka o izvršenju Državnog proračuna RH za 2008. godinu i Državnog proračuna RH za 2009. godinu. U tu svrhu Ministarstvo financija zatražilo je od svih ministarstava i tijela državne uprave da iz svojih proračuna izdvoje aktivnosti i projekte čiji su rashodi usmjereni na spol (A) ili one čiji su rashodi usmjereni na ostvarivanje jednakih mogućnosti (B). Analizom je utvrđeno da je ukupni iznos sredstava za aktivnosti koje su namijenjene samo jednom spolu u 2008. godini iznosio 12. 292. 766,49 kuna što je tek 0,01% ukupnih rashoda državnog proračuna za 2008. godinu. Za 2009. godinu u proračunu je, za ove aktivnosti, planirano 9. 316. 000,00 kuna.

Ovakva analiza osim što je bila jednokratna, ujedno je i površna i isključivo kvantitativne prirode. Analiza proračuna iz perspektive rodne jednakosti treba biti detaljnija, sveobuhvatna i svakako nikako jednokratna. Kod svake nove odluke i izmjene potrebno je ponovno provoditi analizu kako bi se utvrdio utjecaj iste na rodnu jednakost. Trebalo bi uspostaviti sustav sličan postojećem sustavu procjene učinaka propisa RH. Međutim postojeći sustav procjene učinaka novih propisa, imajući u vidu gospodarske, socijalne, financijske učinke, kao i učinke na okoliš, obuhvaća isključivo

procjenu fiskalnog učinka na proračun u skladu s posebnim propisima, odnosno kako će se novi propis odraziti na visinu javnih prihoda i rashoda.

Iako procjena socijalnih učinaka u okviru postojećeg sustava procjene učinaka novih propisa podrazumijeva procjenu očekivanih učinaka novih propisa na socijalno osjetljive i druge skupine s posebnim interesima i potrebama (Zakona o procjeni učinaka propisa, NN 90/2011) te među kriterijima za procjenu istih se procjenjuje i utjecaj na postizanje socijalnih ciljeva vezano za ravnopravnost spolova (Uredba o provedbi postupka procjene učinaka propisa, NN 66/12), kvalitativni i kvantitativni učinci na rodnu ravnopravnost se ne procjenjuju čime se potvrđuje **pomoćna hipoteza 3 (PH 3)**:

Sustav procjene učinaka novih propisa na središnjoj i lokalnoj razini vlasti u Republici Hrvatskoj temelji se isključivo na ekonomsko - financijskim indikatorima utjecaja na proračun, dok se kvalitativni i kvantitativni učinci na rodnu ravnopravnost ne procjenjuju.

Da bi postojeći sustav doprinosio većoj ravnopravnosti spolova potrebno je osigurati uvjete kojima će se prvotno postići rodna jednakost uvažavanjem različitosti muškaraca i žena, a osim toga njime je potrebno obuhvatiti već postojeće propise te odluke koje se donose u sklopu proračunskog procesa s ciljem jednakog zadovoljenja javnih potreba muškog i ženskog stanovništva.

Prema ranije opisanom proračunskom procesu u RH na državnoj i lokalnoj razini razvidno je da normativni okvir koji definira metodologiju proračunskog planiranja, praćenja izvršavanja, proračunske klasifikacije i izvještajni sustavi u svim fazama proračunskog procesa ne uključuje obvezu prezentiranja informacija o strukturi proračunske potrošnje s aspekta učinaka na rodnu ravnopravnost čime se potvrđuje **pomoćna hipoteza 2 (PH 2)**:

Normativni okvir koji definira metodologiju proračunskog planiranja, praćenja izvršavanja, proračunske klasifikacije i izvještajni sustavi u svim fazama proračunskog procesa ne uključuje obvezu prezentiranja informacija o strukturi proračunske potrošnje s aspekta učinaka na rodnu ravnopravnost.

Iako je u RH usvojeno niz strategija i akcijskih planova koje se odnose na ravnopravnost žena i muškaraca, adekvatni resursi nužni za postizanje jednakosti još uvijek nisu sistemski alocirani niti se rodno osjetljivom proračunu u Hrvatskoj

pristupilo kao važnom preduvjetu ekonomskog osnaživanja žena (Vašiček & Sikirić, 2012.). Uzimajući u obzir činjenicu da je RH od 01. srpnja 2013. godine punopravna članica EU, vlada Republike Hrvatske ima obvezu intenzivirati proces implementacije rodno osjetljivog proračuna kao instrumenata postizanja jednakosti između žena i muškaraca. .

U nastavku ovog poglavlja se iz rodne perspektive razmatraju vrlo oskudni raspoloživi podaci i informacije o pojedinim javnim prihodima i rashodima općeg proračuna RH. Točnije, njihovom kvalitativnom analizom nastoji se sagledati njihov potencijalni utjecaj na muškarce i žene pri čemu se uzimaju u obzir različite uloge, položaji i statusi muškaraca i žena u društvu.

3.4.1. Javni prihodi općeg proračuna RH iz rodne perspektive

Budući da su javni prihodi definirani nizom zakonskih propisa te je njihovo prikupljanje nužno za financiranje javnih funkcija i zadovoljenje potreba ženskog i muškog stanovništva, analiza javnih prihoda može biti politički osjetljivija od analiza javnih rashoda. Stoga će se ovom analizom na jednostavan način pretpostaviti eventualan nejednak rodni učinak samo najznačajnijih prihoda proračuna.

Prihode općeg proračuna RH čine prihodi državnog proračuna, proračuna izvanproračunskih fondova te proračuna županija, gradova i općina. Najveći udio čine prihodi državnog proračuna, neki od prihoda su zajednički, odnosno dijelom pripadaju državnom proračunu, a dijelom proračunu županija i proračunu gradova/općina, a jedan manji dio je decentraliziran na niže razine proračuna. Proračunom su iznosi javnih prihoda prikazani ekonomskom klasifikacijom, a čine ih:

- Prihodi od poreza,
- Doprinosi,
- Pomoći iz inozemstva i od subjekata unutar općeg proračuna,
- Prihodi od imovine,
- Prihodi od upravnih i administrativnih pristojbi, pristojbi po posebnim propisima i naknade,
- Prihodi od prodaje proizvoda i roba te pruženih usluga i prihodi od donacija,
- Prihodi iz nadležnog proračuna i od HZZO - a temeljem ugovornih obveza,

- Kazne, upravne mjere i ostali prihodi
- te skupina prihoda od prodaje nefinancijske imovine.

Prihodi od poreza čine najvažniju skupinu prihoda proračuna. Najpoznatija podjela poreza je na direktne i indirektno poreze³⁰. Budući da direktni porezi izravno terete poreznog obveznika rodnom analizom je moguće utvrditi distribucijski utjecaj na muškarce i žene. Direktni porezi u RH su porez i prirez na dohodak, porez na dobit i porez na imovinu.

Porez na dohodak je zajednički prihod, a prirez na dohodak je prihod lokalnog proračuna. U Hrvatskoj se dohodak definira kao razlika primitaka i izdataka nastalih tijekom poreznog razdoblja. Oporezuje se dohodak od nesamostalnog rada, samostalne djelatnosti, imovine i imovinskih prava, kapitala i drugi dohoci (Bratić & Urban, 2006.). Prirez se obračunava na ukupan iznos poreza na dohodak.

Za utvrđivanje rodnog utjecaja poreza i prireza na dohodak prvenstveno su potrebni podaci o poreznim obveznicima i visini njihova oporeziva dohotka. Pri analizi se trebaju uzeti u obzir i stavke koje umanjuju ili uvećavaju poreznu osnovicu za obračun poreza na dohodak te utvrditi kome umanjuju ili uvećavaju obvezu poreza na dohodak i koji je dugoročni efekt istih. Bez tih podataka i konkretnih izračuna se može samo pretpostaviti da budući da su stope poreza na dohodak u RH progresivne, a znajući da žene u prosjeku ostvaruju niže dohotke od muškaraca, viši iznos poreza na dohodak plaćaju muškarci. Kako je osnovica za obračun prireza iznos poreza na dohodak, pretpostavlja se da muško stanovništvo plaća i više iznose prireza.

Porez na dobit je izravni porez čiju osnovicu čini razlika između prihoda i rashoda, uvećana i/ili umanjena za određene stavke uključene u obračun poslovnog rezultata trgovačkih društva ili drugih pravnih osoba koje obavljaju djelatnost radi stjecanja dobiti. Porezom na dobiti se tereti pravna osoba koja obavlja djelatnost radi stjecanja dobiti, stoga je izravan učinak tog poreznog oblika na rodnu jednakost teško utvrditi. Eventualno mjere kojima se potiče žensko poduzetništvo ili nude olakšice za obavljanje neke djelatnosti u kojima prevladava muška ili ženska radna snaga mogu imati neizravan utjecaj na rodnu jednakost.

³⁰ Prema njemačkoj teoriji direktni porezi su oni porezi na čije plaćanje je direktno obvezan sam porezni obveznik te ga ne može prevaliti na drugu osobu. Nasuprot tome, indirektni porezi su porezi koje porezni obveznik snosi indirektno, odnosno prevaljuje ih sa svoje ekonomske snage na ekonomsku snagu neke druge osobe (Jelčić, 2001.).

Porezi na imovinu uključuju stalne i privremene poreze na nepokretnu imovinu, porez na nasljedstva i darove, porez na kapitalne i financijske transakcije. Obveznici tih poreznih oblika su fizičke i pravne osobe u čijem vlasništvu se nalazi imovina koja je predmet oporezivanja. Za utvrđivanje učinka imovinskih poreza na rodnu jednakost potrebni su podaci o poreznim obveznicima i visini porezne osnovice.

Za razliku od direktnih poreza, indirektni porezi ne teret izravno poreznog obveznika te je puno teže utvrditi njihov utjecaj na muškarce i žene. Najznačajniji indirektni porezi RH uključuju porez na dodanu vrijednost (dalje u tekstu PDV), posebne poreze i trošarine.

PDV - om se oporezuje promet najvećeg dijela isporuka roba i usluga u RH, a posebnim porezima određena skupina dobara kao što su duhan, alkohol, benzin, prijevozna sredstva, električna energija itd. Osnovicu ovih poreznih oblika čini naknada za isporučena dobra i obavljene usluge.

Rodni utjecaj ovih poreznih oblika je teško odrediti jer porezni obveznik teret poreza prevaljuje na krajnjeg potrošača o kojem u najvećem broju slučajeva ne postoje nikakvi podaci. Prikupljanje podataka o krajnjim potrošačima zahtjeva duži vremenski period kao i angažman financijskih resursa kojima će se financirati prikupljanje takvih podataka. Eventualno bi se na temelju manjeg uzorka mogli pretpostaviti obrasci potrošnje muškaraca i žena i na temelju toga donijeti određeni zaključci i kvantificirati grube procjene. Za sada se samo logički i paušalno može zaključiti da zbog degresivnosti³¹ iz rodne perspektive porast stope PDV - a, kojim se oporezuje najveći broj dobara i usluga, ima izraženiji negativni učinak na žensko stanovništvo čiji dohodci su niži od dohodaka muškaraca u svim zemljama članicama EU pa u i RH. Kod trošarina i posebnih poreza osim obilježja degresivnosti treba analizirati udio muškog i ženskog stanovništva u konzumentima dobara koji se oporezuju posebnim poreznim stopama.

Doprinosi za zdravstveno, za mirovinsko i za zapošljavanje ovise o visini dohotka pa se može pretpostaviti da u prosjeku zbog većeg dohotka i više stope zaposlenosti muškarci više doprinose ovoj vrsti javnih prihoda.

³¹ Isti iznos plaćaju svi potrošači neovisno o visini njihova dohotka što rezultira time da je udio ukupno plaćenog iznosa PDV - a ili trošarine za isto dobro ili uslugu veći teret za onog tko ima niži dohodak, nego onog tko ima viši dohodak

Obveznici brojnih upravnih i administrativnih pristojbi, pristojbi po posebnim propisima i naknada su pravne i fizičke osobe. Analizom je posebno važno obuhvatiti one pristojbe, naknade i doprinose koje izravno terete fizičke osobe. Činjenica da se one najčešće plaćaju na razini kućanstva u kojem živi više članova, otežava utvrđivanje distribucijskog efekta na dohotke muškaraca i žena.

Na isti način treba pristupiti i rodnoj analizi prihoda od imovine i prihoda od prodaje proizvoda i roba te pruženih usluga. Analiza kreće od identificiranja kupaca roba ili korisnika usluga, ali i potencijalnih korisnika kada bi iste bile besplatne. Iznos koji se mora platiti može odvratiti siromašnije stanovništvo od korištenja istih, stoga ovom analizom treba sagledati više alternativnih slučajeva.

Ostali prihodi koji uključuju pomoći iz inozemstva i od subjekata unutar općeg proračuna, prihodi od donacija, prihodi iz nadležnog proračuna i od HZZO - a temeljem ugovornih obveza, kazne, upravne mjere i ostali prihodi nemaju izravan utjecaj na dohodak pojedinca pa ni na distribuciju resursa između muškaraca i žena. No, to ne znači da ih se u analizi treba zanemariti. Nijednu stavku prihoda ne treba zanemariti dok se podacima ne potvrdi njezin neutralan učinak na rodnu jednakost.

Već iz ovakve površne analize vidljivo je da je za provođenje rodne analize potreban niz rodno dezagregiranih podataka pomoću kojih bi se utvrdio distribucijski efekt javnih prihoda na muško i žensko stanovništvo. Rodnom analizom trebaju biti obuhvaćeni svi prihodi, bez obzira na pretpostavke o rodnoj neutralnosti pojedinih te je pri rodnoj analizi potrebno sagledati utjecaj na (Himmelweit, 2002.):

- **Dohodak pojedinca.** Osobni dohodak žena je u svim zemljama u prosjeku niži od dohoda muškaraca, stoga promjene koje porezni sustav čine progresivnijim rezultiraju većom jednakošću;
- **Dohodak kućanstva i distribuciju resursa u kućanstvu.** Životni standard pojedinca ne ovisi samo o osobnom dohotku, nego i o ukupnom dohotku kućanstva u kojem živi te njegovoj pregovaračkoj moći oko potrošnje resursa kućanstva. Dokazano je da se češće novac iz „ženske torbice“ troši za dobrobit i blagostanje cijele obitelji, nego novac iz „novčanika muškarca“ pa nije svejedno tko ima veću kontrolu nad resursima kućanstva;
- **Zapošljavanje.** Osobni odbitka se povećava za uzdržavane članove što može rezultirati zapošljavanjem samo jednog člana kućanstva i to najčešće

muškarca. Time se povećava ovisnost žene o muškarcu i rodna nejednakost na tržištu rada, a pregovaračka moć žene oko potrošnje resursa kućanstva se smanjuje;

- **Vrijeme.** Žene obavljaju veći dio neplaćenog rada u kućanstvu. Zapošljavanjem ne nestaju obveze žene u kućanstvu, nego se povećava opterećenje žena. U tim slučajevima žena se najčešće oslanja na usluge predškolskog odgoja i obrazovanja čiji trošak ukoliko ga snosi roditelj smanjuje efektivni dohodak žene i smanjuje vjerojatnost zapošljavanje žena. Zbog toga, unatoč raznim poticajima za zapošljavanjem, stopa zaposlenosti žena je još uvijek niža od stope zaposlenosti muškaraca.
- **Životnu perspektivu.** Važno je sagledati dugoročniji utjecaj javnih prihoda na živote žena i muškarca jer se s vremenom životni uvjeti mogu promijeniti te je nužno utvrditi utjecaj na rodnu jednakost u dužem roku (visinu mirovina, u slučaju promjene obiteljske situacije i slično).

3.4.2. Javni rashodi općeg proračuna RH iz rodne perspektive

Vlada treba na primjeren i odgovarajući način koristiti prikupljena javna sredstava od stanovništva i gospodarstva te ih raspodijeliti na odgovoran i učinkovit način pružanjem javnih usluga i dobara. Izvršavanjem svojih javnih funkcija treba u jednakoj mjeri zadovoljiti potrebe svih građana, preraspodjelom bogatstva osiguravati jednakost u društvu i barem minimalne životne uvjete svih te osiguravati kontinuiranu podršku gospodarskom razvoju.

Prikupljanje i trošenje javnih sredstava u RH prati ciljeve ekonomske politike koji se definiraju smjernicama ekonomske i fiskalne politike za naredno trogodišnje razdoblje. Navedenim smjernicama definiraju se prioriteti vladinih politika, ali javna potrošnja ovisi i očekivanjima i potrebama stanovništva na državnoj, regionalnoj i lokalnoj razini kao i makroekonomskom okviru. Vlada ograničenim sredstvima treba zadovoljiti opravdane potrebe velikog broja korisnika što sveobuhvatnu rodnu analizu javnih rashoda čini kompleksnom.

U sustavu proračuna RH javni rashodi se radi veće transparentnosti i bolje kontrole iskazuju primjenom ekonomske, funkcijske, organizacijske, lokacijske, programske

klasifikacije i prema izvorima financiranja. Kako je već ranije navedeno programska proračunska klasifikacija javnih rashoda je najpogodnija za analizu rodnog utjecaja javnih rashoda. Njome rashodi i izdaci iskazani su kroz aktivnosti i projekte, koji su povezani u program temeljem zajedničkih ciljeva. U sklopu programa definirani su pokazatelji rezultata i to njihova polazna i ciljana vrijednost što omogućuje praćenje napretka i ocjenu da li su postavljeni ciljevi i ostvareni, definirani su i korisnici i svrha programa što zasigurno olakšava rodnu analizu javnih rashoda (Sikirić, Sikirić & Vašiček, 2015.).

Budlender i Sharp (1998.) navode da bi se analiza javnih rashoda trebala započeti podjelom javnih rashoda u tri kategorije:

1. Javni rashodi koji su ciljano namijenjeni ili muškarcima ili ženama (na primjer zdravstveni programi za muškarce ili žene, programi sprječavanja nasilja nad ženama itd.);
2. Javni rashodi kojima se promiče rodna jednakost u društvu, posebno na tržištu rada (na primjer programi koji promiču jednaku zastupljenost žena u parlamentu, na vodećim pozicijama trgovačkih društava itd.);
3. Ostali rashodi proračuna kojima se financira najveći broj javnih usluga i dobara.

Financiranjem programa iz prve dvije kategorije vlada zadovoljava pojedine različite potreba muškog i ženskog stanovništva pa je očito da rashodi iz tih kategorija imaju različit utjecaj na muškarce i žene. Treću kategoriju najčešće čini gotovo 99% svih rashoda. Stvaran utjecaj tih javnih rashoda na rodnu jednakost je nepoznat, a često se bez ikakvih analiza smatraju i rodno neutralnim. U prvoj fazi procesa rodno osjetljiva proračuna je potrebno započeti sa analizom tih rashoda, iako se ne trebaju ni zanemariti rashodi iz prve dvije skupine jer često sredstva utrošena za neke od programa tih kategorija rashoda ne rezultiraju učincima radi kojih su sredstva angažirana te je potrebno utvrditi zašto je to tako i provesti promjene koje će dovesti do željenih rezultata.

No, kako je veliki broj programa, a i samim time i rashoda koji se financiraju državnim proračunom RH, a cjeloviti podaci potrebni za analizu nisu dostupni, u ovom potpoglavlju se analiziraju samo pojedini javni rashodi iz funkcijske klasifikacije proračuna RH kojima se ženama omogućava lakše usklađivanje profesionalnog i obiteljskog života kao temeljnog preduvjeta veće rodne jednakosti na tržištu rada pa

posljedično i na rodnu jednakost i u ostalim područjima. Radi se pretežito o javnim rashodima druge skupine jer je svrha tih rashoda osiguravanje veće rodne jednakosti na tržištu rada. Ovom analizom će se ocijeniti dosadašnji napori RH prema olakšavanju usklađivanja profesionalnog i obiteljskog života stanovništva čime se osigurava ostvarenje dva ponekad oprečna cilja: više stope nataliteta i veće stope zaposlenosti.

Prva od mjera koja roditeljima, osobito ženama, omogućuje usklađivanje profesionalnog i obiteljskog života, a financira se iz javnih izvora je sustav rodiljinih i roditeljskih potpora uređen Zakonom o rodiljinim i roditeljskim potporama (NN 85/08, 110/08., 34/11 i 54/13, dalje u tekstu: ZRRP). Provedba prava propisanih ZRRP - ostavljena je u nadležnost Hrvatskog zavoda za zdravstveno osiguranje (dalje u tekstu: HZZO), dok je nadzor nad provedbom ZRRP - a u nadležnosti Ministarstva socijalne politike i mladih. Rodiljini dopust omogućuje zaposlenim ili samozaposlenim trudnicama privremeno napuštanje tržište rada radi trudnoće i brige za novorođenče uz naknadu plaće³² u punom iznosu bez limita. Majka ga koristi od 28., odnosno najranije 45. dana prije dana očekivanog poroda, te isti traje do navršenih 6 mjeseci djetetova života. Nakon proteka obveznog rodiljinog dopusta, točnije nakon 70. dana od rođenja djeteta, preostali rodiljin dopust može koristiti otac djeteta također uz puni iznos naknade.

Roditeljski dopust koji se može koristiti do osme godine života djeteta slijedi nakon rodiljinog dopusta. Pravo na roditeljski dopust je osobno pravo oba zaposlena ili samozaposlena roditelja, koje oni koriste u trajanju od 8 (za prvo, drugo rođeno dijete), odnosno 30 mjeseci (za rođene blizance, treće i svako sljedeće dijete). Pravo na roditeljski dopust u pravilu koriste oba roditelja, svaki u trajanju od 4 ili 15 mjeseci. Ako samo jedan od roditelja koristi roditeljski dopusti, trajanje istog se skraćuje sa 8 na 6 mjeseci. Roditeljski dopust se može koristiti i kao pravo na rad na pola radnog vremena u dvostrukom trajanju neiskorištenog roditeljskog dopusta. Naknada plaće tijekom roditeljskog dopusta iznosi najmanje 1633,00 kuna i najviše 2. 660,80 kuna.

³² Rodiljine naknade se određuje kao prosjeka isplaćenih plaća u zadnjih šest mjeseci koje su prethodile otvaranju dopusta (plaća iz redovnog rada i naknade plaća za vrijeme odsutnosti s posla – bolovanje, godišnji odmor, plaćeni dopust) i primitaka (naknade po ugovoru o djelu itd.) kojima se utvrđuje drugi dohodak prema propisima o porezu na dohodak, a koji čine osnovu za obračun doprinosa u skladu s propisima o doprinosima za obvezna osiguranja ako su ti primitci isplaćeni u navedenom šestomjesečnom razdoblju.

Pravo na rodiljinu i roditeljsku naknadu imaju i majke izvan sustava rada, nezaposlene majke, korisnici koji ostvaruju drugi dohodak, poljoprivrednici izvan sustava poreza na dobit ili dohodak i to u iznosu od 1633,00 kune kao i posvojitelji (Zakonom o rodiljinim i roditeljskim potporama NN 85/08, 110/08, 34/11 i 54/13).

Roditelji maju mogućnost korištenja bolovanja radi njege djeteta ili supružnika. Bolovanje radi njege djeteta do 7 godina života može trajati najviše do 60 dana za svaku utvrđenu bolest, za djecu stariju od 7 godina do 18. godina života do 40 dana za svaku utvrđenu bolest, a radi njege bračnog i izvanbračnog supružnika 7 najviše do 20 dana. Naknada plaće kod bolovanja radi njege djeteta do 3. godine starosti iznosi 100% od osnovice za naknadu, dok kod bolovanja radi njege djeteta starijeg od 3. godine i njege oboljelog supružnika ne može biti niža od 70% osnovice za naknadu (Zakon o obveznom zdravstvenom osiguranju, NN 80/13, 137/13; Boćak, 2014.).

Kada žena ne bi imala pravo na rodiljin i roditeljski dopust ili bolovanje radi njege djeteta, žena bi morala napustiti tržište rada da bi se brinula za dijete. Ovako zadržava svoje radno mjesto uz mogućnost privremenog posvećivanja obiteljskom životu. No, predugi dopusti imaju negativan učinak na zapošljavanje žena jer smanjuju kontinuitet rada žene, njezinu plaću i vjerojatnost povratak na tržište rada (Del Boca & Vuri, 2006.; Spansenoska & Fethu - Vehapi, 2011., De Henau et al., 2010.; Mikucka, 2008.). Korištenjem dopusta i bolovanja žena zapravo privremeno zapostavlja svoj profesionalni život radi obiteljskog. Prekidi u karijeri zbog rađanja djece negativno se odražavaju na buduća dostignuća žena na poslu. Gelo i suradnici (2010.) navode da povećanjem broja djece, stope zaposlenosti žena opadaju u svim promatranim dobnim grupama u RH. Također, veći broj djece u većoj mjeri povećava neaktivnost, nego nezaposlenost žena. Žene s predškolskim djetetom imaju veću šansu (1,5 puta) da budu neaktivne naspram žena koje nemaju dijete predškolske dobi.

Žene u ekonomski razvijenim društvima čuvanje i odgoj djece mogu prepustiti veoma dobro organiziranom sustavu ustanova za brigu o predškolskoj djeci što smanjuje percipiranu nekompatibilnost između rada i majčinstva. Za razliku od dopusta usluge predškolskog odgoja i obrazovanja omogućavaju istovremeno usklađivanje profesionalnog i obiteljskog života. U RH predškolski odgoj se organizira za djecu stariju od 6 mjeseci, a o njegovim potrebama odlučuju županije, Grad Zagreb,

gradovi i općine (Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju, NN 10/97, 107/07, 94/13).

Osnivači javnih ustanova za predškolski odgoj i obrazovanje su gradovi i općine koji su zaduženi i za financiranje (Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju, NN 10/97, 107/07, 94/13). Stoga se usluge djelomično financiraju iz lokalnih proračuna, a djelomično trošak snosi roditelj. Podaci Eurostata ukazuju da je dostupnost usluga predškolskog odgoja i obrazovanja u RH sa Poljskom najniža u EU, osobito za djecu do 3 godine. Problem nedostatka mjesta u javnim ustanovama predškolskog odgoja i obrazovanja JLS jednim dijelom rješavaju subvencioniranjem rada dadilja (Zakon o dadiljama, 37/13) i privatnih vrtića na svom području, ali ih još uvijek čeka dug put k potpunom zadovoljenju potreba za uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja.

Za djecu školske dobi neki gradovi i općine sufinanciraju organiziranje produženog boravka u osnovnim školama čime roditelje oslobađaju brige i za djecu te olakšava usklađivanje profesionalnih i obiteljskih obaveza roditelja djece školske dobi.

Državnim proračunom se od 2004. godine financira rad Ureda za ravnopravnost spolova čiji djelokrug rada i zadaća je propisan Zakonom za ravnopravnost spolova (NN 14/03, 82/08), među kojima su od posebnog značaja:

- koordinacija svih aktivnosti kojima je cilj uspostavljanje ravnopravnosti spolova, izrada cjelovitog sustava zaštite i promicanja ravnopravnosti spolova u Republici Hrvatskoj i praćenje njegove učinkovitosti,
- predlaganje Vladi i državnim tijelima donošenje ili izmjene zakona i drugih propisa, kao i usvajanje drugih mjera,
- izrada nacionalne politike za promicanje ravnopravnosti spolova i nadziranje njezine provedbe,
- provođenje istraživanja, izrada analiza i izvještavanje Vlade svake dvije godine o provedbi nacionalne politike,
- promicanje znanja i svijest o ravnopravnosti spolova,
- itd.

Prema navedenom Ured za ravnopravnost spolova treba imati ključnu ulogu i u procesu rodno osjetljiva proračuna. Ured kao osnovni problem navodi nedovoljnu svijest o neravnopravnosti spolova u mnogim područjima javnog i privatnog života. Prema njihovim istraživanjima tek niskih 35% žena smatra da žena ne treba snositi

glavni teret brige o djeci čime se potvrđuje da još uvijek nisu stvoreni uvjeti za raspodjelu obiteljskih obveza, stoga je potrebno drugim mjerama omogućiti ženama lakše usklađivanje neplaćenog i plaćenog rada. Ured je trenutačno usmjeren na educiranje javnosti i kontinuirano podizanju informiranosti građana s ciljem postizanja veće rodne osviještenosti što je i jedan od temeljnih preduvjeta provođenja procesa rodno osjetljiva proračuna (Ministarstvo financija, 2014.).

JLP(R)S osnivaju i osiguravaju uvjete i sredstva za rad županijskih, ali u nekim gradovima i općinama gradskih i općinskih, povjerenstava za ravnopravnost spolova s ciljem promicanja ravnopravnosti i na lokalnoj razini (Zakon za ravnopravnost spolova, NN 14/03, 82/08).

Prethodna kvalitativna analiza zakonskog i institucionalnog okvira ukazuje da se proračunom RH financiraju neke ključne mjere za usklađivanje obiteljskog i profesionalnog života koje su preduvjet za uspjeh i ostalih mjera kojima se želi pozitivno utjecati na položaj žena na tržištu rada i na žensko poduzetništvo. Osim toga financira se i rad Ureda za ravnopravnost spolova koji je u Nacionalnoj strategiji za ravnopravnost spolova za razdoblje 2011. - 2015. predvidio nužnost promicanja mjera koje omogućuju usklađivanje profesionalnog i obiteljskog života i koji ima važnu ulogu pri podizanju rodne osviještenosti kako stanovništva tako i vlade. No, da li je financiranje dosadašnjih mjera dostatno te u kojoj su mjeri veliki gradovi RH spremni financirati usluge predškolskog odgoja i obrazovanja na svom području istraženo je i predstavlja se u narednim poglavljima rada.

4. JAVNE USLUGE PREDŠKOLSKOG ODGOJA KAO INSTRUMENT RODNOG PRORAČUNA U EU

Društvo ženama i muškarcima pripisuje različite uloge, obveze i zadatke. Od ranih vremena su muškarci zaduženi za „hranjenje obitelji“ dok se žene brinu za djecu i kućanstvo. S vremenom su se životni uvjeti mijenjali, a samim time i rodne uloge. Danas žena sve češće poprima dvojnu ulogu jer svojim radom doprinosi kućnom budžetu i sudjeluje u „hranjenju obitelji“, ali zadržava i ulogu koja se odnosi na brigu za djecu i kućanstvo. No, unatoč dosadašnjim promjenama zastupljenost žena na tržištu rada još uvijek nije zadovoljavajuća. Jedan od ključnih razloga tome je još uvijek neproporcionalna opterećenost žena obvezama u kućanstvu koje je stavljaju u nepovoljniji položaj na tržištu rada jer joj onemogućavaju rad na puno radno vrijeme i angažman na tržištu rada u onom obujmu koji poslodavci zahtijevaju. Budući da je intenzivnije uključivanje žena na tržište temeljni preduvjet veće rodne jednakosti u društvu, za rješavanje problema rodne nejednakosti nužno je financiranjem određenih javnih funkcija kojima se smanjuje opseg neplaćenog rada žena u kućanstvu olakšati ženi usklađivanje profesionalnog i obiteljskog života te joj se na taj način omogućiti ravnopravniji položaj na tržištu rada.

4.1. Utjecaj majčinstva na zapošljavanje žena

Neplaćeni rad obuhvaća niz različitih aktivnosti, ali u radu će poseban fokus biti na aktivnosti koje se odnose na brigu i odgoj djece. Razlog tome je što se utjecaj sveobuhvatnog neplaćenog rada teško može egzaktno izmjeriti i utvrditi, dok je utjecaj roditeljstva jasnije i konkretnije izražen praćenjem određenih ekonomskih i socijalnih fenomena. Jedan od njih je primjerice, odnos razine zaposlenosti žena s djecom i žena bez djece. Tako na primjer, prema Eurostatovim podacima o radnoj snazi (European Union Labour Force Survey (EU - LFS), [lfst_hheredch]), u zemljama članicama EU u 2014. godini je prosječna stopa zaposlenosti žena starosne dobi od 20 do 49 godina s 1 djetetom mlađim od 6 godina za 7,8 postotnih

poena niža od stope zaposlenosti žena bez djece³³, stopa zaposlenosti žena s dvoje djece mlađe od 6 godina za 11,6 postotnih poena³⁴, a stopa zaposlenosti sa troje ili više djece mlađe od 6 godina za 28,2 postotna poena³⁵.

Majčinstvo povećava količinu neplaćenog rada žene te stoga ima negativan utjecaj na zapošljavanje žena što u konačnici rezultira nižom stopom zaposlenosti i nižim dohodcima žena u odnosu na muškarce. Žene su izložene većem riziku od nezaposlenosti, teže im je zadržati posao i teže im se vratiti na tržište rada nakon izbivanja. Drugim riječima, izlasci žena iz zaposlenosti uzrokovani majčinstvom umanjuju radno iskustvo, ljudski kapital, otežavaju povratak u zaposlenost i zadržavanje menadžerskih pozicija, a u slučaju većega broja djece atrofija ljudskoga kapitala sve je izraženija. Prekidi zaposlenosti umanjuju i ekonomsku nezavisnost i buduću socijalnu sigurnost žena u mirovini (Fultz i Stenhilber, 2004; prema Matković, 2008). Nasuprot tome, očinstvo ima pozitivan utjecaj na stope zaposlenosti muškaraca. Stope zaposlenosti muškaraca sa djecom mlađom od šest godina su u prosjeku više od stopa zaposlenosti muškaraca bez djece³⁶, što je nedvojbeno posljedica društveno oblikovanih uloga i obveza muškaraca i žena (Mills et al., 2014). U radu se neće propitivati jesu li su postojeće uloge i obveze muškaraca i žena ispravne ili ne, nego će se nastojati istražiti i argumentirano dokazati da je postojeće rodne različitosti nužno uvažiti prilikom donošenja odluka u sklopu proračunskog procesa koji danas, unatoč formalnoj neutralnosti i jednakom tretmanu ne osigurava i rodnu jednakost.

Navedeno potvrđuje i činjenica da u prosjeku u zemljama članicama EU razlika u stopama zaposlenosti muškaraca i žena bez djece iznosi tek 1,8 postotni poen, ali se razlika značajno povećava kod stopa zaposlenosti muškaraca i žena s jednim djetetom mlađim od šest godina i iznosi 21,7 postotni poen. Dok razlika u stopama zaposlenosti muškaraca i žena s dvoje djece mlađe od šest godina iznosi 26,1 postotni poen, a u slučaju troje ili više djece čak 37,2 postotna poena. Dakako da su

³³ Drugim riječima stopa zaposlenosti žena s jednim djetetom mlađim od 6 godina iznosi tek 89,6% stope zaposlenosti žena bez djece.

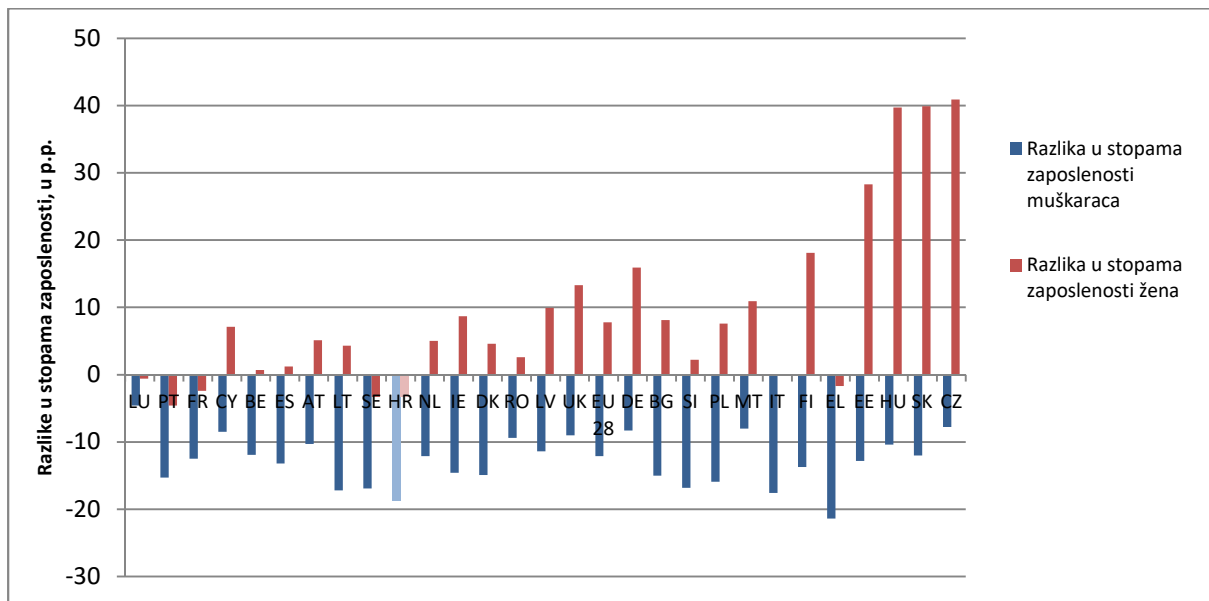
³⁴ Drugim riječima stopa zaposlenosti žena s dvoje djece mlađe od 6 godina iznosi tek 84,5% stope zaposlenosti žena bez djece.

³⁵ Drugim riječima stopa zaposlenosti žena s troje i više djece mlađe od 6 godina iznosi tek 62,4% stope zaposlenosti žena bez djece.

³⁶ Stopa zaposlenosti muškaraca s jednim djetetom mlađim od 6 godina je za 12,1 postotni poen viša od stope zaposlenosti muškaraca bez djece, muškaraca s dvoje djece mlađe od 6 godina za 12,7 postotnih poena, a muškaraca sa troje ili više djece mlađe od šest godina za 7,2 postotna poena (Eurostat, LFS).

razlike u nekim zemljama članicama EU manje izražene dok su nekim iznimno visoke, stoga se na grafikonima 12, 13 i 14 prikazuju razlike stopa zaposlenosti žena i muškaraca bez djece i stopa zaposlenosti žena i muškaraca s jednim, dvoje djece, troje ili više djece mlađe od šest godina po zemljama članicama EU u 2014. godini.

Grafikon 12: Razlike stopa zaposlenosti žena i muškaraca bez djece i stopa zaposlenosti žena i muškaraca s jednim djetetom mlađim od šest godina starosne dobi od 20 - 49 godina u zemljama članicama EU u 2014. godini

Izvor: Izrada i izračun autora na temelju podataka European Union Labour Force Survey (EU - LFS), [lfst_hheredch]

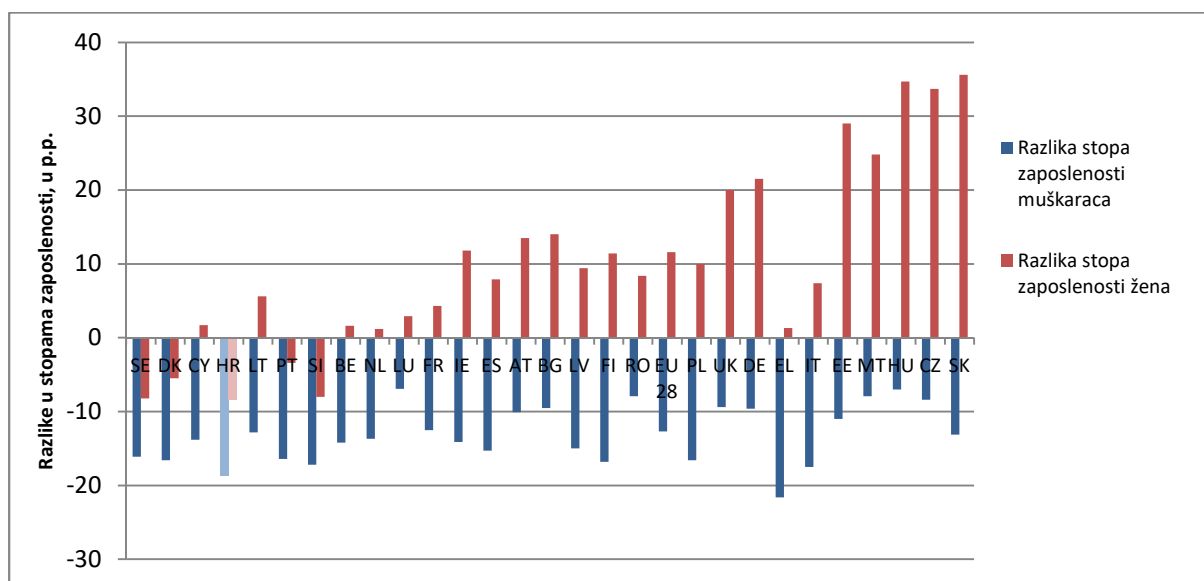
Na grafikonu 12 su zemlje poredane prema razlici stopama zaposlenosti muškaraca i žena s jednim djetetom mlađim od šest godina, odnosno od onih sa najmanjim razlikama prema onim gdje su razlike u stopama zaposlenosti muškaraca i žena koji imaju jedno dijete mlađe od šest godina najveće. Luksemburg, Portugal i Francuska su zemlje sa najnižim razlikama u stopama zaposlenosti žena i muškaraca s jednim djetetom mlađim od šest godina. U tim zemljama razlike se kreće oko 11 postotnih poena te su stope zaposlenosti i muškaraca i žena ukoliko imaju dijete mlađe od šest godina veće od stopa zaposlenosti muškaraca i žena bez djece. Slična situacija je i u Švedskoj, Republici Hrvatskoj i Grčkoj gdje su stope zaposlenosti i muškaraca i žena s djecom mlađom od 6 godina više od stopa zaposlenosti muškaraca i žena bez djece. No, to ne znači da majčinstvo u tim zemljama nema negativan utjecaj na zapošljavanje žena. Negativan utjecaj je vidljiv u povećanju razlika u stopama zaposlenosti žena i muškaraca s jednim djetetom mlađim od šest godina jer se stope

zaposlenosti muškaraca roditeljstvom u većoj mjeri povećavaju od stopa zaposlenosti žena. Tako na primjer u RH se razlika u stopama zaposlenosti žena i muškaraca bez djece sa 1,7 postotni poen povećava na 17,2 postotna poena kada muškarci i žene imaju jedno dijete mlađe od šest godina.

Na drugom kraju grafikona su Češka, Slovačka i Mađarska kao zemlje sa najvećim razlikama u stopama zaposlenosti muškaraca i žena s jednim djetetom mlađim od šest godina i iznose više od 50 postotnih poena. Upravo u tim zemljama je negativan utjecaj majčinstva na zapošljavanje žena najizraženiji pa je i razlika u stopama zaposlenosti žena bez djece i stopa zaposlenosti žena s djetetom mlađim o šest godina visoka. U Češkoj je za čak 40,9 postotnih poena stopa zaposlenosti žena s djetetom mlađim od šest godina niža od stopa zaposlenosti žena bez djece.

Iz grafikona 12 je vidljivo da su u svim zemljama EU stope zaposlenosti muškaraca s jednim djetetom mlađim od 6 godina veće od stopa zaposlenosti muškaraca bez djece, dok su stope zaposlenosti žena s djetetom mlađim od 6 godina niže od stopa zaposlenosti žena bez djece u 19 od 28 zemalja. U Italiji roditeljstvo nema utjecaja na stope zaposlenosti žena, ali pozitivno utječe na stope zaposlenosti muškaraca. U Grčkoj je porast u stopama zaposlenosti muškaraca kao posljedica roditeljstva najveći, u Portugalu porast stopa zaposlenosti žena, a u Češkoj je najveće smanjenje stopa zaposlenosti žena.

Grafikon 13: Razlike stopa zaposlenosti žena i muškaraca bez djece i stopa zaposlenosti žena i muškaraca s dvoje djece mlađe od šest godina starosne dobi od 20 - 49 godina u zemljama članicama EU u 2014. godini

Izvor: Izrada i izračun autora na temelju podataka European Union Labour Force Survey (EU - LFS), [lfst_hheredch]

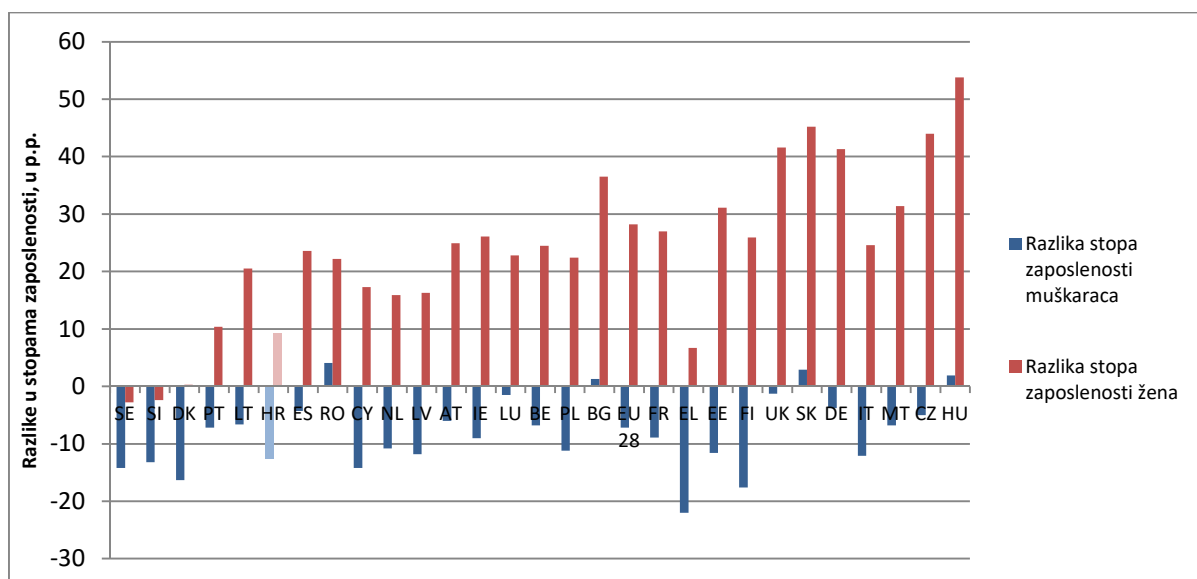
I na grafikonu 13 su zemlje poredane prema istom kriteriju kao i na grafikonu 12, odnosno od zemalja s najmanjim razlikama koje se kreću oko 11 postotnih poena prema zemljama s najvećim razlikama u stopama zaposlenosti muškaraca i žena s dvoje djece mlađe od šest godina koje se kreću oko 50 postotnih poena. Za razliku od grafikona 12, na grafikonu 13 najmanje razlike su zabilježene u Švedskoj i Danskoj u kojima su u uz RH, Portugal i Sloveniju stope zaposlenosti žena i muškaraca s dvoje djece mlađe od 6 godina veće od stopa zaposlenosti žena i muškaraca bez djece. U tim zemljama su razlike u stopama zaposlenosti muškaraca i žena s dvoje djece mlađe od šest godina manje od razlika u stopama zaposlenosti muškaraca i žena s jednim djetetom mlađim od šest godina.

RH je zemlja članica s najvišim negativnim razlikama u stopama zaposlenosti žena bez djece i žena s dvoje djece mlađe od šest godina, a Grčka u stopama zaposlenosti muškaraca bez djece i muškaraca s dvoje djece mlađe od šest godina. Najviše pozitivne razlike u stopama zaposlenosti žena bez djece i žena s dvoje djece mlađe od šest godina su zabilježene u Slovačkoj (35,6 postotnih poena), Mađarskoj (34,7 postotna poena) i Češkoj (33,7 postotna poena). U tim zemljama su i najviše razlike u stopama zaposlenosti muškaraca i žena s dvoje djece mlađe od 6 godina

što upućuje da je roditeljstvo jedan od ključnih uzroka značajne razlike u stopama zaposlenosti muškaraca i žena u tim zemljama.

I na grafikonu 13 su u svim zemljama članicama EU stope zaposlenosti muškaraca s dvoje djece mlađe od šest godina veće od stopa zaposlenosti muškaraca bez djece, dok je to u slučaju žena samo u 5 od 28 zemalja članica. Navedeno ukazuje da se žene zbog brige za djecu povlače sa tržišta rada, a muškarci na sebe preuzimaju obvezu „hranjenja obitelji“.

Grafikon 14: Razlike stopa zaposlenosti žena i muškaraca bez djece i stopa zaposlenosti žena i muškaraca s troje ili više djece mlađe od šest godina starosne dobi od 20 - 49 godina u zemljama članicama EU u 2014. godini

Izvor: Izrada i izračun autora na temelju podataka Eurostata LFS, [lfst_hheredch]

Na grafikonu 14 su zemlje poredane po istom kriteriju kao i na grafikonu 12 i 13. Zemlje s najmanjim razlikama između stopa zaposlenosti muškaraca i žena s troje ili više djece su Švedska (14,4 postotna poena), Slovenija (16,1 postotni poena) i Danska (16,7 postotnih poena). Pritom u Švedskoj i Sloveniji roditeljstvo pozitivno utječe na zapošljavanje muškaraca i žena unatoč povećanju obaveza oko brige za djecu, ali u većoj mjeri se povećavaju stope zaposlenosti muškaraca što povećava rodnu nejednakost na tržištu rada. U svim ostalim zemljama majčinstvo nad troje ili više djece mlađe od šest godina negativno utječe na zapošljavanje žena i to najviše u Mađarskoj i Češkoj gdje je stopa zaposlenosti žena s troje djece mlađe od šest godina niža za 53,8 postotna poena u Mađarskoj i 44 postotna poena u Češkoj od stopa zaposlenosti žena bez djece. To su ujedno i zemlje u kojima su zabilježene

najveće razlike u stopama zaposlenosti muškaraca i žena s troje ili više djece mlađe od šest godina. No, u Mađarskoj roditeljstvo nema samo negativan utjecaj na zapošljavanje žena, nego i na zapošljavanje muškaraca, ali u puno manjoj mjeri, odnosno stopa zaposlenosti muškaraca s troje djece mlađe od šest godina je za 1,9 postotni poena niža od stope zaposlenosti muškaraca bez djece. Osim u Mađarskoj, roditeljstvo negativno utječe na zapošljavanje muškaraca i u Slovačkoj, Bugarskoj i Rumunjskoj.

U RH su stope zaposlenosti žena s jednim i dvoje djece mlađe od 6 godina veće od stopa zaposlenosti žena bez djece, dok su stope zaposlenosti žena s troje ili više djece mlađe od 6 godina niže za 9,3 postotna poena. Stope zaposlenosti muškaraca s troje ili više djece mlađe od šest godina su više za 12,6 postotnih poena u odnosu na stope zaposlenosti muškaraca bez djece, ali razlika je manja u odnosu na stope zaposlenosti muškaraca s jednim ili dvoje djece mlađe od šest godina gdje iznosi 18,7 postotnih poena u oba slučaja. Iz toga se zaključuje da povećanje obaveza oko brige za djecu u određenoj mjeri opterećuje i muškaraca, ali daleko više ženu što rezultira viskom razlikom u stopama zaposlenosti muškaraca i žena s troje ili više djece mlađe od šest godina od 23,6 postotnih poena.

Iako se situacija u RH na prvi pogled može činiti boljom od većine ostalih zemalja EU ne znači da problem nije prisutan i da ne treba pristupiti rješavanju istog. U RH su stope zaposlenosti žena s jednim i dvoje djece mlađe od šest godina veće od stopa zaposlenosti žena bez djece jer se žene bez posla teško odlučuju na osnivanje obitelji, odnosno žene se odlučuju na majčinstvo ako imaju siguran posao i ako će biti u mogućnosti uskladiti obiteljske i profesionalne obveze. Stoga nemogućnost usklađivanja obiteljskih i profesionalnih obveza u RH nema samo negativan utjecaj na zapošljavanje žena, nego i na stopu nataliteta.

Analizirani podaci ukazuju da je unatoč značajnim društvenim promjenama neplaćeni rad još uvijek nejednako distribuiran između muškaraca i žena. Budući da roditeljstvo povećava opseg neplaćenog rada, ono negativno utječe na zapošljavanje žena koje zbog opterećenosti s neplaćenim radom nemaju dovoljno vremena za plaćeni rad što potvrđuju niže stope zaposlenosti žena sa djecom mlađom od šest godina u odnosu na stopu zaposlenosti žena bez djece kao i porast razlika u stopama zaposlenosti muškaraca i žena kada članove kućanstva čine i djeca mlađa od šest godina.

Razlike u stopama zaposlenosti žena bez djece i stopa zaposlenosti žena s djecom mlađom od 6 godina se među zemljama EU značajno razlikuju. Od vrlo velikih razlika u Češkoj, Mađarskoj, Slovačkoj preko vrlo malih u Švedskoj i Sloveniji. Smatra se da su te razlike prisutne zbog različitih državnih mjera i politika koja potpomažu i potiču jače uključivanje majki na tržište rada (Spansenoska & Fetahu - Vehapi, 2011.; De Henau et al., 2010.). Među tim mjerama osobito je važan predškolski odgoja i obrazovanje. Dokazano je da zapošljavanje žena, osobito majki, uvelike ovisi o dostupnosti, kvaliteti i cijenama istog (Baker et al., 2005.) te se problem niže ekonomske aktivnosti žena može se dovesti u vezu i s nedostatkom formalnih oblika skrbi za djecu, fleksibilnoga radnog vremena itd., s čime se najteže nose obitelji s nižim primanjima i žene nižega stupnja naobrazbe (Gelo et al., 2010.).

Utjecaj majčinstva i usluga predškolskog odgoja i obrazovanja na zapošljavanje žena objašnjava se mikroekonomskim modelom ponude ženske radne snage koji polazi od pretpostavke da svaka žena ima individualne preferencije kako svoje vrijeme raspoređuje između neplaćenog i plaćenoga rada. Preferencije se prikazuju krivuljama indiferencije koje predstavljaju različite kombinacije plaćenog i neplaćenog rada koje ženama daju jednaku korisnost. Budžetski pravac je određen dohotkom koji žena može ostvariti na tržištu rada i preostalim raspoloživom dohotkom kućanstva (suprugov dohodak, transferi itd.). Ravnoteža se postiže pri onoj kombinaciji plaćenog i neplaćenog rada gdje najviša krivulja indiferencije tangira budžetski pravac (Gornick et al., 1998.). Treba imati na umu da je model pojednostavljen jer se pretpostavlja da je vrijeme izvan tržišta rada u cijelosti potrošeno isključivo na neplaćeni rad izostavljajući vrijeme koji se troši na dokolicu te je cijena sata rada neovisna o broju sati rada i preostali dohodak kućanstva je neovisan o broju sati rada žene.

Djeca povećavaju vrijednost vremena koje žena provodi izvan tržišta rada te krivulje indiferencije čini strmijima, stoga prisutnost djeteta mlađeg od 6 godina značajno smanjuje vjerojatnost rada i očekivani broj sati rada žena (Nakamura & Nakamura, 1985. prema Cleveland et al., 1999.; Connelly, 1991.; Leibowitz et al., 1988.). Dostupnost zadovoljavajuće usluga predškolskog odgoja smanjuje preferencije žena prema neplaćenom radu u odnosu na plaćeni rad, uz sve ostalo nepromijenjeno,

(krivulje indiferencije su manje strme) što rezultira većim zapošljavanjem žena³⁷ (Brilli et al., 2013., De Henau et al., 2010.; Spansenoska & Fethu - Vehapi, 2011.). Osim toga dostupnost usluga predškolskog odgoja smanjuje produktivnost žene u kućanstvu te žena „dobiva“ manje ne uključivanjem na tržište rada (Mikucka, 2008). Stoga vlada primjerenim izdvajanjem javnih sredstava za usluge predškolskog odgoja i obrazovanja, svojim proračunom može povećati vjerojatnost zapošljavanja majki i time pozitivno utjecati na rodnu jednakost.

Osim individualnih preferencija žene, vjerojatnost zapošljavanja je određena i sa dva efekta: efekt supstitucije i efekt dohotka. Efekt supstitucije dolazi do izražaja kada raste dohodak žena zarađen na tržištu rada, uz sve ostalo nepromijenjeno. Porast dohotka će povećati marginalnu korisnost plaćenog rada te rezultirati većom vjerojatnošću zapošljavanja i obratno. Trošak cijene usluge predškolskog odgoja smanjuje efektivni dohodak žena što ima isti učinak kao i smanjenje dohotka, odnosno smanjuje vjerojatnost zapošljavanja i broja sati rada. Dok sniženje cijene usluga predškolskog odgoja povećava vjerojatnost zapošljavanja žena (Connelly, 1992.; Han & Waldfogel, 1998. prema Anderson & Levin, 1999.; Del Boca, 1993. prema Del Boca & Vuri, 2006.). Efekt dohotka polazi od pretpostavke da svaka dodatna jedinica zarade pri nižim razinama dohotka donosi više korisnosti, nego jedna dodatna jedinica zarade pri višim razinama dohotka. Stoga kada raste preostali dohodak kućanstva, koji ne podrazumijeva dohodak zarađen od strane žene, vjerojatnost zapošljavanja i broj očekivanih sati rada žene opada (Mikucka, 2008.).

Osim usluga predškolskog odgoja i obrazovanja na ravnotežu modela utječu i neke druge mjere i politike pojedine države. Na primjer plaćeni rodiljin dopust, točnije njegovo trajanje i visina naknade utjecajem na visinu preostalog raspoloživog dohotka utječe na vjerojatnost zapošljavanje žena. No, rodiljin dopust ne osigurava usklađivanje neplaćenog i plaćenog rada kao što to čini usluga predškolskog odgoja i obrazovanja. Rodiljin dopust omogućava ženi da privremeno napusti svoje radno mjesto kako bi se brinule za novorođenčad. Isti je važan za zadržavanje žena na tržištu rada jer da ga uopće nema majka bi bila primorana napustiti tržište rada da bi se brinula za dijete. Iako su dopusti važni za zadržavanje žena na tržištu rada, njima

³⁷ Blau i Ferber (1992.) ističu da bi žena bila spremna žrtvovati neplaćeni rad za plaćeni rad to prvenstveno treba biti društveno prihvatljivo. Iako neovisno o društvenoj prihvatljivosti činjenica je da dostupnost usluga predškolskog odgoja svakako smanjuje vrijednost koju žene pripisuju neplaćenom radu (prema Gornick et al., 1996.).

se omogućuju majkama da više vremena provedu van tržišta rada, odnosno žena napušta svoju profesionalnu karijeru kako bi se posvetila obiteljskim obvezama. Predugi dopusti smanjuju kontinuitet rada žene, njezinu produktivnost, njezinu plaću i vjerojatnost povratak na tržište rada. Za razliku od toga adekvatne usluge predškolskog omogućuju usklađivanje obiteljskog života sa radom na puno radno vrijeme oba roditelja i izravno imaju pozitivan utjecaj na zapošljavanje žena (Del Boca & Vuri, 2006; Spansenoska & Fethu - Vehapi, 2011, De Henau et al., 2010.; Mikucka, 2008).

Osim plaćenog roditeljskog dopusta, na ravnotežu modela utječu i mjere kojima se motivira očeve da koriste roditeljski dopust, poput produženja trajanja plaćenog roditeljskog dopusta, čime se smanjuje produktivnost žene u kućanstvu te time povećava sklonost žene prema plaćenom radu, a osim toga žene kraće vremensko razdoblje izbjavaju sa radnog mjesta što smanjuje negativan učinak istog. Zatim programi cjeloživotnog učenja također doprinose povećanju vjerojatnosti zapošljavanja žena jer povlačenje sa tržišta rada radi brige za djecu umanjuje radno iskustvo, ljudski kapital i otežavaju povratak u zaposlenost ženama, a programi cjeloživotnog obrazovanja omogućavaju prekvalifikaciju kao i savladavanje novih znanja kojima će žene biti konkurentnije na tržištu rada. Dakako da i gospodarska kretanja, utjecajem na potražnju za radnom snagom kao i na visinu nadnica, utječu na vjerojatnost zapošljavanja žena s djecom (Mikucka, 2008.).

Ipak zbog činjenice da osiguranjem dovoljnog broja mjesta u javnim ustanovama predškolskog odgoja i subvencioniranjem cijena usluga predškolskog odgoja, žene se „oslobađa“ cjelodnevne zauzetosti djecom što im omogućava punu zaposlenost, odnosno rad na puno radno vrijeme, u radu je fokus stavljen na usluge predškolskog odgoja i obrazovanja koje će se u nastavku detaljnije analizirati.

4.2. Usluge predškolskog odgoja i obrazovanja u EU

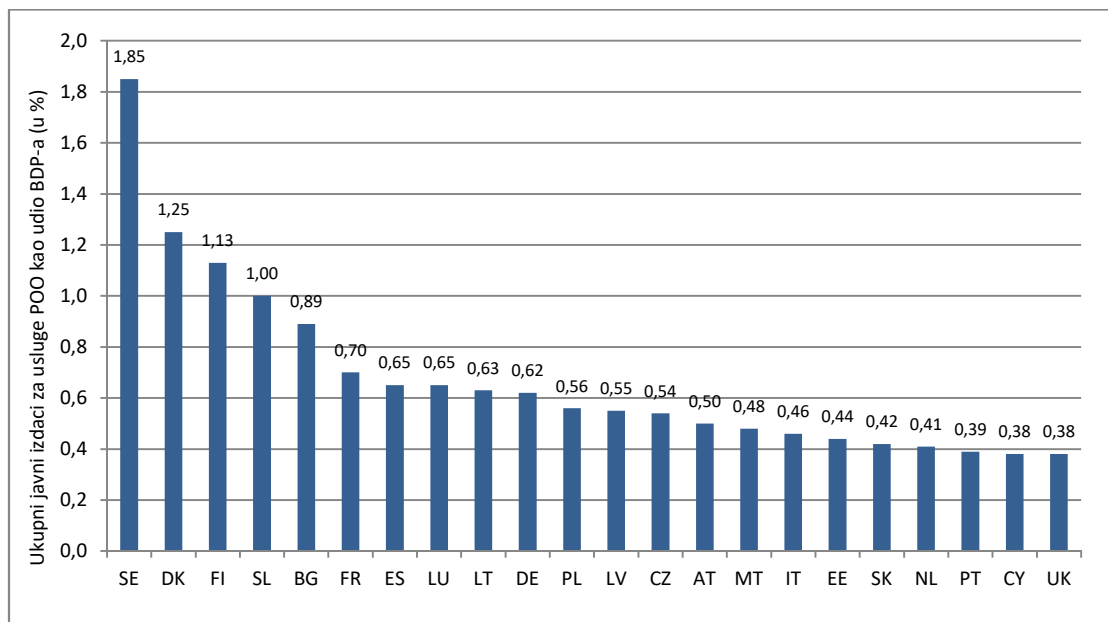
Usluge predškolskog odgoja i obrazovanja postaju jedno od ključnih javnopolitičkih područja na čiji se razvoj gleda kao na investiciju koja ima višestruke pozitivne učinke te se u sve većoj mjeri zagovara u EU. Osim što doprinosi razvoju kognitivnih vještina i socijalizaciji djece, omogućuje sudjelovanje oba roditelja na tržištu rada čime se indirektno smanjuje rizik od siromaštva. No, iako vlade diljem Europe sve više

priznaju važnost ulaganja u predškolski odgoj i obrazovanje, u gotovo svim zemljama članicama EU potražnja za uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja nadmašuje ponudu iste. Dostupne visokokvalitetne usluge predškolskog odgoja i obrazovanja zahtijevaju značajna ulaganja, a financiranje istih se razlikuje među europskim obrazovnim sustavima. Mnoge zemlje predškolski odgoj i obrazovanje smatraju nužnom javnom funkcijom te izdvajaju značajna javna sredstva za njegovo financiranje. Veća javna izdvajanja uslugu predškolskog odgoja i obrazovanja čine financijski pristupačnijom građanima. U nekim zemljama djeca mogu gotovo besplatno koristiti usluge predškolskog odgoja i obrazovanja od najranije dobi, dok se u nekim zemljama pružanje usluga predškolskog odgoja i obrazovanja za mlađu djecu ostavlja privatnom sektoru te se od roditelja očekuje pokriće troškova (EACEA, 2014.).

Najčešći obrazac financiranja usluga predškolskog odgoja i obrazovanja u EU je kombinacija financiranja na središnjoj i lokalnoj razini. Podjela se obično radi između troškova infrastrukture i operativnih troškova, iako je u različitim zemljama različita razina vlasti odgovorna za pojedine elemente. Teško je pronaći suvisao način uspoređivanja visine javnih izdataka za usluge predškolskog odgoja i obrazovanja u različitim europskim zemljama. Uobičajeno se relativna privrženost vlade određenom području prikazuje udjelom rashoda za određenu namjenu u BDP - u (grafikon 15), ali važno je imati na umu da ovaj pokazatelj uvelike ovisi o kretanjima BDP - a. Dakle, kad se BDP smanjuje, isti godišnji troškovi se prikazuju kao povećanje i obratno³⁸.

³⁸ Treba uzeti u obzir da u bogatim gospodarstvima s visokim BDP - om relativno malen udio rashoda za predškolski odgoj i obrazovanje u odnosu na BDP može značiti viša ulaganja u apsolutnom smislu nego veći udio u zemljama s nižim BDP - om.

Grafikon 15: Ukupni javni izdaci za usluge predškolskog odgoja i obrazovanja izraženi kao postotak BDP - a (u %) u 2012. godini

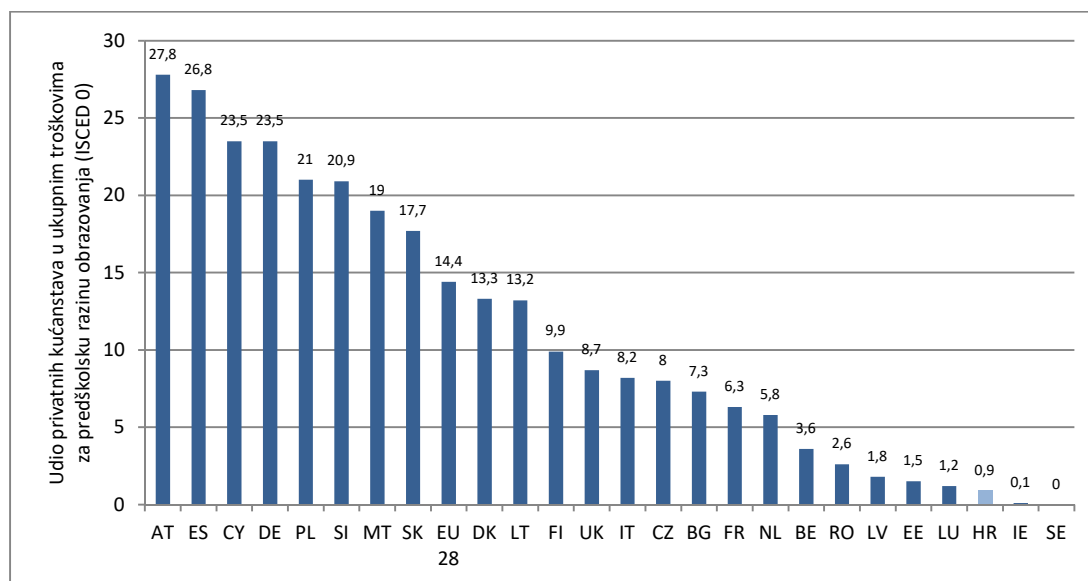

Izvor: Izrada autorice prema podacima European Union Statistics on Education, [educ_uae_fine06]

U Eurostat bazi podataka bili su dostupni podaci o udjelu javnih rashoda za predškolski odgoj i obrazovanje u BDP - u za samo 22 zemlje članice. Iz dostupnih podataka vidljivo je da na usluge predškolskog odgoja i obrazovanja najviše izdvaja Švedska, nakon koje slijede Danska, Finska i Slovenija. U tim zemljama su sve ustanove za predškolski odgoj i obrazovanje javne ili subvencionirane iz javnih sredstava. Bugarska i Francuska izdvajaju nešto niže iznose jer jedan dio usluge, osobito one koja se odnosi na djecu mlađu od 3 godine, prepuštaju privatnom sektoru i od roditelja očekuju pokriće jednog dijela troškova tih usluga (EACEA, 2014.). Ostalim zemljama osiguravanje pristupačne usluge predškolskog odgoja i obrazovanja nije visoko na listi prioriteta ili se njeno organiziranje u većoj mjeri prepušta privatnom sektoru, tu se posebno ističe Cipar i Ujedinjeno kraljevstvo.

Podaci o visini javnih rashoda izraženih kao postotak BDP - a sami za sebe ne govore mnogo o financijskoj pristupačnosti, kvaliteti i dostupnosti usluga predškolskog odgoja i obrazovanja u nekoj zemlji. Stoga se grafikonom 16 prikazuje udio privatnih kućanstava u ukupnim troškovima predškolske razine obrazovanja.

Grafikon 16: Udio kućanstava u ukupnim troškovima usluga predškolskog odgoja i obrazovanja u zemljama članicama EU u 2011. godini

Izvor: Izrada autora prema podacima Eurostat, UOE (EACEA, 2014.)

Na razini 28 zemalja članica 14,4% ukupnih rashoda za predškolski odgoj i obrazovanje financirano je iz privatnih izvora, točnije kućanstava. Taj postotak uključuje troškove školarina i ostalih plaćanja obrazovnim ustanovama za dodatne usluge, dok javni izvori uključuju izravno financiranje javnih obrazovnih ustanova, subvencioniranje cijena i slično. Rashodi za predškolski odgoj i obrazovanje iz privatnih izvora čine više od 20% ukupnih troškova u Austriji, Španjolskoj, Cipru, Danskoj, Portugalu i Sloveniji. Udio privatnih izvora u ukupnim troškovima predškolskog odgoja i obrazovanja niži od 2% imaju Švedska, Irska, Hrvatska, Luksemburg, Estonija i Latvija.

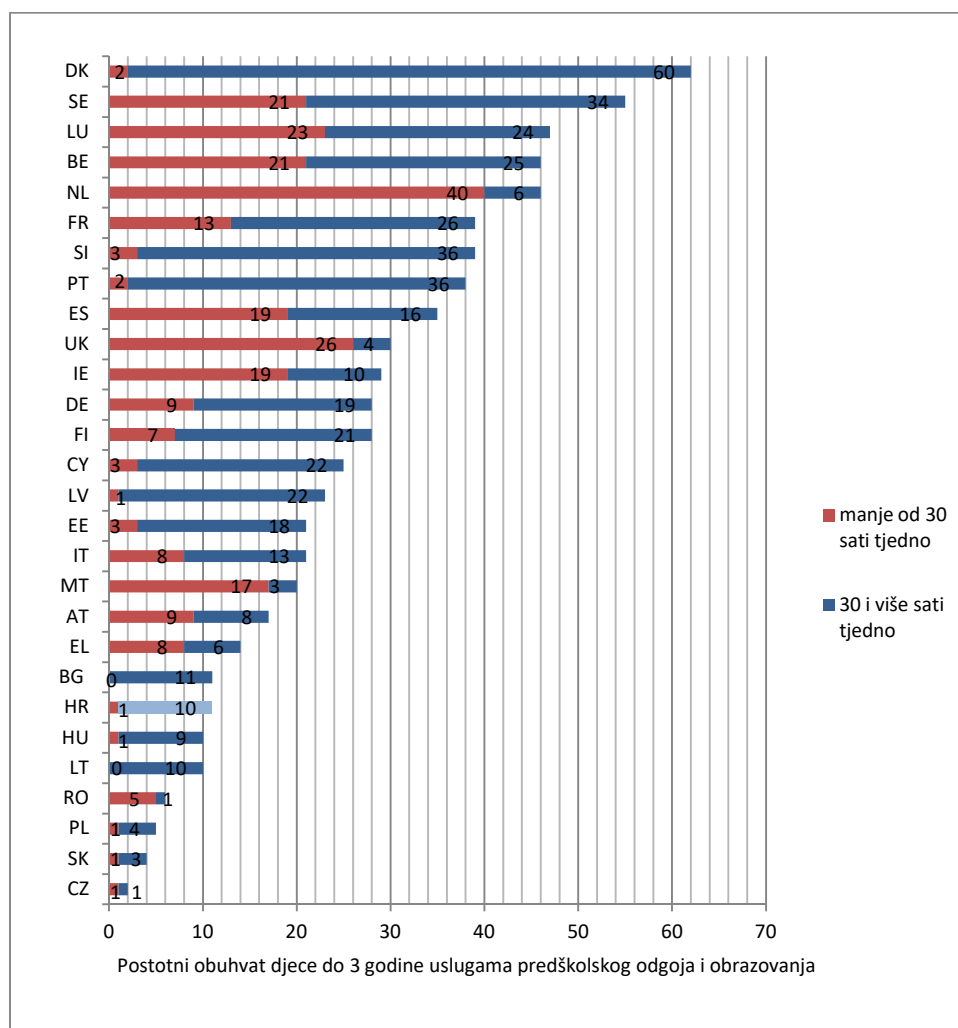
Iako je financijska pristupačnost jako važan čimbenik u omogućavanju pristupa predškolskom odgoju i obrazovanju svoj djeci, posebice onoj koja su najpotrebitija, odnosno djeci koja dolaze iz obitelji s niskim primanjima, dostupnost je jednako, ako ne i više važna. Ako na nekom području nema dovoljan broj mjesta u ustanovama predškolskog odgoja, onda cijena nema gotovo nikakav utjecaj na odluku o korištenju usluge predškolskog odgoja i zapošljavanju (Del Boca & Vuri, 2006.). Čak i ako ima dovoljan broj mjesta često radni sati nisu prilagođeni radu na puno radno vrijeme (najmanje 9 sati), niti su radni sati fleksibilni što rezultira time da iako roditelji imaju mogućnost korištenja usluge predškolskog odgoja to i im ne pruža mogućnost zapošljavanja na puno radno vrijeme (Kreynefeld & Hank, 1999.; Wrochlich, 2004.).

U tom kontekstu je EU u Barceloni 2002. godine postavila tzv. Barcelona cilj (*Barcelona target*). Barcelona cilj je podrazumijevao da do 2010. godine obuhvat djece³⁹ do 3 godine uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja treba iznositi barem 33% te barem 90% za djecu stariju od 3 godine do školske dobi u zemljama članicama (European Commission, 2013. a).

Do 2010. godine samo deset zemalja članica EU je zadovoljilo postavljeni kriterij obuhvata djece do 3 godine uslugama predškolskog odgoja od najmanje 33% i to redom Danska, Švedska, Nizozemska, Francuska, Portugal, Španjolska, Slovenija, Luksemburg, Belgija i Ujedinjeno kraljevstvo. Prosjek na razini EU bio je 24,43%, a najniži postotci su zabilježeni u Češkoj, Poljskoj i Slovačkoj. Drugi kriterij, osiguravanje mjesta u ustanovama predškolskog odgoja za 90% djece starije od 3 godine do školske dobi, ispunilo je 10 zemalja članica i to Belgija, Švedska, Francuska, Španjolska, Estonija, Njemačka, Nizozemska, Slovenija, Danska i Irska, dok je prosjek na razini EU iznosio 78,79%. U većini zemalja je postotak ispod 80%, a najniži su u Poljskoj i Republici Hrvatskoj (European Commission, 2013. c). Budući da je samo sedam zemalja: Belgija, Francuska, Švedska, Slovenija, Danska, Nizozemska i Španjolska uspjelo zadovoljiti oba postavljena kriterija, u ožujku 2011. godine zemlje članice su se iznova obvezale na zadovoljenje Barcelona ciljeva u sklopu Europskog pakta za ravnopravnost spolova (2011. - 2020.). Kakav napredak su zemlje napravile do 2013. godine će se prikazati u nastavku (grafikoni 17, 18, 19 i 20).

³⁹ Odnos ukupnog broja mjesta u državnim ustanovama predškolskog odgoja i ukupnog broja djece određene dobi

Grafikon 17: Obuhvat djece starosne dobi do 3 godine uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja prema ukupnom broju sati tjedno u zemljama članicama EU u 2013. godini, u postotku

Izvor: Izrada autora prema podacima European Union Statistics on Income and Living Conditions (EU - SILC), [ilc_caindformal]

U 2013. godini je samo devet zemalja članica uspjelo zadovoljiti kriterij koji se odnosi na djecu starosne dobi do tri godine i to Danska, Švedska, Belgija, Nizozemska, Luksemburg, Francuska, Slovenija, Portugal i Španjolska. Među navedenim zemljama više nema Ujedinjenog kraljevstva u kojem se obuhvat djece starosne dobi do 3 godine uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja smanjio sa 35%, koliko je iznosio u 2010., na 30% u 2013. godini.

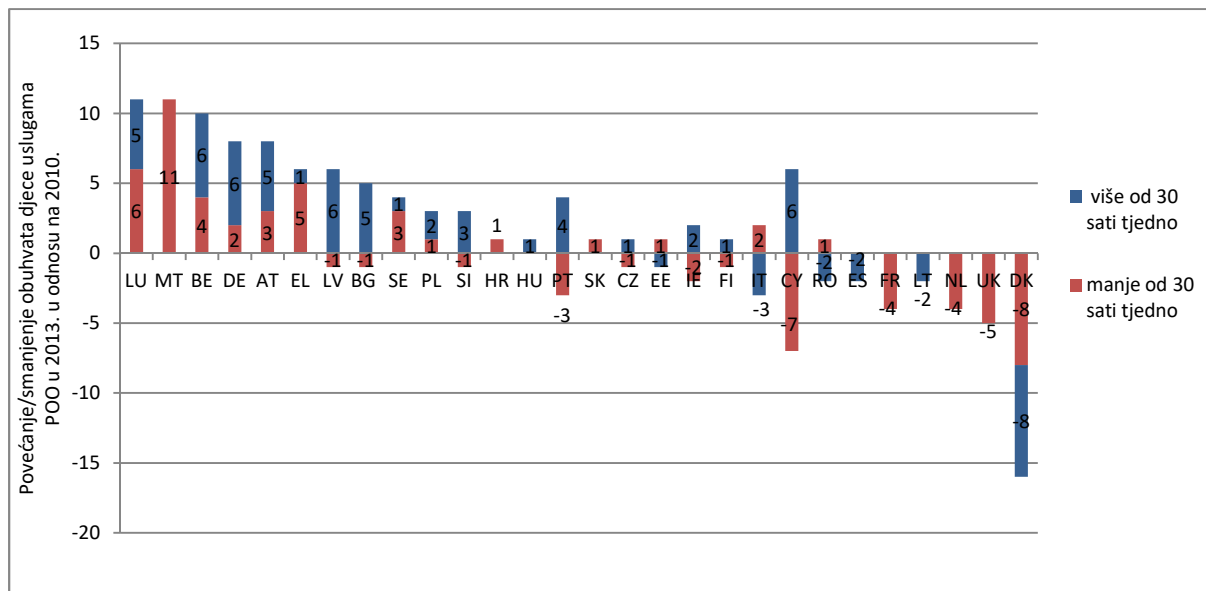
Na grafikonu 17 crvenom bojom je označen postotni obuhvat djece uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja poludnevnog boravka, odnosno do 30 sati tjedno, a plavom bojom cjelodnevnog boravka, odnosno 30 i više sati tjedno. Kao što je već

ranije navedeno, puno radno vrijeme roditelja je moguće ako su osigurane usluge cjelodnevnog boravka, stoga ukupni postotni obuhvat djece uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja zasigurno nema jednaki učinak i jednaku vrijednost u zemljama u kojima prevladavaju usluge poludnevnog boravka kao u zemljama u kojima prevladavaju usluge cjelodnevnog boravka. Tako na primjer u Nizozemskoj, Španjolskoj, Ujedinjenom kraljevstvu, Irskoj itd. u ukupnom postotku prevladavaju usluge poludnevnog boravka kojima je omogućeno usklađivanje profesionalnih i obiteljskih obveza samo ukoliko žena radi na pola radnog vremena. To potvrđuje i ranije prikazani grafikon 10 iz kojeg je vidljivo da u Nizozemskoj gotovo 75% žena radi na pola radnog vremena.

Najniži postotni obuhvati uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja za djecu do 3 godine zabilježeni su Češkoj, Slovačkoj, Poljskoj i Rumunjskoj i iznose manje od 10%. Ove zemlje čeka još dug put prema zadovoljenju postavljenih 33%.

U 2013. godini prosjek na razini svih 28 zemlja članica EU iznosi 25,79% što je porast od 1,36 postotnih poena u odnosu na 2010. godinu. Na grafikonu 18 će se po zemljama članicama prikazati povećanje ili smanjenje postotnog obuhvata uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja djece do 3 godine u 2013. godini u odnosu na 2010. godinu.

Grafikon 18: Povećanje/smanjenje obuhvata djece starosne dobi do 3 godine uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja prema ukupnom broju sati tjedno u zemljama članicama EU u 2013. godini u odnosu na 2010. godinu, u postotnim poenima

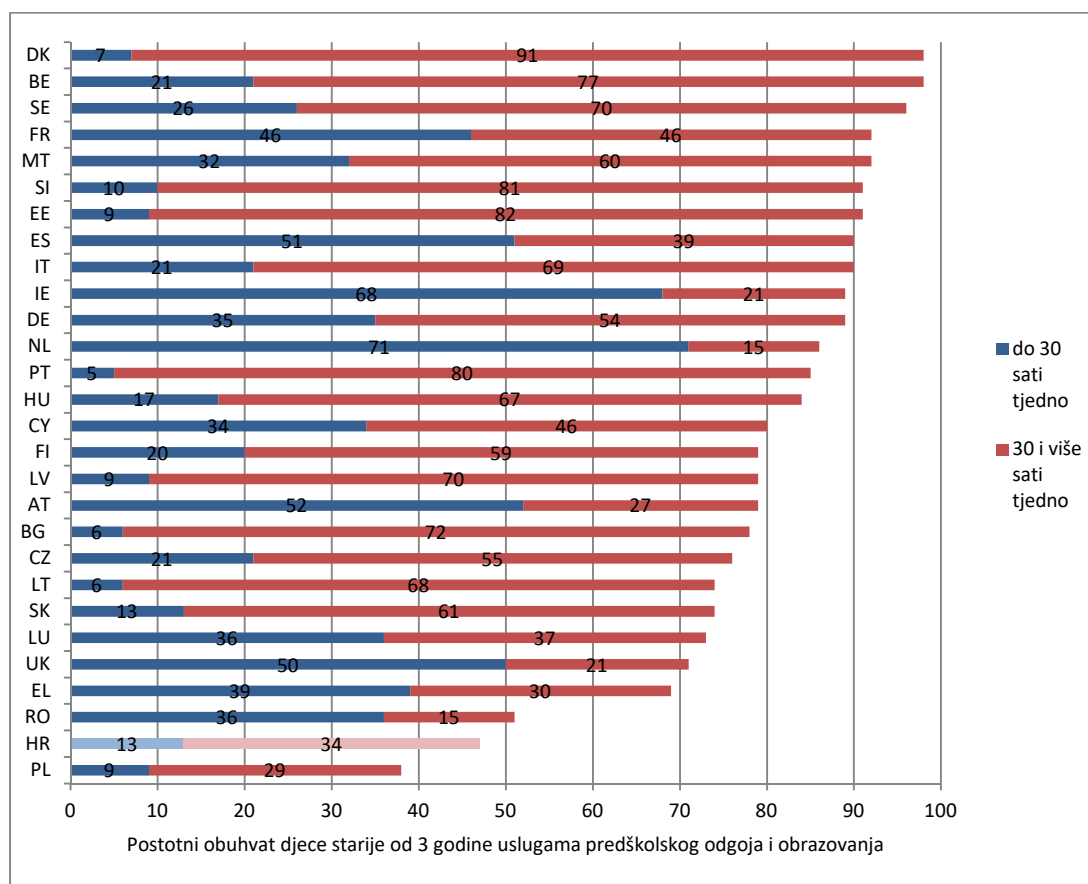

Izvor: Izračun i izrada autora prema podacima European Union Statistics on Income and Living Conditions (EU - SILC), [ilc_caindformal]

Na grafikonu 18 su zemlje rangirane od onih s najvećim povećanjem prema onima s najvećim smanjenjem. U prosjeku je veće povećanje kod usluga koje se odnose na cjelodnevni boravak što je svakako pozitivno. Najveće povećanje postotnog obuhvata djece uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja u 2013. godini u odnosu na 2010. godinu je zabilježeno u Luksemburgu, Malti i Belgiji, a najveće smanjenje u iznosu od 16 postotnih poena je zabilježeno u Danskoj, zemlji koja ima najveći postotni obuhvat djece starosne dobi do 3 godine uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja. Osim Danske, značajno smanjenje je zabilježeno i u Ujedinjenom kraljevstvu, Nizozemskoj, Litvi i Francuskoj.

Sljedećim grafikonom se prikazuje postotno zadovoljenje Barcelona cilja koji se odnosi na djecu stariju od 3 godine do školske dobi po zemljama članicama EU u 2013. godini.

Grafikon 19: Postotni obuhvat djece starije od 3 godine do školske dobi uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja prema ukupnom broju sati tjedno u zemljama članicama EU u 2013. godini

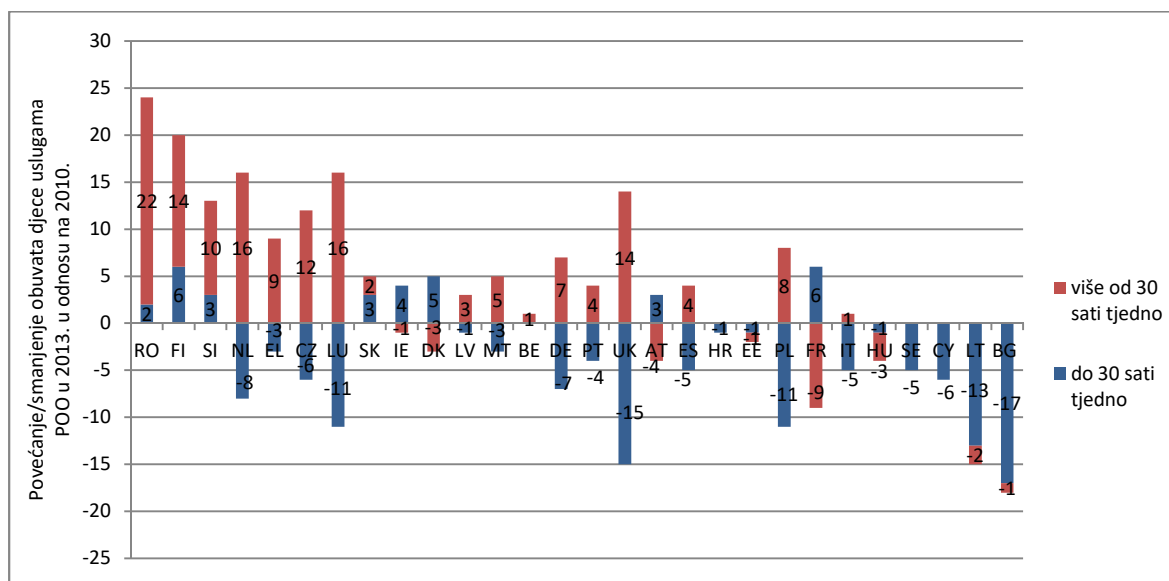
Izvor: Izrada autora prema podacima European Union Statistics on Income and Living Conditions (EU - SILC), [ilc_caindformal]

Vidljivo je da se Danska, zajedno sa Belgijom, nalazi na vodećoj poziciji sa 98%, zatim ih slijede Švedska, Francuska, Malta, Slovenija, Estonija, Španjolska i Italija kao jedine zemlje koje su zadovoljile postavljeni kriterij od 90%. Vidljivo je da u velikom broju zemalja značajno prevladavaju usluge poludnevnog boravka: Nizozemska, Grčka, Austrija, Španjolska, Ujedinjeno kraljevstvo što zasigurno neće imati jednak utjecaj na zapošljavanje žena na puno radno vrijeme kao usluge cjelodnevnog boravka. Najniži obuhvat djece starije od tri godine do školske dobi uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja je u Poljskoj, Republici Hrvatskoj i Rumunjskoj.

Prosječni postotni obuhvat zemalja članica u 2013. godini iznosi 79,96% što je porast od 1,18 postotna poena u odnosu na 2010. godinu. U 2010. se među deset zemalja koje su zadovoljile postavljeni kriterij nalazila i Irska, Njemačka i Nizozemska koje u

2013. više ne zadovoljavaju postavljeni kriterij, ali zato ga za razliku u odnosu na 2010. godinu zadovoljavaju Malta i Italija. Budući da se u nekim zemljama dostupnost usluga predškolskog odgoja i obrazovanja u 2013. u odnosu na 2010. godinu povećala, a u nekim smanjila, navedeno će se detaljnije prikazati grafikonom 20.

Grafikon 20: Povećanje/smanjenje postotnog obuhvata djece starije od 3 godine do školske dobi uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja prema ukupnom broju sati tjedno u zemljama članicama EU u 2013. godini u odnosu na 2010. godinu

Izvor: Izračun i izrada autora prema podacima European Union Statistics on Income and Living Conditions (EU - SILC), [ilc_caindformal]

Prema grafikonu 20 najveće povećanje u obuhvatu djece uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja i to poludnevnog i cjelodnevnog boravka zabilježeno je Rumunjskoj koja unatoč povećanju još uvijek ima nizak postotni obuhvat. Nakon Rumunjske, veća povećanja u obuhvatu su zabilježena u Finskoj i Sloveniji, dok se u Nizozemskoj, Grčkoj, Češkoj, Ujedinjenom kraljevstvu i Poljskoj povećava obuhvat uslugama cjelodnevnog boravka, a smanjuje obuhvat uslugama poludnevnog boravka. Bugarska, Litva, Cipar, Švedska, Mađarska, Estonija i RH bilježe isključivo smanjenja u odnosu na 2010. godinu.

Iz prikazanih grafikona vidljiva je velika razlika u dostupnosti usluga predškolskog odgoja među zemljama članicama EU. Pojedine zemlje su donijele zakone prema kojima sva djeca imaju pravo na predškolski odgoj ili prema kojima je predškolski odgoj obavezan barem neko vrijeme prije polaska u školu, stoga su obvezne osigurati dovoljan broj mjesta djeci određenih dobnih skupina.

Danska, Njemačka, Estonija, Malta, Slovenija, Finska i Švedska jamče zakonsko pravo na predškolski odgoj svakom djetetu po završetku roditeljnog dopusta. Roditelji snose dio troškova, ali su cijene usluga relativno niske i dostupne većini (EACEA, 2014.).

Belgija, Irska, Španjolska, Francuska, Luksemburg, Mađarska, Portugal i Ujedinjeno kraljevstvo jamče zakonsko pravo na predškolski odgoj djeci kad navršše 3 godine ili nekoliko mjeseci prije. Cijene su subvencionirane javnim sredstvima, a vrijeme boravka najčešće odgovara jednom uobičajenom školskom danu (EACEA, 2014.).

Dvije godine prije polaska u školu predškolski odgoj i obrazovanje je obvezan u Bugarskoj, Grčkoj, Cipru, Latviji, Luksemburgu, Mađarskoj, Austriji i Poljskoj. Dok u Hrvatskoj⁴⁰, Italiji, Litvi, Rumunjskoj, Slovačko, Islandu i Turskoj još nije uvedena nijedna od ovih mjera što zasigurno ima utjecaja na dostupnost usluga predškolskog odgoja i obrazovanja na tom području (EACEA, 2014.).

Iz svega navedenog vidljivo je da pojedine zemlje članice u većoj mjeri prepoznaju važnost usluga predškolskog odgoja i obrazovanja, dok neke u daleko manjoj mjeri, stoga na različite načine organiziraju, osiguravaju i financiraju iste što rezultira i vrlo različitim ispunjenjem postavljenih Barcelona ciljeva.

U nastavku poglavlja se analizira da li u zemljama u kojima je obuhvat djece uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja viši manja razlika između stopa zaposlenosti žena bez djece i žena s djecom mlađom od šest godina.

4.3. Empirijski model

Za ispunjenje kriterija postavljenih Barcelona ciljem nužno je angažirati javna sredstva te uslugu predškolskog odgoja i obrazovanja učiniti pristupačnom većem broju djece kako bi se smanjio opseg neplaćenog rada u kućanstvu i povećala rodna jednakost na području vremena. Smanjenje opsega neplaćenog rada i veća rodna jednakost na području vremena omogućava ženama lakše usklađivanje obiteljskih i profesionalnih obveza te intenzivira povratak žena na tržište rada i svakako može pozitivno utjecati na rodnu jednakost na tržištu rada.

⁴⁰ U RH je obvezan program predškole u godini dana prije polaska u osnovnu školu u trajanju od 250 sati godišnje za djecu koja ne pohađaju (Pravilnik o sadržaju i trajanju programa predškole, NN 107/14)

U nastavku će se primjenom panel analize podataka analizirati utjecaj obuhvata djece uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja na razlike u stopama zaposlenosti žena starosne dobi od 20 do 49 godina bez djece i stopa zaposlenosti žena s jednim, dvoje, troje ili više djece mlađe od 6 godina u 28 zemalja članica EU za razdoblje od 2005. do 2013. godine.

4.3.1. Metoda panel analiza podataka

Kao jedna od temeljnih metode u radu će se koristiti panel analiza podataka. Serije panel podataka predstavljaju podatke vremenskog niza i vremenskog presjeka, odnosno ove serije sadrže N podataka istih jedinica promatranja u T vremenskih točaka (Wooldridge, 2009.). Budući da svaki panel podataka sadrži dvije dimenzije: strukturnu i vremensku, panel serije podataka postaju sve popularnije u kvantificiranju ekonomskih pojava. Veliki broj novih modela, metoda, testova i empirijskih istraživanja zasnovanih na panel serijama pokazatelj su progresivnog razvoja i rastuće popularnosti metodologije u oblasti analize panel podataka u svijetu.

Temelje suvremene ekonometrijske analize panel podataka postavili su još prije četrdeset godina u svojim radovima Mundlak, Y., Zellner, A., Balestra, P. I Nerlove, M. U današnje vrijeme veliki doprinos razvoju statističke i ekonometrijske analize panel serija dali su Maddala, G. S., Hsiao, C., Baltagi, B., Blundell, R., Hausman, J. A., Wooldridge, J. i mnogi drugi (Mitrović, 2002.).

Korištenje panel podataka u ekonomskim istraživanjima ima niz prednosti u odnosu na podatke vremenskog niza i vremenskog presjeka, ali i ograničenja. Temeljna prednost je što svaki panel podatak ima strukturnu i vremensku dimenziju čime se uzorak povećava sa N i T na $N \times T$ podataka. Primjenom panel podataka moguća je analiza i brojnih promjenjivih efekata koji nisu eksplicitno uključeni u model. Naime, panel podatci omogućuju razlikovanje vremenskih i individualnih efekata koji nisu uključeni u model, a u utječu na varijacije zavisne varijable čime se uvodi heterogenost po jedinicama promatranja i kroz vrijeme. Korištenjem panel podatka se smanjuje veličina ekonometrijskih problema koji se javljaju u klasičnim

ekonometrijskim istraživanjima, na primjer multikolinearnost⁴¹ ili korelacija između nezavisnih varijabli i varijabli koje nisu eksplicitno obuhvaćene modelom jer se ne mogu uočiti, ili se ne mogu izmjeriti pa su obuhvaćene slučajnom pogreškom (Hsiao, 2006.). Ograničenja primjene panel podataka se najčešće vezuju za dostupnost podataka. Često vremenske serije za promatrane jedinice nisu jednake. Takve panel serije se nazivaju neuravnoteženima⁴² i za njih se ne mogu koristiti standardne metode analize ekonometrijskih modela. Ukoliko su neke od pretpostavki modela panel podataka narušene može se javiti i problem multikolinearnosti i autokorelacije, ali ti se problemi mogu otkloniti na sličan način kako što se otklanjaju i u klasičnoj analizi podataka vremenske serija ili vremenskog presjeka (Mitrović, 2002.). Ipak treba imati na umu da analiza panel podataka ne predstavlja rješenje za sve probleme koji se javljaju kod podataka vremenskih nizova i podataka vremenskog presjeka.

4.3.1.1. Vrste panel modela analize podataka

Cilj panel analize je odrediti konzistentne i efikasne procjenitelje, a temeljna pretpostavka je striktna egzogenost nezavisnih varijabli⁴³. Temeljna prednost panel analize je fleksibilnost kod modeliranja nemjerljivih specifičnih obilježja promatranih jedinica koje utječu na varijaciju zavisne varijable. Ako su varijablama modela obuhvaćena sva specifična obilježja promatranih jedinica koje utječu na varijaciju zavisne varijable, model se može tretirati kao uobičajeni regresijski model. No, ukoliko na varijacije zavisne varijablu utječu i nemjerljive, a samim time i nepromatrane, specifičnosti promatranih jedinica onda je analiza kompleksnija. Stoga postoji veći broj različitih modela za panel podatke. U najširem smislu razlikuju se sljedeći (Cameron & Trivedi, 2005.):

- Združeni panel model ili model običnih najmanjih kvadrata (engl. *pooled OLS*),
- Model fiksnih efekata (engl. *fixed effects model*),

⁴¹ Problem multikolinearnosti je prisutan ako su dvije regresorske varijable (ili više njih) linearno zavisne ili približno linearno zavisne.

⁴² Panel podaci mogu biti uravnoteženi i neuravnoteženi. Uravnoteženi paneli imaju isti broj opservacija (T) za svaku promatranu jedinicu (N), dok se kod neuravnoteženih modela broj opservacija vremenskih serija razlikuje od jednog do drugog subjekta u modelu (Gujarati, 2004.).

⁴³ Greške relacije u trenutku t nekorelirane su s nezavisnim varijablama u svakom trenutku.

- Model sa slučajnim efektom ili model stohastičkih efekata (engl. *random effects model*).

Među navedenim modelima, najjednostavniji je združeni panel model koji se definira kao

$$y_{it} = \alpha + \beta_K x_{itK} + \varepsilon_{it} \quad i=1\dots N; t=1\dots T; k=1\dots K \quad (1)$$

Oznaka i označava subjekt promatranja, oznaka t jedinicu vremena, oznaka k vrijednost pojedine nezavisne varijable, parametar y_{it} označava zavisnu varijablu, α označava konstantni član koji je jednak za sve jedinice promatranja i ne mijenja se kroz vrijeme, β_K označava koeficijente koje treba ocijeniti, x_{itK} označava nezavisne varijable, ε_{it} je greška relacije i - te jedinice promatranja u razdoblju t . Pretpostavlja se da su ε_{it} nezavisno i identično distribuirane slučajne varijable po jedinicama promatranja i vremenu sa sredinom 0 i varijancom $\sigma^2\varepsilon$. Uz to se pretpostavlja da su svi x_{itK} nezavisni sa ε_{it} za sve i, t, k .

Ovaj model je jednostavan, ali da bi bio prikladan podaci za jednu jedinicu promatranja ne smiju biti korelirani kroz vrijeme, slučajne greške međusobno ne smiju biti korelirane, niti nezavisne varijable ne smiju biti korelirane sa slučajnom greškom. U suprotnom primjena ovog modela vodi pristranim i nekonzistentnim procjenama (Cameron & Trivedi, 2005.).

U slučaju da na varijaciju zavisne varijable utječu nemjerljive varijable koje nisu uključene u model rezultati procjenitelja združenog modela su pristrani te se preporuča korištenje modela s fiksnim učincima ili modela sa slučajnim učincima koji omogućuju kontrolu nemjerljivih varijabli koje nisu uključene u model, a utječu na varijaciju zavisne varijable.

Model s fiksnim učincima podrazumijeva modele s fiksnim prostornim učincima i fiksnim vremenskim učincima. Model s fiksnim prostornim učincima je vrsta modela kod kojeg se kontroliraju nepromatrani individualni efekti koje variraju za jedinice promatranja, ali ne i tokom vremena te se polazna jednadžba (1) proširuje tako da se slučajna greška (ε_{it}) rastavi na individualne efekte (u_i) specifične svakom entitetu koji utječu na y_{it} i ostatak reziduala (v_{it}) koji varira i za entitete i za vrijeme (Brooks, 2008.):

$$y_{it} = \alpha + \beta_k x_{itK} + u_i + v_{it} \quad i=1\dots N; t=1\dots T; k=1\dots K \quad (2)$$

Model s fiksnim vremenskim učincima kontrolira nepromatrane efekte koji variraju tokom vremena, ali ne i za jedinice promatranja te se u ovom slučaju slučajna greška (ε_{it}) rastavlja na dio koji obuhvaća sve izostavljene varijable koje utječu na y_{it} , a variraju tokom vremena ali ne i u strukturnoj dimenziji z_t i ostatak reziduala v_{it} (Brooks, 2008.):

$$y_{it} = \alpha + \beta_k x_{itK} + z_t + v_{it} \quad i=1\dots N; t=1\dots T; k=1\dots K \quad (3)$$

Osim navedenog, moguće je u jednom modelu kombinirati prostorne i vremenske fiksne učinke, a isti se može zapisati na sljedeći način (Brooks, 2008.):

$$y_{it} = \alpha + \beta_k x_{itK} + u_i + z_t + v_{it} \quad i=1\dots N; t=1\dots T; k=1\dots K \quad (4)$$

Pomoću uobičajenog F - testa se testira opravdanost korištenja modela s fiksnim efektom. Ukoliko se F - testom ne odbaci nulta hipoteza o jednakosti konstantnih članova za sve jedinice promatranja, zaključuje se da model s fiksnim efektom nije adekvatan u procjeni te upućuje na korištenje jednostavnog združenog modela i obratno. Model fiksnih učinaka "kontrolira" sve vremenski konstantne razlike između promatranih grupa (zemalja, individua), pa procjene ovim modelom za razliku od združenog modela nisu pristrane zbog izostavljanja vremenski nepromjenjivih varijabli.

Model s fiksnim učincima nije dobar ako su varijacije unutar grupe male ili ako se varijable sporo mijenjaju tijekom vremena. Osim toga ne omogućuje i ocjenu utjecaja nezavisnih varijabli koje su nepromjenjive tijekom vremena i koriste se za analizu uzroka promjena unutar individue (Kohler & Kreuter, 2005.).

Alternativni model modelu s fiksnim efektima je model sa slučajnim efektom koji polazi od pretpostavke da su jedinice promatranja odabrane na slučajan način te da su razlike između jedinica promatranja slučajne. Ako ima razloga pretpostaviti da razlike između grupa imaju određeni utjecaj na zavisnu varijablu potrebno je koristiti model sa slučajnim efektima. Njegova prednost u odnosu na model s fiksnim efektima je što se njime mogu procijeniti koeficijenti vremenski nepromjenjivih varijabli.

Varijacije među entitetima opisuju su konstantnim članom i jednim djelom grešaka relacije koje variraju po vremenskoj i prostornoj dimenziji. Sukladno tome model se definira na sljedeći način (Brooks, 2008.):

$$y_{it} = \alpha + \beta_k x_{itk} + w_{it} \quad w_{it} = u_i + v_{it} \quad i=1 \dots N; t=1 \dots T; k=1 \dots K \quad (5)$$

Zbroj članova u_i i v_{it} predstavlja slučajnu grešku modela sastavljenu od pojedinačne i specifične komponente koje su međusobno nezavisne. Važna pretpostavka modela sa slučajnim efektima je da nepromatrani individualni efekt nije koreliran sa nezavisnim varijablama modela, odnosno:

$$\text{cov}(u_i, x_{itk}) = 0 \quad (6)$$

Statistički se opravdanost korištenja modela sa slučajnim efektom testira sa testom Lagrangeovoga multiplikatora (engl. *Lagrange Multiplier test*). Ne odbacivanjem nulte hipoteze kojom se pretpostavlja da je varijanca slučajnog efekta jedinica promatranja jednaka nuli, zaključuje se kako nema heterogenosti među jedincima promatranja i da je korištenje modela sa slučajnim efektima nepotrebno te se može koristiti jednostavni združeni model.

Kod odabira između modela sa slučajnim i fiksnim efektima polazi se od pitanja da li je zadovoljena temeljna pretpostavka modela slučajnih efekata o nekoreliranosti slučajne greške sa nezavisnim varijablama modela. Ukoliko je navedena pretpostavka zadovoljena koeficijenti procijenjeni modelom slučajnih efekata će biti efikasniji od procijenjenih koeficijenta modela s fiksnim efektima te se odabire model slučajnih efekata. Dok u slučaju da pretpostavka nije zadovoljena procijenjeni koeficijenti modela sa slučajnim efektima neće biti konzistentni, a koeficijenti procijenjeni modelom fiksnih efekata uvijek su konzistentni pa se u tom slučaju odabire model fiksnih efekata.

Kod odabira između modela s fiksnim ili slučajnim efektima istraživači se najčešće oslanjaju na rezultat Hausmanovog testa koji je baziran na razlici između ocijenjenih vrijednosti modelom fiksnih i stohastičkih efekata (Baltagi, 2005.). Ako se testom odbaci nulta hipoteza kojom se pretpostavlja da se ocijenjene vrijednosti dvaju modela ne razlikuju u velikoj mjeri, zaključak je da model slučajnih efekata nije adekvatan i da je bolje koristiti model fiksnih efekata (Gujarati, 2004.). Osim toga odbacivanje nulte hipoteze podrazumijeva i da temeljna pretpostavka modela sa slučajnim efektima o nepostojanju korelacije između komponente slučajne greške i nezavisnih varijabli pogrešna i da je u tom slučaju bolje koristiti model fiksnih efekata (Wooldridge, 2012).

Pojedini autori se kod odabira modela ne vode isključivo rezultatima statističkih testova, nego polaze od analize pojedinih varijabli koje čine model i samog modela oslanjajući se na poznavanje ekonomske teorije i njezino tumačenje. Tako da je moguće model odabrati i na temelju nekoliko ključnih smjernica za odabir modela, ali je temeljni preduvjet razumijevanje svake pojedine komponente postavljenog modela. Neke od njih su (Judge et al., 1982. prema Knežević, 2015.):

- Ukoliko je nezavisna varijabla čiji se utjecaj u modelu želi utvrditi konstantna tijekom vremena, ne može se koristiti model fiksnih efekata jer njime nije moguće utvrditi koeficijente za varijable koje su nepromjenjive tijekom vremena;
- Ukoliko je broj vremenskih jedinica (T) mali u odnosu na broj subjekata promatranja (N), efikasniji su rezultati dobiveni modelom slučajnih efekata jer je u takvom modelu gubitak stupnjeva slobode značajan i može rezultirati neefikasnim ocjenama regresora;
- Ukoliko su jedinice promatranja slučajno "izvučene" iz većeg uzorka, model slučajnih efekata se smatra primjerenijim;
- Ukoliko se smatra da između slučajne greške, uključujući i neobuhvaćene efekte, i nezavisnih varijabli (regresora) ima korelacije, koeficijenti ocijenjeni modelom slučajnih efekata mogu biti nepristrani i nepouzdati te se preporuča primjena modela fiksnih efekata (Gujarati, 2004.).

4.3.1.2. Problemi svojstveni panel modelima analize podataka

Nakon odabira modela i dobivanja rezultata, počinje se sa ispitivanjem adekvatnosti modela, odnosno da li model na adekvatan način prezentira stvarnost. Navedeno se čini sagledavanjem vrijednosti koeficijenta determinacije (R^2), ocijenjenih t vrijednosti, uspoređivanjem dobivenih predznaka koeficijenta s prethodnim očekivanjima itd. Osim toga potrebno je provesti i testove kojima će se ispitati postojanje problema heteroskedastičnosti, autokorelacije i multikolinearnosti čije postojanje dovodi do neefikasnosti ili nekonzistentnosti dobivenih koeficijenata.

Važna pretpostavka od koje se polazi kod klasičnog modela linearne regresije je da je varijanca slučajne greške ista bez obzira na vrijednosti nezavisne varijable.

Suprotno, kada je varijanca slučajne greške varijabilna, radi se o heteroskedastičnosti čija prisutnost rezultira neefikasnošću dobivenih rezultata (Baltagi, 2005.). Neki od testovi koji se koriste za provjeru postojanja problema heteroskedastičnosti su White - ov test, Breusch–Pagan–Godfrey test, Park Test itd.

Autokorelacija i serijska korelacije podrazumijeva narušavanje pretpostavke o nepostojanju zavisnosti slučajne greške jedne opservacije sa slučajnom greškom druge opservacije. Prisutnost autokorelacije također rezultira neefikasnošću ocijenjenih vrijednosti. Za identificiranje problema autokorelacije mogu se koristiti grafički prikazi, iako se zbog subjektivnosti grafičkih prikaza češće koriste sljedeći testovi: Lagrange Multiplier (LM) test, Box–Pierce test i Durbin–Watson test (Gujarati, 2004.).

Multikolinearnost podrazumijeva postojanje korelacije između nezavisnih varijabli. Pritom multikolinearnost može biti savršena ili približna. Savršena multikolinearnost znači da postoji jasna i čvrsta povezanost između dviju ili više nezavisnih varijabli te je potrebno jednu od varijabli izostaviti pri ocjenjivanju modela, dok približna multikolinearnost podrazumijeva značajnu, ali ne i savršenu vezu između dvije ili više nezavisnih varijabli (Brooks, 2008.). Prisutnost multikolinearnosti se testira VIF testom (engl. *Variance Inflation Factor test*), korelacijskom matricom i testom tolerancije (engl. *Tolerance test*).

4.3.2. Definiranje uzorka i empirijskog modela

U dosadašnjim istraživanjima većina autora analizira predškolski odgoj kao jednu od socioekonomskih odrednica vjerojatnosti zapošljavanja žena u određenoj zemlji. Svojim istraživanjem utjecaj predškolskog odgoja i obrazovanja na zapošljavanje žena u više zemalja su obuhvatili De Henau et al. ⁴⁴ (2010.), Gornick et al. (1998.)⁴⁵,

⁴⁴ Analizira utjecaj majčinstva i dostupnosti usluga predškolskog odgoja za djecu do 3 godine na razlike u stopama zaposlenosti žena sa i bez djece, starosne dobi od 25 do 44 godine, za 15 zemlja članica EU na temelju podataka iz 2001. godine.

⁴⁵ Analiziraju utjecaj indeksa državnih mjera podrške zapošljavanja majki na razliku u stopama zaposlenosti žena sa i bez djece u 15 industrijaliziranih zemalja tijekom 80 - tih godina, točnije od 1984. do 1987. godine.

Spansenoska & Fetahu - Vehapi⁴⁶ (2011.), Mikucka⁴⁷ (2008.) i Misra et al.⁴⁸ (2010.). Pritom navedena istraživanja, izuzev istraživanja Gornick et al. (1998.) i De Henau et al.⁴⁹ (2010.), analiziraju utjecaj obuhvata djece uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja na zapošljavanje žena, neovisno o tome da li se radi o ženama s djecom ili ne. U ovom radu je naglasak na utjecaj dostupnosti usluga predškolskoga odgoja i obrazovanja na zapošljavanje žena s djecom, točnije razliku u stopama zaposlenosti žena bez djece i žena s djecom mlađom od 6 godina. No, za razliku od istraživanja Gornick i suradnici (1998.) koji su u svojem istraživanju od državnih mjera poput poreznih olakšica na dijete, dostupnosti usluga predškolskog odgoja i obrazovanja, roditeljskog i roditeljskog dopusta i naknada i slično sastavili dva jedinstvena indeksa od koji se jedan odnosi na mjere za djecu do 3 godine, a drugi na mjere za djecu stariju od 3 godine te ocijenili utjecaj navedenih indeksa na smanjenje zapošljavanja žena sa djecom za sveukupno 17 industrijaliziranih zemalja u razdoblju od 1984. do 1987. godine, u ovom radu će se zasebno analizirati utjecaj dostupnosti usluga predškolskog odgoja i obrazovanja djece dviju dobnih skupina, one do 3 godine i starije od 3 godine, i trajanja roditeljskih i roditeljskog dopusta na razliku u stopama zaposlenosti žena bez djece i stopa zaposlenosti žena s jednim, dvoje, troje ili više djece mlađe od 6 godina kako bi se ocijenio stvaran učinak svake od mjera na zapošljavanje žena s različitim brojem djece.

De Henau i suradnici (2010.) u svom radu analizirali su utjecaj kombinacije različitih mjera, poput dostupnosti usluga predškolskog odgoja i obrazovanja i roditeljskih i roditeljskih dopusta, na razlike u stopama zaposlenosti između žena s i bez djece različitih razina obrazovanja na temelju podataka 15 zemalja članica EU za 2001.

⁴⁶ Analizira utjecaj obuhvata djece do četiri godine uslugama predškolskog odgoja na stopu zaposlenosti žena u 27 zemalja članica EU za razdoblje od 1995. do 2009. godine.

⁴⁷ Analizira utjecaj dostupnosti usluga predškolskog odgoja na vjerojatnost zapošljavanja žena koje žive s partnerom, starosne dobi do 20 do 50 godina, za 25 zemalja članica EU na temelju podataka iz 2005. godine.

⁴⁸ Analizira utjecaj majčinstva i obuhvata djece do tri godine uslugama predškolskog odgoja na dohotke i broj tjednih radnih sati žena, starosne dobi od 25 do 45 godina, za 21 zemlju Istočne i Zapadne Europe, Sjeverne Amerike, Izraela i Australije.

⁴⁹ Analizira utjecaj majčinstva i dostupnosti usluga predškolskog odgoja za djecu do 3 godine na razlike u stopama zaposlenosti žena sa i bez djece, starosne dobi od 25 do 44 godine, za 15 zemalja članica EU na temelju podataka iz 2001. godine.

godinu, dok će se ovim radom testirati model kojim će se obuhvatiti svih 28⁵⁰ zemalja članica EU i razdoblje od 2005. do 2013. godine te nezavisne varijable poput neformalnih oblika briga za djecu ili mogućnosti rada na pola radnog vremena itd. Točnije primjenom metode panel analize podataka na uzorku od svih 28 zemalja članica EU za razdoblje od 2005. do 2013. godine će se ocijeniti sljedeće tri funkcije:

$$Gap1_{it}=f(FCC_{it}, ICC_{it}, PEM_{it}, ML_i, PL_i, GPG_{it}, EDU_{it}, GDP/C_{it}, FT_i) \quad (7)$$

$$Gap2_{it}=f(FCC_{it}, ICC_{it}, PEM_{it}, ML_i, PL_i, GPG_{it}, EDU_{it}, GDP/C_{it}, FT_i) \quad (8)$$

$$Gap3_{it}=f(FCC_{it}, ICC_{it}, PEM_{it}, ML_i, PL_i, GPG_{it}, EDU_{it}, GDP/C_{it}, FT_i) \quad (9)$$

Lijeva strana jednadžbe označava zavisnu varijablu. Zavisne varijable su **razlike u stopama zaposlenosti žena bez djece i stopa zaposlenosti žena s jednim (Gap1), dvoje (Gap2), troje ili više djece (Gap3) mlađe od 6 godina starosne dobi od 20 do 49** godina. Vrijednosti zavisnih varijabla su izražene kao postotni poeni na temelju izračuna autorice na osnovu podataka o stopama zaposlenosti žena bez djece i stopa zaposlenosti žena s djecom mlađom od šest godina iz Eurostatove baze podataka o radnoj snazi. Porast vrijednosti zavisne varijable ukazuje na smanjenje stopa zaposlenosti žena s djecom mlađom od šest godina u odnosu na stopu zaposlenosti žena bez djece i obratno. Podaci iz ranijih potpoglavlja pokazuju da su u većini zemalja članica EU stope zaposlenosti žene s djecom, unatoč istim karakteristikama i gospodarskim uvjetima, niže od stopa zaposlenosti žena bez djece. Navedeno ukazuje da majčinstvo ima negativan utjecaj na zapošljavanje žena. Gornick i suradnici (1998.) i De Henau i suradnici (2010.) smanjenje stopa zaposlenosti žena uzrokovano majčinstvo u svojim radovima nazivaju *child penalty*. U nekim zemljama je negativan učinak majčinstva na zapošljavanje žena više izražen, a u nekim manje te se modelom želi istražiti da li su razlike posljedica različite dostupnosti usluga predškolskog odgoja i obrazovanja.

Promatrane stope zaposlenosti se odnose na žene starosne dobi do 20 do 49 godina. Odabrana starosna doba je dob koju obilježavaju promjene u životu žena koje su važne za predmetno istraživanje. Neke od značajnijih jesu stjecanje obrazovanja i radnog iskustva, stupanje u brak, rađanje i briga o djeci, izlazak i

⁵⁰ Belgija, Francuska, Italija, Luksemburg, Nizozemska, Njemačka, Danska, Irska, Velika Britanija, Grčka, Portugal, Španjolska, Austrija, Finska, Švedska, Cipar, Češka, Estonija, Latvija, Litva, Mađarska, Malta, Poljska, Slovačka, Slovenija, Bugarska, Rumunjska i Hrvatska.

povratak u zaposlenost i sl. (Gelo et al., 2010.; Misra et al., 2011.). Izvor podataka je Eurostat baza podataka o radnoj snazi (Eurostat LFS⁵¹).

Temeljna nezavisna varijabla u modelu je **dostupnost usluga predškolskog odgoja, točnije obuhvat djece uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja (FCC)**. Obuhvat djece uslugama predškolskog odgoja podrazumijeva odnos broja mjesta u ustanovama predškolskog odgoja i broja djece na području pojedine države. Navedenu varijablu čine četiri zasebne varijable

- obuhvat djece starosne dobi do 3 godine uslugama predškolskog odgoja do 30 sati tjedno (**FCC3H**);
- obuhvat djece starosne dobi do 3 godine uslugama predškolskog odgoja 30 i više sati tjedno (**FCC3F**);
- obuhvat djece starije od 3 godine do školske dobi uslugama predškolskog odgoja do 30 sati tjedno (**FCC6H**);
- obuhvat djece starije od 3 godine do školske dobi uslugama predškolskog odgoja 30 i više sati tjedno (**FCC6F**);

Na ovaj način se želi zasebno ocijeniti utjecaj dostupnosti usluga predškolskog odgoja i obrazovanja za djecu do 3 godine i djecu stariju od 3 godine na zapošljavanje žena s djecom. Na takvoj podjeli se temelje i postavljeni Barcelona ciljevi koji zahtijevaju daleko nižu razinu obuhvata uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja za djecu mlađu od 3 godine. Osim toga, nužno je FCC varijablom obuhvatiti i broj radnih sati. Kako je već ranije navedeno, da bi roditelji imali mogućnost rada na puno radno vrijeme, ustanove predškolskog odgoja moraju imati mogućnost cjelodnevnog/produženog boravka, stoga je poseban naglasak stavljen na varijable koje se odnose na cjelodnevni boravak jer zasigurno nemaju jednak učinak na zapošljavanje žena usluge poludnevnog i cjelodnevnog boravka. Izvor podataka je baza Eurostat⁵².

Roditelji osim formalnih oblika predškolskog odgoja i obrazovanja, često u situacijama nemogućnosti korištenja formalnih oblika, koriste i neformalne oblike koji podrazumijevaju brigu i odgoj djece od strane drugih članova obitelji, susjeda,

⁵¹ Izvor: European Union Labour Force Survey (EU - LFS), [fst_hheredch], dostupno: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do>, pristup: 04. 09. 2015.

⁵² Izvor: European Union Statistics on Income and Living Conditions (EU - SILC), [ilc_caindformal], dostupno: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do>, pristup: 04. 09. 2015.

prijatelja i slično. U nekim zemljama obuhvat djece formalnim oblicima skrbi može biti nizak, a stope zaposlenosti majki na razinama zemalja s visokim obuhvatom djece formalnim oblicima skrbi. Razlog tome mogu upravo biti neformalni oblici skrbi. Budući da takvi oblici brige za djecu također roditelje oslobađaju cjelodnevnih briga za djecu, isti potencijalno mogu povećati vjerojatnost zapošljavanja. Stoga će se u modelu kao jedna od nezavisnih varijabli uključiti i **obuhvat djece neformalnim oblicima predškolskog odgoja (ICC)**. S ciljem dobivanja detaljnijeg uvida učinka neformalne skrbi na zapošljavanje žene s djecom, a i zbog dostupnosti podataka, varijabla ICC će se također raspodijeliti na četiri sljedeće zasebne varijable (Izvor podataka je Eurostat baza podataka⁵³):

- Postotak djece starosne dobi do 3 godine u neformalnim oblicima predškolskog odgoja do 30 sati tjedno (**ICC3H**);
- Postotak djece starosne dobi do 3 godine u neformalnim oblicima predškolskog odgoja od 30 i više sati tjedno (**ICC3F**);
- Postotak djece od 3 do školske dobi u neformalnim oblicima predškolskog odgoja do 30 sati tjedno (**ICC6H**);
- Postotak djece od 3 do školske dobi u neformalnim oblicima predškolskog odgoja od 30 i više sati tjedno (**ICC6F**).

Nije poznato da li roditelji preferiraju neformalne oblike skrbi za djecu u odnosu na formalne ili zbog nedostatka formalnih oblika koriste neformalne oblike. Ipak, zasigurno postoje situacije gdje roditelji zbog ograničenog i nefleksibilnog radnog vremena ustanova predškolskog odgoja koriste uz formalne i neformalne čime se nadomješta izostanak adekvatnih formalnih oblika skrbi za djecu. Izvor podataka je Eurostat baza podataka⁵⁴.

Sljedeće varijable se odnose na **trajanje roditeljnog dopusta (ML)** i **plaćenog roditeljskog dopusta (PLP)** izraženih u tjednima. Rodiljin i roditeljski dopust također utječu na zapošljavanje majki. Te mjere omogućuju roditeljima brigu za djecu i izbivanje sa svog radnog mjesta, ali bez gubitka istog. Rezultati različitih empirijskih

⁵³ Izvor: European Union Statistics, [ilc_caindothet], dostupno: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_caindothet&lang=en, Pristup: 27. 02. 2015.

⁵⁴ Izvor: European Union Statistics, [ilc_caindothet], dostupno: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_caindothet&lang=en, Pristup: 27. 02. 2015.

studija su pokazali da premalo i previše dopusta ima negativan učinak na zapošljavanje žena jer ako ga uopće nema majka mora napustiti tržište rada da bi se brinula za dijete, a ukoliko traje predugo smanjuje se kontinuitet rada žene, njezina plaća i vjerojatnost povratka na tržište rada (Spansenoska & Fethu - Vehapi, 2011.; Gornick et al., 1996.; Misra et al., 2011.; De Henau et al., 2010.; Mikucka, 2008.). Odluke o trajanju dopusta su konstantne tijekom vremena, a izvor podataka je Vijeće Europe⁵⁵.

Budući da je zavisna varijabla razlika u stopama zaposlenosti žena bez i sa djecom nije potrebno uključiti veliki broj varijabli koje uobičajeno utječu na zapošljavanje žena jer te varijable utječu na zapošljavanje žena bez i sa djecom (Gornick et al., 1998.). Ipak jasno je da postojeće razlike između stopa zaposlenosti žena bez i sa djecom nisu rezultat samo prisutnosti djeteta, nego i nekih drugih karakteristika kao što je mogućnosti rada na pola radnog vremena, razina obrazovanja te kulturalna obilježja.

U pojedinim zemljama, iako usluge predškolskog odgoja ne daju mogućnost cjelodnevnog boravka, stopa zaposlenosti majki nije znatno niža od stopa zaposlenosti žena bez djece. Razlog tome je što žene imaju mogućnost rada na pola radnog vremena što im unatoč neadekvatnim uslugama predškolskog odgoja daje mogućnost lakšeg usklađivanja profesionalnog i obiteljskog života. **Postotak žena zaposlenih na pola radnog vremena** također može smanjiti razlike u stopama zaposlenosti žena bez i sa djecom te se u model uključuje kao nezavisna varijabla **PEM** (Spasenoska & Fetahu - Vehapi, 2011.). Izvor podataka je Eurostat baza podataka o radnoj snazi (Eurostat LFS⁵⁶).

Kulturalna obilježja predstavljaju stav društva što bi žena trebala nakon rođenja djeteta. Žena će biti spremna žrtvovati neplaćeni rad za plaćeni rad ukoliko je to društveno prihvatljivo (Blau i Ferber, 1992. prema Gornick et al., 1996.). S obzirom da je kulturu teško kvantitativno izraziti u radu će se pokušati nekim drugim varijablama (GPG, EDU, GDP/C, FT) oslikati stav, očekivanja i položaj žena u društvu.

⁵⁵ Vijeće Europe, Family Policy Database, dostupno: www.coe.int/familypolicy/database, pristup: 01. 09. 2015.

⁵⁶ Izvor: European Union Statistics, [lfsa_eppgan], dostupno: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lfsa_eppgan&lang=en, pristup: 09. 10. 2015.

S ciljem oslikavanja položaja žena na tržištu rada u model će se kao nezavisna varijabla GPG uključiti odnos plaća ženskog i muškog stanovništva. Varijabla **GPG predstavlja razliku između prosječne bruto zarade po satu muškaraca i žena izraženih kao postotak od prosječne bruto zarade po satu muškarca**. Žene u svim zemljama članicama EU imaju niže dohotke od dohodaka muškaraca, ali se polazi od pretpostavke da u zemljama u kojima je ta razlika niža žene su više motivirane vratiti se na tržište rada jer im je oportunitetni trošak napuštanja tržišta rada veći. Izvor podataka za ovu varijablu je Eurostat baza podataka o radnoj snazi (Eurostat LFS⁵⁷).

Jedna od nezavisnih varijabli je i **postotak žena starosne dobi od 25 do 64 godine sa završenim tercijarnim obrazovanjem**⁵⁸ (EDU). Obrazovanije žene su sklonije koristiti usluge predškolskog odgoja ukoliko su im dostupne, manje se zamaraju stereotipovima te je veća vjerojatnost njihova zapošljavanja (Kreynefeld & Hank, 1999; Del Boca, 2002.). Osim toga na tržištu rada zarađuju više od niže obrazovanih žena pa im je oportunitetni trošak nezapošljavanja veći, a i zbog viših nadnica spremnije su plaćati usluge predškolskog odgoja (Anderson & Levin, 1999., Del Boca & Vuri, 2006.). Stoga se polazi od pretpostavke da u zemljama gdje je postotak visokoobrazovanih veći i stope zaposlenosti žena s djecom će biti više, odnosno razlika između stopa zaposlenosti žena bez djece i žena s djecom mlađom od 6 godina niža. Izvor podataka za navedenu varijablu je baza Eurostat⁵⁹.

Polazeći od pretpostavke da razvijenija društva lakše odstupaju od postavljenih stereotipova u model će se uključiti i mjera **bruto domaćeg proizvoda po stanovniku, odnosno varijabla GDP/C** (Misra et al., 2011.). Varijabla GDP/C je izražena kao bazni indeks od prosječnog bruto domaćeg proizvoda po stanovniku za svih zemalja članica EU za svaku od godina. Izvor podataka je Eurostat baza podataka.

Ideološke strukture koje modeliraju obiteljski život također značajno oblikuju dubinske stavove i različite poglede pojedinca na svijet, društvo i očekivanja od žena i

⁵⁷ Izvor: European Union Statistics , [earn_gr_gpgr2], dostupno: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=earn_gr_gpgr2&lang=en, pristup: 04. 09. 2015.

⁵⁸ Tercijarno obrazovanje prema ISCED 2011 pokriva 5., 6., 7. i 8. razinu, odnosno pohađanje stručnih i sveučilišnih studija.

⁵⁹ Izvor: European Union Statistics , [edat_ifs_9903], dostupno: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=edat_ifs_9903&lang=en, pristup: 04. 09. 2015.

muškaraca. Obiteljska ideologija ima prilično snažan utjecaj i može preživjeti promjene ekonomije, društva i prava. Emmanuel Todd (1994., prema Mendras, 2004.) je na temelju proučavanja stotinjak etnografskih monografija o čitavoj Europi, izdvojio četiri glavna tipa obitelji:

- Potpuno nuklearna obitelj (engl. *absolute nuclear family*) vrlo rano odvaja djecu od roditelja. Roditelji ne prenose svoje bogatstvo na svoju djecu jer se polazi od koncepcije da svaki čovjek sam stvara svoje bogatstvo pa ima slobodu s njim raspolagati kako god želi.
- Nuklearna egalitarna obitelj (engl. *egalitarian nuclear family*) stvara se brakom supružnika i nestaje njihovom smrću. U trenutku vjenčanja supružnici dobivaju zemlju na kojoj stvaraju imanje te žive odvojeno od roditelja. Muškarci i žene sa smatraju se jednakima, ali nisu zamjenjivi, odnosno svatko ima svoju funkciju i ulogu koje podrazumijevaju da žena brine za djecu i kućanstvo, a muškarac „hrani“ obitelj
- Obitelj stablo (engl. *community family*) jedno dijete, po mogućnosti muško, dobiva cijelo nasljedstvo. Ostala djeca imaju pravo ostati živjeti u kući roditelja ili dobiti miraz kojim odustaju od nasljedstva. Ovaj tip obitelji se u cijelosti temelji na nejednakosti: muškarci su superiorni ženama, starija djeca mlađoj, očevi sinovima.
- Nepodijeljena obitelj (engl. *authoritarian family*), naziva se još i patrijarhalnom, podrazumijeva da sva braća ostaju u istoj velikoj obiteljskoj kući i žive u zajednici pod patrijarhalnim autoritetom.

Djeca odgajana u različitim tipovima obitelji sigurno će imati i različite koncepcije odnosa muškaraca i žena, jednakosti i hijerarhije, podčinjenosti i pobune u odnosu na autoritet te će ih jednim dijelom prenositi i na svoju djecu. Nejednakost se muškarcu koji je odrastao u obitelji stablo čini prirodnom i on očekuje da žena i mladi budu njemu podčinjeni dok je pojedincima koji su odrastali u obiteljima egalitarnog tipa razumljivo da su žene i muškarci jednaki iako se njihove društvene uloge razlikuju. Tako će u nekim društvima biti prihvatljivo da žena slobodno odlučuje o svom povratku na tržište rada, dok se u nekim sredinama očekuje da se žena isključivo posveti neplaćenom radu što će neovisno o državnim mjerama imati negativan učinak na zapošljavanje žena s djecom. Stoga se u model kao nezavisna varijabla uključuje i varijabla **FT koja predstavlja dominantan tip obitelji** koji

prevladava na određenom području. FT varijablu sačinjavaju četiri dummy varijable, po jedna za svaki osnovni tip obitelji, točnije FT1 potpuno nuklearna obitelj, FT2 egalitarno nuklearna obitelj, FT3 obitelj stablo i FT4 nepodijeljena obitelj. Nuklearna obitelj i obitelj stablo karakteristične su za Zapad, nepodijeljena obitelj za Istok, njezin najrazvijeniji oblik je u Slovačkoj i Hrvatskoj, zapravo ona dominira cijelim slavenskim svijetom, izuzetak je jedino Poljska. Varijabla FT nije promjenjiva kroz vrijeme, a izvor podatak predstavlja klasifikacija Emanuela Todd - a (1990., prema Mendras, 2004.).

Podaci za sve varijable su na godišnjoj razini za razdoblje od 2005. do 2013. godine. Budući da su vremenske serije za pojedine varijable modela različite za pojedine zemlje, za posljedicu će se analizirati snažno uravnoteženi model (engl. *strongly balanced*).

U tablici 5 je dan tablični prikaz oznaka (skraćena), opisa i mjernih jedinica za sve zavisne i nezavisne varijable koje se planiraju uključiti u model prilikom analize.

Tablica 5: Opis i prikaz svih zavisnih i nezavisnih varijabli uključenih u modele

Tip varijable	Oznaka	Opis	Mjera	Očekivani utjecaj	Izvor
Zavisna varijabla	Gap1	Razlika u stopama zaposlenosti žena starosne dobi od 20 do 49 godina bez djece i stopa zaposlenosti žena s jednim djetetom mlađim od 6 godina	postotni poen		Eurostat LFS
	Gap2	Razlika u stopama zaposlenosti žena starosne dobi od 20 do 49 godina bez djece i stopa zaposlenosti žena s dvoje djece mlađe od 6 godina	postotni poen		Eurostat LFS
	Gap3	Razlika u stopama zaposlenosti žena starosne dobi od 20 do 49 godina bez djece i stopa zaposlenosti žena s troje djece mlađe od 6 godina	postotni poen		Eurostat LFS
Nezavisna varijabla	FCC	Obuhvat djece uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja	postotak		Eurostat SILC
	FCC3H	Obuhvat djece starosne dobi do 3 godine uslugama predškolskog odgoja do 30 sati tjedno	postotak	-	
	FCC3F	Obuhvat djece starosne dobi do 3 godine uslugama predškolskog odgoja 30 i više sati tjedno	postotak	-	
	FCC6H	Obuhvat djece starije od 3 godine do školske dobi uslugama predškolskog odgoja do 30 sati tjedno	postotak	-	
	FCC6F	Obuhvat djece starije od 3 godine do školske dobi uslugama predškolskog odgoja 30 i više sati tjedno	postotak	-	
	ICC	Obuhvat djece predškolske dobi neformalnim oblicima skrbi za djecu	postotak		Eurostat SILC
	ICC3H	Postotak djece starosne dobi do 3 godine u neformalnim oblicima predškolskog odgoja do 30 sati tjedno	postotak	-	
	ICC3F	Postotak djece starosne dobi do 3 godine u neformalnim oblicima predškolskog odgoja od 30 i više sati tjedno	postotak	-	
	ICC6H	Postotak djece od 3 do školske dobi u neformalnim oblicima predškolskog odgoja do 30 sati tjedno	postotak	-	

ICC6F	Postotak djece od 3 do školske dobi u neformalnim oblicima predškolskog odgoja od 30 i više sati tjedno	postotak	-	
ML	Trajanje roditeljskog dopusta	tjedan	+/-	COE Family Policy Database
PLP	Trajanje plaćenog roditeljskog dopusta	tjedan	+/-	
PEM	Postotak zaposlenih žena starosne dobi od 20 do 49 godina koje rade na pola radnog vremena	postotak	-	Eurostat LFS
GPG	Razlika prosječne bruto zarade po satu muškaraca i žena	postotni poen	+	Eurostat LFS
EDU	Postotak žena starosne dobi od 25 do 64 godine sa završenim tercijarnim obrazovanjem	postotak	-	Eurostat
GDPc	Bruto domaći proizvod po stanovniku	bazni indeks	-	Eurostat
FT	Dominantan tip obitelji	dummy		Todd, 1994.
FT1	Potpuno nuklearna obitelj	dummy	-	
FT2	Egalitarno nuklearna obitelj	dummy	-	
FT3	Obitelj stablo	dummy	+/-	
FT4	Nepodijeljena obitelj	dummy	+	

Izvor: Izrada autorice

4.3.3. Analiza empirijskog modela

Analiza je započeta deskriptivnom statističkom analizom skupa podataka u cilju utvrđivanja kretanja vrijednosti promatranih varijabli te analizom koeficijenata korelacije između parova nezavisnih varijabli. Nakon navedenih analiza formirano je šest različitih ekonomskih modela za svaku od tri zavisne varijable.

4.3.3.1. Deskriptivna statistička analiza podataka

Najčešće se deskriptivnom statističkom analizom analizira srednja, minimalna i maksimalna vrijednost, standardna devijacija i broj opažanja svake od promatranih varijabli modela. U tom smislu će se u sljedećim tablicama prikazati deskriptivna statistika sa navedenim pokazateljima i to za svaku promatranu varijablu na razini cijelog skupa (*overall*), između promatranih jedinica (*between*) i na razini jedne promatrane jedinice (*within*).

Tablica 6: Deskriptivna statistika zavisnih varijabli

Varijabla		Aritmetička sredina	Standardna devijacija	Minimalna vrijednost	Maksimalna vrijednost	Broj opažanja
Gap1	overall	12,65868	13,30509	- 5,50	55,50	N = 242
	between		13,09942	- 2,12222	49,03333	n = 28
	within		2,93278	2,89201	22,04757	T - bar = 8,64286
Gap2	overall	15,09298	13,74045	- 9,40	50,50	N = 242
	between		13,86425	- 7,70	44,08889	n = 28
	within		3,55918	2,58186	27,48186	T - bar = 8,64286
Gap3	overall	28,22608	14,69104	- 8,90	56,80	N = 240
	between		15,47995	- 4,22500	54,62222	n = 28
	within		3,39326	1,78705	39,53719	T - bar = 8.57143

Izvor: Izrada autorice prema izračunima STATE/SE 12. 0

U tablici 6 je prikazana deskriptivna statistika zavisnih varijabli modela. Prikazani podaci pokazuju da je prosječna razlika u stopama zaposlenosti žena starosne dobi od 20 do 49 godina bez djece i žena s jednim djetetom mlađim od 6 godina (Gap1) na razini 242 broja opažanja, odnosno 28 zemalja članica EU u razdoblju od 2005. do 2013. godine, 12,66 postotnih poena te se u slučaju dvoje djece mlađe od 6 godina (Gap2) povećava na 15,09 postotnih poena, a u slučaju troje ili više djece mlađe od 6 godina (Gap3) na 28,22 postotna poena. Vrijednost varijable Gap1 na razini cijelog uzorka varira od visokih 55,5 postotnih poena prema negativnoj razlici od 5,5 postotnih poena. Zanimljivo je da je maksimalna i minimalna vrijednost na razini cijelog uzorka za varijablu Gap2 niža od maksimalne i minimalne vrijednosti za varijablu Gap 1 što upućuje da se u pojedinim zemljama stopa zaposlenosti žena u slučaju dvoje djece mlađe od 6 godina za manji iznos smanjuje ili čak u većem iznosu povećava nego u slučaju jednog djeteta mlađeg od 6 godina. Drugo dijete povećava opseg neplaćenog rada žena, ali povećava i troškove kućanstva koji se moguće ne mogu podmiriti isključivo radom muškarca što rezultira i češćim povratkom žena na tržište rada za razliku od žena s jednim djetetom. Čak i kod varijable Gap3 je minimalna vrijednost niža od minimalne vrijednosti Gap1 što također upućuje da u nekim zemljama su stope zaposlenosti žena s troje ili više djece mlađe od 6 godina više od stopa zaposlenosti žena bez djece.

Prosječne razlika u stopama zaposlenosti žena bez i sa jednim djetetom mlađim od 6 godina (Gap1) među 28 zemalja članica EU variraju od - 2. 2 postotna poena prema 49,03 postotna poena, s dvoje djece mlađe od 6 godina od - 7,70 do 44,09 postotnih

poena, s troje ili više djece od - 4,22 do 54,62 postotna poena. Minimalni i maksimalni prosjeci zemalja se kreću slično kao i prosjeci cijelog uzorka, odnosno minimalni prosjek varijable Gap2 i Gap 3 je niži od minimalnog prosjeka varijable Gap1 što upućuje da su u nekim zemljama u većoj mjeri stope zaposlenosti žena s dvoje, troje ili više djece mlađe od 6 godina više od stopa zaposlenosti žena bez djece, nego stope zaposlenosti žena s jednim djetetom mlađim od šest godina.

Prosječan vremenski period promatranja varijabli Gap1 i Gap2 po pojedinoj zemlji je 8,64 godine, a varijable Gap3 8,57 godina. Tijekom navedenog promatranog razdoblja odstupanja od prosječne vrijednosti za pojedinu zemlju za varijablu Gap1 kreću se od - 9,77⁶⁰ do 9,38⁶¹, do, za varijablu Gap2 od - 12,51 do 12,39 i za varijablu Gap3 - 26,44 do 11,31.

Standardna devijacija kao prosječno odstupanje od prosječne vrijednosti promatranog uzorka pokazuje vrlo male varijacije vrijednosti svih triju varijabli tijekom vremena (*within*), odnosno vrijednosti promatranih varijabli za pojedinu zemlju ne variraju značajnu tijekom promatranog razdoblja te su varijacije među zemljama nekoliko puta veće.

Tablica 7: Deskriptivna statistika nezavisne varijable obuhvata djece uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja

Varijabla		Aritmetička sredina	Standardna devijacija	Minimalna vrijednost	Maksimalna vrijednost	Broj opažanja
FCC3F	overall	14,68033	13,48388	0	69	N = 244
	between		13,20475	0,44444	63,66667	n = 28
	within		3,02723	4,68033	24,68033	T - bar = 8. 71429
FCC3H	overall	11,67078	9,73569	0	37	N = 243
	between		9,56627	0,5	31,88889	n = 28
	within		2,65220	1,67078	21,67078	T - bar = 8. 67857
FCC6F	overall	47,35656	21,54581	7	92	N = 244
	between		20,64511	11,77778	81,55556	n = 28
	within		7,06827	- 0,19900	78,73156	T - bar = 8. 71429
FCC6H	overall	30,70902	21,13725	3	82	N = 244
	between		21,00052	5,75	77,11111	n = 28
	within		4,11908	15,37568	48,37568	T - bar = 8. 71429

Izvor: Izrada autorice prema izračunima STATE/SE 12. 0

⁶⁰ minimalno odstupanje od prosječne vrijednosti zemlje=2,89 - 12,66= - 9,77

⁶¹ maksimalno odstupanje od prosječne vrijednosti zemlje =20,04 - 12,66= 9,38

Na razini svih 28 zemalja EU od 2005. do 2013. godine prosječan obuhvat djece starosne dobi do 3 godine cjelodnevnim uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja (FCC3F) iznosi 14,68%, a poludnevnim (FCC3H) 11,67%. Znatno veći je postotak za djecu stariju od 3 godine, točnije za cjelodnevni boravak (FCC6F) iznosi 47,36%, a poludnevni (FCC6H) 30,71%. U pojedinim zemljama u promatranom razdoblju postotak obuhvata djece starosne dobi do 3 godine uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja je jednaka 0, a najviši obuhvat uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja je zabilježen za djecu stariju od 3 godine i to za cjelodnevni boravak i iznosi 92%.

Prosječne vrijednosti po zemljama za varijablu FCC3F se kreću od niskih 0,44 prema 63,67%, za FCC3H 0,5% prema 31,89%, za FCC6F od 11,78% prema 81,56% i za FCC6H 5,75% prema 77,11% što upućuje na veliku različitost dostupnosti usluga predškolskog odgoja i obrazovanja među zemljama članicama EU. Standardne devijacije ukazuju na niska odstupanja od prosječnih vrijednosti pojedinih zemalja tijekom vremena, osobito kod varijabli FCC3H (2,67) i FCC3F (3,03) što znači da se vrijednosti ne mijenjaju značajno tijekom vremena.

Tablica 8: Deskriptivna statistika nezavisne varijable obuhvata djece neformalnim oblicima skrbi

Varijabla		Aritmetička sredina	Standardna devijacija	Minimalna vrijednost	Maksimalna vrijednost	Broj opažanja
ICC3F	overall	11,41667	10,38069	0	43	N = 240
	between		10,14064	0,2	38,88889	n = 28
	within		2,64411	- 0,58333	19,75	T - bar = 8. 57143
ICC3H	overall	18,98739	12,13305	0	59	N = 238
	between		11,56165	0,5	54,11111	n = 28
	within		4,31	5,32073	33,54295	T - bar = 8. 5
ICC6F	overall	5,82427	5,13377	0	24	N = 239
	between		5,02263	0	20,28571	n = 28
	within		2,01937	- 4,80073	16,93538	T - bar = 8. 53571
ICC6H	overall	24,61441	13,41005	0	60	N = 236
	between		12,97293	0	54,22222	n = 28
	within		4,97259	7,61441	39,90012	T - bar = 8. 42857
ICC	overall	30,12500	15,01662	0	61,5	N = 240
	between		14,67990	0,25	56,44444	n = 28
	within		4,73492	13,90278	45,40278	T - bar = 8. 57143

Izvor: Izrada autorice prema izračunima STATE/SE 12. 0

Osim ranije navedenih varijabli kojima se želi ukazati na dostupnost, a i sklonost roditelja prema formalnim oblicima skrbi za djecu, tablicom je obuhvaćena i varijabla ICC koja zapravo objedinjuje varijable ICC3F, ICC3H, ICC6F i ICC6H i predstavlja postotak djece do školske dobi za čiju brigu i skrb se koriste neformalni oblici skrbi⁶². U prosjeku 30,12% djece do školske dobi je obuhvaćeno neformalnim oblicima skrbi (ICC). Prema podacima iz tablice 8 neformalni oblici skrbi do 30 sati tjedno najčešća su opcija za djecu stariju od 3 godine (24,61%), s tim da u nekim zemljama taj postotak doseže i do 54,22%, dok se u prosjeku tek za 5,82% djece starije od 3 godine neformalni oblici skrbi koriste 30 ili više sati tjedno. Standardne devijacije i u slučaju ovih varijabli ukazuju na nižu varijabilnost tijekom vremena osobito u slučaju varijable ICC6F i ICC3F.

Tablica 9: Deskriptivna statistika nezavisnih varijabli ML, PLP, EDU, PEM

Varijabla		Aritmetička sredina	Standardna devijacija	Minimalna vrijednost	Maksimalna vrijednost	Broj opažanja
ML	overall	20,03571	8,94799	6	52	N = 252
	between		9,09409	6	52	n = 28
	within		0	20,03571	20,03571	T = 9
PLP	overall	14,60714	11,63619	0	36	N = 198
	between		11,82618	0	36	n = 22
	within		0	14,60714	14,60714	T = 9
EDU	overall	27,56111	9,46609	10	47,1	N = 252
	between		9,11037	13,27778	43,33333	n = 28
	within		3,04196	19,69444	36,79445	T = 9
PEM	overall	21,22908	16,96111	1,30	73,1	N = 251
	between		17,16964	1,77778	72,32222	n = 28
	within		1,17825	18,05131	25,18464	T - bar = 8. 96429

Izvor: Izrada autorice prema izračunima STATE/SE 12. 0

Prosječno trajanje roditeljnog dopusta (ML) je nešto više od 20 tjedana. Najkraće roditeljn dopust u EU traje 6 tjedana, a najduže 52 tjedna. S obzirom da se trajanje roditeljnog dopusta nije mijenjalo tijekom promatranog razdoblja standardna devijacija za podatke koji se odnose na vremensko razdoblje jedne zemlje je jednaka 0.

Prosječna trajanje plaćenog roditeljskog dopusta (PLP) u zemljama članicama EU je 14,6 tjedana. U Irskoj, Španjolskoj, Nizozemskoj, Cipru i Ujedinjenom kraljevstvu ne postoji opcija plaćenog roditeljskog dopusta, samo neplaćeni roditeljski dopust i to u trajanju od maksimalno 7 tjedana, dok u Poljskoj traje čak 36 tjedana. Standardna

⁶² ICC= (ICC3F+ICC3H)/2 + (ICC6F+ICC6H)/2

devijacija koja iznosi 0 ukazuje da je promatrana varijabla konstantna tijekom vremena.

Varijabla EDU predstavlja postotak žena starosne dobi od 25 do 64 godina sa završenim tercijarnim obrazovanjem koji u zemljama članicama EU tijekom razdoblja od 2005. do 2013. godine u prosjeku iznosi 27,56%. U nekim zemljama postotak žena sa završenim tercijarnim obrazovanjem u nekom razdoblju iznosi tek 10%, a u nekima preko 47%. Standardne grešku ukazuju da su varijacije između zemalja više izražene od varijacija po zemljama tijekom vremena.

Prosječni postotak zaposlenih žena starosne dobi od 20 do 49 godine koje rade na pola radnog vremena cjelokupnog uzorka iznosi (PEM) 21,22%. U nekim zemljama članicama poput Nizozemske je opcija rada na pola radnog vremena dostupnija pa u prosjeku čak preko 70% zaposlenih žena je zaposleno na pola radnog vremena što im omogućuje lakše usklađivanje profesionalnih i obiteljskih obveza. U novijim zemljama članicama je mogućnost rada na pola radnog vremena ograničena pa je i postotak zaposlenih žena koje rade na pola radnog vremena niži od 2%.

Tablica 10: Deskriptivna statistika nezavisnih varijabli GPG, GDPpC i FT

Varijabla		Aritmetička sredina	Standardna devijacija	Minimalna vrijednost	Maksimalna vrijednost	Broj opažanja
GPG	overall	15,28642	6,42556	- 0,9	30,90	N = 243
	between		6,17382	3,67778	28,31111	n = 28
	within		2,12244	6,64642	21,89753	T - bar = 8. 67857
GDPpC	overall	97,04365	41,30494	35	265	N = 252
	between		41,75842	41,88889	255,22220	n = 28
	within		4,23209	83,82143	108,82140	T - bar = 9
FT1	overall	0,107143	0,3099103	0	1	N = 252
	between		0,3149704	0	1	n = 28
	within		0	0,1071429	0,1071429	T = 9
FT2	overall	0,214286	0,4111425	0	1	N = 252
	between		0,4178554	0	1	n = 28
	within		0	0,2142857	0,2142857	T = 9
FT3	overall	0,321429	0,4679543	0	1	N = 252
	between		0,4755949	0	1	n = 28
	within		0	0,3214286	0,3214286	T = 9
FT4	overall	0,285714	0,452653	0	1	N = 252
	between		0,4600437	0	1	n = 28
	within		0	0,2857143	0,2857143	T = 9

Izvor: Izrada autorice prema izračunima STATE/SE 12. 0

Aritmetička sredina varijable GPG pokazuje da je u zemljama članicama EU tijekom promatranog razdoblja u prosjeku bruto dohodak žena po satu za 15,28 postotnih poena niži od bruto dohoda muškaraca, odnosno da žene zarađuju tek 84,72% dohoda muškaraca. Dakako da je položaj žena na tržištu rada različit među zemljama članicama. Prosječne razlike u dohodcima muškaraca i žena među zemljama se kreću od 3,68 do 28,31 postotni poen. Zanimljivo je da je u Sloveniji u 2009. godini bruto dohodak žena po satu bio čak viši za 0,9 postotnih poena od bruto dohoda muškaraca.

Varijabla GDPpC predstavlja visinu bruto domaćeg proizvoda po stanovniku izraženu kao bazni indeks čiju bazu čini bruto domaći proizvod po stanovniku za svih 28 zemalja članica EU. Minimalne i maksimalne vrijednosti pokazuju veliku različitost u visini bruto domaćeg proizvoda zemalja članica. U nekim zemljama je bruto domaći proizvod u prosjeku za više od 50% niži od prosječno bruto domaćeg proizvoda po stanovniku EU, dok je u nekima viši za više od 150%. Prema vrijednostima standardnih grešaka vrijednosti varijable GDPpC po zemljama ne variraju značajno kroz vrijeme.

Varijable FT1, FT2, FT3 i FT4 su dihotomne varijable koje prikazuju dominantan tip obitelji na području neke zemlje. Prema podacima iz tablice 10, točnije prema aritmetičkim sredinama je vidljivo da među članicama EU prevladava obitelj stablo (FT3) sa preko 32%, zatim nepodijeljeni tip obitelji (FT4) sa više od 28%, onda egalitarno nuklearna obitelj (FT2) sa više od 21% i na kraju sa nešto više od 10% apsolutna nuklearna obitelj (FT1). Tipovi obitelji se ne mijenjaju tijekom vremena, a jedine dvije vrijednosti koje je varijabla mogla poprimiti su 0 i 1 što i odgovara prikazanim minimalnim i maksimalnim vrijednostima.

Sveobuhvatan zaključak koji se iz prikazane deskriptivne statistike može donesti je da vrijednosti svih varijabli modela slabo variraju tijekom vremena, a značajno više među promatranim zemljama članicama.

4.3.3.2. Analiza koeficijenata korelacije između parova varijabli modela

Prije formiranja ekonometrijskog modela potrebno je i analizirati povezanost promatranih nezavisnih varijabli. Visoka povezanost pojedinih varijabli ukazuje na prisutnost multikolinearnosti koja narušava značajnost dobivenih parametara. Intenzitet povezanosti varijabli se utvrđuje izračunom Pearson - ovih koeficijenata korelacije koji se kreću u intervalu od 1 (potpuna pozitivna povezanost) do - 1 (potpuna negativna povezanost). Vrijednost 0 podrazumijeva da ne postoji povezanost između dvije promatrane varijable, multikolinearnost mogu uzrokovati koeficijenti korelacije između parova nezavisnih varijabli veći od 0,8 ili manji od - 0,8 (Field, 2009.). Stoga će se u tablicama 11 i 12 prikazati koeficijente korelacije između parova nezavisnih varijabli.

Tablica 11: Korelacijska matrica između parova nezavisnih varijabli dok se Gap1, Gap2 i Gap3 promatraju kao zavisne varijable (I)

	Gap1	Gap2	Gap3	FCC3F	FCC3H	FCC6F	FCC6H	ICC3F	ICC3H	ICC6F	ICC6H	ICC	logML	logPLP
Gap1	1													
Gap2		1												
Gap3			1											
FCC3F	-0,4819*	-0,6051*	-0,6230*	1										
FCC3H	-0,4838*	-0,5376*	-0,5047*	0,5751*	1									
FCC6F			-0,2090*	0,5861*	0,3423*	1								
FCC6H	-0,1397		0,1675	-0,2702*		-0,7360*	1							
ICC3F	-0,4047*	-0,4094*	-0,4108*		0,1454		-0,1277	1						
ICC3H		0,1608	0,2017*	-0,3983*	-0,3264*	-0,4019*	0,4456*		1					
ICC6F	-0,2700*	-0,2743*	-0,2786*	-0,2069*	-0,1719*	-0,2337*	-0,2519*	0,7057*		1				
ICC6H				-0,2824*	-0,2165*	-0,2972*	0,3498*		0,9026*		1			
ICC	-0,1405			-0,3752*	-0,2004*	-0,3978*	0,2608*	0,5075*	0,8034*	0,4849*	0,8938*	1		
logML	0,4225*	0,3954*	0,4602*	-0,4036*	-0,6005*	-0,1727*		-0,2225*	0,2290*		0,2006*		1	
logPLP	0,5640*	0,5768*	0,4797*	-0,4564*	-0,3265*	-0,1549		-0,3169*					0,1906*	1
EDU	-0,1933*	-0,3310*	-0,3128*	0,4214*	0,3407*	0,2451*		-0,1727*	-0,2587*	-0,3281*	-0,2789*	-0,3610*		
PEM	-0,2379*					-0,3637*	0,7349*	-0,4042*	0,3748*	-0,4852*	0,2737*		-0,2233*	-0,2472*
GPG	0,5094*	0,4330*	0,3216*	-0,1305	-0,3027*		0,1942*	-0,3207*		-0,3569*		-0,1662	0,1717*	0,4678*
GDPpC	-0,2170*			0,2351*	0,2900*	-0,2737*	0,5405*	-0,2210*	0,1891*	-0,3495*	0,1620		-0,1508	-0,2274*
FT1				0,2560*	-0,2131*	-0,1438	0,3344*	-0,2413*	0,4221*	-0,1727*	0,3760*	0,1390	0,1649*	-0,2502*
FT2	-0,1369			-0,2494*	-0,1920*	-0,2088*		0,3049*		0,3526*		0,1394		
FT3					0,3169*		0,3637*	-0,2737*		-0,3412*			-0,1739*	
FT4	0,3363*	0,2086*	0,1540	-0,1549	-0,2207*	0,3769*	-0,5646*	-0,2302*	-0,2618*		-0,3083*	-0,3064*	0,3913*	0,2962*

označava statističku značajnost na razini od 1%; istaknute vrijednosti upućuju na korelaciju iznad 0,8

Izvor: Izrada autorice prema izračunima STATE/SE 12. 0

Tablica 12: Korelacijska matrica između parova nezavisnih varijabli dok se Gap1, Gap2 i Gap3 promatraju kao zavisne varijable (II)

	logFR	EDU	PEM	GPG	GDPpC	FT1	FT2	FT3
EDU	0,6038*	1						
PEM	0,4226*	0,1501	1					
GPG		0,2289*	0,1306	1				
GDPpC	0,4121*	0,2705*	0,6573*		1			
FT1	0,3923*	0,2316*	0,5160*	0,1802*	0,2278*	1		
FT2	-0,3760*	-0,3942*	-0,1344	-0,3910*	-0,2230*	-0,1809*	1	
FT3	0,3269*		0,3855*		0,5187*	-0,2384*	-0,3594*	1
FT4	-0,1408	0,1532	-0,5262*	0,2355*	-0,4586*	-0,2191*	-0,3303*	-0,4353*

* označava statističku značajnost na razini od 1%; istaknute vrijednosti upućuju na korelaciju iznad 0,8

Izvor: Izrada autorice prema izračunima STATE/SE 12. 0

U tablicama 11 i 12 prikazani su isključivo koeficijenti korelacija čija statistička značajnost je na razini od 5% (95% pouzdanosti), a zvjezdicama su označeni koeficijenti korelacije čija je statistička značajnost na razini od 1% (99% pouzdanosti). Pomoću iskazanih koeficijenta korelacije može se uočiti koji parovi nezavisnih varijabli mogu potencijalno uzrokovati problem multikolinearnosti. Kao prag će se uzeti pozitivna ili negativna korelacija veća od 0,8, stogu su u tablicama istaknute vrijednosti veće od 0,8 ili manje od - 0,8 (Lovrić, 2005.). Sve istaknute vrijednosti su označene zvjezdicom što znači da se radi o pozitivnim ili negativnim korelacijama većim od 0,8 koje su statistički značajne na razini od 1%.

Koeficijent korelacije između varijabli ICC3H i ICC6H u iznosu od 0,9026 pokazuju snažnu povezanost varijabli. Istovremeno uvrštavanje promatranih varijabli može voditi problemu multikolinearnosti pa se u model alternativno umjesto varijabli ICC3F, ICC3H, ICC6F i ICC6H uvodi jedna varijabla ICC koja prikazuje postotak djece predškolske dobi za čiju brigu i odgoj se koriste neformalni oblici brige za djecu.

Vidljiva je i srednje jaka pozitivna povezanost u iznosu od 0,7349 između varijabli FCC6H i PEM, PEM i FT1 (0,6573), log FR i EDU (0,6038) te negativna između varijabli FCC6H i FCC6F (- 0,7360). Navedene vrijednosti su niže od 0,8 i više od - 0,8 i očekivane su jer u zemljama gdje je veća mogućnost zapošljavanja na pola radnog vremena svakako će i potražnja za uslugama poludnevnog predškolskog odgoja i obrazovanja biti veća, a ako je veći obuhvat djece uslugama cjelodnevnog boravka onda će obuhvat uslugama poludnevnog boravka zasigurno biti niža. Između ostalih parova nezavisnih varijabli vrijednosti koeficijenata korelacije nisu na razini koja bi mogla dovesti do problema multikolinearnosti.

Iz tablica 11 i 12 može se i analizirati razina povezanosti zavisnih varijabli Gap1, Gap2 i Gap3 sa nezavisnim varijablama. Koeficijenti korelacije varijable Gap1 i nezavisnih varijabli su pretežito niži od 0,5 što upućuje na slabu povezanost. Srednje jaka povezanost je isključivo sa varijablama GPG (0,5094) i logPLP (0,5640). U zemljama gdje su razlike u dohodcima muškaraca i žena veće i trajanje plaćenog roditeljskog dopusta duže vjerojatnost zapošljavanja žena s djecom je manje u odnosu na zapošljavanje žena bez djece. Zanimljivo je da nema statistički značajne povezanosti varijable Gap1 sa varijablom FCC6F koja se odnosi na obuhvat djece starije od 3 godine uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja cjelodnevnog boravka i sa varijablama koje se odnose na poludnevne neformalne oblike brige za djecu. Povezanost s varijablama koje se odnose na predškolski odgoj za djecu do 3 godine je slaba do umjerena. Predznaci ostalih koeficijenata korelacije su u skladu sa očekivanjima. Pozitivna slaba povezanost sa varijablom FT4 koja se odnosi na nepodijeljeni tip obitelji upućuje da u zemljama u kojima prevladava nepodijeljeni obiteljski tip je vjerojatnost zapošljavanja žena s djecom manja.

Za razliku od varijable Gap1, koeficijenti korelacije za varijable Gap2 i Gap3 pokazuju jaču negativnu povezanost sa varijablama koje se odnose na dostupnost usluga predškolskog odgoja i obrazovanja za djecu do tri godine. Zemlje u kojima je obuhvat djece starosne dobi do 3 godine uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja veći imaju nižu razliku u stopama zaposlenosti žena bez i sa djecom. Kod varijable Gap3 je prisutna i povezanost, iako iznimno slaba, i sa varijablom koja se odnosi na usluge predškolskog odgoja i obrazovanja cjelodnevnog boravka za djecu stariju od tri godine. Što se tiče neformalnih oblika skrbi za djecu povezanost sa varijablama Gap2 i Gap 3 je slaba ili je ni nema. Predznaci ostalih koeficijenata su također u skladu sa očekivanjima, ali kod varijabli Gap 2 i Gap3 je vidljiva i nešto jača povezanost sa varijablom EDU, dok gotovo nema nikakve povezanosti sa varijablama koje se odnose na dominantan obiteljski tip.

4.3.3.3. Rezultati empirijskog modela

Panel analizom podataka analiziran je utjecaj dostupnosti usluga predškolskog odgoja i obrazovanja na razlike u stopama zaposlenosti žena starosne dobi od 20 do 49 godina bez djece i stopa zaposlenosti žena s djecom mlađom od šest godina.

Zasebno je analiziran utjecaj na razliku u stopama zaposlenosti žena bez djece i žena s jednim djetetom mlađim od 6 godina (Gap1), žena dvoje djece mlađe od 6 godina (Gap2) i žena troje ili više djece mlađe od 6 godina (Gap3).

Utjecaj dostupnosti usluga predškolskog odgoja i obrazovanja mjeren obuhvatom djece uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja na području pojedine zemlje analiziran je ocjenjivanjem šest različitih modela za svaku od tri zavisne varijable. Modelom 1 su obuhvaćene samo varijable koje predstavljaju mjere kojima se ženi omogućuju usklađivanje obiteljskih i profesionalnih obveza, stoga su ocijenjeni koeficijenti nezavisnih varijabli koje se odnose na formalne oblike skrbi za djecu (FCC3F, FCC3H, FCC6F, FCC6H), neformalne oblike skrbi za djecu (ICC) i mogućnosti rada na pola radnog vremena (PEM). Model 1 prikazan je u nastavku

Model 1:

$$\text{Gap1}_{it}/\text{Gap2}_{it}/\text{Gap3}_{it} = \alpha + \beta_1 \text{FCC3F}_{it} + \beta_2 \text{FCC3H}_{it} + \beta_3 \text{FCC6F}_{it} + \beta_4 \text{FCC6H}_{it} + \beta_5 \text{PEM}_{it} + \varepsilon_{it}; i=1 \dots 28; t=1 \dots 9 \quad (10)$$

Model 2 za razliku od modela 1 uključuje i varijable koje se odnose na trajanje roditeljskog i roditeljskog dopusta. Dopusti su ključne mjere za zadržavanje žena na tržištu rada jer da ih nema žene bi morale napustiti tržište rada kako bi se mogle brinuti za novorođenčad, ali dopusti nisu uključeni u model 1 jer su to mjere koje zapravo ne omogućavaju usklađivanje obiteljskih i profesionalnih obveza, nego omogućuju privremeno napuštanje profesionalnih obveza radi posvećivanja obiteljskim obvezama. Model 2 prikazan je u nastavku:

Model 2:

$$\text{Gap1}_{it}/\text{Gap2}_{it}/\text{Gap3}_{it} = \alpha + \beta_1 \text{FCC3F}_{it} + \beta_2 \text{FCC3H}_{it} + \beta_3 \text{FCC6F}_{it} + \beta_4 \text{FCC6H}_{it} + \beta_5 \text{PEM}_{it} + \beta_6 \log ML_i + \beta_7 \log PLP_i + \varepsilon_{it}; i=1 \dots 28; t=1 \dots 9 \quad (11)$$

Modeli 3, 4, 5 i 6 izuzev nezavisnih varijabli modela 2 uključuju i varijable kojima će se pokušati jednim dijelom oslikati položaj žena u društvu, točnije tržištu rada, stav društva prema tome da li bi majka trebala razvijati profesionalnu karijeru uz obitelj ili ne, kao i spremnost žena suprotstavljanju ili prilagođavanju društvenim stereotipovima. Žena će, unatoč postojećim mjerama, biti spremna žrtvovati neplaćeni rad za plaćeni rad ukoliko je to društveno prihvatljivo. Budući da je stav društva i društveno određene rodne uloge teško kvantitativno izraziti, varijablama GPG, EDU, GDPpC i FT će se istražiti da li u zemljama s nižom razlikom u bruto

dohodcima muškaraca i žena je položaj žena na tržištu rada bolji pa i posljedično razlika u stopama zaposlenosti žena bez i sa djecom manja. Model 3 prikazan je u nastavku:

Model 3:

$$Gap1it/Gap2it/Gap3it = \alpha + \beta_1 FCC3F_{it} + \beta_2 FCC3H_{it} + \beta_3 FCC6F_{it} + \beta_4 FCC6H_{it} + \beta_5 PEM_{it} + \beta_6 \log ML_i + \beta_7 \log PLP_i + \beta_8 GPG_{it} + \varepsilon_{it}; i=1 \dots 28; t=1 \dots 9 \quad (12)$$

Modelom 4 će se analizirati da li veći postotak visokoobrazovanih žena, pod pretpostavkom da su visokoobrazovane žene sklonije koristiti usluge predškolskog odgoja ukoliko su im dostupne i manje se zamaraju stereotipovima, rezultira manjom razlikom u stopama zaposlenosti žena bez djece i žena s djecom. Model 4 prikazan je u nastavku:

Model 4:

$$Gap1it/Gap2it/Gap3it = \alpha + \beta_1 FCC3F_{it} + \beta_2 FCC3H_{it} + \beta_3 FCC6F_{it} + \beta_4 FCC6H_{it} + \beta_5 PEM_{it} + \beta_6 \log ML_i + \beta_7 \log PLP_i + \beta_8 EDU_{it} + \varepsilon_{it}; i=1 \dots 28; t=1 \dots 9 \quad (13)$$

Polazeći od pretpostavke da viša razina gospodarskog razvoja ujedno znači i bolji društveni položaj žena te manje opterećivanje žena, a i muškaraca, društvenim stereotipovima, nezavisne varijable modela 5 između ostalih uključuju i varijablu koja se odnosi na vrijednost BDP - a po stanovniku mjereno kao bazni indeks od prosjeka EU. Model 5 prikazan je u nastavku:

Model 5:

$$Gap1it/Gap2it/Gap3it = \alpha + \beta_1 FCC3F_{it} + \beta_2 FCC3H_{it} + \beta_3 FCC6F_{it} + \beta_4 FCC6H_{it} + \beta_5 PEM_{it} + \beta_6 \log ML_i + \beta_7 \log PLP_i + \beta_8 GDPpC_{it} + \varepsilon_{it}; i=1 \dots 28; t=1 \dots 9 \quad (14)$$

Budući da ideološke strukture koje modeliraju obiteljski život također značajno oblikuju dubinske stavove i različite poglede pojedinca na svijet, društvo i očekivanja od žena i muškaraca, modelom 6 se analizira utjecaj dominantnog obiteljskog tipa na području neke zemlje na razliku u stopama zaposlenosti žena bez djece i žena s jednim djetetom mlađim od 6 godina. U nastavku je prikazan model 6:

Model 6:

$$Gap1it/Gap2it/Gap3it = \alpha + \beta_1 FCC3F_{it} + \beta_2 FCC3H_{it} + \beta_3 FCC6F_{it} + \beta_4 FCC6H_{it} + \beta_5 PEM_{it} + \beta_6 \log ML_i + \beta_7 FT_i + \varepsilon_{it}; i=1 \dots 28; t=1 \dots 9 \quad (15)$$

Ocjenjivanje koeficijenata nezavisnih varijabli pojedinih modela provedeno je primjenom tri osnovna panel modela: združeni model, model s fiksnim efektima i model sa slučajnim efektima. Budući da vjerojatnost zapošljavanja žena s djecom uvelike ovisi o stavu društva o tome što bi žena trebala raditi nakon rođenja djeteta, u zemljama u kojima je društveno prihvatljivo da žena uz obitelj razvija i svoju profesionalnu karijeru razlike u stopama zaposlenosti žena bez djece i žena sa djecom mlađom od 6 godina će svakako biti niže od zemalja u kojima se od žena očekuje da se isključivo posvete obiteljskom životu. Pritom je stav društva i kulturološke razlike između zemljama članica EU je teško kvantitativno izraziti. Djelomično će se pokušati u modelima 3, 4, 5 i 6 oslikati nekom od nezavisnih varijabli GPG, EDU, GDP/C, FT, ali postoji velika vjerojatnost da nezavisnim varijablama modela neće biti obuhvaćena kulturološka specifičnost svake od promatranih zemalja koja utječe na varijaciju zavisne varijable što rezultira nekonzistentnošću združenog modela te se polazi od pretpostavke da će za ocjenu modela biti primjereniji model s fiksnim efektima ili model sa slučajnim efektima koji kontroliraju nepromatranu heterogenost promatranih jedinica.

Opravdanost korištenja modela s fiksnim efektom u odnosu na jednostavan združeni model testirana je pomoću uobičajenog F - testa kojim se ispituje nulta hipoteza o jednakosti konstantnih članova (α) za sve jedinice promatranja. Ukoliko rezultati testa pokazuju da se nulta hipoteza odbacuje, zaključuje se da združeni nije adekvatan u procjeni jer varijacija zavisne varijable ovisi o nemjerljivim specifičnostima svake od promatranih jedinica. Stoga se upućuje na korištenje modela s fiksnim efektima koji ima različit konstantni član za sve jedinice promatranja. Prema rezultatima F testa u tablicama 13, 14 i 15 vidljivo je da se pri razini signifikantnosti od 1% u svim modelima odbacuje nulta hipoteza te da se primjena modela s fiksnim efektima smatra adekvatnom za procjenu parametara modela.

Opravdanost korištenja modela sa slučajnim efektom u odnosu na jednostavan združeni model testirana je Lagrangeovoga multiplikatorom (engl. *Lagrange Multiplier test*, dalje u tekstu; LM test). Nulta hipoteza pretpostavlja da je varijanca slučajnog efekta jedinica promatranja jednaka nuli ($\sigma_{\alpha}^2=0$). Odbacivanjem nulte hipoteze zaključuje se kako je varijanca slučajnog efekta veća od nule, tj. da postoji heterogenost među jedinicama promatranja te da je model sa slučajnim efektom prikladan za procjenu parametara (Breusch & Pagan, 1980.). Rezultat LM testa iz

tablica 13, 14 i 15 odbacivanjem nulte hipoteze pri razini od 1% signifikantnosti potvrđuje da postoji heterogenost među promatranim jedinicama te da je model sa slučajnim efektima prikladan za procjenu modela.

Nakon utvrđivanja opravdanosti primjene modela s fiksnim efektima i modela sa slučajnim efektima u odnosu na jednostavni združeni model, u narednom koraku je potrebno odabrati između modela s fiksnim i modela sa slučajnim efektima. Pritom ne postoji jednoznačan odgovor te odabir modela ovisi o prirodi podataka. Polazeći od pretpostavke da postojeća specifičnost između zemalja koja utječe na varijaciju zavisne varijable modela (stav društva, odgoj, rodne uloge) nije slučajna i da je konstantna kroz vrijeme, teorijski se model s fiksnim efektima nameće kao ispravan odabir jer omogućuje kontrolu za sve neuključene varijable tijekom vremena. No, zbog vremenskog niza od samo 9 godina i gubitka stupnjeva slobode njegova primjena može rezultirati neefikasnim ocjenama parametara. Osim toga deskriptivna statistika zavisnih i nezavisnih varijabli modela ukazuje na malu varijaciju unutar grupe što također ne ide u prilog primjeni modela s fiksnim efektima jer se njime objašnjava varijacija zavisne varijable uzrokovane promjenama nezavisnih varijabli unutar grupe. Prednost modela sa slučajnim efektima u odnosu na model s fiksnim efektima je i stoga što se njime mogu procijeniti koeficijenti vremenski nepromjenjivih varijabli koje su prisutne u modelima istraživanja u kontekstu ovoga rada. No, u slučaju da je slučajna greška u korelaciji s bilo kojom nezavisnom varijablom procjenitelji parametara modela sa slučajnim efektima su pristrani i nekonzistentni te je u tom slučaju bolje primijeniti model s fiksnim efektima kod kojeg se za očuvanje konzistentnosti parametra ne nameće nužnost neovisnosti slučajne greške koja uključuje efekte svih pa i nepoznatih varijabli koje su specifične za svaku zemlju kroz vrijeme. Budući da pretpostavljena neuključena heterogenost zemalja koja utječe na varijaciju zavisne varijable, vrlo moguće utječe i na varijaciju pojedinih nezavisnih varijabli modela, primjena modela s fiksnim efektima se ipak čini primjerenijom.

U svrhu odabira između modela s fiksnim i modela sa slučajnim efektima korišten je i Hausmanov test koji se bazira na razlici između ocijenjenih vrijednosti modelom fiksnih i modelom slučajnih efekata. Nulta hipoteza Hausman testa podrazumijeva da se ocijenjene vrijednosti ne razlikuju u velikoj mjeri te prema njoj su oba modela konzistentna, ali je model sa slučajnim efektima i efikasan. Odbacivanjem nulte hipoteze se zaključuje da model slučajnih efekata nije konzistentan zbog

nezadovoljavanja pretpostavke o nekoreliranosti slučajne greške s nezavisnim varijablama modela za razliku od modela s fiksnim efektima te je u tom slučaju bolje koristiti model fiksnih efekata. Neodbacivanjem nulte hipoteze se zaključuje da je model sa slučajnim efektima konzistentan te da je zadovoljena pretpostavka o nekoreliranosti slučajne greške te se odabire model sa slučajnim efektima koji je efikasniji u odnosu na model sa fiksnim efektima. U tablicama 13, 14 i 15 vidljivo je da se prema Hausmanovom testu za Model 1 pri razini signifikantnosti od 1% odbacuje nulta hipoteza i preporuča primjena modela s fiksnim efektima, za Modele 2, 3, 5 i 6 i Model 4c iz tablice 15 nulta hipoteza se odbacuje pri razini signifikantnosti od 5%, a za Model 4a i 4b tablice 13 i 14 se uz razinu signifikantnosti od 5% prihvaća nulta hipoteza, ali se ista odbacuje uz razinu signifikantnosti od 10%. S obzirom da Modeli 2, 3, 4, 5 i 6 uključuju i vremenski nepromjenjive varijable prikazani su ocijenjeni parametri obaju modela dok je su za Model 1 prikazani samo rezultati modela s fiksnim efektima.

Primjenom modificiranog Wald testa (modified Wald test) će se testirati prisutnost problema heteroskedastičnosti između promatranih zemalja. Nultom hipotezom se pretpostavlja da je $\sigma^2_i = \sigma^2$ za $i = 1, \dots, Ng$, gdje Ng predstavlja broj grupa, u ovom slučaju zemalja. Odbacivanjem nulte hipoteze zaključuje se da je prisutan problem heteroskedastičnost što je slučaj u svih 6 modela tablica 13, 14 i 15 (Baum, 2001.).

Za identificiranje problema autokorelacije korišten je Wooldrigov test koji zahtjeva vrlo malo pretpostavki i vrlo je jednostavan za izvođenje (Drukker, 2003.). Odbacivanjem nulte hipoteze se potvrđuje prisutnost problema autokorelacije što je slučaj u svih šest modela prikazanih u tablicama 13, 14 i 15.

Prisutnost problema multikolinearnosti je otklonjena uvođenjem varijable ICC umjesto varijabli ICC3F, ICC3H, ICC6F i ICC6H.

Zbog prisutnosti problema autokorelacije i heteroskedastičnosti korigirane su standardne pogreške opcijom *cluster* koja pretpostavlja neovisnost između razreda, u ovom slučaju zemalja, ali ne i između opservacija unutar pojedine zemlje. *Cluster* opcijom izračunavaju se standardne pogreške koje su *robustne* za taj tip ovisnosti. Varijable su grupirane po grupama zemlja/godina. Testirano je šest navedenih modela za svaku od tri zavisne varijable te su rezultati ocijenjenih parametara zajedno s *clusteriranim* standardnim pogreškama (navedene u zagradi) prikazani u tablicama 13, 14 i 15.

Tablica 13: Ocjena koeficijenta nezavisnih varijabli modela sa zavisnom varijablom Gap1

	Model 1a	Model 2a		Model 3a		Model 4a		Model 5a		Model 6a	
	Model s fiksnim efektima	Model s fiksnim efektima	Model sa slučajnim efektima	Model s fiksnim efektima	Model sa slučajnim efektima	Model s fiksnim efektima	Model sa slučajnim efektima	Model s fiksnim efektima	Model sa slučajnim efektima	Model s fiksnim efektima	Model sa slučajnim efektima
konstanta	32,9891*** (4,8326)	29,5429*** (5,0125)	- 26,6692 (19,1564)	25,7147*** (4,5241)	- 31,7371* (18,7677)	30,9473*** (4,6427)	- 32,6184 (20,0579)	27,4971** (9,8832)	- 32,6594* (19,7219)	32,9891*** (4,8326)	9,0462 (14,729)
FCC3F	- 0,1904*** (0,0564)	- 0,2385*** (0,0753)	- 0,1979*** (0,0707)	- 0,2790*** (0,0848)	- 0,2261*** (0,0808)	- 0,1835*** (0,0818)	- 0,1308 (0,0814)	- 0,2376*** (0,0797)	- 0,2009*** (0,0723)	- 0,1904*** (0,0564)	- 0,2380*** (0,0570)
FCC3H	- 0,1329 (0,0954)	0,1556 (0,1409)	0,0984 (0,1142)	0,2169 (0,1418)	0,1500 (0,1198)	0,2020 (0,1330)	0,1413 (0,1090)	0,1509 (0,1542)	0,0819 (0,1275)	0,1329 (0,0954)	0,1055 (0,0740)
FCC6F	- 0,1187** (0,0490)	- 0,0923* (0,0529)	- 0,0823 (0,0504)	- 0,0859* (0,0482)	- 0,0695 (0,0456)	- 0,0375 (0,0513)	- 0,0245 (0,0467)	- 0,0948 (0,0564)	- 0,0803 (0,0524)	- 0,0923** (0,0489)	- 0,1008** (0,0477)
FCC6H	- 0,0086* (0,0653)	0,0071 (0,0712)	0,0293 (0,0710)	0,0056 (0,0721)	0,3396 (0,0721)	0,1001 (0,0676)	0,3079 (0,0699)	0,0066 (0,0718)	0,0269 (0,0721)	0,0086 (0,0653)	0,0013 (0,0601)
ICC	- 0,0097 (0,0364)	- 0,0014 (0,0424)	- 0,0276 (0,0373)	0,0025 (0,0478)	- 0,0175 (0,0434)	0,0146 (0,0437)	- 0,0145 (0,0368)	- 0,0029 (0,0459)	- 0,0294 (0,0366)	0,0097 (0,0364)	- 0,0279 (0,0396)
PEM	- 0,6109*** (0,1987)	- 0,5492** (0,2584)	- 0,2806* (0,1666)	- 0,4626 (0,2712)	- 0,2420 (0,1704)	- 0,4526* (0,2265)	- 0,2112** (0,1605)	- 0,5309** (0,2516)	- 0,2984 (0,1869)	- 0,6019** (0,1987)	- 0,4168** (0,1894)
logML		-	8,9038* (4,7620)	-	10,0659** (4,5847)	-	10,5593** (4,7632)	-	9,2852* (4,8178)	-	3,6296 (5,5950)
logPLP		-	9,0043** (4,2378)	-	7,7834* (4,1091)	-	10,2666 (4,2846)	-	9,4964** (4,1375)	-	
GPG				0,1356 (0,1283)	0,2126** (0,1100)						
EDU						- 0,2946* (0,1600)	- 0,3163** (0,1551)				
GDPpC								0,0207 (0,1026)	0,0439 (0,0623)		
FT1										-	16,2757 (8,5214)
FT2										-	2,8833 (5,1542)
FT3										-	12,4678 (7,6868)
FT4										-	10,4879 (6,9012)
ρ (rho)	0,9607	0,9592	0,9259	0,9558	0,9135	0,9600	0,9254	0,9578	0,9112	0,9607	0,9232
F test	0,0000	0,0000		0,0000		0,0000		0,0000		0,0000	
LM test	0,0000		0,0000		0,0000		0,0000		0,0000		0,0000
Hausman test	0,0000	0,0347		0,0293		0,0569		0,0142		0,0002	
Wald test	0,0000	0,0000		0,0000		0,0000		0,0000		0,0000	
Wooldridge test	0,0000	0,0000		0,0000		0,0002		0,0000		0,0000	
corr(u _i , X _b)	- 0,4339	- 0,2593		- 0,0979		- 0,2218		- 0,2096		0,4339	
broj opažanja	230	177		173		177		177		230	
broj razreda	28	22		22		22		22		28	

*, **, *** označava statističku značajnost na razini 10%, 5% i 1%; vrijednosti u zagradama su korigirane (clusterirane robustne) standardne pogreške

Izvor: Izrada autorice prema izračunima STATE/SE 12.

Dobivene konstante predstavljaju prosjek konstanti svih promatranih zemalja, odnosno fiksnih specifičnih efekata, a ukazuju da bi u prosjeku, kada bi vrijednosti svih nezavisnih varijabli bile jednake nula, stopa zaposlenosti žena bez djece bila za oko približno 33 postotna poena viša od stope zaposlenosti žena s jednim djetetom mlađim od 6 godina u Modelu 1a, za gotovo 30 postotnih poena u Modelu 2a itd.

Rezultati Modela 1a ukazuju da parametri svih nezavisnih varijabli imaju utjecaj negativnog smjera, odnosno da smanjuju razliku u stopama zaposlenosti žena bez djece i žena s jednim djetetom mlađim od 6 godina (Gap1). Pritom signifikantan utjecaj pri razini od 1% imaju varijable koje se odnose na usluge cjelodnevnog predškolskog odgoja i obrazovanja za djecu do 3 godine te postotak žena zaposlenih na pola radnog vremena. Signifikantan utjecaj imaju i usluge cjelodnevnog predškolskog odgoja i obrazovanja za djecu stariju od 3 godine samo pri razini signifikantnosti od 5%, a poludnevnog boravka na razini od 10%. Već iz rezultata prvog modela vidljivo je da usluge poludnevnog boravka te neformalni oblici skrbi za djecu nemaju značajan utjecaj na zapošljavanje žena s djecom te da je nužno da radno vrijeme usluga predškolskog odgoja i obrazovanja bude prilagođeno punom radnom vremenu roditelja.

I rezultati Modela 2a upućuju na signifikantan utjecaj negativnog smjera pri razini od 1% varijable koja se odnosi na obuhvat djece do 3 godine uslugama cjelodnevnog predškolskog odgoja i obrazovanja. Kod modela s fiksnim efektima signifikantan utjecaj negativnog smjera pri razini od 10% imaju i usluge cjelodnevnog boravka koje se odnose na djecu stariju od 3 godine, ali utjecaj je vrlo mali. Varijabla PEM koja se odnosi na postotak žena zaposlenih na pola radnog vremena ima utjecaj negativnog smjera koji je više izražen u modelu fiksnih efekata iako je nešto niži u odnosu na Model 1a, dok varijable koje se odnose na dopuste imaju utjecaj pozitivnog smjera, odnosno povećavaju razliku u stopama zaposlenosti.

I u Modelu 3a Hausman test daje prednost modelu s fiksnim efektima prema kojem na razini od 10% signifikantan utjecaj negativnog smjera imaju varijable FCC3F i FCC6F, dok prema modelu slučajnih efekata na razini od 10% uz varijablu FCC6F signifikantan utjecaj imaju i varijable logML, logPLP i GPG, ali pozitivnog smjera. Varijabla GPG i u modelu fiksnih efekata ima pozitivan smjer iako nesignifikantan.

Kod Modela 4a Hausmanov test pri razini signifikantnosti od 5% prihvaća nultu hipotezu, ali istu odbacuje pri razini signifikantnosti od 10%. Rezultati ocijenjenih

parametara dobiveni modelom slučajnih efekata pokazuju negativan smjer utjecaja varijabli koje se odnose na obuhvat djece uslugama cjelodnevnog predškolskog odgoja i obrazovanja na zavisnu varijablu, ali utjecaj nije signifikantan. Signifikantan utjecaj pozitivnog smjera na razini od 5% imaju varijable koje se odnose na roditeljin i plaćeni roditeljski dopust te je njihov utjecaj u ovom modelu nešto viši nego u Modelu 2a. Signifikantan utjecaj ima i varijabla EDU koja se odnosi na postotak žena starosne dobi od 25 do 64 godine sa završenim tercijarnim obrazovanjem, točnije porast varijable EDU, uz pretpostavku da ostali faktori ostanu nepromijenjeni, rezultira smanjenjem zavisne varijable. Utjecaj varijable EDU je nešto niži i manje signifikantan u modelu s fiksnim efektima, ali je pri razini od 5% signifikantan utjecaj negativnog smjera varijable FCC6F.

U Modelu 5a varijabla GDPpC nema signifikantan utjecaj, ali utjecaj iako je mali neočekivano je pozitivnog smjera što ukazuje da viša razini gospodarskog razvoja ne podrazumijeva ujedno i manju razliku u stopama zaposlenosti žena bez djece i sa jednim djetetom mlađim od šest godina, odnosno ne potvrđuje tezu da razvijenija društva osiguravaju bolji položaj žena na tržištu rada i lakše odstupaju od rodni stereotipova.

Budući da je varijabla koja označava dominantan obiteljski tip nepromjenjiva tijekom vremena, parametri iste ocijenjeni su isključivo modelom slučajnih efekata (Model 6a). Dobiveni rezultati upućuju da nijedan od obiteljskih tipova nema statistički signifikantan utjecaj.

U tablici 14 nalaze se rezultati modela u slučaju zavisne varijable Gap_{2t} koja se odnosi na razliku u stopama zaposlenosti žena starosne dobi od 20 do 49 godina bez djece i žena s dvoje djece mlađe od 6 godina.

Tablica 14: Ocjena koeficijenta nezavisnih varijabli modela sa zavisnom varijablom Gap2it

	Model 1b	Model 2b		Model 3b		Model 4b		Model 5b		Model 6b	
	Model s fiksnim efektima	Model s fiksnim efektima	Model sa slučajnim efektima	Model s fiksnim efektima	Model sa slučajnim efektima	Model s fiksnim efektima	Model sa slučajnim efektima	Model s fiksnim efektima	Model sa slučajnim efektima	Model s fiksnim efektima	Model sa slučajnim efektima
konstanta	45,7175*** (8,2437)	37,9364*** 6,7852	-17,5970 (17,2733)	32,0352*** (7,1103)	-20,7303 (18,2646)	40,8576 (5,8647)	-27,8034 (18,8840)	40,4398*** (11,4973)	-22,8584 (16,6990)	45,7173*** (8,2437)	17,6440 (16,5047)
FCC3F	-0,1176 (0,1059)	-0,1840 0,1112	-0,2076** (0,0961)	-0,1823 (0,1245)	-0,2314** (0,0961)	-0,0695 (0,0982)	-0,0705 (0,0884)	-0,1852 (0,1117)	-0,2209** (0,0991)	-0,1776 (0,1059)	-0,2050* (0,1058)
FCC3H	-0,4050 (0,1518)	-0,0267 0,1720	-0,0230 (0,1303)	-0,0144 (0,1741)	0,0234 (0,1289)	0,0699 (0,1458)	0,0611 (0,1090)	-0,0209 (0,1773)	-0,0288 (0,1366)	0,0405 (0,1518)	-0,0420 (0,1303)
FCC6F	-0,2068* (0,0796)	-0,1712** 0,0782	-0,1571** (0,0724)	-0,1572** (0,0615)	-0,1405** (0,0553)	-0,0572 (0,0415)	-0,0245 (0,0467)	-0,1681** (0,0790)	-0,1526 (0,0730)	-0,0209** (0,0796)	-0,1889** (0,0776)
FCC6H	0,0070 0,0680	-0,0141 0,0726	0,0044 (0,0714)	0,0105 (0,0729)	0,0229 (0,0742)	-0,0081 (0,0620)	0,3079 (0,0699)	-0,0134 (0,0722)	0,0021 (0,0712)	0,0070 (0,0764)	0,0234 (0,0740)
ICC	-0,0643 (0,0680)	-0,0576 0,4103	-0,0697 (0,0551)	-0,0452 (0,0586)	-0,0494 (0,0590)	-0,0243 (0,0486)	-0,0145 (0,0368)	-0,0558 (0,0573)	-0,0689 (0,0568)	-0,0643 (0,0679)	-0,0818 (0,0704)
PEM	-0,7831** (0,3721)	-0,5492 (0,4103)	-0,1799 (0,2069)	-0,5152 (0,4226)	-0,1919 (0,2074)	-0,3036 (0,3348)	-0,2112 (0,1605)	-0,5270 (0,4404)	-0,1830 (0,2140)	-0,7831** (0,3721)	0,3949* (0,2146)
logML		-	7,6435 (4,8220)	-	8,3060 (4,8213)	-	10,5593*** (4,7632)	-	8,0547 (4,8845)	-	3,8500 (5,8802)
logPLP		-	9,3722** (3,9596)	-	7,2164 (3,7909)	-	10,2666*** (4,2846)	-	9,7387** (3,8826)	-	9,5303** (4,2771)
GPG				0,3075** (0,1479)	0,3624 (0,1373)						
EDU						-0,6127** (0,1717)	-0,3163*** (0,1551)				
GDPpC								-0,0253 (0,0897)	0,0341 (0,0425)		
FT1										-	9,7709 (11,8871)
FT2										-	4,7362 (7,9793)
FT3										-	11,3356 (8,7041)
FT4										-	7,9151 (7,8638)
p (rho)	0,9631	0,9588	0,9160	0,9534	0,9055	0,9663	0,9254	0,9611	0,8963	0,9631	0,8963
F test	0,0001	0,0000		0,0037		0,0001		0,0000		0,0000	
LM test	0,0000		0,0000		0,0000		0,0000		0,0000		0,0000
Hausman test	0,0000	0,0162		0,0234		0,0749		0,0034		0,0000	
Wald test	0,0000	0,0000		0,0000		0,0000		0,0000		0,0000	
Wooldridge test	0,0005	0,0010		0,0014		0,0002		0,0004		0,0005	
corr(u_i, Xb)	-0,5835	-0,2865		-0,1629		-0,1983		-0,3602		-0,5835	
broj opažanja	230,0000	177		173		177		177		230	
broj razreda	28,0000	22		22		22		22		28	

*, **, *** označava statističku značajnost na razini 10%, 5% i 1%; vrijednosti u zagradama su korigirane (clusterirane robustne) standardne pogreške

Izvor: Izrada autorice prema izračunima STATE/SE

Dobivena prosječna konstanta Modela 1b koja uključuje nepromatranu heterogenost zemalja viša je od konstante Modela 1a što znači da je u slučaju dvoje djece razlika u stopama zaposlenosti žena bez i sa djecom, pod pretpostavkom da su vrijednosti svih ostalih nezavisnih varijabli jednake nula, viša nego u slučaju jednog djeteta mlađeg od 6 godina. I u slučaju dvoje djece dostupnost formalnih i neformalnih oblika skrbi za djecu, izuzev usluga poludnevnog predškolskog odgoja i obrazovanja za djecu stariju od 3 godine, te mogućnost rada na pola radnog vremena imaju utjecaj negativnog smjera. Pritom signifikantan utjecaj pri razini od 10% imaju samo usluga cjelodnevnog predškolskog odgoja i obrazovanja za djecu stariju od 3 godine. Signifikantan utjecaj negativnog smjera pri razini od 5% ima rad na pola radnog vremena, odnosno povećanjem postotka zaposlenih žena na pola radnog vremena, uz pretpostavku da vrijednosti ostalih varijabli ostanu nepromijenjene, smanjit će se razlika u stopama zaposlenosti žena bez djece i žena s dvoje djece mlađe od 6 godina.

U Modelu 2b prema dobivenim rezultatima modela s fiksnim efektima povećanje obuhvata djece uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja smanjuje razliku u stopama zaposlenosti žena bez i žena s dvoje djece, ali signifikantan utjecaj negativnog smjera pri razini od 5% imaju samo usluge cjelodnevnog predškolskog odgoja i obrazovanja za djecu stariju od 3 godine kao i kod Modela 1b, samo je ocijenjeni koeficijent u Modelu 2b ipak nešto niži. Model sa slučajnim efektima osim signifikantnog utjecaja pri razini od 5% varijable FCC6F ukazuje i na signifikantan utjecaj varijable FCC3F i logPLP.

Model 3b s ciljem oslikavanja položaja žena na tržištu rada u pojedinoj zemlji uključuje i varijablu GPG čiji rezultati primjenom oba modela pokazuju da veće razlike u bruto dohocima muškarca i žena uzrokuju i veće razlike u stopama zaposlenosti žena bez i sa djecom mlađom od 6 godina. U Modelu 3b rezultati modela sa slučajnim efektima ukazuju i na signifikantan utjecaj pozitivnog smjera trajanja ne samo plaćenog roditeljskog dopusta, nego i roditeljskog dopusta.

U Modelu 4b Hausman test pri razini od 5% signifikantnosti prihvaća nultu hipotezu, ali budući da istu odbacuje pri razini signifikantnosti od 10% također su prikazani rezultati primjenom oba modela. Utjecaj varijable EDU je primjenom oba modela signifikantan pri razini od 1% i ukazuje da postotka žena sa završenim tercijarnim obrazovanjem negativno utječe na razlike u stopama zaposlenosti žena bez i žena s

dvoje djece mlađe od 6 godina. Utjecaj je gotovo dvostruko veći kod modela s fiksnim efektima, ali s obzirom da pri razini signifikantnosti od 5% se prihvaća pretpostavka o nepostojanju koreliranosti slučajne greške i nezavisnih varijabli smatra se da je rezultat dobiven modelom slučajnih efekata konzistentan i efikasniji od modela s fiksnim efektima.

Kod Modela 5b se polazi od pretpostavke da u društvima s višom razinom BDP - a je društveno prihvatljivije da žena balansira između plaćenog i neplaćenog rada, odnosno obiteljskih i profesionalnih obveza. Dobiveni rezultati ne ukazuju na signifikantan utjecaj razine gospodarskog razvoja na razliku u stopama zaposlenosti žena bez djece i žena s dvoje djece mlađe od 6 godina. Ista situacija je i u Modelu 6b čiji rezultati pokazuju da dominantan obiteljski tip nema signifikantan utjecaj na odluku o zapošljavanju žena s djecom mlađom od 6 godina.

U tablici 15 su prikazani rezultati modela sa zavisnom varijablom Gap3 koja se odnosi na razliku u stopama zaposlenosti žena starosne dobi od 20 do 49 godina i stopa zaposlenosti žena sa troje ili više djece mlađe od 6 godina.

Tablica 15: Ocjena koeficijenta nezavisnih varijabli modela sa zavisnom varijablom Gap3_{it}

	Model 1c		Model 2c		Model 3c		Model 4c		Model 5c		Model 6c	
	Model s fiksnim efektima	Model s fiksnim efektima	Model sa slučajnim efektima	Model s fiksnim efektima	Model sa slučajnim efektima	Model s fiksnim efektima	Model sa slučajnim efektima	Model s fiksnim efektima	Model sa slučajnim efektima	Model s fiksnim efektima	Model sa slučajnim efektima	
konstanta	50,8585*** (5,9932)	46,6010*** (5,4672)	- 18,7854 (18,7617)	45,2350*** (6,1869)	- 20,9011 (- 20,3204)	48,0745*** (5,2318)	- 26,0997 (16,6826)	49,7058*** (11,5176)	- 27,1526 (21,3020)	50,8585*** (5,9932)	3,6707 (17,3428)	
FCC3F	- 0,2049** (0,0832)	- 0,3728*** (0,0885)	- 0,3764*** (0,0690)	- 0,4165*** (0,1042)	- 0,4171*** (0,0714)	- 0,3168*** (0,1000)	- 0,2991** (0,0849)	- 0,3747*** (0,0869)	- 0,3867*** (0,0742)	- 0,2049** (0,0832)	- 0,2812*** (0,0814)	
FCC3H	0,0405 (0,1104)	0,1144 (0,1559)	0,1093 (0,1073)	0,1619 (0,1617)	0,1613 (0,1071)	0,1676 (0,1345)	0,1629* (0,0941)	0,1221 (0,1533)	0,0943 (0,1207)	0,0405 (0,1104)	0,0394 (0,0964)	
FCC6F	- 0,1011 (0,0721)	- 0,0423 (0,0544)	- 0,0425** (0,0548)	0,0384 (0,0549)	- 0,0371** (0,0548)	0,0163 (0,0373)	0,0262 (0,0407)	- 0,0385 (0,0513)	- 0,0443 (0,0522)	- 0,1011 (0,0721)	- 0,0928 (0,0704)	
FCC6H	0,0239 (0,0714)	- 0,0256 (0,0672)	0,0118 (0,0671)	- 0,0326 (0,0689)	0,0056 (0,0694)	- 0,0226 (0,0670)	0,0144 (0,0690)	- 0,0248 (0,0663)	0,0038 (0,6522)	0,0239 (0,0714)	0,0453 (0,0713)	
ICC	- 0,0072 (0,0713)	0,0270 (0,0820)	- 0,0004 (0,0774)	0,0335 (0,0905)	0,0092 (0,0857)	0,0448 (0,0768)	0,0149 (0,0698)	0,0293 (0,0832)	0,0007 (0,0766)	- 0,0072 (0,0713)	- 0,0260 (0,0739)	
PEM	- 0,7356*** (0,2586)	- 0,7155*** (0,2456)	- 0,1620 (0,1778)	- 0,6923*** (0,2554)	- 0,1398 (0,1871)	- 0,6136*** (0,2097)	- 0,0744 (0,1577)	- 0,7433*** (0,2620)	- 0,2092 (0,1761)	- 0,7356*** (0,2586)	- 0,2724 (0,1896)	
logML			11,9300** (5,0803)		12,5602** (5,2286)		13,9226*** (4,3324)		12,3930** (5,5104)		11,5959* (5,7888)	
logPLP			7,2087* (4,1749)		6,4166 (4,2710)		8,7279** (3,9900)		7,8831** (4,0123)			
GPG				0,0865 (0,1300)	0,1171 (0,1030)							
EDU						- 0,3149* (0,1582)	- 0,3754** (0,1539)					
GDPpC								- 0,0253 (0,0897)	0,0706 (0,0430)			
FT1											2,5737 (11,9906)	
FT2											0,3272 (9,1443)	
FT3											6,8308 (10,1519)	
FT4											1,8552 (9,2201)	
p (rho)	0,9672	0,9698	0,9218	0,9679	0,9207	0,9687	0,9191	0,9727	0,9185	0,9672	0,9092	
F test	0,0000	0,0000		0,0000		0,0000		0,0000		0,0000		
LM test	0,0000		0,0000		0,0000		0,0000		0,0000		0,0000	
Hausman test	0,0000	0,0048		0,0142		0,0158		0,0112		0,0181		
Wald test	0,0000	0,0000		0,0000		0,0000		0,0000		0,0000		
Wooldridge test	0,0083	0,0395		0,0404		0,0015		0,0372		0,0002		
corr(u _i , X _b)	- 0,6119	- 0,5680		- 0,5431		- 0,5112		- 0,6260		- 0,6119		
broj opažanja	228	175		171		175		175		228		
broj razreda	28	22		22		22		22		28		

*, **, *** označava statističku značajnost na razini 10%, 5% i 1%; vrijednosti u zagradama su korigirane (clusterirane robustne) standardne pogreške

Izvor: Izrada autorice prema izračunima STATE/SE 12. 0

Ocijenjeni koeficijenti nezavisnih varijabli Modela 1c ukazuju da dostupnost usluga cjelodnevnog predškolskog odgoja i obrazovanja i mogućnost rada na pola radnog vremena u najvećoj mjeri doprinose smanjenju razlike između stopa zaposlenosti žena bez djece i žena s troje ili više djece mlađe od 6 godina. No u slučaju troje ili više male djece opseg neplaćenog rada se značajno povećava pa je ženama unatoč dostupnosti usluga predškolskog odgoja i obrazovanja teško uskladiti rad na puno radno vrijeme i obveze u kućanstvu pa se kao najbolja opcija zadržavanja žena na tržištu rada nameće mogućnost rada na pola radnog vremena.

Uključivanjem varijabla koje se odnose na roditeljski dopust (Model 2c) povećava se signifikantnost i visina ocijenjenog koeficijenta varijable FCC3F te rezultati modela sa slučajnim efektima i u slučaju troje ili više djece mlađe od 6 godina ukazuju na signifikantan utjecaj pozitivnog smjera varijabli koje se odnose na trajanje roditeljskog i plaćenog roditeljskog dopusta.

Iz rezultata Modela 3c vidljivo je da varijabla GPG nema signifikantan utjecaj na razliku u stopama zaposlenosti žena bez djece i stopa zaposlenosti žena s troje ili više djece mlađe od 6 godina, kao ni varijabla GDPpC (Model 5c) i varijable koje se odnose na dominantan obiteljski tip (Model 6c), dok varijabla EDU (Model 4c) ima signifikantan utjecaj negativnog smjera i to prema rezultatima modela s fiksnim efektima i modela sa slučajnim efektima.

4.4. Zaključna razmatranja

Društvo ženama i muškarcima pripisuje različite rodne uloge koje prate različite obveze i očekivanja. Rodna uloga žena podrazumijeva veću opterećenost neplaćenim radom u odnosu na muškarca što posljedično žene stavlja u nepovoljniji položaj kod plaćenog rada. S obzirom da je po pitanju neplaćenog rada u radu stavljen naglasak na onaj dio neplaćenog rada koji se odnosi na brigu i odgoj djece, ranije navedeno dokazuje niža stopa zaposlenosti žena s djecom mlađom od šest godina od stope zaposlenosti žena bez djece. Majčinstvom opseg neplaćenog rada žena se značajno povećava što često onemogućava ženama rad na puno radno vrijeme i ravnopravan položaj na tržištu rada u odnosu na muškarce. Navedeno dokazuje i činjenica da se prema podacima iz 2013. godine razlike u stopama zaposlenosti muškaraca i žena značajno povećavaju roditeljstvom u korist

muškaraca, točnije sa 1,8 postotnih poena na 37,2 postotna poena u slučaju troje ili više djece mlađe od šest godina. Prema rezultatima panel analize modela može se zaključiti da bi bez formalnih i neformalnih oblika skrbi za djecu i mogućnosti rada na pola radnog vremena stopa zaposlenosti žena bez djece u prosjeku na razini svih 28 zemalja članica bila viša za više od 30 postotnih poena od stope zaposlenosti žena s jednim djetetom mlađim od 6 godina, za više od 40 postotnih poena od stope zaposlenosti žena s dvoje djece mlađe od šest godina i za više od 45 postotnih poena od stope zaposlenosti žena s troje ili više djece mlađe od 6 godina. Povećanje broja djece povećava opseg neplaćenog rada, a posljedično i razliku u stopama zaposlenosti žena bez i sa djecom mlađom od šest godine što dokazuje sljedeću pomoćnu hipotezu 5 (PH5):

Majčinstvo ima negativan utjecaj na zapošljavanje žena s djecom u najranijoj životnoj dobi.

Prema rezultatima panel analize većoj zaposlenosti žena s djecom mlađom od šest godina, odnosno manjoj razlici u stopama zaposlenosti žena starosne dobi od 20 do 49 godina bez djece i stopa zaposlenosti žena s djecom mlađom od šest godina, doprinosi veća dostupnost usluga cjelodnevnog predškolskog odgoja i obrazovanja mjerena obuhvatom djece istom. Pritom u slučaju žena s jednim djetetom mlađim od šest godina najznačajniji utjecaj imaju usluge cjelodnevnog boravka koje se odnose na djecu mlađu od tri godine, dok u slučaju žena s dvoje djece mlađe od 6 godina je utjecaj dostupnosti usluga predškolskog odgoja i obrazovanja manje signifikantan i ocijenjeni koeficijenti utjecaja su niži, a i značajniji utjecaj imaju usluge cjelodnevnog boravka koje se odnose na djecu stariju od 3 godine. U slučaju žena s troje ili više djece mlađe od šest godina ocijenjeni koeficijenti utjecaja usluga cjelodnevnog predškolskog odgoja i obrazovanja su viši, nego kod žena s jednim i žena s dvoje djece mlađe od šest godina te kao i u slučaju žena s jednim djetetom mlađim od šest godina značajniji utjecaj imaju usluge cjelodnevnog boravka za djecu do 3 godine, nego za djecu stariju od tri godine. Nešto manji utjecaj u slučaju žena s dvoje djece mlađe od šest godine se tumači time da usluge predškolskog odgoja i obrazovanja u manjoj mjeri povećavaju povratak na tržište rada žena s dvoje djece pretpostavljajući da je njima unatoč uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja teže uskladiti obiteljske i profesionalne obveze nego ženama s jednim djetetom mlađim od 6 godina. Dok troje i više djece mlađe od 6 godina zasigurno dodatno otežava

usklađivanje profesionalnih i obiteljskih obveza, ali ukoliko usluge predškolskog odgoja i obrazovanja ne bi bile dostupne, manji broj žena s troje ili više djece bi se odlučilo na povratak na tržište rada nego žena s dvoje djece pa osiguravanje usluga predškolskog odgoja i obrazovanja u većoj mjeri povećava zapošljavanje žena s troje ili više djece, nego žena s dvoje djece. Ranije navedenim se potvrđuje **pomoćna hipoteza 6 (PH 6):**

Dostupnost javnih usluga predškolskog odgoja izravno se odražava na zaposlenost majki s djecom u najranijoj životnoj dobi u zemljama članicama EU.

Osim usluga predškolskog odgoja i obrazovanja, prema rezultatima, većoj zaposlenosti žena s djecom mlađom od šest godina, čak u većoj mjeri, doprinosi i mogućnost rada na pola radnog vremena kao jedan od načina lakšeg usklađivanja plaćenog i neplaćenog rada. Mogućnost rada na pola radnog vremena mjerena postotkom zaposlenih žena starosne dobi od 20 do 49 godina koje rade na pola radnog vremena ima statistički najznačajniji učinak na zapošljavanje žena s troje ili više djece mlađe od 6 godina, zatim žena s jednim djetetom mlađim od šest godina dok je njegova signifikantnost slabo izražena kod zapošljavanje žena s dvoje djece mlađe od 6 godina. Rad s nepunim radnim vremenom je jedna od alternativa prekidu zaposlenosti uzrokovanom većom količinom neplaćenog rada, ali trajno prihvaćanje takvih poslova pogoršava položaj žena na tržištu rada te ga se treba promatrati samo kao sponu do pune zaposlenosti u kasnijem životu žene.

Neformalni oblici skrbi kao alternativa nedostatku formalnih oblika skrbi nemaju statički signifikantan utjecaj na zapošljavanje žena s djecom mlađom od 6 godina. Dok roditeljima i plaćeni roditeljski dopusti imaju utjecaj pozitivnog smjera, odnosno produženje trajanja roditeljskih i plaćenih roditeljskih dopusta povećava razliku u stopama zaposlenosti žena bez djece i žena s djecom mlađom od 6 godina. Dopusti omogućuju roditeljima brigu za djecu i izbjivanje sa svog radnog mjesta, ali bez gubitka istog. Ipak, kao što potvrđuju i dobiveni rezultat, predugi dopusti imaju negativan učinak na zapošljavanje žena jer smanjuju kontinuitet rada žene i vjerojatnost povratak na tržište rada.

Utjecaj razlike u bruto dohodcima muškaraca i žena na razliku u stopama zaposlenosti žena bez djece i žena s djecom mlađom od 6 godina je pozitivnog smjera što potvrđuje pretpostavku da u zemljama članicama EU u kojima je razlika

između dohodaka muškaraca i žena viša žene su manje motivirane vratiti se na tržište rada jer im je oportunitetni trošak napuštanja rada niži. Utjecaj je statistički signifikantan pri razini od 10% u slučaju zapošljavanja žena s jednim i dvoje djece mlađe od 6 godina, dok u slučaju žena s troje ili više djece je utjecaj nije statistički signifikantan.

Razina obrazovanja, točnije postotak visokoobrazovanih žena starosne dobi od 25 do 64 godine, pozitivno utječe na zapošljavanje žena s djecom. Visokoobrazovane žene se manje opterećuju stereotipovima, ostvaruju više dohotke na tržištu rada što povećava oportunitetni trošak napuštanja tržišta rada te su sklonije koristiti usluge predškolskog odgoja ukoliko su im dostupne jer su zbog ostvarivanja viših nadnica spremne i plaćati korištenje istih.

Često se pretpostavlja da će stope zaposlenosti žena u društvima na višem stupnju gospodarskog razvoja biti više te da je u tim zemljama problem rodne nejednakosti manje izražen, ali dobiveni rezultati ukazuju na vrlo nizak statistički nesignifikantan utjecaj razine gospodarskog razvoja mjenog BDP - om po stanovniku na zapošljavanje žena s djecom. Osim toga utjecaj je neočekivano pozitivnog smjera, izuzev u slučaju rezultata modela s fiksnim efektima koji se odnose na razliku u stopama zaposlenosti žena bez djece i žena s dvoje djece mlađe od 6 godina. Stoga se može zaključiti da gospodarski razvoj neće ujedno osigurati i rješavanje postojećeg društvenog problema rodne nejednakosti, naprotiv čak ga može i produbiti.

Iako ideološke strukture koje modeliraju obiteljski život oblikuju dubinske stavove i različite poglede pojedinca na svijet, društvo i očekivanja od žena i muškaraca, dominantni obiteljski tip na području neke zemlje nema statistički značajan utjecaj na zapošljavanje žena s djecom mlađom od šest godina.

S ciljem rješavanja problema rodne nejednakosti na tržištu rada, država treba olakšati usklađivanje profesionalnog i obiteljskog života žena te na taj način osigurati približno jednake prilike na tržištu rada muškarcima i ženama. Iako rad na pola radnog vremena povećava stopu zaposlenosti žena, on nikako ne bi trebao biti trajno rješenje za rješavanje postojećeg problema jer se time žene i dalje nalaze u financijski podređenom položaju u odnosu na muškarce što im slabi pregovaračku moć u kućanstvu, a i onemogućava potpuno iskorištavanje njihovog radnog i intelektualnog kapaciteta. Stoga se naglasak treba staviti na usluge predškolskog

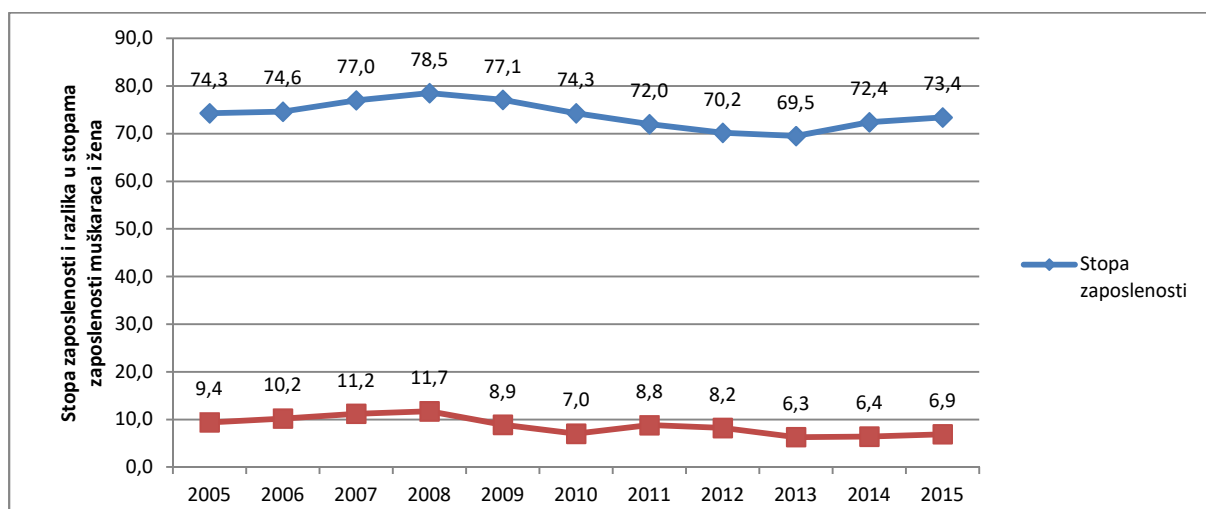
odgoja i obrazovanja i to osobito na usluge cjelodnevnog boravka koje su namijenjene djeci starosne dobi do 3 godine. Javnim financiranjem adekvatne usluge predškolskog odgoja i obrazovanja, koja će, u slučajevima osobnih participacija, biti i cjenovno pristupačna, roditelje se oslobađa cjelodnevne brige za djecu čime se smanjuje opseg neplaćenog rada što omogućava ravnopravniji položaj muškaraca i žena, a i roditelja i pojedinaca bez djece. Na taj način vlada usmjerenom potrošnjom javnih sredstava može značajno doprinijeti većoj rodnoj jednakosti i svim pozitivnim učincima koji prate istu.

5. JAVNE USLUGE PREDŠKOLSKOG ODGOJA KAO INSTRUMENT RODNOG PRORAČUNA U REPUBLICI HRVATSKOJ

Kako i u ostalim zemljama članicama tako je i u hrvatskom društvu prisutan problem rodna nejednakost što potvrđuje vrijednost GEI indeks čija prosječna vrijednost na razini EU u 2012. godini iznosi 52,9, a u RH tek 39,8. Niži GEI indeks od RH imaju samo Bugarska, Grčka, Portugal, Slovačka i Rumunjska. Postojeći problem rodne nejednakosti najbolje se oslikava položajem žena na tržištu rada. Žene danas iako čine veći udio visokoobrazovanog stanovništva, točnije gotovo 60% diplomiranih studenata u 2014. godini, 63,25% studenata poslijediplomskih specijalističkih studija i 57,3% studenata doktorskog poslijediplomskog studija u akademskoj godini 2014./2015, su još uvijek podzastupljene na tržištu rada (DZS, 2016.). Stopa aktivnosti ženske radne snage starije od 15 godina je u 2014. godini bila za 12,5 postotnih poena niža od stope aktivnosti muškaraca, a stopa zaposlenosti za 11,2 postotna poena (DZS, 2016.)

Prema podacima Eurostata u razdoblju od 2005. do 2015. godine najviša je razlika u stopama zaposlenosti muškaraca i žena starosne dobi od 20 do 49 godina u iznosu od 11,7 postotnih poena zabilježena u 2008. godini kada su i stope zaposlenosti u promatranom razdoblju bile najviše (European Union Labour Force Survey, [lfsa_ergan]). Na grafikonu 21 se prikazuje kretanje stope zaposlenosti osoba u dobnoj skupini od 20 do 49 godina i razlika stopa zaposlenosti muškaraca i žena iste dobne skupine u Republici Hrvatskoj od 2005. do 2015. godine.

Grafikon 21: Kretanje stope zaposlenosti osoba u dobnoj skupini od 20 do 49 godina i razlika u stopama zaposlenosti muškaraca i žena iste dobne skupine u Republici Hrvatskoj od 2005. do 2015. godine

Izvor: Izrada i izračuni autorice prema podacima European Union Labour Force Survey, [lfsa_ergan]

Podaci iz grafikona 21 prikazuju da se povećanjem stope zaposlenosti povećava i razlika između stopa zaposlenosti muškaraca i žena čime se dokazuje tvrdnja iznesena u drugom poglavlju rada da muškarci u vrijeme prosperiteta često imaju veći pristup novokreiranim radnim mjestima, čak i u sektorima u kojima pretežno prevladava ženska radna snaga, što znači da gospodarski rast ne mora nužno doprinositi rodnoj jednakosti, nego naprotiv čak ju i smanjiti (Seguino, 2003.). Stoga kao što se i zaključuje u prethodnom poglavlju nije dovoljno očekivati da će gospodarski rast i povećanje stopa zaposlenosti riješiti postojeći problem slabije zastupljenosti žena na tržištu rada, nego je potrebno prepoznati uzroke postojeće rodne nejednakosti i pronaći adekvatno rješenje za istu.

Nepovoljan položaj žena na tržištu rada vidljiv je i iz nejednakih dohodaka muškaraca i žena. Prema podacima Eurostata bruto zarada žene po satu u odnosu na bruto zaradu muškaraca je u 2014. godini bila za 10,7 postotnih poena niža (European Union Statistics, [earn_gr_gpgr2]). Prema podacima Državnog zavoda za statistiku RH prosječna mjesečna bruto plaća žene je u 2014. godini jednaka 88,1% prosječne mjesečne bruto plaće muškaraca. Od 19 izdvojenih djelatnosti žene imaju samo u tri djelatnosti veću prosječnu mjesečnu bruto plaću i to u sljedećim djelatnostima: rudarstvo i vađenje (103% bruto plaće muškaraca) gdje čine tek 12,5% zaposlenih, građevinarstvo (113,9% bruto plaće muškaraca) gdje čine tek 11% zaposlenih i

administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti (105,9% bruto plaće muškaraca) gdje čine 42% zaposlenih. Dok u djelatnostima u kojima čine više od 50% zaposlenih je prosječna bruto mjesečna plaća žena niža i od prosjeka od 88,1%, točnije u djelatnosti zdravstvene zaštite i socijalne skrbi gdje žene čine 78,3% zaposlenih iznosi 72,9% bruto mjesečne plaće muškaraca, u obrazovanju gdje čine 77,4% zaposlenih 82,7% bruto mjesečne plaće muškaraca i financijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja gdje čine više od 66% zaposlenih 76% bruto mjesečne plaće muškaraca (DZS, 2016.).

Polazeći od pretpostavke da postojeće rodne nejednakosti na tržištu rada u RH nisu rezultat diskriminacije ili bilo kakvog drukčijeg tretmana ženske radne snage u odnosu na mušku radnu snagu, uzrok se povezuje sa neproporcionalnom raspodjelom neplaćenog rada između muškaraca i žena. Žene još uvijek snose veći teret neplaćenog rada što potvrđuje i vrijednost GEI indeksa na području vremena (25,9) te rezultati istraživanja Pilarovog barometra hrvatskog društva (2016.) na temelju uzorka od 214 muškaraca i 232 žene prema kojima žene u RH u daleko većoj mjeri na sebe preuzimaju obveze čišćenja, kuhanja, pranja te u većoj mjeri brinu za djecu i starije osobe⁶³.

Zbog opterećenosti neplaćenim radom žena često nije u mogućnosti raditi puno radno vrijeme što rezultira nepovoljnijim položajem žena na tržištu rada i većoj financijskoj ovisnosti žena o muškarcima. Prema rezultatima istraživanja o analizi poduzetništva žena provedeno u Zagrebu i Osijeku najveća prepreka intenzivnijeg uključivanja žena u poduzetničku aktivnost je nedostatak podrške za žene s „dva posla“, odnosno profesija i obitelj (CEPOR, Studija za Strategiju 2014. - 2020, prema, Ministarstvo poduzetništva i obrta).

Iako neplaćeni rad obuhvaća niz različitih aktivnosti, kako je već ranije navedeno, u radu je fokus stavljen na aktivnosti koje se odnose na brigu o djeci. Roditeljstvo povećava opseg neplaćenog rada, a budući da žene na sebe preuzima najveći dio neplaćenog rada, povećanje istog otežava ženi usklađivanje neplaćenog i plaćenog rada. Navedeno potvrđuje povećanje razlike u stopama zaposlenosti muškaraca i

⁶³Na pitanje: „Koliko često Vi, a koliko partner/ica obavljate sljedeće poslove? Odgovori od 1 – Gotovo uvijek partner do 5 – Gotovo uvijek partnerica“, dobiveni su sljedeći odgovori: 1. kuhanje: žene (3,55), muškarci (1,84); 2. Čišćenje; žene (3,72), muškarci (1,85); 3. Pranje: žene (3,93), muškarci (1,63); 4. Briga o djeci: žene (3,24), muškarci (2,5); 5. Briga o starijima: žene (3,08), muškarci (2,55) (Pilarov barometar hrvatskog društva, 2016.)

žena povećanjem broja djece mlađe od 6 godina u kućanstvu, odnosno stope zaposlenosti žena bez djece starosne dobi od 20 do 49 godina u 2014. godini su za 2,5 postotnih poena niže od stopa zaposlenosti muškaraca bez djece, dok u slučaju jednog djeteta razlika iznosi 17,2 postotna poena, u slučaju dvoje djece za 12,1 postotni poen, a u slučaju troje ili više djece za čak 23,6 postotnih poena (European Union Labour Force Survey (EU - LFS), [fst_hheredch]).

Zanimljivo je da su u RH stope zaposlenosti žena bez djece starosne dobi od 20 do 49 godina niže za 3,2 postotna poena od stopa zaposlenosti žena s jednim djetetom mlađim od 6 godina i za 8,3 postotna poena od stopa zaposlenosti žena s dvoje djece mlađe od 6 godina. Tek prisutnost troje ili više djece mlađe od 6 godina rezultira nižim stopama zaposlenosti od stopa zaposlenosti žena bez djece. Razlog tome je što roditeljstvo ne povećava samo opseg neplaćenog rada, nego povećava i troškove kućanstva, stoga će se na roditeljstvo pojedinci odlučiti isključivo ako su sigurni da će unatoč povećanim obiteljskim obvezama uspjeti zadržati posao i financirati povećane troškove kućanstva. Drugim riječima siguran posao i sigurnost zadržavanja istog su važan čimbenik pri donošenju odluke o roditeljstvu i više stope zaposlenosti žena s jednim ili dvoje djece ne znače da u RH majčinstvo pozitivno utječe na zapošljavanje žena, nego da će se žena odlučiti na majčinstvo tek kada ima siguran posao. Potencijalna nemogućnost usklađivanja obiteljskih i profesionalnih obveza ne rezultira samo nižim stopama zaposlenosti žena, nego i nižim stopama nataliteta. Financiranjem mjera koje omogućuju usklađivanje profesionalnih i obiteljskih obveza roditelja postiže se ostvarenje dva cilja koji se mogu činiti oprečnima, ali primjeri nekih zemalja poput Švedske pokazuju da je moguće imati i visoke stope zaposlenosti žena s djecom mlađom od 6 godina i visoke stope nataliteta.

Budući da je za postizanje veće rodne jednakosti nužno intenzivnije uključivanje žena na tržište rada, vlada za ostvarenje ciljeva rodno osjetljiva proračuna treba financirati mjere koje će omogućiti ženama lakše usklađivanje profesionalnog i obiteljskog života. Među dosad prepoznatim mjerama se ističu usluge predškolskog odgoja i obrazovanja koje ne doprinose isključivo socijalizaciji i povećanje kognitivnih sposobnosti djece, nego i oslobađaju ženu cjelodnevne briga za djecu čime se značajno smanjuje opseg neplaćenog rada žene te ženama osigurava ravnopravniji položaj žena na tržištu rada. Upravo osiguravanje adekvatne usluge predškolskog

odgoja može biti prvi korak prema rodno osjetljivom proračunu i pri postizanju veće rodne jednakosti općenito.

5.1. Usluge predškolskog odgoja i obrazovanja u RH

U ovom poglavlju se predstavljaju rezultati analize zakonodavnog okvira, financiranja i dostupnosti usluga predškolskog odgoja i obrazovanja u RH.

5.1.1. Zakonodavni okvir i financiranje predškolskog odgoja i obrazovanja

Skrb o djeci predškolske dobi u RH uređena je Zakonom o predškolskom odgoju i obrazovanju (NN 10/97, 107/07, 14/13) prema kojem predškolski odgoj obuhvaća programe odgoja, obrazovanja, zdravstvene zaštite, prehrane i socijalne skrbi koja se ostvaruje u vrtićima kao javna služba. Funkcija predškolskog odgoja i obrazovanja se nalazi u izravnoj nadležnosti JLP(R)S koje odlučuju o potrebama organiziranja iste na nekom području u RH. Predstavničko tijelo gradova i općina donosi plan mreže vrtića na svom području na temelju kojeg predstavničko tijelo županije usklađuje razvitak mreže vrtića. Predškolski odgoj se organizira za djecu stariju od 6 mjeseci do školske dobi, a može ga osnovati RH, JLP(R)S, vjerske zajednice i druge pravne i fizičke osobe.

Predškolski odgoj se u RH ostvaruje na temelju Državnog pedagoškog standarda predškolskog odgoja i obrazovanja (NN 10/97, 107/07) prema kojem programi odgoja i naobrazbe u RH mogu biti cjelodnevni (7 - 10 sati dnevno), poludnevni (4 - 6 sati dnevno), kraći dnevni (do 3 sata dnevno) i višednevni (od 1 do 10 dana). U Zakonu je navedeno da radno vrijeme treba biti u skladu sa potrebama djeteta i zaposlenih roditelja (Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju, NN 10/97, 107/07, 14/13).

Trošak cijene smještaja snose osnivači ustanove, što su gradovi i općine ukoliko se radi o gradskom ili općinskom vrtiću, i roditelji djece koja polaze vrtić. Trošak ovisi o ekonomskoj cijeni smještaja koja uključuje sljedeće troškove i izdatke (Državni pedagoški standard predškolskog odgoja i obrazovanja, NN 10/97, 107/07):

- izdatke za zaposlene (bruto plaća, naknade i materijalna prava radnika),
- trošak prehrane,
- materijalne troškove,
- troškove energija i komunalije,
- tekuće održavanje objekta i opreme,
- trošak prijevoza djece,
- izdatci za nabavu namještaja, opreme i sitnog materijala.

Iznos participacije roditelja u ekonomskoj cijeni smještaja ovisi o spremnosti općine ili grada na sufinanciranje. Stoga se cijene usluga predškolskog odgoja i obrazovanja razlikuju između gradova i općina kao i dostupnost iste.

Upisi djece za sljedeću pedagošku godinu (1. rujna do 31. kolovoza) se vrše najčešće krajem svibnja. Upise je moguće vršiti i tijekom godine ukoliko u vrtiću ima slobodnih mjesta (Središnji državni portal, 2016.). Prednost upisa u redoviti program imaju djeca žrtava i invalida domovinskog rata, djeca iz obitelji s troje ili više djece, djeca zaposlenih roditelja, djeca sa teškoćama u razvoju, djeca samohranih roditelja, udomljena djeca, djeca u godini prije polaska u osnovnu školu i djeca roditelja koja primaju dječji doplatak. Način ostvarivanja prednosti aktom uređuje osnivač (Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju, NN 10/97, 107/07, 14/13).

Prema Državnom pedagoškom standardu predškolskog odgoja i obrazovanja (NN 10/97, 107/07) broj djece u odgojno - obrazovnoj skupini u redovitom programu utvrđuje se ovisno o dobi djeteta i broju djece s teškoćama uključene u odgojnu skupinu. U tablici 16 je prikazan maksimalan broj djece u odgojno - obrazovnoj skupini redovitog programa ovisno o dobi djeteta.

Tablica 16: Maksimalan broj djece u odgojno - obrazovnoj skupini u redovitom programu prema dobi djeteta

Dob djeteta	Maksimalan broj djece u skupini
od navršenih šest do navršenih 12 mjeseci	5
od 13 do 18 mjeseci	8
u trećoj godini	14
u četvrtoj godini	18
u petoj godini	20
u šestoj godini	23
u sedmoj godini do polaska u školu	25

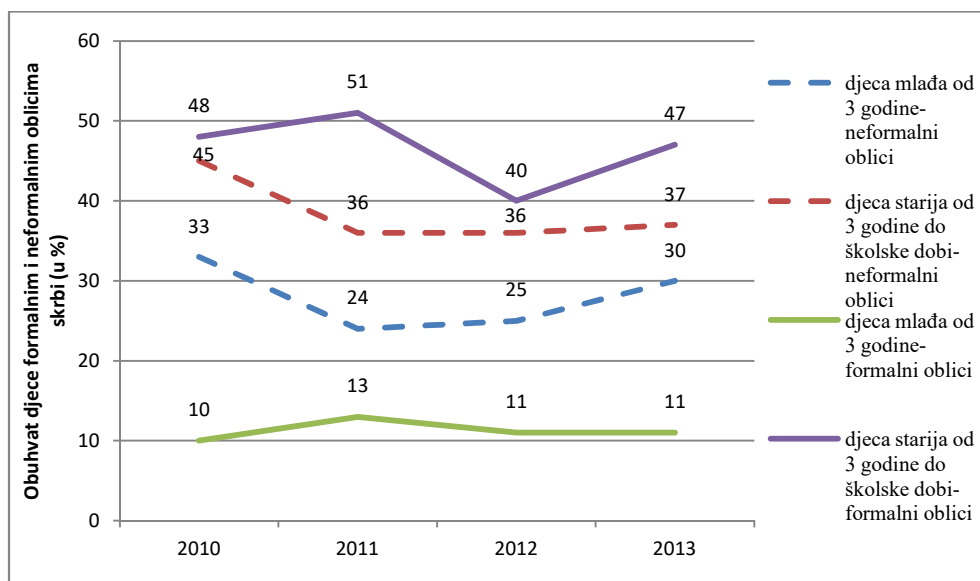
Izvor: Izrada autorice prema Državnom pedagoškom standardu predškolskog odgoja i obrazovanja (NN 10/97, 107/07)

Zbog činjenice da su starija djeca samostalnija, maksimalan broj djece u odgojno - obrazovnim skupinama se povećava s dobom djeteta (tablica 16).

5.1.2. Dostupnost usluga predškolskog odgoja i obrazovanja u RH

Podaci Eurostata o obuhvatu djece uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja ukazuju da Republika Hrvatska ima još dug put prema zadovoljenju Barcelona ciljeva. Prema obuhvatu djece starosne dobi do 3 godine uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja RH pripada skupini zemalja niže srednje pokrivenosti, a kod djece starije od 3 godine do školske dobi nakon Poljske ima najniži obuhvat. Kao alternativa nedostatnim formalnim oblicima skrbi za djecu se u RH u velikoj mjeri koriste i neformalni oblici. Prevladavajući nepodijeljeni tip obitelji za koji je karakteristično da sva braća ostaju zajedno u „velikoj kući“ pod patrijarhalnim autoritetom u RH, neformalne oblike skrbi za djecu čini dostupnijima. Na grafikonu 22 se prikazuje obuhvat djece uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja i neformalnim oblicima skrbi u RH od 2010. do 2013. godine.

Grafikon 22: Obuhvat djece uslugama formalnih i neformalnih oblika skrbi u Republici Hrvatskoj od 2010. do 2013. godine

Izvor: Izrada autorice prema podacima European Union Statistics on Income and Living Conditions, [ilc_caindformal] i [ilc_caindothet]

Barcelona cilj koji se odnosi na djecu mlađu od 3 godine iznosi 33%, a u RH najveći obuhvat je bio tijekom 2011. godine i to samo 13%, a i obuhvat djece starije od 3 godine je značajno niži od postavljenog kriterija od 90% i u 2013. godini iznosi tek 47%. Dostupnost usluga predškolskog odgoja i obrazovanja je u RH na vrlo niskoj razini, ali je zato obuhvat djece neformalnim oblicima skrbi među najvišima u EU. Iz grafikona 22 je vidljivo da u slučaju djece mlađe od 3 godine se roditelji u većoj mjeri oslanjaju na neformalne, nego formalne oblike skrbi. Doduše, vrlo mali broj djece u jaslice polazi u prvoj godini života s obzirom da plaćeni roditeljski dopust, ukoliko ga koristi samo majka, traje do prve godine života djeteta. No, za djecu stariju od godinu dana ostaje nerazjašnjeno da li se neformalni oblici skrbi koriste zbog nedostatka formalnih oblika skrbi ili iz nekih drugih kulturalnih razloga⁶⁴.

Većina usluga predškolskog odgoja i obrazovanja se odnosi na cjelodnevni boravak. U slučaju djece mlađe od 3 godini cjelodnevni boravak čini više od 90%, a u slučaju djece stariji od 3 godini gotovo 80% svih usluga. Poludnevni boravak je više karakterističan za neformalne oblike skrbi (Eurostat SILC, [ilc_caindformal] i [ilc_caindothet]).

⁶⁴ Nepovjerenje u kvalitetu formalnih skrbi za djecu.

Na početku pedagoške godine 2011. /2012. prema metodologiji statističkog praćenja bilo je 1. 348 dječjih vrtića i 166 drugih pravnih osoba (osnovnih škola, knjižnica i slično) koje su ostvarivale program predškolskog odgoja i obrazovanja (DZS, 2012. b). Nedostatak ponude usluga predškolskog odgoja i obrazovanja na području grada ili općine se može nadomjestiti otvaranjem privatnih vrtića čija cijena se također često subvencionira sredstvima iz lokalnog proračuna. Od ukupno 1514, 1. 180 je bilo državnih, 280 privatnih i 54 osnovanih od strane vjerskih zajednica (DZS, 2012. b).

Prema popisu stanovništva iz 2011. godine na području RH živi ukupno 296. 204 djece predškolske dobi (0 - 6 godina). Redovitim programom predškolskog odgoja i obrazovanja je u pedagoškoj godini 2011. /2012. bilo obuhvaćeno 113. 176 djece, programom obvezne predškole 11. 819 djece koja nisu bila polaznici redovitog programa i kraćim programom 2. 071 djece što je 42,90% djece, a uzimajući u obzir samo redoviti program 38,21% djece (DZS, 2012. b).

Većina djece u redovnim vrtićkim programima boravi nešto duže od osmosatnog punog radnog vremena roditelja. Od ukupno 127. 066 djece koja su obuhvaćena različitim programima predškolskog odgoja, 71,69% djece pohađa programe cjelodnevnog boravka, 15,3% poludnevnog boravka (5 - 8 sati) i 13,01% kraćeg dnevnog boravka (DZS, 2012. b).

Za hrvatski postojeći sustav predškolskog odgoja i obrazovanja još uvijek nije karakteristično postojanje paradigme društvenog ulaganja te se na političkoj razini ne prepoznaju višestruke važnosti i koristi dodatnih ulaganja u to područje (Matković & Dobrotić, 2013.). Razvoj sustava je uglavnom prepušten inicijativama i mogućnostima lokalnih sredina što rezultira velikim regionalnim razlikama u pokrivenosti djece predškolskim programima (Dobrotići et al., 2010.). U tablici 17 je prikazan obuhvat djece predškolske dobi uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja na području županija RH i Grada Zagreba.

Tablica 17: Obuhvat djece predškolske dobi uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja na području županija RH i Gradu Zagrebu na početku pedagoške godine 2011. /2012.

Županija		Broj djece uključene u programe POO		Broj djece dobi 0 – 6 god.	Obuhvat djece uslugama POO	
Grad Zagreb	Ukupno	37. 209		56. 048	66,39%	
	<i>Državni</i>	34. 132	91,73%			60,90%
	<i>Privatni</i>	2. 227	5,99%			
	<i>Vjerskih zajednica</i>	850	2,28%			
Istarska	Ukupno	6. 971		13. 513	51,59%	
	<i>Državni</i>	5. 807	83,30%			42,97%
	<i>Privatni</i>	1. 123	16,11%			
	<i>Vjerskih zajednica</i>	41	0,59%			
Primorsko - goranska	Ukupno	8. 781		17. 323	50,69%	
	<i>Državni</i>	7. 669	87,34%			44,27%
	<i>Privatni</i>	895	10,19%			
	<i>Vjerskih zajednica</i>	217	2,47%			
Šibensko - kninska	Ukupno	2. 896		6. 565	44,11%	
	<i>Državni</i>	2. 084	71,96%			31,74%
	<i>Privatni</i>	718	24,79%			
	<i>Vjerskih zajednica</i>	94	3,25%			
Zagrebačka	Ukupno	10. 417		23. 754	43,85%	
	<i>Državni</i>	8. 515	81,74%			35,85%
	<i>Privatni</i>	1. 766	16,95%			
	<i>Vjerskih zajednica</i>	136	1,31%			
Varaždinska	Ukupno	5. 224		12. 152	42,99%	
	<i>Državni</i>	2. 671	51,13%			21,98%
	<i>Privatni</i>	2. 478	47,43%			
	<i>Vjerskih zajednica</i>	75	1,44%			
Dubrovačko - neretvanska	Ukupno	3. 934		9. 181	42,85%	
	<i>Državni</i>	3. 582	91,05%			39,02%
	<i>Privatni</i>	150	3,81%			
	<i>Vjerskih zajednica</i>	202	5,13%			
Splitsko - dalmatinska	Ukupno	14. 358		33. 721	42,58%	
	<i>Državni</i>	11. 286	78,60%			33,47%
	<i>Privatni</i>	2. 399	16,71%			
	<i>Vjerskih zajednica</i>	673	4,69%			
Zadarska	Ukupno	4. 757		12. 210	38,96%	
	<i>Državni</i>	3. 735	78,52%			30,59%
	<i>Privatni</i>	926	19,47%			
	<i>Vjerskih zajednica</i>	96	2,02%			

Karlovačka	Ukupno	3. 002		7. 832	38,33%
	<i>Državni</i>	2. 844	94,74%		36,31%
	<i>Privatni</i>	158	5,26%		
Koprivničko - križevačka	Ukupno	2. 936		8. 087	36,31%
	<i>Državni</i>	2. 619	89,20%		32,39%
	<i>Privatni</i>	105	3,58%		
	<i>Vjerskih zajednica</i>	212	7,22%		
Međimurska	Ukupno	2. 995		8. 691	34,46%
	<i>Državni</i>	1. 978	66,04%		22,76%
	<i>Privatni</i>	961	32,09%		
	<i>Vjerskih zajednica</i>	56	1,87%		
Ličko - senjska	Ukupno	980		2. 908	33,70%
	<i>Državni</i>	980	100,00%		
Krapinsko - zagorska	Ukupno	2. 815		8. 650	32,54%
	<i>Državni</i>	2. 597	92,26%		30,02%
	<i>Privatni</i>	218	7,74%		
Sisačko - moslavačka	Ukupno	3. 466		10. 858	31,92%
	<i>Državni</i>	3. 466	100,00%		
Bjelovarsko - bilogorska	Ukupno	2. 561		8. 255	31,02%
	<i>Državni</i>	2. 094	81,76%		25,37%
	<i>Privatni</i>	467	18,24%		
Osječko - baranjska	Ukupno	5. 771		20. 388	28,31%
	<i>Državni</i>	5. 218	90,42%		25,59%
	<i>Privatni</i>	427	7,40%		
	<i>Vjerskih zajednica</i>	126	2,18%		
Požeško - slavonska	Ukupno	1. 473		5. 528	26,65%
	<i>Državni</i>	1. 199	81,40%		21,69%
	<i>Privatni</i>	144	9,78%		
	<i>Vjerskih zajednica</i>	130	8,83%		
Vukovarsko - srijemska	Ukupno	3. 230		13. 203	24,46%
	<i>Državni</i>	2. 623	81,21%		19,87%
	<i>Privatni</i>	373	11,55%		
	<i>Vjerskih zajednica</i>	234	7,24%		
Brodsko - posavska	Ukupno	2. 230		11. 499	19,39%
	<i>Državni</i>	2. 153	96,55%		18,72%
	<i>Vjerskih zajednica</i>	77	3,45%		
Virovitičko - podravska	Ukupno	1. 060		5. 838	18,16%
	<i>Državni</i>	1. 022	96,42%		17,51%
	<i>Privatni</i>	38	3,58%		

Izvor: Izrada i izračun autorice prema podacima Državnog zavoda za statistiku (2012. b)

Iz podataka tablice 17 su vidljive značajne razlike u dostupnosti usluga predškolskog odgoja i obrazovanja među županijama RH. Obuhvat djece istima se kreće od 66,39% u Gradu Zagrebu i više od 50% u Istarskoj i Primorsko goranskoj županiji do 18,16% u Brodsko - posavskoj i 19,39% u Virovitičko - podravskoj županiji. Budući da je predškolski odgoj jedna od javnih funkcija, ustanove koje pružaju usluge predškolskog odgoja i obrazovanja su pretežito osnivane od strane javnog sektora. Privatni sektor ima značajan udio samo u Varaždinskoj i Međimurskoj županiji dok je udio vjerskih zajednica u svim županijama vrlo nizak.

Budući da se usluge predškolskog odgoja i obrazovanja nalaze u izravnoj nadležnosti gradova i općina, razina zadovoljenja istih može biti dobar indikator rodne osjetljivosti lokalne vlasti kao i njihove spremnosti da ženama na svom području olakšaju usklađivanje obiteljskog i profesionalnog života. U sljedećoj tablici (tablica 18) je izdvojeno 10 gradova RH sa najvišom razinom obuhvata djece uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja na početku pedagoške godine 2011. /2012.

Tablica 18: Gradovi RH s najvećim obuhvatom djece uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja na početku pedagoške godine 2011. /2012.

Red. br.	Županija	Grad	Obuhvat djece POO
1	Primorsko - goranska	Kastav	117,80%
2	Zagrebačka	Sveti Ivan Zelina	87,05%
3	Krapinsko - zagorska	Krapina	73,78%
4	Istarska	Labin	69,06%
5	Dubrovačko - neretvanska	Korčula	66,75%
6		Zagreb	66,42%
7	Istarska	Umag - Umago	63,87%
8	Varaždinska	Varaždin	63,08%
9	Splitsko - dalmatinska	Supetar	62,35%
10	Varaždinska	Ludbreg	61,88%

Izvor: Izračun i izrada autorice na temelju podataka DZS (2012. c)

Obuhvat djece uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja predstavlja odnos broja djece uključene u programe predškolskog odgoja i obrazovanja na početku pedagoške godine 2011. /2012. i broja djece starosne dobi od 0 - 6 godine u 2011. godini na području grada⁶⁵. U izračun su uzeti u obzir svi programi predškolskog odgoja i obrazovanja kao i kapaciteti ustanova osnovanih od strane javnog i

⁶⁵ Analiziraju se podaci za 2011. godinu jer je te godine proveden posljednji popis stanovništva u RH.

privatnog sektora. Prosječan obuhvat djece starosne dobi od 0 - 6 godine uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja u 125 gradova RH⁶⁶ i Gradu Zagrebu je na početku pedagoške godine 2011. /2012. iznosio 43,35%. Najveći obuhvat uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja je zabilježen u Kastavu gdje iznosi više od 100% iz razloga što ukupan broj djece uključene u programe predškolskog odgoja uključuje i djecu stariju od 6 godina. Visoki obuhvat ima i Ivan Zelina i Krapina, a najniži obuhvat od 4,83% zabilježen je u Pleternici, dok već nakon Pleternice najniži obuhvat je u Kutjevu gdje iznosi 16,88%.

Javnim sredstvima lokalne vlasti ne financiraju samo veći broj mjesta u ustanovama predškolskog odgoja, nego i jedan dio cijene troška smještaja kako bi iste učinili pristupačniju većem broju građana. Nije realno očekivati da će gradovi s manjim fiskalnim kapacitetom moći osigurati jednaku razinu usluge kao gradovi s većim fiskalnim kapacitetom. No, osim o fiskalnom kapacitetu, obuhvat djece uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja ovisi i o prioritetima lokalnih vlasti. Da li lokalne vlasti prepoznaju višestruke važnosti i koristi ulaganja u usluge predškolskog odgoja i obrazovanja te ih postavljaju kao jedan od prioriteta pri trošenju javnih sredstava se može utvrditi sagledavanjem udjela rashoda za predškolski odgoj u ukupnim rashodima proračuna (tablica 19) kao i iznosom rashoda za usluge predškolski odgoj i obrazovanje pod djetetu predškolske dobi (tablica 20).

Tablica 19: Gradovi RH s najvećim udjelom rashoda za predškolski odgoj u ukupnim rashodima u 2011. godini

Red. br.	Županija	Grad	Udio rashoda PO u ukupnim rashodima
1	Zagrebačka	Dugo Selo	23,92%
2	Zagrebačka	Sveti Ivan Zelina	22,42%
3	Primorsko - goranska	Krk	19,91%
4	Splitsko - dalmatinska	Solin	19,57%
5	Zagrebačka	Zaprešić	19,36%
6	Bjelovarsko - bilogorska	Garešnica	18,68%
7	Krapinsko - zagorska	Zlatar	18,65%
8	Šibensko - kninska	Drniš	18,45%
9	Krapinsko - zagorska	Pregrada	18,42%
10	Zagrebačka	Ivanić - Grad	18,04%

Izvor: Izrada autorice prema podacima Ministarstva financija

⁶⁶ Nedostaju podaci za Grad Novsku.

Prosječan udio javnih rashoda za predškolski odgoj u ukupnim rashodima proračuna 127 gradova RH iznosi 10,54%. Najveći udio, veći od 20%, imaju Dugo Selo koji je 53. grad po visini obuhvata djece uslugama predškolskog odgoja obrazovanja, a slijedi ga Sveti Ivan Zelina koji je 2. grad po visini obuhvata. Najmanji udio od 0,41% ima Nin koji je 110. prema visini obuhvata uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja, slijedi ga Rovinj sa 0,59% koji je 13. grad po visini obuhvata. Kastav koji ima najveći obuhvat djece uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja ima udio rashoda za predškolski odgoj u iznosu od tek 9,27%. Udio rashoda za predškolski odgoj u ukupnim rashodima daje predodžbu o tome koliku važnost gradovi RH pridaju financiranju usluga predškolskog odgoja i obrazovanja u odnosu na ostale javne funkcije, ali za detaljniju analizu sagledat će se i iznos javnih rashoda za predškolski odgoj po djetetu od 0 - 6 godina u 2011. godini.

Tablica 20: Gradovi sa najvećim iznosom javnih rashoda za predškolski odgoj po djetetu predškolske dobi (0 - 6 godina) u HRK u 2011. godini

Red. br	Županija	Grad	Rashodi za POO po djetetu
1	Primorsko - goranska	Krk	21. 403,15
2	Istarska	Umag - Umago	17. 895,45
3	Istarska	Poreč - Parenzo	15. 285,72
4	Istarska	Pazin	14. 783,73
5		Zagreb	14. 626,51
6	Zagrebačka	Zaprešić	14. 069,08
7	Istarska	Buje - Buie	13. 422,43
8	Primorsko - goranska	Opatija	12. 255,19
9	Istarska	Novigrad - Cittanova	12. 085,34
10	Primorsko - goranska	Cres	10. 907,57

Izvor: Izrada autorice prema podacima Ministarstva financija

Prosječan iznos javnih rashoda za predškolski odgoj po djetetu predškolske dobi (0 - 6 godina) u 2011. godini u 127 gradova RH je 5. 584,75 HRK. Najveći iznos javnih rashoda za predškolski odgoj po djetetu u 2011. godini od 21. 403,15 kuna ima Krk. Slijede ga Umag, Poreč i Pazin. Najniži iznos od samo 308,75 kuna ima Nin, a osim Nina iznos niži od 1. 000 kuna ima i Kutjevo, Pleternica i Rovinj. Kutjevo i Pleternica su ujedno i gradovi sa najnižim obuhvatom djece uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja, dok je Krk s obuhvatom od 51,23% 34. grad po visini obuhvata djece uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja.

Neki gradovi veću važnost pridaju osiguravanju veće dostupnosti usluga predškolskog odgoja i obrazovanja, dok drugi cjenovnoj pristupačnosti te javnim

sredstvima subvencioniraju veći iznos troška smještaja. Stoga pri utvrđivanju važnosti koju grad pridaje uslugama predškolskog odgoja, potrebno je sagledati visinu obuhvata djece uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja, udio rashoda za predškolski odgoj u ukupnim rashodima i visinu javnih rashoda za predškolski odgoj po djetetu predškolske dobi. Obuhvat djece uslugama predškolskog odgoja ukazuje na dostupnost istih, udio rashoda za predškolski odgoj u ukupnim rashodima ukazuje na važnost predškolskog odgoja u odnosu na ostale javne funkcije lokalnih samouprava, a visina rashoda za predškolski odgoj po djetetu ukazuje na iznos koji se izdvaja za brigu za djecu i financiranje troška usluga predškolskog odgoja. Viši rashodi ne moraju nužno pridonositi isključivo većem obuhvatu, nego i nižem sudjelovanju roditelja u cijeni usluge što uslugu čini cjenovno pristupačnijom većem broju građana.

U nastavku će se uporabom kvalitativnih i kvantitativnih statističkih metoda kvantificirani odnosi između izdataka proračuna za usluge predškolskog odgoja, odnosno obuhvata djece uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja i zaposlenosti žena u gradovima RH.

5.2. Anketno istraživanje

S obzirom da svi podaci potrebni za provođenje istraživanja na razini RH, odnosno za dokazivanje glavne i pojedinih pomoćnih hipoteza rada, nisu dostupni potrebno je bilo sastaviti anketni upitnik i provesti anketno istraživanje na odabranom uzorku. Anketno istraživanje kao metodu znanstvenog istraživanja su osmislili Lazarsfeld, Gallup i Cantril. Metoda ankete je metoda deskriptivnog istraživanja kojom se prikupljaju primarni podaci pisanom ili usmenom komunikacijom sa pojedincima koji čine reprezentativan uzorak ili ciljanu grupu (Mathiyazhagan & Nandan, 2010.).

5.2.1. Anketni upitnik

S ciljem utvrđivanja rodne osviještenosti lokalnih vlasti provedeno je jednostavno anketno istraživanje na uzorku od 127 gradova RH, uključujući i Grad Zagreb, putem kratkog anketnog upitnika. Anketni upitnici su dostavljani elektronskom poštom

pročelnicima zaduženim za predškolski odgoj i/ili pročelnicima financija i/ili gradonačelnicima i načelnicima. Anketni upitnik ovog istraživanja je sačinjen od tri grupe pitanja. Prva grupa pitanja se odnosi na osnovne karakteristike ispitanika te obuhvaća pitanja otvorenog i zatvorenog tipa. Drugu grupu pitanja čine pitanja koja se odnose na kapaciteta i financiranje usluga predškolskog odgoja i obrazovanja na području grada. JLS osim što se brinu za dostupnost usluga predškolskog odgoja i obrazovanja i subvencioniraju značajni dio troška cijene smještaja. U nekim gradovima iznos sudjelovanja roditelja u cijeni vrtića ovisi o dohodovnim primanjima kućanstva kao i o broju djece pa roditelji nižeg imovinskog statusa i/ili većim brojem djece plaćaju niži iznos od onih čije imovinsko stanje je bolje i/ili imaju manji broj djece. Stoga se u anketi traži prosječan iznos sudjelovanja roditelja u ukupnoj cijeni smještaja, a navedeni iznos može za pojedine korisnike biti niži ili viši.

Treću grupu pitanja čini deset sljedećih tvrdnji:

1. Položaj žena na tržištu rada nije ravnopravan položaju muškaraca u RH;
2. Žene su često financijski ovisne o muškarcima;
3. Žene i muškarci imaju različite društveno oblikovane uloge i obveze;
4. Javne potrebe muškog i ženskog stanovništva se u određenim dijelima razlikuju;
5. U prosjeku su žene u većoj mjeri opterećene neplaćenim radom;
6. Majčinstvo i obaveze u kućanstvu su ključne prepreke snažnijeg uključivanja žena na tržište rada;
7. Odluke koje se donose u okviru proračunskih procesa mogu imati nejednak utjecaj na muško i žensko stanovništvo;
8. Prilikom donošenja odluka u okviru proračunskih procesa potrebno je uvažavati različitosti muškog i ženskog stanovništva;
9. Usluge predškolskog odgoja i obrazovanja olakšavaju usklađivanje obiteljskog i profesionalnog života roditelja;
10. Dostupnost usluga predškolskog odgoja i obrazovanja omogućava snažnije uključivanje žena na tržište rada.

Uz svaku tvrdnju ponuđene su numeričke vrijednosti. Odabirući neku od njih ispitanik izražava svoj stupanj slaganja ili neslaganja s tvrdnjama (1 - uopće se ne slažem, 2 - uglavnom se ne slažem, 3 - niti se slažem, niti se ne slažem, 4 - uglavnom se slažem, 5 - u potpunosti se slažem). Ispitanici su odabirući ponuđene numeričke vrijednosti izražavali svoj stupanj slaganja s pojedinom tvrdnjom. Ovisno o razini

slaganja s pojedinim tvrdnjama ocjenjuje se rodna osviještenost ispitanika koji imaju aktivnu i značajnu ulogu u kreiranju lokalne proračunske politike.

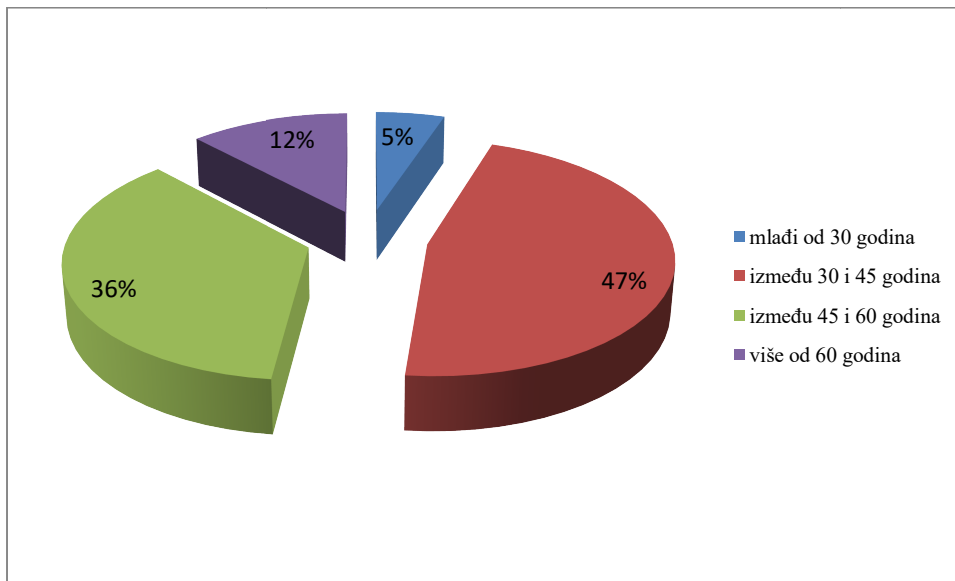
Rodna osviještenost u ovom istraživanju podrazumijeva razumijevanje rodnih razlika, različitih uloga i potreba muškaraca i žena te nužnost uvažavanja istih prilikom donošenja odluka s namjerom postizanja veće rodne jednakost. Vodeći se time autorica sastavlja prethodne navedenih deset tvrdnji. Sve tvrdnje su pozitivno usmjerene prema objektu stava, stoga viša aritmetička sredina ukazuje na veću rodnu osviještenost ispitanika. Prva i druga tvrdnja propituju svjesnost o postojanju problema rodne nejednakosti, treća i četvrta tvrdnja propituju svjesnost o različitim društveno oblikovanim ulogama i obvezama muškaraca i žena, peta i šesta tvrdnja propituju svjesnost posljedica različitih društveno oblikovanih rodnih uloga i obveza, sedma i osma propituju stav prema nužnosti uvažavanja postojećih razlika prilikom donošenja odluka u okviru proračunskog procesa i deveta i deseta razumijevanje važnosti usluga predškolskog odgoja i obrazovanja u zapošljavanju roditelja.

5.2.2. Rezultati anketnog upitnika

Od ukupno 127 gradova zaprimljeni su odgovori od ukupno 55 gradova (43,31%), pritom na drugi dio pitanja odgovorilo je svega 53 grada (41,73%).

Gotovo 70% ispitanika je ženskog spola (68,97%). Najveći udio ispitanika je starosne dobi od 30 do 45 godina, nešto niži udio je ispitanika između 45 i 60 godina, a najmanji udio čine ispitanici mlađi od 30 godina (grafikon 23).

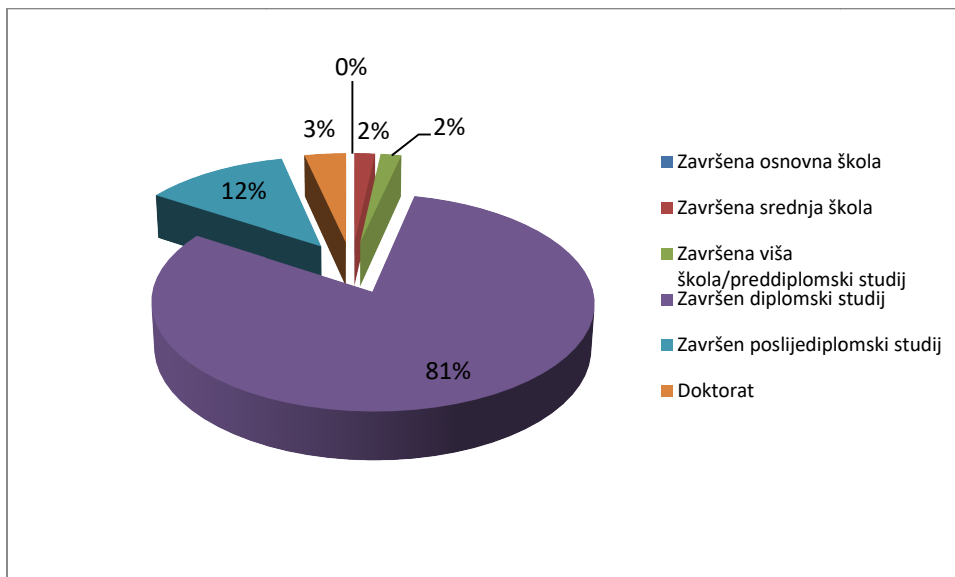
Grafikon 23: Ispitanici po dobnim skupinama

Izvor: Izrada autorice prema rezultatima anketnog upitnika

Samo jedan ispitanik ima završenu srednju školu i jedan ima završenu višu školu, svi ostali ispitanici imaju barem završenu diplomsku razinu studija (grafikon 24). 15% ispitanika ima završenu poslijediplomsku razinu studija.

Grafikon 24: Razina obrazovanja ispitanika

Izvor: Izrada autorice prema rezultatima anketnog upitnika

Od 127 gradova na drugi dio ankete koji se odnosi na kapacitete i financiranje usluga predškolskog odgoja i obrazovanja odgovorilo je 53 grada. Prema dobivenim rezultatima prosječni iznos prosječnog mjesečnog sudjelovanja roditelja u cijeni usluga cjelodnevnog boravka državnih vrtića iznosi 623,04 HRK. Najniža cijena od

350,00 HRK je u Drnišu, a najviša od 900,00 HRK u Zlataru. U tablici 21 su izdvojeni gradovi s najnižim iznosom prosječnog mjesečnog sudjelovanja roditelja u cijeni usluga cjelodnevnog boravka organiziranih u državnim vrtićima među gradovima koji su odgovorili na drugu skupinu pitanja anketnog upitnika.

Tablica 21: Gradovi s najnižim prosječnim mjesečnim iznosom sudjelovanja roditelja u punoj mjesečnoj cijeni usluga cjelodnevnog predškolskog odgoja i obrazovanja u HRK

Red. br.	Grad	Prosječan iznos mjesečnog sudjelovanja roditelja (u HRK)
1	Grad Drniš	350,00
2	Grad Lipik	396,22
3	Grad Oraštica	440,00
4	Grad Kutjevo	450,00
5	Grad Split	480,00
6	Grad Ogulin	500,00
7	Grad Knin	500,00
8	Grad Daruvar	500,00
9	Grad Ludbreg	500,00
10	Grad Umag	500,00

Izvor: Izrada autorice prema rezultatima anketnog upitnika

U svim gradovima tablice 21 je prosječan iznos sudjelovanja roditelja niži ili jednak 500 HRK. Prema podacima prethodnog potpoglavlja Kutjevo je među gradovima s najnižim obuhvatom i udjelom javnih rashoda za predškolski odgoj u ukupnim rashodima, ali osigurava u odnosu na ostale gradove vrlo nisku cijenu troška smještaja.

Prosječno sudjelovanje roditelja u cijeni usluga cjelodnevnog boravka u privatnim vrtićima čije cijene također subvencionira grad iznosi 807,40 HRK, ali se cijene u privatnim vrtićima kreću se od visokih 1. 500 HRK (Jastrebarsko) do 500 HRK (Ludbreg).

Prosječan iznos prosječnog mjesečnog sudjelovanja roditelja u cijeni poludnevnog boravka u državnim vrtićima iznosi 380,93HRK (od 60,00 do 700,00 HRK), a u privatnim vrtićima 474,50 (od 350,00 do 700,00 HRK). U pojedinim gradovima nema razlika u visini mjesečnog sudjelovanja roditelja u cijeni smještaja za privatne i državne vrtiće. Ako grad manjak kapaciteta nadoknađuje mjestima u privatnim vrtićima onda treba osigurati i jednaku cijenu smještaja za sve roditelje, neovisno o tome da li dijete pohađa privatni ili državni vrtić.

Raspon prosječnog mjesečnog sudjelovanja roditelja u cijeni usluga predškolskog odgoja i obrazovanja ponovno upućuje na značajne regionalne razlike. Neki gradovi osiguravaju uslugu predškolskog odgoja i obrazovanja po nižim, pristupačnijim cijenama, dok su cijene u pojedinim gradovima i do nekoliko puta veće.

S obzirom da pojedina radna mjesta roditelja zahtijevaju rad u dvije smjene, rad vikendima i blagdanima, za usklađivanje obiteljskih i profesionalnih obveza neophodno je organizirati i usluge predškolskog odgoja i obrazovanja u dvije smjene, vikendima i blagdanima. Gradovi koji na svom području imaju barem jedan javni (gradski) dječji vrtić koji radi u dvije smjene i/ili vikendima i blagdanima prikazani su u tablici 22.

Tablica 22: Gradovi u kojima barem jedan državni vrtić radi u dvije smjene i/ili vikendom i blagdanima

Red. br.	Grad	Broj državnih vrtića koji rade u dvije smjene	Broj državnih vrtića koji imaju osigurana dežurstva vikendom i blagdanima
1	Grad Drniš	1	0
2	Grad Split	2	0
3	Grad Ogulin	1	0
4	Grad Knin	1	0
5	Grad Ludbreg	1	0
6	Grad Slavonski Brod	1	0
7	Grad Slatina	1	0
8	Grad Buje	0	2 ⁶⁷
9	Grad Rijeka	1	0
10	Grad Osijek	1	1
11	Grad Čakovec	1	0
12	Grad Pula - Pola	1	1
13	Grad Labin	0	0
14	Grad Varaždin	1	0
15	Grad Duga Resa	1	0
16	Grad Pregrada	1	0
17	Grad Novi Vinodolski	1	0
18	Grad Krapina	1	0
19	Grad Makarska	4	0
20	Grad Zlatar	1	0
21	Grad Stari Grad	0	1

Izvor: Izrada autorice prema rezultatima anketnog upitnika

Usluge predškolskog odgoja i obrazovanja u dvije smjene su osigurane u 18 od 53 grada (33,96%), a vikendima i blagdanima u samo tri (5,66%).

⁶⁷ Samo blagdanima, ne i vikendima.

S ciljem pružanja usluge predškolskoga odgoja i obrazovanja koja u potpunosti zadovoljava potrebe građana na području grada, lokalna vlast bi trebala provesti istraživanje o potrebama roditelja za uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja kao i razlozima zašto pojedini roditelji ne koriste postojeće usluge predškolskog odgoja i obrazovanja.

Na treći dio anketnog upitnika kojim se ocjenjuje rodna osviještenost ispitanika iz gradova RH, odnosno njihova svjesnost o postojećoj rodnoj nejednakosti, različitim ulogama i potrebama žena i muškaraca, posljedicama zanemarivanja i nužnosti uvažavanja istih, odgovorilo je 55 od 127 gradova. Ispitanici su izražavali svoje slaganje sa deset tvrdnji te su dobiveni rezultati prikazani u tablici 23.

Tablica 23: Slaganje ispitanika s tvrdnjama trećeg dijela anketnog upitnika (1 - uopće se ne slažem, 2 - uglavnom se ne slažem, 3 - niti se slažem, niti se ne slažem, 4 - uglavnom se slažem, 5 - u potpunosti se slažem)

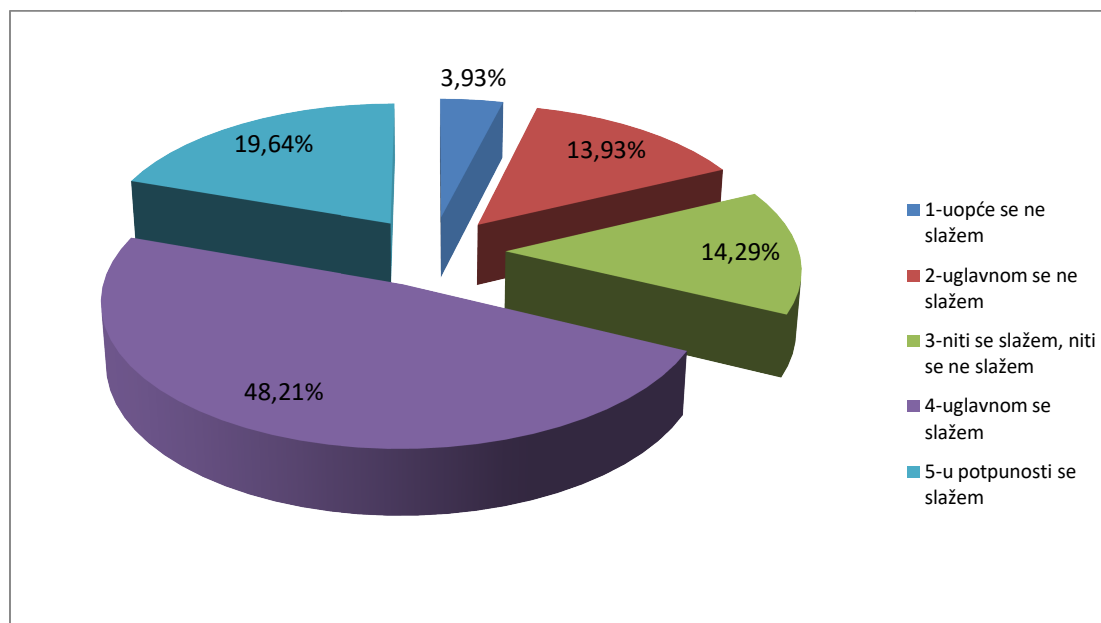
	1	2	3	4	5	Aritmet. sredina	Med. 25%/50%/75%		
1. Položaj žena na tržištu rada nije ravnopravan položaju muškaraca u RH	5,45%	9,09%	18,18%	56,36%	12,73%	M=3,61; SD=1,00	3	4	4
2. Žene su često financijski ovisne o muškarcima	5,45%	21,82%	18,18%	54,55%	1,82%	M=3,25; SD=1,00	2	4	4
3. Žene i muškarci imaju različite društveno oblikovane uloge i obveze	3,64%	3,64%	10,91%	70,91%	12,73%	M=3,84; SD=0,83	4	4	4
4. Javne potrebe muškog i ženskog stanovništva se u određenim dijelima razlikuju	3,64%	10,91%	14,55%	61,82%	10,91%	M=3,64; SD=0,94	3	4	4
5. U prosjeku su žene u većoj mjeri opterećene neplaćenim radom	5,45%	12,73%	10,91%	47,27%	25,45%	M=3,73; SD=1,14	3	4	5
6. Majčinstvo i obaveze u kućanstvu su ključne prepreke snažnijeg uključivanja žena na tržište rada	3,77%	26,42%	18,87%	37,74%	16,98%	M=3,36; SD=1,14	2	4	4
7. Odluke koje se donose u okviru proračunskih procesa mogu imati nejednak utjecaj na muško i žensko stanovništvo	7,27%	32,73%	25,45%	32,73%	3,64%	M=2,93; SD=1,04	2	3	4
8. Prilikom donošenja odluka u okviru proračunskih procesa potrebno je uvažavati različitosti muškog i ženskog stanovništva	1,82%	14,55%	25,45%	40,00%	20,00%	M=3,61; SD=1,02	3	4	4
9. Usluge predškolskog odgoja i obrazovanja olakšavaju usklađivanje obiteljskog i profesionalnog života roditelja	1,82%	3,64%	1,82%	47,27%	47,27%	M=4,32; SD=0,83	4	4	5
10. Dostupnost usluga predškolskog odgoja i obrazovanja omogućava snažnije uključivanje žena na tržište rada	1,75%	7,02%	1,75%	42,11%	47,37%	M=4,26; SD=0,94	4	4	5
SVEUKUPNO	M=3,67; SD=1,07								

Izvor: Izračun i izrada autorice prema rezultatima anketnog upitnika

Budući da su sve tvrdnje pozitivno usmjerene, viša aritmetička sredina i vrijednost medijana ukazuje na veću rodnu osviještenost ispitanika. Ispitanici su se u najvećoj mjeri složili sa tvrdnjom pod rednim brojem 9 te se više od 80% ispitanika slaže da usluge predškolskog odgoja i obrazovanja olakšavaju usklađivanje profesionalnog i obiteljskog života, a gotovo u istoj mjeri se slažu i s tvrdnjom da usluge predškolskog odgoja i obrazovanja omogućavaju snažnije uključivanje žena na tržište rada. Najmanje su se složili sa tvrdnjom broj 7, odnosno 40% ispitanika smatra da odluke koje se donose u okviru proračunskog procesa nemaju nejednako učinak na muško i žensko stanovništvo te se više od 25% ispitanika niti slaže niti ne slaže sa navedenom tvrdnjom. Sa svim ostalim tvrdnjama se slaže djelomično ili u potpunosti više od 50% ispitanika što potvrđuje i vrijednost medijana.

Sveukupna aritmetička sredina (55 ispitanika x 10 tvrdnji) iznosi 3,67. Najveći udio svih odgovora ispitanika veže se uz stupanj slaganja „4 - uglavnom se slažem“ (48,21%), a slijedi ga stupanj slaganja „5 - u potpunosti se slažem“ (19,64%). Udio svakog od stupnjeva slaganja u svim odgovorima ispitanika za svih 10 tvrdnji je prikazan na grafikonu 24.

Grafikon 25: Udio stupnjeva slaganja u odgovorima ispitanika na svih 10 tvrdnji

Izvor: Izrada autorice prema rezultatima anketnog upitnika

Rezultati pokazuju da je većina ispitanika rodno osviještena te da su svjesni nepovoljnijeg položaja žena na tržištu rada, različitih rodnih uloga i potreba muškaraca i žena kao i uloge predškolskog odgoja i obrazovanja u usklađivanju

profesionalnog i obiteljskog života roditelja, ali se u najvećoj mjeri ne slažu da vlada donošenjem odluka o trošenju javnog novca može negativno ili pozitivno utjecati na rodnu jednakost. To je ujedno i jedna od ključnih prepreka započinjanja i provođenja procesa rodno osjetljiva proračuna jer bez razumijevanja uloge proračuna u postizanju cilja veće rodne jednakosti procesu se neće pristupiti na ispravan način.

Najveća razina rodne osviještenosti je zabilježena u Kninu i to u iznosu od 4,7. Svi gradovi sa aritmetičkom sredinom većom od 4 su prikazani u tablici 24.

Tablica 24: Gradovi sa najvišom razinom ocijenjene rodne osviještenosti

Red. br.	Županija	Grad	Aritmetička sredina
1	Šibensko - kninska	Knin	4,7
2	Krapinsko - zagorska	Pregrada	4,5
3	Požeško - slavonska	Lipik	4,5
4	Požeško - slavonska	Kutjevo	4,2
5	Virovitičko - podravska	Slatina	4,2
6	Primorsko - goranska	Crikvenica	4,2
7	Istarska	Buje	4,2
8	Zagrebačka	Velika Gorica	4,2
9	Šibensko - kninska	Drniš	4,2
10	Osječko - baranjska	Osijek	4,2
11	Varaždinska	Varaždin	4,2

Izvor: Izračun i izrada autorice prema rezultatima anketnog upitnika

Najniža razina ocijenjene rodne osviještenosti je u Krapini (2,1), Novom Vinodolskom (2,5) i Bakru (2,6). U Krapini i Bakru nije prepoznata važnost usluga predškolskog odgoja i obrazovanja u usklađivanju profesionalnog i obiteljskog života roditelja i intenzivnijeg uključivanja žena na tržište rada.

5.3. Empirijski model

S ciljem dokazivanja postavljenih hipoteza rada na temelju prikupljenih podataka uporabom regresijske i korelacijske analize na uzorku od svih 127 radova RH ocijenjen je utjecaj obuhvata djece uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja i javnih rashoda na zapošljavanje žena te povezanost (korelacija) između rodne osviještenosti i stupnja ekonomskog razvoja, između dostupnosti usluga predškolskog odgoja i obrazovanja i stupnja ekonomskog razvoja i između dostupnosti usluga predškolskog odgoja i obrazovanja i zastupljenosti žena u gradskom vijeću.

5.3.1. Regresijska analiza

Regresijska se analiza je najčešće korištena metodologija u ekonometriji koja se koristi za donošenje zaključaka o varijaciji jedne (zavisne) varijable na temelju varijacije jedne ili više (nezavisnih) varijabli. Model kojim se izražava statistička (stohastička) povezanost zavisne i nezavisne varijable naziva se regresijski model. Regresijski model predstavlja jednadžbu kojom je zavisna varijabla predočena kao linearan ili nelinearna funkcija nezavisnih varijabli.

$$y_i = f(x_{i1}, x_{i2}, \dots, x_{ik}) + e_i \quad i=1 \dots N; k=1 \dots K \quad (16)$$

pri čemu je y zavisna varijabla, x nezavisna varijabla, e slučajna greška ili slučajna varijabla (stohastička komponenta modela).

U prvom koraku se utvrđuje linearnost veze između varijabli y i x pomoću dijagrama raspršenosti iz kojeg se lako vidi grupiraju li se točke (sparena mjerenja) oko pravca (linearna zavisnost) ili neke krivulje. Ukoliko je riječ o linearnoj povezanosti zavisne i nezavisnih varijabli, model iz gornje jednadžbe se prikazuje na sljedeći način (Lovrić, 2005.):

$$y_i = \alpha + \beta_1 x_{i1} + \beta_2 x_{i2} + \dots + \beta_k x_{ik} + e_i \quad i=1 \dots N; k=1 \dots K \quad (17)$$

pri čemu α označava konstantni član koji je jednak za sve jedinice promatranja, a β_k označava koeficijente koje treba ocijeniti.

Polazne pretpostavke u analizi modela višestruke linearne regresije su (Lovrić, 2005.):

- Veza između zavisne varijable i odabranog skupa nezavisnih varijabli je linearna.
- Greške relacije su međusobno nezavisne, identično normalno distribuirane slučajne varijable s očekivanom vrijednosti nula i varijancom σ^2 .
- Varijable x_i međusobno su nezavisne.

5.3.2. Specifikacija ekonomskog modela

S ciljem utvrđivanja utjecaja obuhvata usluga predškolskog odgoja i obrazovanja i javnih rashoda za iste na zapošljavanje žena regresijskom analizom će se ocijeniti sljedeće funkcije:

$$WER_i = f(FCC_i, PFCCC_i, FCCCpC_i, EDU_i, BDpC_i, ER_i, BRpC_i) \quad (18)$$

$$MER_i = f(FCC_i, PFCCC_i, FCCCpC_i, EDU_i, BDpC_i, ER_i, BRpC_i) \quad (19)$$

$$PEW_i = f(FCC_i, PFCCC_i, FCCCpC_i, EDU_i, BDpC_i, ER_i, BRpC_i) \quad (20)$$

Zavisne varijable se odnose na stope zaposlenosti žena i muškaraca na području gradova RH u 2011. godini. Varijabla **WER predstavlja stopu zaposlenosti žena od 15 do 64 godine, a varijabla MER stopu zaposlenosti muškaraca iste starosne dobi**, dok varijabla **PEW predstavlja udio žena u ukupnom broju zaposlenih**. Ocjenjuje se utjecaj usluga predškolskog odgoja i obrazovanja na zapošljavanje i žena i muškaraca s ciljem utvrđivanja važnosti dostupnosti istih i za zapošljavanje žena i muškaraca. Vrijednosti zavisnih varijabli su izračunate od strane autorice na temelju podataka iz popisa stanovništva iz 2011. godine⁶⁸ (DZS).

Nezavisne varijable FCC, PFCCC, FCCCpC se odnose na usluge predškolskog odgoja i obrazovanja u pojedinom gradu RH. Varijabla **FCC predstavlja obuhvat djece uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja**, odnosno odnos broja djece uključene u sve programe predškolskog odgoja na području grada na početku pedagoške godine 2011. /2012.⁶⁹ i djece starosne dobi 0 - 6 godina⁷⁰. Varijabla **PFCCC predstavlja postotni udio javnih rashoda za predškolski odgoj u ukupnim rashodima lokalnih proračuna RH u 2011. godini**, dok varijabla **FCCCpC predstavlja iznos javnih rashoda za predškolski odgoj po djetetu dobi od 0 - 6 godina u 2011. godini**. Izvor podataka predstavljaju proračuni gradova RH objavljeni na web stranicama Ministarstva financija⁷¹. Polazi se od pretpostavke da

⁶⁸ Izvor: STANOVNIŠTVO STARO 15 I VIŠE GODINA PREMA TRENUTAČNOJ AKTIVNOSTI, STAROSTI I SPOLU, POPIS 2011., Dostupno: <http://www.dzs.hr/>

⁶⁹ Izvor: DZS (2012. b) *Dječji vrtići i druge pravne osobe koje ostvaruju programe predškolskog odgoja - početak ped. g. 2011. /2012.*, Državni zavod za statistiku, Dostupno: http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2012/08-01-08_01_2012.htm

⁷⁰ Izvor: Kontingenti stanovništva po gradovima/općinama, POPIS 2011., Dostupno: <http://www.dzs.hr/>

⁷¹ Izvor: Ostvarenje proračuna JLP(R)S za period od 2010. - 2014., Dostupno: <http://www.mfin.hr/hr/lokalni-proracun-arhiva>

veći iznos javnih rashoda za usluge predškolskog odgoja obrazovanja istu čini dostupnom i cjenovno pristupačnijom. Dostupnost usluga predškolskog odgoja i obrazovanja smanjuje opseg neplaćenog rada žena te pozitivno utječe na zapošljavanje žena što rezultira višom stopom zaposlenosti žena, ali i muškaraca, većim udjelom žena u ukupnom broju zaposlenih (Anderson & Levin, 1999; Baker et al., 2005.; Connelly 1992.; Powell, 1997.; Viitanen 2005.; Kreynefeld & Hank, 1999.; Wrochlich, 2004.).

Varijabla **EDU** se odnosi na obrazovanje stanovništva, odnosno **udio stanovništva sa završenom srednjom školom i višom razinom obrazovanosti u ukupnom stanovništvu**, u dobi između 16 i 65 godina na području grada u 2011. godini⁷². Obrazovanije žene sklonije su koristiti usluge predškolskog odgoja, manje se zamaraju stereotipovima te je veća vjerojatnost njihova zapošljavanja (Kreynefeld & Hank, 1999; Del Boca, 2002.). Osim toga na tržištu rada zarađuju više od niže obrazovanih žena pa im je oportunitetni trošak nezapošljavanja veći, a i zbog viših nadnica spremnije su plaćati usluge predškolskog odgoja (Anderson & Levin, 1999., Del Boca & Vuri, 2006.). Stoga se polazi od pretpostavke da u gradovima s većim udjelom obrazovanih je i vrijednost zavisnih varijabli viša.

Varijabla **BDpC** se odnosi na **prosječni bruto dohodak po stanovniku**⁷³ u razdoblju od 2010. do 2012. godine⁷⁴. Viša razina gospodarskog razvoja pozitivno utječe na stope zaposlenosti žena i muškaraca, ali se polazi i od pretpostavke da je u gospodarski razvijenijim područjima društveno prihvatljivije da se žene ravnopravno uključi na tržište rada unatoč njihovoj ulozi majke i kućanice, odnosno razvijenija društva lakše odstupaju od postavljenih stereotipova (Misra, Budig & Boeckmann,

⁷²Izvor: Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova Europske unije (2013), Vrijednost indeksa razvijenosti i pokazatelja za izračun indeksa razvijenosti, Dostupno: <https://razvoj.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Regionalni%20razvoj/Vrijednosti%20indeksa%20razvijenosti%20i%20pokazatelja%20za%20izra%C4%8Dun%20indeksa%20razvijenosti%20na%20lokalnoj%20razini%202013.pdf>

⁷³ Omjer ukupnog iznosa dohotka kojega su tijekom jednoga poreznog razdoblja (kalendarska godina) ostvarili porezni obveznici, fizičke osobe s prebivalištem ili uobičajenim boravištem na području grada za koju se vrši izračun, i broja stanovnika koji žive na području tog grada

⁷⁴ Izvor: Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova Europske unije (2013), Vrijednost indeksa razvijenosti i pokazatelja za izračun indeksa razvijenosti, Dostupno: <https://razvoj.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Regionalni%20razvoj/Vrijednosti%20indeksa%20razvijenosti%20i%20pokazatelja%20za%20izra%C4%8Dun%20indeksa%20razvijenosti%20na%20lokalnoj%20razini%202013.pdf>

2011.). Na temelju navedenog se pretpostavlja da u gradovima s višim bruto dohotkom po stanovniku je i veći udio žena u ukupnom broju zaposlenih.

Osim prosječnog bruto dohotka po stanovniku značajan utjecaj na visinu stope zaposlenosti žena i muškaraca ima i visina stope zaposlenosti na području nekog grada, stoga se u model kao nezavisna varijabla uključuje i varijabla **ER koja označava stopu zaposlenosti stanovništva od 15 do 64** godine na području gradova RH u 2011. godini⁷⁵. Gradovi sa višom razinom stopa zaposlenosti zasigurno imaju i više stopa zaposlenosti žena, ali ostaje nerazjašnjeno da li ujedno imaju i veći udio žena u ukupnom broju zaposlenih.

Nezavisna varijabla **BRpC predstavlja odnos izvornih prihoda proračuna po stanovniku**, odnosno ukupnih prihoda proračuna umanjениh za prihod od domaćih i stranih pomoći i donacija, iz posebnih ugovora: sufinanciranje građana za mjesnu samoupravu, ostvarene na osnovi dodatnih udjela u porezu na dohodak i pomoći za izravnjanja za financiranje decentraliziranih funkcija i od prireza porezu na dohodak, i **broja stanovnika na području jedinice lokalne samouprave u 2011. godini**⁷⁶. Uključivanjem ove varijable uz varijable ER i BD se također jednim dijelom oslikava razina lokalnog ekonomskog razvoj koja ima značajan utjecaj na zapošljavanje žena i muškaraca. Pretpostavlja se da gradovi sa većim iznosom izvornih prihoda proračuna imaju i veću stopu zaposlenosti žena i muškaraca, a moguće i veći udio žena u ukupnom broju zaposlenih.

Podaci za sve varijable su na godišnjoj razini, točnije za 2011. godinu jer je to godina zadnjeg popisa stanovništva te su za tu godinu dostupni svi podaci koji su bili potrebni za izračun pojedinih varijabli na razini gradova RH. U tablici 26 je dan tablični prikaz oznaka (skraćénica), opisa i mjernih jedinica za sve zavisne i nezavisne varijable koje se planiraju uključiti u model prilikom regresijske analize.

⁷⁵ Izvor: Stanovništvo staro 15 i više godina prema trenutačnoj aktivnosti, starosti i spolu, popis 2011., Dostupno: <http://www.dzs.hr/>

⁷⁶ Izvor: Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova Europske unije (2013), Vrijednost indeksa razvijenosti i pokazatelja za izračun indeksa razvijenosti, Dostupno: <https://razvoj.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Regionalni%20razvoj/Vrijednosti%20indeksa%20razvijenosti%20i%20pokazatelja%20za%20izra%C4%8Dun%20indeksa%20razvijenosti%20na%20lokalnoj%20razini%202013.pdf>

Tablica 25: Opis i prikaz svih zavisnih i nezavisnih varijabli uključenih u modele

Tip varijable	Oznaka	Opis	Mjera	Izvor
Zavisna varijabla	WER	Stopa zaposlenosti žena starosne dobi od 15 do 64 godine u 2011. godini	postotak	DZS
	MER	Stopa zaposlenosti muškaraca starosne dobi od 15 do 64 godine u 2011. godini	postotak	DZS
	PEW	Udio žena u ukupnom broju zaposlenih u 2011. godini	postotak	DZS
Nezavisna varijabla	FCC	Obuhvat djece starosne dobi 0 - 6 godina uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja na početku ak. god. 2011./2012.	postotak	DZS
	PFCCC	Udio javnih rashoda za predškolski odgoj u ukupnim javnim rashodima u 2011. godini	postotak	MFIN
	FCCCpC	Iznos javnih rashoda za predškolski odgoj po djetetu starosne dobi 0 - 6 godina u 2011. godini	HRK	MFIN i DZS
	EDU	Udio obrazovanog stanovništva u ukupnom stanovništvu 16 - 65 godina u 2011. godini	postotak	MRRFEU
	BDpC	Prosječan bruto dohodak po stanovniku za razdoblje od 2010. do 2012. godine	HRK	MRRFEU
	ER	Stopa zaposlenosti stanovništva starosne dobi od 15 do 64 godine	postotak	DZS
	BRpC	Izvorni prihodi proračuna po stanovniku u 2011. godini	HRK	MRRFEU

Izvor: Izrada autorice

5.3.3. Deskriptivna statistička analiza podataka

Analiza je započeta deskriptivnom statistikom. Deskriptivna statistička analiza podataka podrazumijeva primjenu različitih statističkih pokazatelja na definirani skup podataka u cilju utvrđivanja kretanja vrijednosti promatranih varijabli. Najčešće se deskriptivnom statističkom analizom analizira srednja, minimalna i maksimalna vrijednost, standardna devijacija i broj opažanja svake od promatranih varijabli modela. U tom smislu će se u sljedećoj tablici (tablica 27) prikazati deskriptivna statistika sa navedenim pokazateljima za svaku promatranu varijablu regresijskog modela.

Tablica 26: Deskriptivna statistika varijabli ekonomskog modela

Varijabla	Aritmetička sredina	Standardna devijacija	Minimalna vrijednost	Maksimalna vrijednost	Broj opažanja
WER	0,4583	0,0739	0,2617	0,6233	127
MER	0,5549	0,0722	0,3616	0,7225	127
PEW	0,4452	0,0353	0,334	0,512	127
EGAP	0,0965	0,0476	- 0,0333	0,2205	127
FCC	0,4352	0,1449	0,0483	1,178	127
PFCCC	0,1054	0,0434	0,0041	0,2392	127
FCCCpC	5. 584,75	3. 534,83	308,75	21. 403,15	127
EDU	0,7701	0,073	0,5934	0,967	127
BD	26. 323,84	5. 594,98	2. 297	42. 175	127
ER	0,5074	0,0686	0,3246	0,6553	127
BRpC	2. 513,66	1. 597,46	597	8021	127

Izvor: Izrada autorice prema izračunima STATE/SE 12. 0

Prosječna stopa zaposlenosti žena (WER) u 126 gradova RH i Grad Zagreb iznosi 45,83%, a muškaraca (MER) 55,49% što je gotovo 10 postotnih poena više. Najniža stopa zaposlenosti žena u iznosu od 26,17% je zabilježena u 2011. godini u Otoku te ja za više od 22 postotna poena niža od stope zaposlenosti muškaraca, a najviša od 62,33% u Klanjcu u kojem je za tek 8 postotnih poena niža od stope zaposlenosti muškaraca.

Stope zaposlenosti muškaraca se kreću od 36,16% u Obrovcu do 72,25% u Buzetu. U Obrovcu razlika u stopama zaposlenosti muškaraca i žena iznosi oko 8 postotnih poena, a u Buzetu više od 15 postotnih poena. Najveća razlika od čak 22,05 postotnih poena je u Opuzenu uz kojeg još i Otok ima razliku veću od 20 postotnih poena. Veća stopa zaposlenosti žena u odnosu na stopu zaposlenosti muškaraca je samo u Vrlici (3,33 p. p.), Gospiću (1,02 p. p.), Visu (0,54 p. p.) i Pakracu (0,44 p. p.). Zanimljivo je da su sve to gradovi sa stopom zaposlenosti nižom od prosjeka od 50,74%, odnosno veća stopa zaposlenosti ne podrazumijeva ujedno i manju razliku u stopama zaposlenosti muškaraca i žena.

Prosječan udio žena u ukupnom broju zaposlenih (PEW) iznosi 44,52%. U većini gradova je udio žena u ukupnom broju zaposlenih niži od 50%, viši je samo u Varaždinu (50,04%), Makarskoj (50,04%), Vukovaru (50,50%), Osijeku (50,79) i Zagrebu gdje iznosi maksimalnih 51,20%.

Obuhvat djece 0 - 6 godina uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja (FCC) se kreće od 4,83% u Pleternici do čak 117,8% u Kastavu⁷⁷. Prosječan udio javnih rashoda za predškolski odgoj i obrazovanje u ukupnim javnim rashodima u gradovima RH u 2011. godini iznosi (PFCCC) 10,54%, a prosječan iznos javnih rashoda za predškolski odgoj po djetetu dobi 0 - 6 godina (FCCCpC) iznosi 5. 584,75 HRK. Pritom velike razlike između minimalnih i maksimalnih vrijednosti varijabli koje se odnose na predškolski odgoj i obrazovanje ukazuju na značajne razlike između gradova RH u pogledu osiguravanja i financiranje adekvatne usluge predškolskog odgoja i obrazovanja.

Prosječan udio obrazovanog stanovništva u ukupnom stanovništvu od 16 do 65 godina u 2011. godini (EDU) iznosi 77,01% u gradovima RH. Najniži udio od nešto manje od 60% je u Kutjevo i Pregradi, a najviši od gotovo 97% u Ivanić Gradu. Prosječan bruto dohodak po stanovniku u gradovima RH (BDpC) iznosi 26. 323,84 HRK. Zbog značajnih razlika u stupnju razvijenosti gradova RH vrijednost prosječnog bruto dohotka po stanovnika se kreće od niskih 2. 297 HRK (Prelog) do čak 42. 175 HRK (Zagreb). Razlike u razini gospodarskog razvoja su vidljive i iz minimalnih i maksimalnih vrijednosti varijable ER (stopa zaposlenosti stanovništva) koja se kreće od 32,46% (Obrovac) do 65,53% (Klanjec) te varijable BRpC koja se odnosi na iznos izvornih prihoda proračuna grada po stanovniku u 2011. godini (BRpC) čije vrijednosti se kreću od minimalnih 597 HRK (Pleternica) do maksimalnih 8. 021 HRK (Novigrad).

5.3.4. Analiza koeficijenta korelacije između varijabli modela

Prije formiranja ekonometrijskog modela potrebno je i analizirati povezanost promatranih nezavisnih varijabli. Visoka povezanost nezavisnih varijabli ukazuje na prisutnost problema multikolinearnosti koji narušava značajnost dobivenih parametara. Intenzitet povezanosti varijabli se utvrđuje izračunom Pearson - ovih koeficijenta korelacije. Multikolinearnost mogu uzrokovati koeficijenti korelacije između parova nezavisnih varijabli veći od 0,8 ili manji od - 0,8 (Field, 2009.). Stoga

⁷⁷ U gradu Kastvu iznosi više od 100% jer ukupan broj djece uključene u programe predškolskog odgoja uključuje i djecu stariju od 6 godina.

su u tablici 28 prikazani koeficijenti korelacije između parova nezavisnih varijabli, ali i koeficijenti korelacije nezavisnih varijabli sa zavisnim varijablama.

Tablica 27: Korelacijska matrica između parova nezavisnih varijabli dok se WER, MER i PEW promatraju kao zavisne varijable (I)

	WER	MER	PEW	FCC	PFCCC	logFCCCpC	EDU	logBD	ER
WER	1								
MER	0,7879*	1							
PEW	0,6259*		1						
FCC	0,6191*	0,5463*	0,4207*	1					
PFCCC	0,2445*	0,1844	0,2048	0,2797*	1				
logFCCCpC	0,468*	0,4086*	0,3598*	0,541*	0,4861*	1			
EDU	0,4549*	0,3456*	0,5075*	0,5274*		0,5203*	1		
logBD	0,496*	0,3576*	0,4379*	0,4465*		0,4065*	0,4634*	1	
ER	0,9428*	0,9476*	0,3745*	0,6118*	0,2246	0,4585*	0,4141*	0,445*	1
logBRpC	0,5507*	0,5532*	0,3801*	0,5506*		0,5665*	0,6685*	0,6164*	0,5763*

označava statističku značajnost na razini od 1%

Izvor: Izrada autorice prema izračunima STATE/SE 12. 0

U tablici 28 prikazani su isključivo koeficijenti korelacije koji su signifikantni pri razini značajnosti od 5%, a zvjezdicom su označeni oni koeficijenti koji su signifikantni i pri razini značajnosti od 1%. Nijedan od koeficijenata korelacije između parova nezavisnih varijabli nije viši od 0,8 niti niži od - 0,8 što upućuje da na izostanak problema multikolinearnosti. Viša pozitivna korelacije koja upućuje na srednje jaku povezanost je između varijabli logBRpC i EDU (0,6685), FCC i ER (0,6118), logBRpC i logBD (0,6164). Gradovi sa višom stopom izvornih prihoda po stanovnika imaju i viši postotak obrazovanih stanovnika i viši bruto dohodak po stanovniku, dok je viši obuhvat djece uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja povezan s višom stopom zaposlenosti. Vrijednost varijable FCC je srednje jako povezana i sa vrijednostima varijabli logFCCCpC, EDU i logBRpC što vodi zaključku da je veća dostupnost usluga predškolskog odgoja i obrazovanja povezana s višim udjelom obrazovanog stanovništva i s većim fiskalnim kapacitetom.

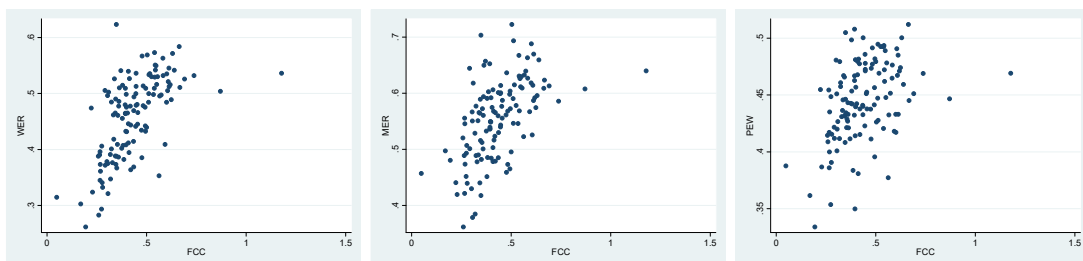
Koeficijenti korelacije zavisnih varijabli sa nezavisnih varijablama imaju očekivane predznake i ukazuju na veću povezanost varijabli koje se odnose na predškolski odgoj sa stopama zaposlenosti žena, nego sa stopama zaposlenosti muškaraca. Među varijablama koje se odnose na predškolski odgoj najslabiju povezanost s zavisnim varijablama ima varijabla PFCCC, točnije koeficijent korelacije ukazuje na neznatnu ili vrlo slabu korelaciju sa zavisnim varijablama. Koeficijent korelacije varijabli EDU i logBD također ukazuju na veću povezanost sa stopama zaposlenosti

žena i stopama zaposlenosti muškaraca, a i varijabla EDU ima najviši koeficijent korelacije sa varijablom PEW što vodi zaključku da obrazovanija i gospodarski razvijenija društva se manje zanemaruju stereotipovima žene kao kućanice i majke čime se žene lakše odlučuju na povratak na tržište rada ukoliko su u mogućnosti uskladiti profesionalne i obiteljske obveze što im omogućuju usluge predškolskog odgoja i obrazovanja. Varijable ER i logBRpC imaju nešto viši koeficijent korelacije s varijablom MER, nego WER.

5.3.5. Rezultati regresijske analize

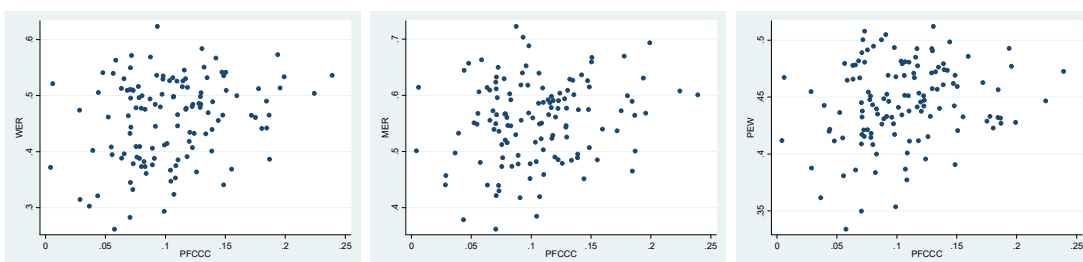
Nakon deskriptivne statističke analize definiranog skupa podataka i analize povezanosti promatranih nezavisnih varijabli, sljedeći korak istraživanja podrazumijeva utvrđivanja linearne povezanosti zavisnih varijabli sa nezavisnima. pomoću dijagrama raspršenosti. U nastavku se prikazuju dijagrami raspršenosti svake od zavisnih varijabli u odnosu na pojedine nezavisne varijable.

Grafikon 26, 27 i 28: Dijagram raspršenosti zavisnih varijabli WER, MER i PEW s nezavisnom varijablom FCC

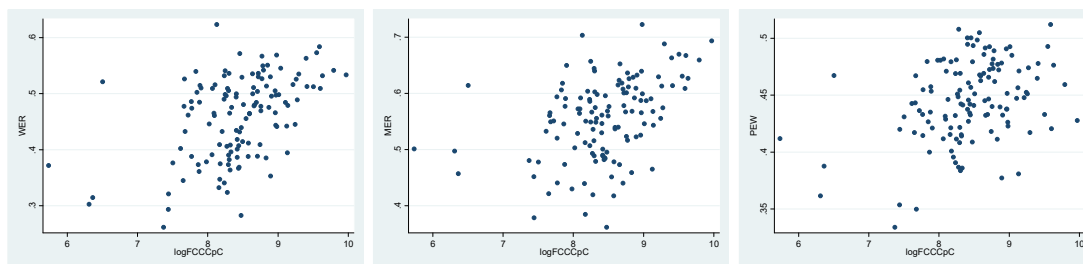
Izvor: Izrada autorice pomoću STATE/SE 12. 0

Grafikon 29, 30 i 31: Dijagram raspršenosti zavisnih varijabli WER, MER i PEW s nezavisnom varijablom PFCCC

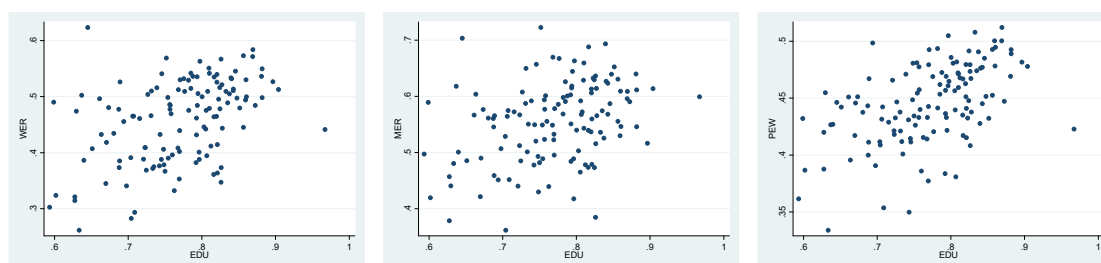
Izvor: Izrada autorice pomoću STATE/SE 12. 0

Grafikon 32, 33 i 34: Dijagram raspršenosti zavisnih varijabli WER, MER i PEW s nezavisnom varijablom logFCCCpC

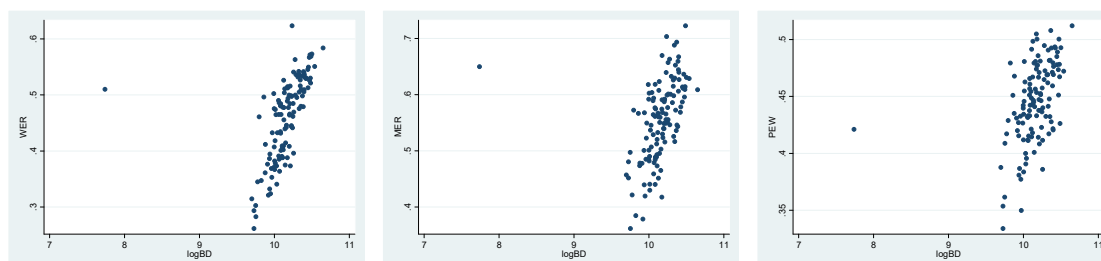
Izvor: Izrada autorice pomoću STATE/SE 12. 0

Grafikon 35, 36 i 37: Dijagram raspršenosti zavisnih varijabli WER, MER i PEW s nezavisnom varijablom EDU

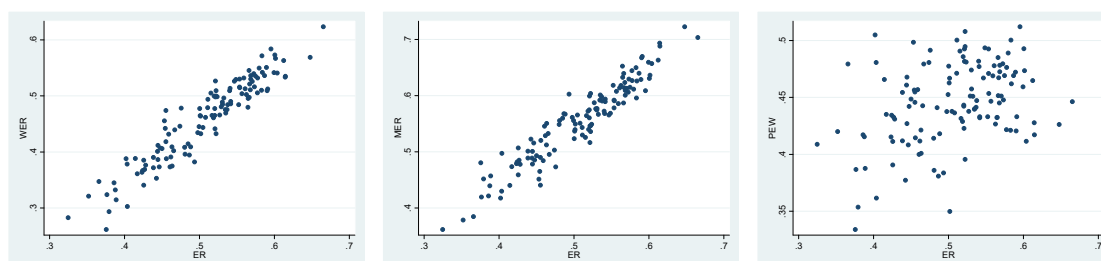
Izvor: Izrada autorice pomoću STATE/SE 12. 0

Grafikon 38, 39 i 40: Dijagram raspršenosti zavisnih varijabli WER, MER i PEW s nezavisnom varijablom logBDpC

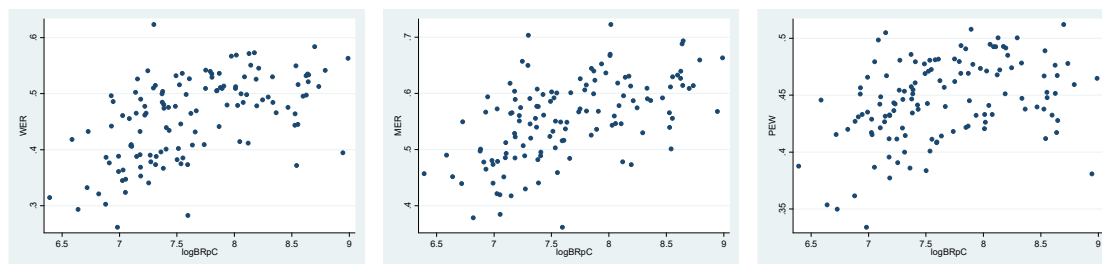
Izvor: Izrada autorice pomoću STATE/SE 12. 0

Grafikon 41, 42 i 43: Dijagram raspršenosti zavisnih varijabli WER, MER i PEW s nezavisnom varijablom ER

Izvor: Izrada autorice pomoću STATE/SE 12. 0

Grafikon 44, 45 i 46: Dijagram raspršenosti zavisnih varijabli WER, MER i PEW s nezavisnom varijablom logBRpC

Izvor: Izrada autorice pomoću STATE/SE 12. 0

Dijagrami raspršenosti pokazuju da se točke (sparena mjerenja) grupiraju oko pravca, a ne oko krivulje, za sve parove zavisnih varijabli sa nezavisnim varijablama čime se potvrđuje linearna zavisnost zavisnih o nezavisnim varijablama modela te će se primjenom regresijske analize ocijeniti sljedeći modeli:

Model 7:

$$WER_i/MER_i/PEW_i = \alpha + \beta_1 FCC_i + \beta_2 EDU_i + \beta_3 logBDpC_i + \beta_4 ER_i + \beta_5 logBRpC_i + e_i$$

$$i=1...N \quad (21)$$

Model 8:

$$WER_i/MER_i/PEW_i = \alpha + \beta_1 PFCCC_i + \beta_2 EDU_i + \beta_3 logBDpC_i + \beta_4 ER_i + \beta_5 logBRpC_i + e_i$$

$$i=1...N \quad (22)$$

Model 9:

$$WER_i/MER_i/PEW_i = \alpha + \beta_1 logFCCCpC_i + \beta_2 EDU_i + \beta_3 logBDpC_i + \beta_4 ER_i + \beta_5 logBRpC_i + e_i$$

$$i=1...N \quad (23)$$

Radi dobivanja usporednih rezultata i ocjene različitih učinaka nezavisnih varijabli modela na zapošljavanje žena i muškarac zavisne varijable modela su stope zaposlenosti žena (WER), ali i muškaraca (MER) starosne dobi od 15 do 64 godina te udio žena u ukupnom borju zaposlenih iste dobne skupine (PEW). Budući da majčinstvo povećava u većoj mjeri opseg neplaćenog rada žena i negativno utječe na zapošljavanje žena, očekuju se da će usluge predškolskog odgoja i obrazovanja imati izraženiji utjecaj pozitivnog smjera na stopu zaposlenosti žena, nego muškaraca. Usluge predškolskog odgoja i obrazovanja ženu oslobađaju cjelodnevne brige za djecu čime se stvara mogućnost zapošljavanja na puno radno vrijeme i povratak na tržište rada i povećanje udjela žena u ukupnom broju zaposlenih.

U Modelu 7 se ocjenjuje učinak dostupnosti usluga predškolskog odgoja i obrazovanja (FCC), mjerena kao obuhvat djece starosne dobi 0 - 6 godine uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja na području grada, u Modelu 8 utjecaj visine udjela javnih rashoda za predškolski odgoj u ukupnim rashodima proračuna grada (PFCCC), a u Modelu 9 utjecaj visine javnih rashoda za predškolski odgoj po djetetu starosne dobi 0 - 6 godina. Varijable FCC, PFCCC i logFCCCpC su pokazatelj u kojoj mjeri lokalne vlasti vode računa o uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja na području grada, međusobno se nadopunjuju, ali se pretpostavlja da imaju nejednak utjecaj na zapošljavanje žena.

Prilikom ocjene svakog od modela primjenom regresijske analize nužno je otkloniti vjerojatnost pojave problema heteroskedastičnosti, multikolinearnosti i autokorelacije. Budući da je problem autokorelacije karakterističan uglavnom za probleme vremenskog niza, a u ovoj analizi se radi o podacima vremenskog presjeka, točnije jedinice promatranja su gradovi, pretpostavlja se da vrijednosti slučajne varijable nisu korelirane (Lovrić, 2005.). Prisutnost problema heteroskedastičnosti je testirana primjenom White testa čija nulta hipoteza pretpostavlja homoskedastičnost, odnosno nepromjenjivost varijance slučajne greške. Odbacivanjem nulte hipoteze zaključuje se da je prisutan problem heteroskedastičnosti (White, 1980.).

Problem multikolinearnosti, osim analizom koeficijenata korelacije parova nezavisnih varijabli, moguće je detektirati i izračunom faktora inflacije varijance VIF (*Variance Inflation Factor*):

$$VIF = \frac{1}{1 - R_k^2} \quad k=1 \dots K \quad (24)$$

Visoka korelacije jedne nezavisne varijable s drugom rezultira povećanjem (inflacijom) varijance ocijenjenih koeficijenata (faktora) β . Ako je vrijednost najvećeg faktora inflacija varijance veća od 10 i/ili ako je srednja vrijednost svih faktora inflacije varijance znatno veća od 1 prisutan je problem multikolinearnosti (Chatterjee & Hadi, 2012, prema Stata Manual: Postestimation Tools for Regress).

Rezultati ocijenjenih koeficijenata nezavisnih varijabli Modela 7a, 8a, 9a, 7b, 8b, 9b, 7c, 8c i 9c. primjenom regresijske analize, prikazani su u tablici (29).

Tablica 28: Rezultati ocijenjenih koeficijenata modela primjenom regresijske analize

	WER			MER			PEW		
	Model 7a	Model 8a	Model 9a	Model 7b	Model 8b	Model 9b	Model 7c	Model 8c	Model 9c
konstanta	- 0,2354*** (0,0799)	- 0,2551*** (0,0938)	- 0,2578*** (0,0077)	0,1942** (0,0754)	0,2114** (0,0844)	0,2139*** (0,0728)	0,0511 (0,0991)	0,0192 (0,0948)	0,0154 (0,0958)
FCC	0,0178 (0,0202)			- 0,0156 (0,0191)			0,0286 (0,0251)		
PFCCC		0,0350 (0,0488)			- 0,0225 (0,0452)			0,0971 (0,0643)	
logFCCCp C			0,0021 (0,0041)			- 0,0020 (0,0038)			0,0032 (0,0050)
logBD	0,0205** (0,0088)	0,0209* (0,0109)	0,0210** (0,0088)	- 0,0183** (0,0083)	- 0,0188* (0,0098)	- 0,0187** (0,0083)	0,0256** (0,0109)	0,0257** (0,0108)	0,0264** (0,0109)
EDU	0,0798* (0,0411)	0,0850* (0,0504)	0,0840** (0,0409)	- 0,0654* (0,0388)	- 0,0707 (0,0474)	- 0,0689* (0,0385)	0,1755* (0,0510)	0,1799* (0,0497)	0,1826*** (0,0508)
ER	0,9668*** (0,0425)	0,9743*** (0,0389)	0,9787*** (0,0395)	1,0287*** (0,0401)	1,0204*** (0,0359)	1,0185*** (0,0372)	0,0572*** (0,0527)	0,0602*** (0,0500)	0,0765 (0,0490)
logBRpC	- 0,0097* (0,0055)	- 0,0082 (0,0051)	- 0,0099* (0,0056)	0,0102** (0,0052)	0,0096** (0,0045)	0,0109** (0,0053)	- 0,0055** (0,0068)	- 0,0019** (0,0070)	- 0,0058 (0,0070)
N	127	127	127	127	127	127	127	127	127
F test	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
R ²	0,9010	0,9007	0,9006	0,9075	0,9072	0,9072	0,3329	0,3382	0,3281
Korig. R ²	0,8969	0,8966	0,8964	0,9037	0,9034	0,9034	0,3054	0,3109	0,3003
White test	0,1727	0,0279	0,1724	0,1594	0,0308	0,572	0,4039	0,3296	0,5266
Max VIF	2,31	2,47	2,41	2,31	2,47	2,41	2,31	2,47	2,41
Mean VIF	1,92	1,74	1,82	1,92	1,74	1,82	1,92	1,74	1,82

*, **, *** označava statističku značajnost na razini 10%, 5% i 1%; vrijednosti u zagradama su korigirane standardne pogreške

Izvor: Izrada autorice prema izračunima STATE/SE 12. 0

Rezultati F testa svih devet modela pokazuju da su modeli statistički signifikantni pri razini značajnosti od 1% i da imaju objasnidbenu moć, odnosno objasnidbene varijable su signifikantne u modelu i pridonose objašnjavaanju varijacije zavisne varijable.

Koeficijent determinacije (R^2) kao mjera uspješnosti prilagodbe ocijenjene funkcije je za modele zavisnih varijabli WER i MER veći od 0,9 što znači da je više od 90% varijacije zavisne varijable objašnjeno pomoću ocijenjenog regresijskog modela dok je za model sa zavisnom varijablom PEW približno 0,33. Relativno nizak koeficijent determinacije za modele zavisne varijable PEW objašnjava činjenica da na varijaciju zavisne varijable PEW u velikoj mjeri utječe nepromatrana kulturalna, odnosno društvena komponenta koja značajno utječe na odluku žene oko povratka na tržište rada, a posljedično na udio žena u ukupnom broju zaposlenih.

Zbog činjenice da vrijednosti koeficijenta determinacije raste dodavanjem novih objasnidbenih varijabli u model, čak i onda kad nova varijabla ništa ne znači za

model, analiziraju se i vrijednosti korigiranog koeficijenta determinacije (korig. R^2). Vrijednosti korigiranog koeficijenta nisu značajno različite od vrijednosti koeficijenta determinacije te se zaključuje da ocijenjeni regresijski Modeli 7a, 8a, 9a, 7b, 8b i 9b objašnjavaju približno 90% varijacije zavisne varijable, a Modeli 7c, 8c i 9c tek približno 30%.

Prema rezultatima White testa svih modela, izuzev Modela 8a i 8b, prihvaća se nulta hipoteza o nepromjenjivosti varijance slučajne greške, dok se kod Modela 8a i 8b ista odbacuje pri razini značajnosti od 5%, ali prihvaća pri razini značajnosti od 1%. Zbog odbacivanja nulte hipoteze pri razini značajnosti od 5%, standardne greške Modela 8a i 8b korigirane su opcijom *robust*. U svim ocijenjenim modelima najveći faktor inflacije varijance je bio je niži od 3, a srednja vrijednost nije bila značajno veća od 1, na temelju čega se zaključuje da nije prisutan problem multikolinearnosti niti u jednom od modela.

Rezultati koeficijenata nezavisnih varijabli koje se odnose na usluge predškolskog odgoja i obrazovanja, iako nisu statistički signifikantni, pokazuju da dostupnost usluga predškolskog odgoja i obrazovanja te javni rashodi za iste imaju pozitivan utjecaj na stopu zaposlenosti žena i na udio žena u ukupnom broju zaposlenih, a negativan na stopu zaposlenosti muškaraca. Izostanak statističke signifikantnosti se može objasniti time što zavisna varijabla zbog nedostataka podataka na razini gradova RH obuhvaća sve zaposlene žene i muškarce na području grada, neovisno o tome da li imaju djecu ili ne, a usluge predškolskog odgoja imaju utjecaj na stope zaposlenosti žena i muškaraca s djecom. Isto tako nezavisne varijablama koje se odnose na usluge predškolskog odgoja i obrazovanja obuhvaćaju sve organizirane programe predškolskog odgoja i obrazovanja i javne rashode za iste, a već je iz rezultata modela koji se odnosi na zemlje članice EU dokazano da nemaju jednako statistički značajan utjecaj usluge cjelodnevnog i poludnevnog boravka niti usluge koje se odnose na djecu mlađu i stariju od 3 godine. Također za RH su karakteristični i neformalni oblici skrbi o kojima nema podataka na razini gradova, a koji svakako imaju utjecaja jer na području nekih gradova nadopunjuju nedostatak usluga predškolskog odgoja i obrazovanja, a moguće je i da roditelji zbog izostanka povjerenja u usluge predškolskog odgoja i obrazovanja kao formalnog oblika skrbi za djecu odabiru u većoj mjeri neformalne oblike skrbi ako su im dostupni ili unatoč

uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja odluče ostati doma i posvetiti se odgoju djece.

Statistički signifikantan utjecaj imaju varijable logBDpC, EDU, ER i logBRpC. Zanimljivo je da varijable logBDpC i EDU ima utjecaj pozitivnog smjera na varijabli WER i PEW, a negativan na varijablu MEW. Visina bruto dohotka po stanovniku i postotak obrazovanog stanovništva pozitivno utječe na zapošljavanje žena i rezultira višom stopom zaposlenosti žena starosne dobi od 15 do 64 godine i većim udjelom žena u ukupnom broju zaposlenih, a negativno na zapošljavanje muškaraca. Stanovnici gradovi s većim postotkom obrazovanog stanovništva i višim bruto dohotkom po stanovniku se manje zanemaruju stereotipovima i zbog višeg stupnja obrazovanja je oportunitetni trošak nezapošljavanja žena viši pa su žene unatoč obiteljskim i majčinskim obvezama sklonije povratku na tržište rada.

Stopa zaposlenosti stanovništva starosne dobi od 15 do 64 godine (ER) ima statistički signifikantan utjecaj pozitivnog mjera pri razini signifikantnosti od 1% na sve zavisne varijable (izuzev kod Modela 9c), ali u većoj mjeri doprinosi povećanju stope zaposlenosti muškaraca, nego žena što znači da porast stope zaposlenosti u većoj mjeri povećava stopu zaposlenosti muškaraca, nego žena jer muškarci u vrijeme prosperiteta često imaju veći pristup novokreiranim radnim mjestima, čak i u sektorima u kojima pretežno prevladava ženska radna snaga (Seguino, 2003.).

Izvorni prihodi proračuna po stanovniku (logBRpC) imaju statistički signifikantan utjecaj negativnog smjera pri razini značajnosti od 10% u Modelima 7a i 9a na stopu zaposlenosti žena. Utjecaj istih na stopu zaposlenosti muškaraca je pozitivnog smjera pri razini značajnosti od 5%. Zbog različitog utjecaja na zapošljavanje žena i muškaraca ima i negativan utjecaj pri razni značajnosti od 5% na postotak žena u ukupnom borju zaposlenih (Model 7c i 8c) što ukazuje da gradovi sa višom razinom izvornih prihoda proračuna nemaju nužno bolji položaj žena na tržištu rada.

5.4. Korelacijska analiza

Za potrebe dokazivanja pojedinih pomoćnih hipoteza utvrđuje se statistička povezanost dostupnosti usluga predškolskog odgoja i obrazovanja s razinom lokalnog ekonomskog razvoja i udjelom žena u ukupnom broju gradskih vijećnika.

Dostupnost usluga predškolskog odgoja i obrazovanja na području nekog grada mjerena je obuhvatom djece starosne dobi 0 - 6 godina programima predškolskog odgoja i obrazovanja, točnije predstavlja odnos djece uključene u programe predškolskog odgoja i ukupnom broja djece starosne dobi 0 - 6 godina (FCC).

Ocjenjivanje stupnja razvijenosti jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave u RH temelji se na indeksu razvijenosti. Indeks razvijenosti je kompozitni pokazatelj koji se računa kao ponderirani prosjek više društveno - gospodarskih pokazatelja na temelju čijih vrijednosti se jedinice lokalne samouprave razvrstavaju u pet skupina (Zakon o regionalnom razvoju Republike Hrvatske, NN 47/14):

- I. skupina: JLS čija je vrijednost indeksa razvijenosti manja od 50% prosjeka RH;
- II. skupina: JLS čija je vrijednost indeksa razvijenosti između 50 i 75% prosjeka RH;
- III. skupina: JLS čija je vrijednost indeksa razvijenosti između 75 i 100% prosjeka RH;
- IV. skupina: JLS čija je vrijednost indeksa razvijenosti između 100 i 125% prosjeka RH;
- V. skupina: JLS čija je vrijednost indeksa razvijenosti veća od 125% prosjeka RH.

Pokazatelje za izračun indeksa razvijenosti, izračun vrijednosti indeksa razvijenosti, udio pojedinog pokazatelja u ukupnoj vrijednosti indeksa razvijenosti i druga pitanja s tim u vezi uređuje Vlada Republike Hrvatske uredbom. Prema Uredbi o indeksu razvijenosti (NN 63/10) Indeks razvijenosti izračunava se na temelju sljedećih pokazatelja s pripadajućim udjelima:

- stope nezaposlenosti⁷⁸ s udjelom od 30%,
- dohotka po stanovniku⁷⁹ s udjelom od 25%,

⁷⁸ Omjer broja nezaposlenih i zbroja svih zaposlenih te nezaposlenih osoba na području pojedine jedinice lokalne samouprave.

⁷⁹ Omjer ukupnog iznosa dohotka kojega su tijekom jednoga poreznog razdoblja (kalendarska godina) ostvarili porezni obveznici, fizičke osobe s prebivalištem ili uobičajenim boravištem na području jedinice lokalne samouprave za koju se vrši izračun, i broja stanovnika koji žive na području te jedinice.

- proračunskih prihoda jedinica lokalne samouprave po stanovniku⁸⁰ s udjelom od 15%.
- općega kretanja stanovništva⁸¹ s udjelom od 15%,
- stope obrazovanosti⁸² s udjelom od 15%.

Prosječna vrijednost indeksa razvijenost 126 gradova RH i grad Zagreb iznosi 93,75%. Najveću vrijednost indeksa razvijenosti ima Novigrad (141,31%), a najnižu Hrvatska Kostajnica 46,67%. Za utvrđivanje povezanosti obuhvata djece uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja i lokalnog ekonomskog razvoja utvrditi se korelacija varijable FCC s vrijednosti indeksa razvijenosti, ali i visine bruto dohotka po stanovniku kao jedne od temeljnih ekonomskih mjera razine ekonomskog razvoja.

Pretpostavka je da žene bolje mogu prepoznati javne potrebe žena pa i potrebu za uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja kao mjere kojom će se ženama olakšati usklađivanje profesionalnog i obiteljskog. Udio žena u gradskim vijećima u gradovima RH je nizak, točnije prosječan udio žena u gradskim vijećima u 118 gradova RH je 23,38%. U Ogulinu od ukupno 19 gradskih vijećnika nijedno mjesto nije pripalo ženi. Uz Ogulin najniži udio žena u gradskim vijećima od 5,88% imaju Valpovo, Belišće, Jastrebarsko i Dugo Selo. Gradovi s najvećim udjelom žena u gradskim vijećima, jednakim ili višim od 40% navedeni su u tablici 30.

⁸⁰ Omjer ostvarenih prihoda jedinica lokalne samouprave, umanjene za prihod od domaćih i stranih pomoći i donacija, iz posebnih ugovora: sufinanciranje građana za mjesnu samoupravu, ostvarene na osnovi dodatnih udjela u porezu na dohodak i pomoći za izravnjanja za financiranje decentraliziranih funkcija i od prireza porezu na dohodak i broja stanovnika na području jedinice lokalne samouprave.

⁸¹ Omjer usporedivog broja stanovnika jedinica lokalne samouprave u dva zadnja popisa stanovništva Republike Hrvatske.

⁸² udjel stanovništva sa završenom srednjom školom i višom razinom obrazovanosti u ukupnom stanovništvu, u dobi između 16 i 65 godina, na području jedinice lokalne, odnosno područne (regionalne) samouprave.

Tablica 29: Gradovi s najvećim postotkom žena u gradskim vijećima

Županija	Grad	Postotni udio žena u gradskom vijeću
Istarska	Novigrad - Cittanova	53,85%
Istarska	Rovinj - Rovigno	47,06%
Splitsko - dalmatinska	Hvar	46,15%
Primorsko - goranska	Rijeka	42,86%
Bjelovarsko - bilogorska	Bjelovar	42,31%
Dubrovačko - neretvanska	Metković	41,18%
Karlovačka	Ozalj	40,00%
Primorsko - goranska	Novi Vinodolski	40,00%
Požeško - slavonska	Požega	40,00%

Izvor: Izrada autorice

Prema podacima iz tablice 30 žene čine više od 50% zastupnika u gradskim vijećima samo u gradu Novigradu te samo u 9 od 118 gradova⁸³ jednako ili više od 40% gradskih vijećnika.

5.4.1. Koeficijenti korelacije

Statistički postupak za izračun povezanosti između dviju varijabli je korelacija koja se brojčano iskazuje koeficijentom korelacije, dok se značajnost povezanosti dviju varijabli iskazuje vrijednošću p . Koeficijent korelacije kao mjera statističke povezanosti poprima vrijednosti od - 1 do 1. Njegova vrijednost ukazuje na jačinu povezanosti između dviju varijabli, odnosno u kojoj mjeri su promjene vrijednosti jedne varijable povezane s promjenama vrijednosti druge varijable (Udovičić et al., 2007.). Vrijednost 0 upućuje na odsustvo korelacije, vrijednost manja od 0,2 na neznatnu korelaciju, manja od 0,5 na relativno slabu korelaciju, manja od 0,8 na srednje jaku korelaciju, veća od 0. 8 na jaku korelaciju, jednaka 1 na potpunu korelaciju (Papić, 2008.).

Predznak koeficijenta pokazuje smjer povezanosti. Negativan predznak podrazumijeva negativnu korelaciju odnosno porast vrijednosti jedne varijable je povezan s padom vrijednosti druge varijable i obratno, dok pozitivan predznak označava pozitivnu korelaciju i sukladan pad ili rast vrijednosti objiju promatranih varijabli (Udovičić et al., 2007.).

⁸³ Za samo 118 gradova je na Internet stranicama pronađen broj žena u gradskim vijećima

Najčešće se koriste Pearsonov i Spearmanov koeficijent korelacije. Pearsonov koeficijent korelacije (r ili r_p) koristi se za varijable na intervalnoj ili omjernoj ljestvici koje su u linearnom odnosu. Za razliku od Pearsonovog koeficijenta korelacije koji podrazumijeva linearnu povezanost, za Spearmanov koeficijent korelacije to nije uvjet. Spearmanov koeficijent korelacije (ρ ili r_s) izračunava se kada jedan od skupa podataka slijedi ordinalnu ljestvicu ili kada raspodjela podataka značajno odstupa od normalne raspodjele te postoje podatci koji značajno odstupaju od većine izmjerenih (Udovičić et al., 2007.).

5.4.2. Rezultati korelacijske analize

Budući da se Pearsonov koeficijent korelacije koristi za varijable na intervalnoj ili omjernoj ljestvici koje su u linearnom odnosu, njegovim izračunom će se utvrditi statistička povezanost postotnog udjela žena u gradskom vijeću i dostupnost usluga predškolskog odgoja i obrazovanja. U prvom koraku će se pomoću dijagrama rasipanja testirati linearnost veze između sljedećih parova varijabli (Udovičić et al., 2007.):

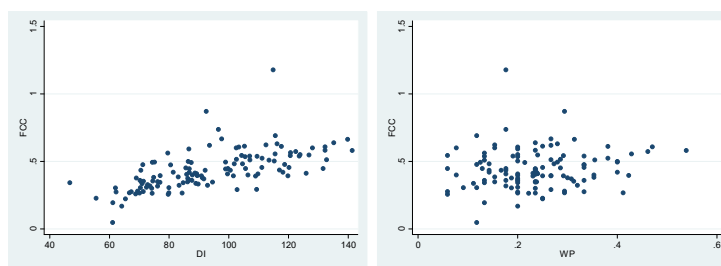
- **Dostupnost usluga predškolskog odgoja i obrazovanja mjerena obuhvatom djece starosne dobi 0 - 6 godine uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja u gradovima RH na početku pedagoške godine 2011. /2012. (FCC)⁸⁴ i vrijednosti indeksa razvijenosti gradova RH (DI)⁸⁵;**
- **Obuhvata djece starosne dobi 0 - 6 godine uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja u gradovima RH na početku pedagoške godine 2011. /2012. (FCC) i postotnog udjela žena u ukupnom broju vijećnika gradskog vijeća gradova RH (WP)⁸⁶;**

⁸⁴ Izvor: Izračun na temelju podataka DZS (2012. b) *Dječji vrtići i druge pravne osobe koje ostvaruju programe predškolskog odgoja - početak ped. g. 2011. /2012.*, Državni zavod za statistiku, Dostupno: http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2012/08-01-08_01_2012.htm i [Kontingenti stanovništva po gradovima/općinama](http://www.dzs.hr/Gradovi/Općine), POPIS 2011., Dostupno: <http://www.dzs.hr/>

⁸⁵ Izvor: Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova Europske unije (2013), Vrijednost indeksa razvijenosti i pokazatelja za izračun indeksa razvijenosti, Dostupno: <https://razvoj.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Regionalni%20razvoj/Vrijednosti%20indeksa%20razvijenosti%20i%20pokazatelja%20za%20izra%C4%8Dun%20indeksa%20razvijenosti%20na%20lokalnoj%20razini%202013.pdf>

⁸⁶ Izvor: Službene web stranice gradova RH

Grafikon 47 i 48: Dijagram rasipanja varijable FCC s varijablama DI i WP

Izvor: Izrada autorice pomoću STATE/SE 12. 0

Iz dijagrama raspršenosti vidljiva je linearna povezanost varijable FCC s varijablama DI i WP te će se u sljedećem koraku izračunati Pearsonov koeficijent korelacije kao mjera statističke povezanosti između istih (tablica 31).

Tablica 30: Pearsonovi koeficijenti korelacije između parova varijabli

	DI	WP
FCC	0,6352***	0,1318

*, **, *** označava statističku značajnost na razini od 10%, 5% i 1%

Izvor: Izrada autorice prema izračunima STATE/SE 12. 0

Koeficijenti korelacije iz tablice 31 pokazuju statistički signifikantnu srednje jaku pozitivnu povezanost obuhvata djece uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja (FCC) i visine indeksa razvijenosti (DI). Iz čega se zaključuje da gradovi s višim indeksom razvijenosti imaju i veću dostupnost usluga predškolskog odgoja i obrazovanja na svom području čime se potvrđuje **pomoćna hipoteza 7 (PH7)**:

Dostupnost javnih usluga predškolskog odgoja u korelaciji je s razinom lokalnog ekonomskog razvoja.

Rezultati koeficijenta korelacije varijable FCC i WP upućuju na neznatnu pozitivnu povezanost koja nije statistički signifikantna čime se ne potvrđuje **pomoćna hipoteza 8 (PH 8)**:

Dostupnost javnih usluga predškolskog odgoja u korelaciji je sa zastupljenošću žena u lokalnoj javnoj upravi.

Izostanku snažnije i statistički signifikantne povezanosti između navedenih varijabli doprinosi i vrlo mali udio žena u gradskim vijećima gradova RH, točnije žene u prosjeku čine tek 23% gradskih vijećnika te ne postoje značajna odstupanja od navedenog prosjeka. U Ogulinu od 19 vijećnika niti jedan vijećnik nije žena, a samo u 9 od 118 gradova žene čine jednako ili više od 40% vijećnika.

Izračunom Spearmanova koeficijenta korelacije će se utvrditi statička povezanost između rodne osviještenosti lokalnih vlasti izračunata kao aritmetička sredina stupnja slaganja sa deset tvrdnji iz anketnog upitnika (GE) i sljedećih varijabli:

- **Razine lokalnog ekonomskog razvoja mjerene visinom indeksa razvijenosti gradova RH (DI)**⁸⁷;
- **Dostupnosti usluga predškolskog odgoja i obrazovanja mjerena obuhvatom djece 0 - 6 godina uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja u gradovima RH na početku pedagoške godine 2011. /2012. (FCC)**⁸⁸;
- **Udjela javnih rashoda za predškolski odgoj u ukupnim javnim rashodima proračuna gradova RH u 2011. godini (PFCCC)**⁸⁹;
- **Iznosa javnih rashoda za predškolski odgoj po djetetu 0 - 6 godina u gradovima RH u 2011. godini (logFCCCpC)**⁹⁰.

Za razliku od Pearsonovog koeficijenta korelacije koji podrazumijeva linearnu povezanost, za Spearmanov koeficijent korelacije to nije uvjet. Spearmanov koeficijent korelacije izračunava se kada jedan od skupa podataka slijedi ordinalnu ljestvicu što je u ovom slučaju varijabla koja GE (Udovičić et al., 2007.). Koeficijenti korelacije između ranije navedenih varijabli su prikazani u tablici 32:

Tablica 31: Spearmanov koeficijenti korelacije između parova varijabli

	DI	FCC	PFCCC	logFCCCpC
GE	0,0243	0,0109	0,1488	0,1096

*, **, **** označava statističku značajnost na razini od 10%, 5% i 1%

Izvor: Izrada autorice prema izračunima STATE/SE 12. 0

⁸⁷ Izvor: Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova Europske unije (2013), Vrijednost indeksa razvijenosti i pokazatelja za izračun indeksa razvijenosti, Dostupno: <https://razvoj.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Regionalni%20razvoj/Vrijednosti%20indeksa%20razvijenosti%20i%20pokazatelja%20za%20izra%C4%8Dun%20indeksa%20razvijenosti%20na%20lokalnoj%20razini%202013.pdf>

⁸⁸ Izvor: Izračun na temelju podataka DZS (2012. b) *Dječji vrtići i druge pravne osobe koje ostvaruju programe predškolskog odgoja - početak ped. g. 2011. /2012.*, Državni zavod za statistiku, Dostupno: http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2012/08-01-08_01_2012.htm i [Kontingenti stanovništva po gradovima/općinama](http://www.dzs.hr/Kontingenti%20stanovništva%20po%20gradovima%20općinama), POPIS 2011., Dostupno: <http://www.dzs.hr/>

⁸⁹ Izvor: Ostvarenje proračuna JLP(R)S za period od 2010. - 2014., Dostupno: <http://www.mfin.hr/hr/lokalni-proracun-arhiva>

⁹⁰ Izvor: Ostvarenje proračuna JLP(R)S za period od 2010. - 2014., Dostupno: <http://www.mfin.hr/hr/lokalni-proracun-arhiva>

Prema rezultatima prikazanim u tablici 32 nema statistički signifikantne povezanosti između rodne osviještenosti lokalnih vlada i razine lokalnog ekonomskog razvoja, niti su dostupnost usluga predškolskog odgoja i obrazovanja i javni rashodi za iste povezani s razinom rodne osviještenost lokalne vlasti. Veća dostupnost usluga predškolskog odgoja i obrazovanja je povezana s razinom lokalnog ekonomskog razvoja, a ne s razumijevanjem problema i uzroka rodne nejednakosti na području grada čime se djelomično opovrgava **pomoćna hipoteza 4 (PH 4)**:

U lokalnim jedinicama s višim stupnjem ekonomske razvijenosti prisutnija je svijest o nužnosti i učincima implementacije rodnog proračuna te se proračunski procesi postupno dizajniraju u tom pravcu.

jer u lokalnim jedinicama s višim stupnjem ekonomske razvijenosti osigurana je veća dostupnost usluga predškolskog odgoja i obrazovanja, ali ne kao rezultat veće rodne osviještenosti istih.

5.5. Zaključna razmatranja

Prema statističkim podacima žene su zbog različitih društveno oblikovanih uloga muškaraca i žena prema kojima žena snosi veći teret neplaćenog rada u odnosu na muškarce što je stavlja u nepovoljniji položaj kod plaćenog rada podzastupljene i na tržištu rada RH. To je posebno izraženo kod žena s djecom jer roditeljstvo dodatno povećava opseg neplaćenog rada te žene sve teže usklađuju svoje profesionalne i obiteljske obveze što u konačnici rezultira povećanjem razlika u stopama zaposlenosti žena i muškaraca.

Financiranjem mjera koje ženama olakšavaju usklađivanje obiteljskog i profesionalnog života, vlada javnom potrošnjom poboljšava položaj žena na tržištu rada. Jedna od takvih mjera su usluge predškolskog odgoja i obrazovanja što su potvrdili rezultati panel analize podataka prethodnog poglavlja, odnosno usluge predškolskog odgoja i obrazovanja omogućuje roditeljima, osobito ženama, da uz obiteljske obveze razvijaju i svoju profesionalnu karijeru te doprinesu kućnom budžetu. Unatoč navedenom RH je jedna od zemalja članica EU sa najnižim obuhvatom djece uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja. Činjenica da, unatoč niskom obuhvatu djece uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja, u RH žene s

djecom nisu u prosjeku značajno manje aktivne na tržištu rada, može dovesti do krivog zaključak da neplaćeni rad i porast istoga uzrokovan majčinstvom nije glavni uzrok trenutačne podzastupljenosti žena na tržištu rada. Ipak s obzirom na porast razlika u stopama zaposlenosti muškaraca i žena povećanjem broja djece, za ispravno tumačenje i razumijevanje postojeće rodne nejednakosti na tržištu rada u RH potrebno je sagledati širi kontekst. Budući da dijete povećava troškove kućanstva, na roditeljstvo se odlučuju pojedinci koji su zaposleni i sigurni da će biti u mogućnosti uskladiti profesionalne i obiteljske obveze. Stoga u RH nizak obuhvat djece uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja ne rezultira samo nižim stopama zaposlenosti žena, nego i nižim stopama nataliteta jer su roditelji svjesni da bez mogućnosti usklađivanja obiteljskih i profesionalnih obveza neće moći financirati odgoj djeteta.

U RH usluge predškolskog odgoja i obrazovanja nalaze se u izravnoj nadležnosti gradova i općina te su prisutne značajne razlike u dostupnosti i financijskoj pristupačnosti usluga predškolskog odgoja i obrazovanja u gradovima. Tako se obuhvat djece uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja kreće se od visokih 117,8% do niskih 4,83%, a iznos prosječnog mjesečnog sudjelovanja roditelja u cijeni cjelodnevnog boravka od 350 HRK do 900 HRK. Postojeće razlike su posljedica različitog opsega javnog financiranja usluge predškolskog odgoja i obrazovanja. Javni rashodi za usluge predškolskog odgoja i obrazovanja po djetetu starosne dobi do 6 godina u nekim gradovima iznose više od 20. 000 kuna, a u nekima tek nešto više od 300 kuna te se udio javnih rashoda za usluge predškolskog odgoja i obrazovanja u ukupnim javnim rashodima kreće između 29,92% i 0,41%.

Budući da se u RH usluge nalaze u izravnoj nadležnosti JLS, razina zadovoljenja istih se u radu promatra kao indikator rodne osjetljivosti lokalnih proračuna te je regresijskom i korelacijskom analizom analizirano da li je u gradovima s većom razinom zadovoljenja potreba za uslugama predškolskog odgoja te apsolutnom i relativnom razinom javne potrošnje za predškolski odgoj i obrazovanje djece položaj žena na tržištu rada ravnopravniji položaju muškaraca. Rezultati regresijske analize pokazuju da dostupnost usluga predškolskog odgoja i obrazovanja te javni rashodi za iste imaju pozitivan utjecaj na stopu zaposlenosti žena i na udio žena u ukupnom broju zaposlenih, a negativan na stopu zaposlenosti muškaraca. Osim toga i visina bruto dohotka po stanovniku i postotak obrazovanog stanovništva također pozitivno

utječu na zapošljavanje žena, ali negativno na zapošljavanje muškaraca. Pozitivan utjecaj na zapošljavanje žena i muškaraca ima i stopa zaposlenosti, ali je pozitivan utjecaj izraženiji u slučaju muškaraca, dok izvorni prihodi proračuna po stanovniku imaju negativan utjecaj na zapošljavanje žena, a pozitivan u slučaju muškaraca što ukazuje da gradovi sa višom razinom izvornih prihoda proračuna ne generiraju nužno bolji položaj žena na tržištu rada.

Nositelji lokalnih vlasti, iako su prema rezultatima anketnog istraživanja relativno rodno osviješteni, još uvijek ne promišljaju o rodnoj osjetljivosti lokalnih javnih financija te mjere poput usluga predškolskog odgoja i obrazovanja ne stavljaju visoko na listi prioriteta. Zapravo rezultati korelacijske analize pokazuju da je veća dostupnost usluga predškolskog odgoja i obrazovanja u nekim gradovima povezana s razinom lokalnog ekonomskog razvoja, a ne s razumijevanjem problema i uzroka rodne nejednakosti te želje za rješavanjem istog, niti s zastupljenošću žena u tijelima lokalne samouprave.

Činjenica da se proračun percipira kao rodno neutralan instrument i teško se poima na koji način vlada donošenjem odluka o trošenju javnog novca može negativno ili pozitivno utjecati na rodnu jednakost je ujedno i jedna od ključnih prepreka započinjanja i provođenja procesa rodno osjetljiva proračuna u RH jer bez razumijevanja uloge proračuna u postizanju cilja veće rodne jednakosti procesu se neće pristupiti na ispravan način.

Prema Priručniku za uvođenje rodno osjetljiva proračuna Vijeća Europe proces rodno osjetljiva proračuna općenito čine tri izdvojene faze aktivnosti kojima prethodi preffaza tijekom koje se nosioce procesa rodno osjetljiva proračuna osvještuje na temelju znanstveno utemeljenih činjenica da proračun ima nejednak utjecaj na muško i žensko stanovništvo te sugeriraju promjene koje će rezultirati većom rodnom jednakošću. Budući da spoznaje ovog doktorskog rada otvaraju pitanje rodne nejednakosti i naglašavaju nužnosti uvažavanja i razumijevanja rodnih razlika između muškaraca i žena prilikom donošenja odluka u sklopu proračunskog procesa, iste se mogu smatrati prvim korakom prema u implementaciji rodno osjetljiva proračuna u RH. Nakon buđenja svijesti o problemu rodne nejednakosti i shvaćanju uloge proračuna u rješavanju tog problema može se započeti s prvom fazom procesa rodno osjetljiva proračuna koja podrazumijeva analizu proračuna iz rodne perspektive, tzv. rodnu analizu, kako bi se utvrdio stvaran utjecaj javnih prihoda i

rashoda na muško i žensko stanovništvo. Izvrsna podloga za razvoj procedura i koraka za rodnu analizu proračuna je postojeći sustav procjene učinaka propisa koji pomaže osmišljavanju javnih politika na način da uzima u obzir gledišta raznih dionika, s tim da je u ovom slučaju naglasak na rodnu jednakost. Ipak za takvu procjenu je potrebna iznimna rodne osviještenost i razumijevanje različitih uloga muškaraca i žena kao i poimanja pojma rodne jednakosti kao krajnjeg cilja.

6. ZAKLJUČAK

Problem rodne nejednakosti je prisutan kako u društvima niže razine gospodarskog razvoja tako i društvima visoke razine gospodarskog razvoja, a najbolje se oslikava položajem žena na tržištu rada. Na tržištu rada žene, iako danas čine veći udio visokoobrazovane radne snage, su još uvijek podzastupljene te je njihov doprinos vrednovanoj gospodarskoj aktivnosti nerazmjern njihovom potencijalu. Rodna nejednakost na tržištu rada je najvećim dijelom posljedica društveno oblikovanih uloga muškaraca i žena zbog kojih žene snose veći teret neplaćenog rada što joj ograničava vrijeme za plaćeni rad.

Neplaćeni rad obuhvaća niz različitih aktivnosti koje su izrazito važne za ljudsko blagostanje. Previše i premalo neplaćenog rada ugrožava mogućnost življenja „dobrog života“, a njegovo odvijanje, iako izvan granica proizvodnje, utječe na broj i kvalitetu buduće radne snage. Ipak njegova vrijednost i vrijeme koje konzumira se uglavnom zanemaruje, a upravo opterećenost žena neplaćenim radom zbog nemogućnosti usklađivanja obiteljskog i profesionalnog života rezultira nepovoljnijim položajem žena na tržištu rada. Budući da je sveobuhvatan utjecaj neplaćenog rada teško egzaktno izmjeriti i utvrditi, u radu je fokus stavljen na aktivnost koje se odnose na skrb i brigu o djeci. Roditeljstvo povećavajući opseg neplaćenog rada u kućanstvu dodatno otežava ženama usklađivanje obiteljskih i profesionalnih obveza. Navedeno potvrđuju i niže stope zaposlenosti žena s djecom mlađom od 6 godine od stopa zaposlenosti žena bez djece. Osim toga roditeljstvom se povećava i razlika u stopama zaposlenosti žena i muškaraca čime se dokazuje pretpostavka da je opterećenost žena neplaćenim radom jedan od ključnih uzroka nepovoljnijeg položaja žena na tržištu rada.

Problem rodne nejednakosti sa sobom nosi niz negativnih ekonomskih učinaka, zbog čega ga se sve češće stavlja u središte makroekonomskih politika, među kojima se zbog funkcija alokacije i redistribucije fiskalna politika ističe kao dobar alat za rješavanje istoga. Fiskalna politika treba biti oblikovana na način da doprinosi ne samo većoj rodnoj jednakosti, nego jednakosti svih građana te se najznačajniji instrument fiskalne politike, proračun, treba koristiti u svrhu postizanja veće rodne jednakosti.

Proračun se najčešće percipira kao rodno neutralan instrument, ali uzimajući obzir da žene i muškarci imaju različite društveno oblikovane uloge iz kojih slijede različite obveze, očekivanja i potrebe, odluke koje se donose u sklopu proračunskog procesa zasigurno imaju različit utjecaj na muškarce i žene, a samim time i na rodnu jednakost. Stoga se u zadnjih dvadesetak godina naglašava potreba da vlada i ostali akteri vlasti prije donošenje svake svoje odluke o prikupljanju i trošenju javnog novca, uz ostalo, uzimaju u obzir i različite uloge i potrebe muškog i ženskog stanovništva te da sagledaju kakve će ona efekte imati na rodnu jednakost. Proračun kojim se pokušava eliminirati postojeća rodna nejednakost u teoriji se zove rodno osjetljivi proračun, odnosno rodni proračun.

Rodno osjetljivi proračun, uvažavajući različite društveno oblikovane uloge i potrebe muškaraca i žena, podrazumijeva kontinuiranu analizu rashoda i načina prikupljanja prihoda proračuna iz perspektive rodne jednakosti na svim razinama proračunskog procesa te modifikaciju istih s ciljem postizanja veće rodne jednakosti u društvu. Pritom se polazi od pretpostavke da proračun ne utječe samo na distribuciju materijalnih i financijskih resursa, nego i nematerijalnih resursa, osobito na vrijeme. Stoga rodno osjetljivi proračun za razliku od uobičajenog proračuna, osim plaćenog rada vrednuje i uzima u obzir i neplaćeni rad u kućanstvu te njegu i skrb za obitelj i zajednicu.

Najvažniji pozitivan učinak rodno osjetljiva proračuna uz veću rodnu jednakost je i efikasnija i efektivnija javna potrošnja javnih sredstava. Uzimajući u obzir razlike između muškaraca i žena rodnim proračunom se bolje identificiraju njihove javne potrebe što rezultira boljom alokacijom i distribucijom ograničenih javnih resursa čime se doprinosi i ostvarenju temeljnih stabilizacijskih ciljeva proračuna.

Budući da je RH od 01. srpnja 2013. godine punopravna članica EU, Vlada RH ima obvezu intenzivirati proces implementacije rodno osjetljivog proračuna. No, dosada se u Republici Hrvatskoj problematikom rodnog proračuna nije sustavno bavilo niti na zakonodavnoj niti znanstveno - stručnoj sceni. Kvalitativnom analizom sustava proračuna u RH i to na središnjoj i lokalnoj razini utvrđeno je da normativni okvir koji definira metodologiju proračunskog planiranja, praćenja izvršavanja, proračunske klasifikacije i izvještajni sustavi u svim fazama proračunskog procesa ne uključuje obvezu prezentiranja informacija o strukturi proračunske potrošnje s aspekta učinaka na rodnu ravnopravnost. Od strane Ministarstva financija RH izrađena je tek

parcijalna analiza proračuna s obzirom na spol na temelju podataka o izvršenju Državnog proračuna RH za 2008. godinu i Državnog proračuna RH za 2009. godinu. Ovakva analiza osim što je bila jednokratna, ujedno je i površna i isključivo kvantitativne prirode. Analiza proračuna iz perspektive rodne jednakosti treba biti detaljnija, sveobuhvatna i svakako nikako jednokratna. Trebalo bi uspostaviti sustav sličan postojećem sustavu procjene učinaka propisa RH. Međutim postojeći sustav procjene učinaka novih propisa, imajući u vidu gospodarske, socijalne, financijske učinke, kao i učinke na okoliš, obuhvaća isključivo procjenu učinka novih propisa te procjenu fiskalnog učinka na proračun u skladu s posebnim propisima.

Prema literaturi se izdvajaju tri faze aktivnosti implementacije rodno osjetljiva proračuna. Prva faza podrazumijeva analizu javnih rashoda i prihoda iz kuta rodne jednakosti. U drugoj fazi se na temelju rezultata analize iz prve faze modificiraju pojedini javni prihodi i rashodi s ciljem postizanja veće rodne jednakosti, dok u trećoj fazi proces zahvaća sve faze i razine proračuna. Navedenim fazama prethodi još jedna faza ključna za započinjanje procesa rodno osjetljiva proračuna. U ovoj pretfazi se nosioce procesa rodno osjetljiva proračuna osvještuje o postojećem problemu rodne nejednakosti, njegovim uzrocima i posljedicama te ulozi proračuna u rješavanju istog. Upravo nedovoljna rodna osviještenost kao i nerazumijevanje uloge javnih financija u rješavanju problema rodne nejednakosti su razlozi zbog kojih se usporava ili čak ne započinje sa implementacijom rodno osjetljiva proračuna. Cilj ovog istraživanja je podizanje svijesti o pozitivnim ekonomskim učincima rodne jednakosti, uzrocima postojeće rodne nejednakosti i razumijevanja na koji način se javnom potrošnjom može poboljšati položaj žena u društvu te ujedno prezentirati mogućnosti sustavne implementacije rodnog proračuna na središnjoj, a posebice na lokalnoj razini s ciljem senzibiliziranja aktivnih kreatora politike za stvaranjem preduvjeta usklađenijeg obiteljskog i profesionalnog života žena kao važnog gospodarskog resursa.

Financijska neovisnost žena je temeljni preduvjet veće rodne jednakosti. Financijska ovisnost žene o muškarcu stvara hijerarhijski odnos podređenosti između dviju jednakih skupina i produbljuje problem rodne nejednakosti, dok financijska neovisnost omogućava pojedincu kontrolu nad svojim životom. Financijsku neovisnost pojedinac postiže aktivnim sudjelovanjem na tržištu rada. Budući da će se žene intenzivnije uključiti na tržište rada, ako su u mogućnosti uskladiti svoju

profesionalnu karijeru s obiteljskim životom, za rješavanje problema podzastupljenosti žena na tržištu rada, nužno je iz javnih izvora (proračunom) financirati mjere koje će smanjenjem opsega neplaćenog rada olakšati usklađivanje profesionalnog i obiteljskog života. Jedna od takvih mjera su usluge predškolskog odgoja i obrazovanja. Usluge predškolskog odgoja i obrazovanja su jedno od ključnih javnopolitičkih područja na čiji se razvoj gleda kao na investiciju koja ima višestruke pozitivne učinke. Osim što doprinosi razvoju kognitivnih vještina i socijalizaciji djece, omogućuje sudjelovanje oba roditelja na tržištu rada. Oslobođanjem roditelja cjelodnevnne brige za djecu, smanjuje se opseg neplaćenog rada što povećava rodnu jednakost na području vremena, odnosno olakšava usklađivanje obiteljskog i profesionalnog života te intenzivira povratak žena na tržište rada. U svrhu dokazivanja navedenog panel analizom podataka analiziran je utjecaj obuhvata djece uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja na razlike u stopama zaposlenosti žena starosne dobi od 20 do 49 godina bez djece i stopa zaposlenosti žena s jednim, dvoje, troje ili više djece mlađe od 6 godina u 28 zemalja članica EU za razdoblje od 2005. do 2013. godine.

Prema rezultatima panel analize veća dostupnost usluga cjelodnevnog predškolskog odgoja i obrazovanja mjerena obuhvatom djece istom doprinosi većoj zaposlenosti žena s djecom mlađom od šest godina, odnosno manjoj razlici u stopama zaposlenosti žena starosne dobi od 20 do 49 godina bez djece i stopa zaposlenosti žena s djecom mlađom od šest godina. Pritom u slučaju žena s jednim djetetom mlađim od šest godina i žena s troje ili više djece mlađe od 6 godina najznačajniji utjecaj imaju usluge cjelodnevnog boravka koje se odnose na djecu mlađu od tri godine, dok u slučaju žena s dvoje djece mlađe od 6 godina značajniji utjecaj imaju usluge cjelodnevnog boravka koje se odnose na djecu stariju od 3 godine. Osim pozitivnog utjecaja dostupnosti usluga predškolskog odgoja i obrazovanja na zapošljavanje žena s djecom, na temelju rezultata panel analize podataka doneseni su sljedeći zaključci:

- Kad ne bi bilo mjera koje ženama omogućavaju usklađivanje obiteljskih i profesionalnih obveza stopa zaposlenosti žena s djecom mlađom od 6 godina na razini svih 28 zemalja članica bi bila u prosjeku za više od 30 postotnih poena niža od stope zaposlenosti žena bez djece;

- Većoj zaposlenosti žena s djecom mlađom od šest godina, čak u većoj mjeri, doprinosi i mogućnost rada na pola radnog vremena kao alternativa prekidu zaposlenosti uzrokovanom većom količinom neplaćenog rada. No trajno prihvaćanje takvih poslova pogoršava položaj žena na tržištu rada, stoga rad na pola radnog vremena treba promatrati samo kao sponu do pune zaposlenosti u kasnijem životu žene;
- Neformalni oblici skrbi kao alternativa nedostatku formalnih oblika skrbi nemaju statistički signifikantan utjecaj na zapošljavanje žena s djecom mlađom od 6 godina;
- Rodiljini i plaćeni roditeljski dopusti imaju statistički signifikantan utjecaj pozitivnog smjera, odnosno produženje trajanja roditeljskih dopusta povećava razliku u stopama zaposlenosti žena bez djece i žena s djecom mlađom od 6 godina. Predugi dopusti smanjuju kontinuitet rada žene i vjerojatnost povratka na tržište rada. Iako su dopusti važni za zadržavanje žena s djecom na tržištu rada, to su ipak mjere koje omogućuju ženama napuštanje radnog mjesta radi posvećivanja obiteljskih obveza, a ne usklađivanje obiteljskog i profesionalnog života;
- U zemljama članicama EU u kojima je razlika između dohodaka muškaraca i žena viša, žene s djecom su manje motivirane vratiti se na tržište rada jer im je oportunitetni trošak napuštanja rada niži;
- Postotak visokoobrazovnih žena pozitivno utječe na zapošljavanje žena s djecom jer se visokoobrazovane žene manje opterećuju društvenim stereotipovima, ostvaruju više dohotke na tržištu rada što povećava oportunitetni trošak napuštanja tržišta rada te su sklonije koristiti usluge predškolskog odgoja ukoliko su im dostupne;
- Razina gospodarskog razvoja mjenog BDP - om po stanovnik ima vrlo nizak statistički nesignifikantan utjecaj na zapošljavanje žena s djecom. Osim toga, utjecaj je neočekivano pozitivnog smjera, stoga se može zaključiti da gospodarski razvoj neće ujedno osigurati i rješavanje postojećeg društvenog problema rodne nejednakosti;
- Dominantni obiteljski tip na području neke zemlje koji modelira obiteljski život, oblikuje dubinske stavove i različite poglede pojedinca na svijet, društvo i

očekivanja od žena i muškaraca, nema statistički značajan utjecaj na zapošljavanje žena s djecom mlađom od šest godina.

Iako prema rezultatima rad na pola radnog vremena povećava stopu zaposlenosti žena, on nikako ne bi trebao biti trajno rješenje za rješavanje postojećeg problema jer se time žene i dalje nalaze u financijski podređenom položaju u odnosu na muškarce te se onemogućava potpuno iskorištavanje njihovog radnog i intelektualnog kapaciteta. Stoga naglasak treba staviti na usluge predškolskog odgoja i obrazovanja i to osobito na usluge cjelodnevnog boravka. Osiguravanjem javnim sredstvima adekvatne usluge predškolskog odgoja i obrazovanja, vlada potrošnjom javnih sredstava može značajno doprinijeti većoj rodnoj jednakosti i svim pozitivnim učincima koji prate istu.

Prema podacima Eurostata RH u prosjeku ima jedan od najnižih obuhvata djece uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja, osobito je nizak obuhvat djece mlađe od 3 godine. U RH usluge predškolskog odgoja i obrazovanja nalaze se u izravnoj nadležnosti gradova i općina. Budući da su prisutne značajne razlike u dostupnosti i financijskoj pristupačnosti usluga predškolskog odgoja i obrazovanja u gradovima RH, razina zadovoljenja istih se u radu promatra kao indikator rodne osjetljivosti lokalnih proračuna. Regresijskom i korelacijskom analizom analizirano je da li je u gradovima s većom razinom zadovoljenja potreba te apsolutnom i relativnom razinom javne potrošnje za predškolski odgoj i obrazovanje djece položaj žena na tržištu rada ravnopravniji položaju muškaraca.

Rezultati regresijske analize potvrđuju pozitivan utjecaj dostupnosti usluga predškolskog odgoja i obrazovanja te javnih rashoda za iste na zapošljavanje žena, ali negativan na zapošljavanje muškaraca, iako statistički nesignifikantan. Izostanak statističke signifikantnosti se može objasniti time što zavisna varijabla zbog nedostataka podataka na razini gradova RH obuhvaća sve zaposlene žene i muškarce na području grada, neovisno o tome da li imaju djecu ili ne, a usluge predškolskog odgoja imaju utjecaj samo na stope zaposlenosti žena i muškaraca s djecom. Isto tako nezavisne varijablama koje se odnose na usluge predškolskog odgoja i obrazovanja obuhvaćaju sve organizirane programe predškolskog odgoja i obrazovanja i javne rashode za iste, a već je iz rezultata modela koji se odnosi na zemlje članice EU dokazano da nemaju jednako statistički značajan utjecaj usluge cjelodnevnog i poludnevnog boravka niti usluge koje se odnose na djecu mlađu i

stariju od 3 godine. Usluge predškolskog odgoja i obrazovanja rezultiraju intenzivnijim uključivanjem žena na tržište rada, stoga muškarci ne moraju svojim dodatnim radom nadoknaditi uzdržavanje dodatnog člana obitelji, odnosno nezaposlene žene. Iz dobivenih rezultata se zaključuje i sljedeće:

- Visina bruto dohotka po stanovniku i postotak obrazovanog stanovništva također pozitivno utječu na zapošljavanje žena, a negativno na zapošljavanje muškaraca;
- Stopa zaposlenosti ima pozitivan utjecaj na zapošljavanje žena i muškaraca, ali je on izraženiji u slučaju muškaraca jer muškarci u vrijeme prosperiteta često imaju veći pristup novokreiranim radnim mjestima, čak i u sektorima u kojima pretežno prevladava ženska radna snaga;
- Izvorni prihodi proračuna po stanovniku imaju utjecaj negativnog smjera na zapošljavanje žena, a pozitivnog u slučaju muškaraca što ukazuje da gradovi sa višom razinom izvornih prihoda proračuna ne generiraju nužno bolji položaj žena na tržištu rada.

Prema rezultatima korelacijske analize postojeće razlike u dostupnosti usluga predškolskog odgoja i obrazovanja i javnih rashoda za iste povezane su s razinom lokalnog ekonomskog razvoja, a ne s razinom rodne osviještenosti ili zastupljenošću žena u gradskim vijećima. Nositelji lokalne vlasti iako su svjesni nepovoljnijeg položaja žena na tržištu rada, različitih rodni uloga i potreba muškaraca i žena kao i uloge predškolskog odgoja i obrazovanja u usklađivanju profesionalnog i obiteljskog života roditelja, ali još uvijek proračun promatraju kao rodno neutralan instrument i teško im je pojmiti na koji način vlada donošenjem odluka o trošenju javnog novca može negativno ili pozitivno utjecati na rodnu jednakost. To je ujedno i jedna od ključnih prepreka započinjanja i provođenja procesa rodno osjetljiva proračuna jer bez razumijevanja uloge proračuna u postizanju cilja veće rodne jednakosti procesu se neće pristupiti na ispravan način.

Rodno osjetljivi proračun je proces kojim trebaju biti zahvaćene sve razine proračuna pa tako i lokalni proračuni gradova i općina. Lokalna i regionalna vlast predstavljaju razine vlasti s kojima su građani u neposrednom dodiru, stoga je na njima i izravna mogućnost i odgovornost za uspostavljanje rodne ravnopravnosti. Iako se kompetencije i odgovornosti lokalnih i regionalnih vlasti razlikuju diljem Europe, zajednička im je obveza promicanja i provođenja pozitivnog pristupa u uspostavljanju

rodne ravnopravnosti u svakodnevnom životu svojih građana. One su u položaju da, kroz nadležnosti i suradnju s najrazličitijim lokalnim sudionicima, poduzmu konkretne korake prema postizanju ravnopravnosti između žena i muškaraca. Pouzdani indikator za početak implementacije procesa rodno osjetljiva proračuna je prisutnost rodno osviještene proračunske politike, a glavni argument za njegovo uvođenje je veća efikasnost pri trošenju javnog novca. Analizom, uvažavanjem i vrednovanjem neplaćenog rada te različitih društvenih i biološki uvjetovanih uloga, potreba i preferencija muškog i ženskog stanovništva moguće je sagledati dodatne kriterije za alokaciju i distribuciju proračunskih prihoda, odnosno za usmjeravanje i determiniranje javnih rashoda na način koji će, osim stabilizacijskim ciljevima, doprinositi i boljoj preraspodjeli dohotka te jednakom zadovoljenju javnih potreba svih građana.

Rezultati istraživanja potvrđuju da financiranjem mjera koje ženama olakšavaju lakše usklađivanje obiteljskog i profesionalnog života svrha rodnog proračuna nadilazi postizanje rodne jednakosti kao temeljnog cilja i postaje pokretač modernizacije javnog sektora, povećava zaposlenost, produktivnost i rast cjelokupne ekonomije intenzivnijim uključivanjem žena na tržište rada te iskorištavanjem njihovih sposobnosti i intelektualnog kapitala te na taj način izravno doprinosi ekonomskoj efikasnosti javnog sektora čime se dokazuje i glavna hipoteza rada koja glasi:

Rodno osviještena proračunska politika koja u optimiziranju proračunske potrošnje, uz ekonomske i socijalne kriterije, uvažava i kriterij rodne ravnopravnosti, omogućava efikasnije iskorištenje ukupno raspoloživih ljudskih potencijala čime izravno doprinosi ekonomskoj efikasnosti javnog sektora.

Temeljni znanstveni doprinos ovog rada i predmeta istraživanja sastoji se u istraživačkim spoznajama o ulozi javnih izdataka i dostupnosti predškolskog odgoja na zapošljavanje žena s djecom najranije životne dobi te kao jednog od indikatora rodne osjetljivosti proračuna. Provedenim istraživanjem se utvrdilo i da postupno ispunjenje kriterija postavljenih tzv. Barcelona ciljem zaista i doprinosi povećanju stope zaposlenosti žena s djecom najranije životne dobi i olakšavanju usklađivanja obiteljskog i profesionalnog života roditelja u zemljama članicama EU.

Osim navedenog, rezultati znanstvenih istraživanja, koji su prezentirani u doktorskoj disertaciji daju znanstveni doprinos ekonomskim znanostima u teorijskom i

aplikativnom smislu. Pri tome je teorijski doprinos u argumentiranju utjecaja majčinstva na rodnu jednakost na tržištu rada u zemljama članicama EU. Dan je i dodatan doprinos razvoju znanstvene misli o proračunu kao alatu za postizanje veće rodne jednakosti, odnosno rodno osjetljivom proračunu, fazama i sudionicima istoga kao i u argumentiranju važnosti i nužnosti započinjanja procesa rodno osjetljiva proračuna te sagledavanja učinka odluka koje se donose u sklopu proračunskog procesa na rodnu ravnopravnost. Većina dosad objavljenih radova je deskriptivna, narativna ili preskriptivna. Malobrojne reference su analitičke, ali također ne pružaju nikakav konkretna dokaz o rezultatima procesa istraživanja rodno osjetljiva proračuna, daju isključivo preporuke i naglašavaju nužnost i potencijalne pozitivne učinke rodno osjetljiva proračuna, čime je doprinos ovog rada još i vrijedniji.

Doprinos je u utvrđivanju razine rodne osviještenosti i sustavnog pristupa za osiguranje rodne ravnopravnosti u hrvatskom sustavu proračuna na središnjoj, a posebice na lokalnoj razini te u razvoju znanstvenih spoznaja o problemu i posljedicama rodne nejednakosti u hrvatskom proračunskom sustavu. Znanstveni teorijski doprinos sastoji se i u utvrđivanju razine zadovoljenja potreba za javnim uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja u gradovima RH te njihov učinak na zapošljavanje žena i muškaraca

Očekivani doprinos u aplikativnom smislu mogao bi se odrediti u očekivanjima da će spoznaje ovog doktorskog rada probuditi svijest o problemu postojeće rodne nejednakosti na tržištu rada te utjecaju majčinstva na mogućnosti zapošljavanja žena s djecom predškolske dobi na puno radno vrijeme s ciljem senzibiliziranja aktivnih kreatora politike za stvaranje preduvjeta usklađenijeg obiteljskog i profesionalnog života žena kao važnog gospodarskog resursa. Osim toga, očekuje se i da će spoznaje ovog doktorskog rada probuditi svijest o problemu potencijalnog nejednakog učinka proračuna na muško i žensko stanovništvo koji se ogleda u nejednakom zadovoljenju različitih potreba muškog i ženskog stanovništva, te da će ovo biti prva inicijativa i izravan doprinos započinjanju procesa rodno osjetljiva proračuna u RH.

Primjena rezultata istraživanja je višestruka. Odnosi se na podastiranje znanstveno osnovanih informacija za uvažavanja rodni razlika muškog i ženskog stanovništva prilikom donošenja odluka u sklopu proračunskog procesa te u tom smislu služi kao znanstvena osnova za započinjanje procesa rodno osjetljiva proračuna. Osim toga,

spoznaje ovog doktorskog rada naglašavaju potrebu proširenja obuhvata dosadašnjih procjena učinaka novih propisa i na odluke koje donose u okviru proračunskog ciklusa na rodnu jednakost u Republici Hrvatskoj koja se ne temelji samo na kvantitativnim analizama, nego na stalnom postavljanju pitanja, razumijevanju utjecaja proračuna na svakodnevicu života muškog i ženskog stanovništva i ispitivanju pretpostavki.

Primjena rezultata istraživanja sastoji se i u informiranju svih aktera države: poreznih obveznika, nositelja lokalnih vlasti, službenika ministarstva financija i ostalih ministarstva, predstavnika u gradskim vijećima i Hrvatskom saboru, znanstvenika, nevladinih udruga za ženska prava, sindikata i drugih udruženja radnika o negativnim posljedicama rodne nejednakosti, učinku vladinih odluka na rodnu jednakost te pozitivnim učincima rodno osjetljiva proračuna.

Oснаživanje žena i poticanje rodne jednakosti je temeljni element demokratskog razvoja društva jer mnogi problemi budućnosti neće moći biti riješeni bez rodne perspektive budući da je demografski i ekonomski razvoj usko vezan za postizanje rodne jednakosti. Ekonomska snaga je neodrživa bez intenzivnijeg participiranja žena na tržištu rada. Isto tako, žene i muškarci će se odlučiti na pomladak isključivo ako imaju podršku društva te ako im suživot s djecom nudi prostora za rad i za uživanje. Rodni proračun takva odlučujuća pitanja izravno povezuje sa distribucijom resursa i državnom fiskalnom politikom i stoga je od važnog značaja za budućnost društva.

LITERATURA

KNJIGE:

1. Bajo, A.; Jurlina Alibegović D. (2008.) *Javne financije lokalnih jedinica vlasti*, Školska knjiga, Zagreb
2. Baletić, Z. (1995.) *Ekonomski leksikon*, Leksikografski zavod „Miroslava Krleža“, Masmmedia, Zagreb
3. Baltagi, B. H. (2005.) *Econometric analysis of panel data*, John Wiley.; Sons Ltd, Dostupno: https://books.google.hr/books?hl=hr&lr=&id=oQdx_70Xmy0C&oi=fnd&pg=PA13&dq=Econometric+analysis+of+panel+data.&ots=xj886B1pSw&sig=urauYjpZTXHMD18W_9FZkUjSc7s&redir_esc=y#v=onepage&q=Econometric%20analysis%20of%20panel%20data.&f=false, Pristup: 8. 8. 2016.
4. Brooks, C. (2008.) *Introductory econometrics for finance*, drugo izdanje, Cambridge University Press, Cambridge Dostupno: http://rum.prf.jcu.cz/public/mecirova/eng_ekonomka/Chris_Brooks_Introductory_Econometrics_for_Finance.pdf, Pristup: 9. 8. 2016.
5. Budlender, D.; Elson, D.; Hewitt, G.; Mukhopadhyay, T. (2002.) *Gender Budgets Make Cents - Understanding gender responsive budgets*, Commonwealth Secretariat, London, Dostupno: <http://openbudgetsblog.org/wp-content/uploads/2011/01/GBMC.pdf>, Pristup: 10. 2. 2012.
6. Budlender, D.; Sharp, R.; Allen, K. (1998.) *How to do gender - sensitive budget analysis: Contemporary research and practice*, Commonwealth Secretariat, London, Dostupno: <http://www.undp.mn/publications/GenderBudgets/Budgets%20CD%20section%205/5b%20how%20to%20do%20a%20gender%20sensitive%20analysis.pdf>, Pristup: 1. 9. 2013.
7. Cameron, A. C.; Trivedi, P. K. (2005.) *Microeconomics: Methods and applications*, USA: Cambridge University Press, New York, Dostupno: <http://www.centroportici.unina.it/centro/Cameron&Trivedi.pdf>, Pristup: 9. 8. 2016.
8. Elson, D.; Sharp, R. (2010.) *Gender - responsive budgeting and women's poverty*, U: Chant, S. (ed.) *International Handbook of Gender and Poverty: Concepts, Research, Policy*, Edward Elgar Publishing Ltd.; Cheltenham, str. 522 -

- 527; Dostupno: <https://books.google.hr/books?id=Q7Ep1pltVIAC&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>, Pristup: 1. 10. 2014.
9. Field, A. (2009.) *Discovering statistics using SPSS*, Sage Publications Ltd.; London, Dostupno: <http://www.soc.univ.kiev.ua/sites/default/files/library/elopen/andy-field-discovering-statistics-using-spss-third-edition-20091.pdf>, Pristup: 1. 9. 2016.
10. Gujarati, D. N. (2004.) *Basic econometrics*, Tata McGraw Hill, New Delhi
11. Kohler, U.; Kreuter, F. (2005.) *Data Analysis Using Stata*, Stata Corp LP, Texas, Dostupno: https://books.google.hr/books?hl=hr&lr=&id=4rrsRqUSIs8C&oi=fnd&pg=PR17&dq=Data+Analysis+Using+Stata&ots=y0G4BVBGgg&sig=ZxEfWs2nZdRLiWStoieMxRvatl4&redir_esc=y#v=onepage&q=Data%20Analysis%20Using%20Stata&f=false, Pristup: 29. 9. 2016.
12. Jakir - Bajo, I. et al. (2008.) *Primjena računskog plana proračuna 2008/2009*, Hrvatska zajednica računovođa i financijskih djelatnika, Zagreb
13. Jelčić, B. (2001.) *Javne financije*, RRiF, Zagreb
14. Jurković, P. (2002.) *Javne financije*, MM Masmedia, Zagreb
15. Leko, V.; Matas, N. (1993.) *Rječnik bankarstva i financija*, MASMEDIA, Zagreb
16. Lovrić, LJ. (2005.) *Uvod u ekonometriju*, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka
17. Mendras, H. (2004.) *Europa i Europljani*, MASMEDIA, Zagreb
18. Mitrović, R. (2002.) *Analiza panel serija*, Biblioteka Academia, Beograd, Dostupno: <http://books.google.hr/books?id=-xA-Og1DehsC&pg=PA9&lpg=PA9&dq=panel+analiza&source=bl&ots=koWTKf1N1&sig=3VrIGg3oOTVZseK45WgWHMXwWoo&hl=hr&sa=X&ei=Y0E-VMfOIMvEygOM2ILwAw&ved=0CBkQ6AEwADgK#v=onepage&q=panel%20analiza&f=true>, Pristup: 10. 9. 2014.
19. Murphy, S. (2009.) *Investing in Girl's Education. An Opportunity for Corporate Leadership*, Cambridge, Mass: Corporate Social Responsibility Initiative, Harvard

- Kennedy School, Dostupno: http://www.hks.harvard.edu/m-rcbg/CSRI/publications/report_40_investing_in_girls.pdf, Pristup: 1. 8. 2014.
20. Nallari, R.; Griffith, B. (2011.) *Gender and Macroeconomic Policy. Directions in Development*, World Bank Institute, Washington, str. 139 - 151, Dostupno: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/2256/589960PUB0ID171UBLIC109780821374344.pdf?sequence=1>, Pristup: 1. 10. 2014.
21. Papić, M. (2008.) *Primijenjena statistika u MS Excelu*, VPŠ Libertas – Naklada "Zoro", Zagreb
22. Sever, I. (1995.) *Javne financije*, Ekonomski fakultet Rijeka, Rijeka
23. Vašiček, D. et al. 2007. *Računovodstvo proračuna: osnove sustava, primjeri knjiženja, propisi, računski plan*, Hrvatska zajednica računovođa i financijskih djelatnika, Zagreb
24. Ward, J.; Lee, B.; Baptist, S.; Jackson, H. (2010.) *Gender Equality and Economic Growth*, Chatham House, London, Dostupno: <https://www.chathamhouse.org/sites/files/chathamhouse/public/Research/Energy,%20Environment%20and%20Development/0910gender.pdf>, Pristup: 1. 8. 2014.
25. Waring, M. (1988.) *If Women Counted: a New Feminist Economics*, Harper and Row, New York
26. Wehner, J.; Byanyima, W. (2004.) *Parliament, the Budget and Gender*, SADAG S. A.; France, Dostupno: http://www.ipu.org/PDF/publications/budget_en.pdf, Pristup: 1. 12. 2013.
27. Wooldridge, J. (2009.) *Introductory Econometrics: A Modern Approach*, Cengage Learning International Offices, Canada, Dostupno: https://www.cengagebrain.co.uk/content/wooldridge88908_0324788908_02.01_chapter01.pdf, Pristup: 10. 9. 2014.
28. Wooldridge, J. M. (2012,) *Introductory econometrics: A modern approach*, USA: South - Western, Cengage Learning, Dostupno: http://economics.ut.ac.ir/documents/3030266/14100645/Jeffrey_M._Wooldridge_Introductory_Econometrics_A_Modern_Approach_2012.pdf; Pristup: 8. 8. 2016.

ČLANCI:

29. Akrap, A.; Čipin, I. (2010.) *Usklađivanje poslovnog i obiteljskog života u Hrvatskoj: Utjecaj na fertilitet*, Društvena istraživanja, Vol. 20 No. 1, str. 47 - 68, Dostupno: <http://hrcak.srce.hr/65351>, Pristup: 15. 12. 2014.
30. Anderson, P. M.; Levine, P. B. (1999.) *Child care and mothers' employment decisions*, Natinal Bureau of Economic Research, Cambridge, Working paper 7058, Dostupno: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.160.2377&rep=rep1&type=pdf>, Pristup: 1. 10. 2014.
31. Baker, M.; Gruber, J.; Milligan K. (2005.) *Universal Child Care, Maternal Labour Supply and Family Well Being*, NBER Working Paper, Cambridge, Dostupno: <http://www.nber.org/papers/w11832.pdf>, Pristup: 1. 9. 2014.
32. Baum, C. F. (2001.) Residual diagnostics for cross - section time series regression models, The Stata Journal, Vol. 1 No. 1, str. 101 - 104, Dostupno: http://ageconsearch.umn.edu/bitstream/115940/2/sjart_st0004.pdf, Pristup: 6. 10. 2016.
33. Bigsten, A.; Collier, P.; Dercom, S.; Fafchamps, M.; Appelton, S.; Gauthier, B.; Gunning, J. W.; Isaksson, A.; Oduro, A.; Oostendrop, R.; Pattillo, C.; Söderbom, M.; Teal, F.; Zeufack, A. (2002.) *Rates of Return on Physical and Human Capital in Africa's Manufacturing Sector*, Economic Development and Cultural Change, Vol. 48 No. 4, str. 801 - 827, Dostupno: <http://info.worldbank.org/etools/docs/library/74184/winter2002/proceedings/pdfpapers/mod7pc.pdf>, Prsitup: 1. 8. 2014.
34. Blecker, R.; Seguino, S. (2002.) *Macroeconomic effects of Reducing Gender Wage Inequality in Export Oriented, Semi - industrialized Economy*, Review of Development Economics, Vol. 6 No. 1, str. 103 - 119, Dostupno: http://www.ciedur.org.uy/adm/archivos/publicacion_199.pdf, Pristup: 1. 8. 2014.
35. Boćak, V. (2014.) *Bolovanje radi njege djeteta - obračun naknade i druga prava*, Računovodstvo i porezi u praksi, No. 10, str. 112 - 139, Dostupno: <http://www.racunovodstvo-porezi.hr/sites/default/files/casopisprivitak/ripup14-10-112.pdf>, Pristup: 5. 2. 2016.

36. Brilli, Y.; Del Boca, D.; Pronzato, C. (2013.) *Does child care availability play a role in maternal employment and children's development? Evidence from Italy*, Centre for Household, Income, Labour and Demographic Economics (CHILD) – CCA, Working Paper No. 13, Dostupno: <https://ideas.repec.org/p/cca/wchild/13.html>, Pristup: 15. 11. 2014.
37. Breusch, T. S.; Pagan, A. R. (1980.) *The Lagrange Multiplier Test and its Applications to Model Specification in Econometrics*, The Review of Economics Studies, Vol. 47 No. 1, str. 239 - 253, Dostupno: https://www.jstor.org/stable/2297111?seq=1#page_scan_tab_contents; Pristup: 1. 9. 2016.
38. Brummet, Q. (2008.) *The Effect of Gender Inequality on Growth: A Cross - Country Empirical Study*, The Park Place Economist, Vol. 16 No. 1, Dostupno: <http://digitalcommons.iwu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1237&context=parkplace>, Pristup: 22. 10. 2015.
39. Busse, M.; Nunnerkamp, P. (2009.) *Gender Disparity in Education and the International Competition for Foreign Direct Investment*, Feminist Economics, Vol. 15, No. 3, str. 61 - 90, Dostupno: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13545700802528315>, Pristup: 15. 10. 2015.
40. Busse, M.; Spielmann, C. (2006.) *Gender Inequality and Trade*, Review of International Economics Vol. 14 No. 3, str. 362 - 379, Dostupno: <http://www.econstor.eu/bitstream/10419/19280/1/308.pdf>, Pristup: 1. 8. 2014.
41. Cagaty, N.; Elson, D.; Grown, C. (1995.) *Introduction to Gender Adjustment and Macroeconomics*, World Development, Vol. 23, No. 11.; str. 1827 - 1836
42. Chant, S. (1985.) *Single Parent Families: Choice or Constraint? The Formation of Female Headed Households in Mexican Shanty Towns*, Development and Change Vol. 16 No. 4, str. 635 - 56, Dostupno: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1467-7660.1985.tb00227.x/abstract>, Pristup: 10. 10. 2013.
43. Chattopadhy, R.; Duflo, E. (2004.) *Women as Policy - makers: Evidence from a Randomized Policy Experiment in India*, Econometrica, Vol. 72 No. 5, str. 1409 - 1443, Dostupno: <http://economics.mit.edu/files/792>, Pristup: 01. 09. 2014.
44. Cleveland, G.; Gunderson, M.; Hyatt, D. (1996.) *Child Care Costs and the Employment Decision of women: Canadian Evidence*, The Canadian Journal of

Economics, Vol. 29 No. 1, str. 132 - 151, Dostupno: https://www.jstor.org/stable/136155?seq=1#page_scan_tab_contents; Pristup: 30. 6. 2016.

45. Connelly, R. (1991.) *The Importance of Child Care Costs to Women's Decision Making, The Economics of Child Care*, NY: Russell Sage, New York, Dostupno: https://books.google.hr/books?hl=hr&lr=&id=jQW5BgAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA87&dq=The+Importance+of+Child+Care+Costs+to+Women%27s+Decision+Making&ots=R5DxPYy2q0&sig=TzceuTKOn1zyMAL6nvUPLiBe7Q&redir_esc=y#v=onepage&q=The%20Importance%20of%20Child%20Care%20Costs%20to%20Women's%20Decision%20Making&f=false, Pristup: 30. 6. 2016.

46. Connelly, R. (1992.) *The Effect of Child Care Costs on Married Women's Labor Force Participation*, Review of Economics and Statistics, Vol. 74 No. 1, str. 83 - 90, Dostupno: <http://www.jstor.org/discover/10.2307/2109545?sid=21105341714971&uid=2&uid=3739256&uid=4>, Pristup: 1. 10. 2014.

47. De Henau, J.; Meulders, D.; O'Dorchai, S. (2010.) *Maybe Baby: Comparing Partnered Women's Employment and Child Policies in the EU - 15*, Feminist Economics, Vol. 16 No. 1, str. 43 - 77, Dostupno: https://www.researchgate.net/publication/241768349_Maybe_baby_comparing_mothers%27_employment_and_child_policies_in_the_EU15, Pristup: 3. 12. 2014.

48. Del Boca, D. (2002.) *The Effect of Child Care and Part Time Opportunities on Participation and Fertility Decisions in Italy*, IZA Discussion paper series, No. 427, Dostupno: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/21529/1/dp427.pdf>, Pristup: 3. 12. 2014.

49. Dobrotić, I.; Matković, T.; Baran, J. (2009.) *Zaposlenost žena i pristup sustavu predškolske skrbi za djecu u Hrvatskoj: postoji li veza*, Revija socijalne politike, Vol. 17 No. 3, str 363 - 385

50. Drukker, D. M. (2003.) Testing for serial correlation in linear panel - data models, The Stata Journal, Vol. 3 No. 2, str. 168 - 177, Dostupno: http://ageconsearch.umn.edu/bitstream/116069/2/sjart_st0039.pdf, Pristup: 6. 10. 2016.

51. Elson, D. (1997.) *Gender and Macroeconomic Policy*, Link in to Gender and Development, No 2, Summer, str. 12 - 14.
52. Elson, D. (1998.) *Integrating Gender Issues Into National Budgetary Policies and Procedures: Some Policy Options*, Journal of International Development, Vol. 10, str. 929 - 941
53. Elson, D. (2002. a) *Gender Responsive Budget Initiatives: Key Dimensions and Practical Examples*, Paper from a High Level International Conference „Strengthening Economic and Financial Governance Through Responsive Budgeting“ Brussels 16 - 18 October 2001.; UNIFEM, New York, str. 15 - 29, Dostupno: http://www.gender-budgets.org/index.php?option=com_joomdoc&view=documents&path=resources/by-type/meeting-reports-and-presentation/strengthening-economic-and-financial-governance-through-gender-responsive-budgeting-report&Itemid=154, Pristup: 10. 12. 2012.
54. Forbes, K. (2000.) *A Reassessment of the Relationship between Inequality and Growth*, American Economic Review, Vol. 90 No. 4, str. 869 - 87, Dostupno: <http://down.cenet.org.cn/upfile/34/200817101814118.pdf>, Pristup: 22. 10. 2015.
55. Galić, B. 2009. *Društvena uvjetovanost rodne diskriminacije*, U: Zbornik radova Rodna ravnopravnost i diskriminacija u Hrvatskoj, Biblioteka Ona, Zagreb, str. 9 - 27 Dostupno: <http://www.ured-ravnopravnost.hr/site/images/pdf/dokumenti/rodna%20ravnopravnost%202.pdf>, Pristup: 20. 04. 2012.
56. Galizzi, G. (2010.) *The Formulation of Gender Sensitive Budgets: Integrating Gender into the Balanced Scorecard*, *Economia Aziendale* 3 (2010.), str. 335 - 343, Dostupno: <http://riviste.paviauniversitypress.it/index.php/ea/article/view/660>, Pristup: 1. 9. 2014.
57. Gelo, J.; Smolić, Š.; Strmota, M. (2010.) *Sociodemografske odrednice zaposlenosti žena u Hrvatskoj*, *Društvena istraživanja*, Vol. 20 No. 1, str. 69 - 88, Dostupno: <http://hrcak.srce.hr/65352>, Pristup: 15. 12. 2014.
58. Gornick, J.; Meyers, M.; Ross, K. (1996.) *Supporting the Employment of Mothers: Policy Variation Across Fourteen Welfare States*, *Sociology Paper* No. 1.; Dostupno: <http://surface.syr.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1000&context=soc>, Pristup: 1. 10. 2014.

59. Gornick, J.; Meyers, M.; Ross, K. (1998.) *Public Policies and the Employment of Mothers: A Cross - National Study*, Social Science Quarterly, Vol. 79 No. 1, str. 35 - 54, Dostupno: https://www.baruch.cuny.edu/wsas/academics/political_science/documents/SSQarticle1998.pdf, Pristup: 10. 11. 2014.
60. Gustafsson, S.; Stafford, F. (1992.) *Child care subsidies and Labour supply in Sweden*, Journal of Human Resources, Vol. 27 No. 1, str. 204 - 229, Dostupno: <http://www.jstor.org/discover/10.2307/145917?sid=21105341714971&uid=2&uid=3739256&uid=4>, Pristup: 01. 10. 2014.
61. Hewitt, G. (2002.) *Gender Responsive Budget Initiatives: Tools and Methodology*, Paper from a High Level International Conference „Strengthening Economic and Financial Governance Through Responsive Budgeting“ Brussels 16 - 18 October 2001.; UNIFEM, New York, str. 30 - 37 Dostupno: http://www.gender-budgets.org/index.php?option=com_joomdoc&view=documents&path=resources/by-type/meeting-reports-and-presentation/strengthening-economic-and-financial-governance-through-gender-responsive-budgeting-report&Itemid=154, Pristup: 10. 12. 2012.
62. Himmelweit, S. (2002. a) *Making Visible the Hidden Economy: The Case for gender Impact Analysis of Economic Policy*, Feminist Economics Vo. 8 No. 1, str. 49 - 71, Dostupno: <http://www.bridge.ids.ac.uk/docs/himmelweit.pdf>, Pristup: 1. 9. 2014.
63. Himmelweit, S. (2002. b) Paper from a High Level International Conference „Strengthening Economic and Financial Governance Through Responsive Budgeting“ Brussels 16 - 18 October 2001.; UNIFEM, New York, str. 62 - 69 Dostupno: http://www.gender-budgets.org/index.php?option=com_joomdoc&view=documents&path=resources/by-type/meeting-reports-and-presentation/strengthening-economic-and-financial-governance-through-gender-responsive-budgeting-report&Itemid=154, Pristup: 10. 12. 2012
64. Hsiao, C. (2006.) *Panel Data Analysis — Advantages and Challenges*, University of Southern California: Department of Economics, Los Angeles Dostupno:

https://dornsife.usc.edu/IEPR/Working%20Papers/IEPR_06.49_%5BHsiao%5D.pdf, Pristup: 10. 9. 2014.

65. Klasen, S. (2002.) *Low Schooling for Girls, Slower Growth for All? Cross - country Evidence on the Effect of Gender Inequality in Education on Economic Development*, World Bank Economic Review, Vol. 16 No. 3, str. 345 - 73, Dostupno: <http://www.jstor.org/stable/3990191>, Pristup: 22. 10. 2015.

66. Klasen, S.; Lamanna, F. (2009.) *The impact of Gender Inequality in Education and Employment on Economic Growth: New Evidence for a Panel of Countries*, *Feminist Economics*, Vol. 15 No. 3, str. 91 - 132, Dostupno: <http://chicagopolicyreview.org/wp-content/uploads/2014/09/Gender-and-Economic-Growth.pdf>, Pristup: 15. 10. 2015.

67. Klatzer, E.; Schratzenstaller, M.; Buchinger, B.; Schaffer, N. (2010.) *Gender Budgeting in the Constitution - A look at Formal and Real Conditions in Austria*, IPG 2, str. 48 - 64, Dostupno: http://library.fes.de/pdf-files/ipg/ipg-2010-2/05_a_buchinger_us.pdf, Pristup: 21. 10. 2012.

68. Knowles, s.; Lorgelly, P. K.; Owen, P. D. (2002.) *Are Educational Gender Gaps a Brake on Economic Development? Some Cross - country Empirical Evidence*, Oxford Economic Papers, Vol. 54 No. 1, str. 118 - 49, Dostupno: <http://www4.fe.uc.pt/mapsd/knowleslorgellyowenoep02.pdf>, Pristup: 22. 10. 2015.

69. Leibowitz, A.; Klerman, J. A.; Waite, L. J. (1992.) *Employment of New Mothers and Child Care Choice: Difference by Children's Age*, Journal of Human Resources, Vol. 22, No. 1, str. 112 - 133; Dostupno: <http://www.jstor.org/stable/145914>; Pristup: 30. 6. 2016.

70. Klatzer, E.; Stiegler, B. (2011.) *Gender Budgeting - An Equality Policy Strategy*, Friedrich Ebert Stiftung, No. 12, Dostupno: http://www.minecofin.gov.rw/fileadmin/library/National_Budget_Directorate/1.National_Budget/3.Budget%20Documentation/3.%20GRB%20Documentation/The%20Integration%20of%20Gender%20Budgeting%20in%20Performance-Based%20Budgeting.pdf Pristup: 1. 10. 2012.

71. Kreyenfeld, M.; Hank, K. (1999.) *The Availability of Child Care and Mother's Employment in West Germany*, DIW Discussion Paper No. 191, Berlin, Dostupno: <https://ideas.repec.org/p/diw/diwwpp/dp191.html> , Pristup: 1. 10. 2014.

72. Maletić, I.; Jakir - Bajo, I. (2006.) *Uspostavljanje sustava riznica u uvjetima financijskog restrukturiranja jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave*, Zbornik referata 41. simpozij HZRIF, Pula, str. 267 - 277
73. Mathiyzhagan, T.; Nandan, D. (2010.) *Survey research method*, Media Mimansa, Vol. 4 No. 1, str. 34 - 45, Dostupno: <http://www.mediamimansa.com/14-15-16%20Issues/14A%20-%20vol.%204,%20No.%201%20english%20-%20PART%20B.pdf>, Pristup: 5. 10. 2014.
74. Matković, T.; Dobrotić, I. (2013.) *Promjene u obuhvatu programima predškolskog odgoja i obrazovanja u Hrvatskoj na nacionalnoj i županijskoj razini između 1990. i 2012. godine*, Revija socijalne politike, Vol. 20 No. 1, str - 65 - 73
75. Mikucka, M. (2008.) *Variation in Women's Employment Across European Countries - The Impact of Child Care Policy Solutions*, International Journal of Sociology, Vol. 38 No. 1, str. 12 - 37, Dostupno: https://www.researchgate.net/publication/215644620_Variation_in_Womens_Employment_Across_European_Countries._The_Impact_of_Child_Care_Policy_Solutions, Pristup: 3. 12. 2014.
76. Misra, J.; Budig, M.; Boeckmann, I. (2010.) *Work - family policies and the effects of children on women's employment hours and wages*, Community, Work.; Family, Vol. 14 No. 2, str. 139 - 157, Dostupno: <https://www.econbiz.de/Record/work-family-policies-and-the-effects-of-children-on-women-s-employment-and-earnings-misra-joya/10008669195>, Pristup: 3. 12. 2014.
77. Obadić, A.; Smolić, Š. (2011.) *Analiza radnog kontingenta i ekonomska aktivnost stanovništva Hrvatske*, Serija članak u nastajanju - članak broj 7 - 11, Dostupno: <hrcak.srce.hr/file/202184>, Pristup: 7. 10. 2015.
78. Olivetti, C.; Petrongolo, B. (2008.) *Unequal Pay or Unequal Employment? A Cross - Country Analysis of Gender Gaps*, Journal of Labor Economics, Vol. 26 No. 4, str. 621 - 654, Dostupno: http://personal.lse.ac.uk/petrongolo/Olivetti_Petrongolo_JOLE2008.pdf, Pristup: 14. 10. 2015.
79. Plantenga, J.; Remeny, C.; Figueiredo, H.; Smith, M. (2009.) *Towards a European Union Gender Equality Index*. Journal of European Social Policy, Vol. 19 No. 1, str. 19 - 33

80. Powell, L. (1997.) *The impact of Child care costs on Labour Supply of Married Mothers: Evidence from Canada*, Canadian Journal of Economics, Vol. 30 No. 3, str. 577 - 594, Dostupno: <http://www.jstor.org/discover/10.2307/136234?sid=21105341714971&uid=2&uid=4&uid=3739256>, Pristup: 1. 10. 2014.
81. Schober, T.; Winter - Ember, R. (2009.) *Gender Wage Inequality and Economic Growth: Is There Really a Puzzle*, IZA Discussion Paper 4323, Bonn: Institute for the Study of Labor, Dostupno: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0305750X11001288>, Pristup: 22. 10. 2015.
82. Schratzenstaller, M. (2008.) *Gender Budgeting in Austria*, IFO Institute for Economic Research at the University of Munich, Vol. 6 No. 2, str. 44 - 51, Dostupno: <https://www.econbiz.de/Record/gender-budgeting-in-austria-schratenstaller-margit/10003744923>; Prostup: 01. 11. 2012.
83. Schultz, T. Paul (2002.) *Why governments should invest more to educate girls*, World Development Vol. 30 No. 2, str. 207 - 225, Dostupno: <http://www.econ.yale.edu/~pschultz/GovtEducatingGirls.PDF>, Pristup: 10. 10. 2014.
84. Seguino, S. (2003.) *Why are Women in the Caribbean so much likely than Men to be Unemployed?*, Social and Economic Studies, Vol. 52 No. 4, str. 83 - 120, Dostupno: <http://www.jstor.org/discover/10.2307/27865354?uid=3739256&uid=2&uid=4&sid=21104614586157>, Pristup: 1. 8. 2014.
85. Seguino, S.; Floro, M. S. (2003.) *Does Gender Have Any Effect on Aggregate Saving? An Empirical Analysis*, International Review of Applied Economics, Vol. 17 No. 2, str. 147 - 166, Dostupno: <https://ideas.repec.org/a/taf/irapec/v17y2003i2p147-166.html>, Pristup: 15. 10. 2015.
86. Sharp, R.; Broomhill, R. (2002) *Budgeting for equality: The Australian experience*, Feminist Economics, Vol. 8 No. 1, str. 25 - 47, Dostupno: http://www.bridge.ids.ac.uk/sites/bridge.ids.ac.uk/files/Docs/sharp_broomhill.pdf, Pristup: 10. 11. 2013.
87. Sharp, R. (2002.) *Moving Forward: Multiple Strategies and Guiding Goals*, Paper from a High Level International Conference „Strengthening Economic and Financial Governance Through Responsive Budgeting“ Brussels 16 - 18 October

- 2001.; UNIFEM, New York, Dostupno: http://www.gender-budgets.org/index.php?option=com_joomdoc&view=documents&path=resources/by-type/meeting-reports-and-presentation/strengthening-economic-and-financial-governance-through-gender-responsive-budgeting-report&Itemid=154, Pristup: 10. 12. 2012
88. Sikirić, A. M. (2012.) *Rodni proračun*, Riznica br. 4/2012, HZRIF, Zagreb, ISSN: 1845 - 8696, str. 27 - 30
89. Sikirić, A. M. (2013). *Access to Gender Sensitive Budgeting - Some Tools and Methods*, Economics in crisis Conference proceedings of the THE 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE "THE CHANGING ECONOMIC LANDSCAPE: ISSUES, IMPLICATIONS AND POLICY OPTIONS, Pula: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, str. 193 - 208
90. Sikirić, A. M.; Vašiček, D. (2013.) *Perspektive uvođenja rodnog proračuna u tranzicijskim zemljama*, Zbornik radova „Uloga računovodstvene profesije u realizaciji poslovnih ciljeva“ Sarajevo: DES, str. 351 - 367
91. Sikirić S.; Sikirić, A. M.; Vašiček, D. (2015.) *Lokalni proračun i programsko planiranje u funkciji financiranja projekata iz EU fondova*, Zbornik referata 3. međunarodnog simpozija: "PRIPREMA BH EKONOMIJE ZA ULAZAK U EU" Tuzla, BIH: Edukativno - konzultantska kuća Finconsult d. o. o. Tuzla, 2015. 163 - 180
92. Spansenoska, I.; Fetahu - Vehapi, M. (2011.) *Determinants of Female Employment Rate in the European Union*, Chinese Business Review, Vol. 10 No. 11, str. 1076 - 1090, Dostupno: <http://www.davidpublishing.com/davidpublishing/Upfile/12/8/2011/2011120882618649.pdf>, Pristup: 15. 11. 2014.
93. Stier, H.; Lewin - Epstein, N.; Braune, M (2001.) *Welfare Regimes, Family - Supportive Policies, and Women's Employment along the Life - Course Source*, The American Journal of Sociology, Vol. 106 No. 6, str. 1731 - 1760, Dostupno: http://web.stanford.edu/group/scspi/media/pdf/Reference%20Media/Stier,%20Lewin-Epstein,%20and%20Braun_2001_Lifecourse,%20Family,%20and%20Demography.pdf, Pristup: 3. 12. 2014.

94. Swamy, A.; Knack, S.; Young, L.; Azfar, O. (2001.) *Gender and Corruption*, Journal of Development Economics, Vol. 64 No. 1, str. 25 - 55, Dostupno: http://cde.williams.edu/wp-content/uploads/2009/11/Swamy_gender.pdf, Pristup: 1. 9. 2014.
95. Swiebel, J. (1999.), *Unpaid Work and Policy - Making Towards a Broader Perspective of Work and Employment*, United Nations Department of Economic and Social Affairs, New York, available at: <http://www.un.org/esa/desa/papers/1999/esa99dp4.pdf> Pristup: 1. 12. 2014.
96. Topolčić, D. (2001.) *Muškarci to ne rade: rodno segregirana podjela rada u obitelji*, Društvena istraživanja, Vol. 10 No. 4 - 5, str. 767 - 789, Dostupno: <http://hrcak.srce.hr/20003>, Pristup: 15. 12. 2014.
97. Udovičić, M.; Baždarić, K.; Bilić - Zulle, Z.; Petrovečki, M. (2007.) *Što treba znati kada izračunavamo koeficijent korelacije?*, Biochemia Medica, Vol. 17 No. 1, str. 10 - 5, Dostupno: <http://www.biochemia-medica.com/content/s-treba-znati-kada-izracunavamo-koeficijent-korelacije>, Pristup: 10. 11. 2016.
98. Vašiček, D.; Sikirić, A. M. (2012.) *Rodno osjetljivi proračun: Europska iskustva i stanje u Hrvatskoj*, U: Zbornik radova „3rd INTERNATIONAL CONFERENCE "VALLIS AUREA" FOCUS ON REGIONAL DEVELOPMENT“, Požega: Polytechnic of Pozega, Croatia.; DAAAM International Vienna, Austria, str. 1073 - 1081
99. Vašiček, V. (2007.) *Financijski izvještaji vs. izvještaji o izvršenju proračuna*, Zbornik referata konferencije: Hrvatski javni sektor - reforma i razvojne perspektive, HZRI F, Zagreb, str. 232 - 245
100. Viitanen, T. (2005.) *Costs of Child Care and Female Employment in England*, Labour 19 (Special issue), str. 149 - 170 Dostupno: http://scholar.google.hr/scholar_url?url=http://www.researchgate.net/profile/Tarja_Viitanen/publication/4775539_Cost_of_Childcare_and_Female_Employment_in_the_UK/links/0a85e535d9ba704ce2000000.pdf&hl=hr&sa=X&scisig=AAGBfm2GDwHkOkI8uAxLNj0qIYBY5ErcHA&nossl=1&oi=scholarr&ei=CK_dVNOtCM7WPbDVqfAH&ved=0CB4QgAMoATAA, Pristup: 01. 10. 2014.
101. Vandemoortele, J. (2002.) *Shortcuts to Public Service Provision? User Fees and Narrow Targeting*, Paper from a High Level International Conference „Strengthening Economic and Financial Governance Through Responsive

Budgeting“ Brussels 16 - 18 October 2001.; UNIFEM, New York, str. 56 - 61

Dostupno: http://www.gender-budgets.org/index.php?option=com_joomdoc&view=documents&path=resources/by-type/meeting-reports-and-presentation/strengthening-economic-and-financial-governance-through-gender-responsive-budgeting-report&Itemid=154, Pristup: 10. 12. 2012

[php?option=com_joomdoc&view=documents&path=resources/by-type/meeting-reports-and-presentation/strengthening-economic-and-financial-governance-through-gender-responsive-budgeting-report&Itemid=154](http://www.gender-budgets.org/index.php?option=com_joomdoc&view=documents&path=resources/by-type/meeting-reports-and-presentation/strengthening-economic-and-financial-governance-through-gender-responsive-budgeting-report&Itemid=154), Pristup: 10. 12. 2012

102. White, H. (1980) *A heteroskedasticity - consistent covariance matrix estimator and a direct test for heteroskedasticity*, *Econometrica*, Vol. 48 No. 4, str. 817–38;

Dostupno: http://www.aae.wisc.edu/aae637/handouts/whites_hetero_estimator.pdf; Pristup: 17. 11. 2016.

103. Wrochlich, K. (2004.) *Child Care Costs and Mothers' Labor Supply. An Empirical Analysis for Germany*, DIW Discussion Paper No. 412, German Institute for Economic Research, Dostupno: <https://ideas.repec.org/p/diw/diwwpp/dp412.html>, Pristup: 1. 10. 2014.

104. Xu, Z. (2007.) *A survey of Intra - Household Models and Evidence*, Munich RePEc Archive, MRPA No. 3736, Dostupno: http://mpa.ub.uni-muenchen.de/3763/1/MPRA_paper_3763.pdf, Pristup: 20. 4. 2013

PUBLIKACIJE:

105. Bakker, I. (2006.) *Gender Budget Initiatives - Why They Matter in Canada*, Canadian Centre for Policy Alternatives, Dostupno: <http://www.westcoastleaf.org/userfiles/file/Gender%20Budget%20Initiatives,%20I%20Bakker.pdf>, Pristup: 10. 12. 2012.

106. Branisa, B.; Klasen, S.; Ziegler, M. (2009.) *New Measures of Gender Inequality. The Social Institutions and Gender Index (SIGI) and Its Subindices*, University of Goettingen Department of Economics, Goettingen, Dostupno: http://www.econstor.eu/bitstream/10419/90517/1/CRC-PEG_DP_10.pdf, Pristup: 10. 9. 2013.

107. Budlender, D. (2009.) *Ten - Country Overview Report Integrating gender responsive budgeting into the aid effectiveness agenda*, UNIFEM, New York, Dostupno: http://www.gender-budgets.org/uploads/files/Ten-country_overview_report_Eng%5B1%5D.pdf, Pristup: 3. 12. 2014.

108. COE (2005.) *Gender Budgeting: Final report of the Group of specialist on gender budgeting (EG - S - GB)*, Council of Europe, Strasbourg, Dostupno na: [http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/equality/03themes/gender-mainstreaming/EG - S - GB\(2004\)RAPFIN en. pdf](http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/equality/03themes/gender-mainstreaming/EG-S-GB(2004)RAPFIN_en.pdf), Pristup: 21. 5. 2012.
109. COE (2009.) *Gender budgeting: practical implementation*, Council of Europe, Strasbourg, Dostupno na: [http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/equality/03themes/gender-mainstreaming/CDEG%282008%2915 en. pdf](http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/equality/03themes/gender-mainstreaming/CDEG%282008%2915_en.pdf), Pristup: 10. 10. 2012.
110. Combaz, E. (2013.) *Positive impact of Gender Responsive Budgeting*, GSDRC Helpdesk Research Report 977, Birmingham, UK: GSDRC, University of Birmingham, Dostupno: [http://gsdrc.org/docs/open/HDQ977. pdf](http://gsdrc.org/docs/open/HDQ977.pdf), Pristup: 21. 5. 2014.
111. Del Boca, D.; Vuri, D. (2006.) *The Mismatch between Employment and Child Care in Italy: the impact of Rationing*, Centre for Household Income, Labour and Demographic Economics, Dostupno: [http://dse.univr.it/espe/documents/Papers/F/1/F1_4dv. pdf](http://dse.univr.it/espe/documents/Papers/F/1/F1_4dv.pdf), Pristup: 15. 11. 2014.
112. Državni ured za reviziju (2015.) *Izvešće o obavljenoj reviziji DAB – a*, Dostupno: [http://www.revizija.hr/izvjesca/2014/rr - 2014/drugi - korisnici - proracuna/drzavnaagencija - za - osiguranje - stednih - uloga - i - sanaciju - banaka. pdf](http://www.revizija.hr/izvjesca/2014/rr-2014/drugi-korisnici-proracuna-drzavnaagencija-za-osiguranje-stednih-uloga-i-sanaciju-banaka.pdf), Pristup: 11. 11. 2015.
113. DZS (2016.) *Žene i muškarci u Hrvatskoj 2016.*; Državni zavod za statistiku, Zagreb, Dostupno: [http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/menandwomen/men and women 2016. pdf](http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/menandwomen/men_and_women_2016.pdf), Pristup: 2. 9. 2016.
114. DZS (2015.) *Žene i muškarci u Hrvatskoj 2015.*; Državni zavod za statistiku, Zagreb, Dostupno: <http://www.dzs.hr/>, Pristup: 23. 10. 2015.
115. DZS (2014.) *Žene i muškarci u Hrvatskoj 2015.*; Državni zavod za statistiku, Zagreb, Dostupno: <http://www.dzs.hr/>, Pristup: 23. 10. 2015.
116. DZS (2013.) *Žene i muškarci u Hrvatskoj 2015.*; Državni zavod za statistiku, Zagreb, Dostupno: <http://www.dzs.hr/>, Pristup: 23. 10. 2015.
117. DZS (2012. a) *Žene i muškarci u Hrvatskoj 2015.*; Državni zavod za statistiku, Zagreb, Dostupno: <http://www.dzs.hr/>, Pristup: 23. 10. 2015.

118. DZS (2012. b) *Dječji vrtići i druge pravne osobe koje ostvaruju programe predškolskog odgoja - početak ped. g. 2011. /2012.*; Državni zavod za statistiku, Zagreb, Dostupno: http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2012/08-01-08_01_2012.htm, Pristup: 18. 10. 2016.
119. DZS (2012. c) *Osnovne škole i dječji vrtići i druge pravne osobe koje ostvaruju programe predškolskog odgoja kraj šk. g. 2010. /2011. i početak šk. /ped. g. 2011. /2012.*; Državni zavod za statistiku, Zagreb, Dostupno: http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2012/SI-1470.pdf, Pristup: 25. 10. 2016.
120. DZS (2011.) *Žene i muškarci u Hrvatskoj 2015.*; Državni zavod za statistiku, Zagreb, Dostupno: <http://www.dzs.hr/>, Pristup: 23. 10. 2015.
121. DZS (2010.) *Žene i muškarci u Hrvatskoj 2015.*; Državni zavod za statistiku, Zagreb, Dostupno: <http://www.dzs.hr/>, Pristup: 23. 10. 2015.
122. DZS (2009.) *Žene i muškarci u Hrvatskoj 2015.*; Državni zavod za statistiku, Zagreb, Dostupno: <http://www.dzs.hr/>, Pristup: 23. 10. 2015.
123. DZS (2008.) *Žene i muškarci u Hrvatskoj 2015.*; Državni zavod za statistiku, Zagreb, Dostupno: <http://www.dzs.hr/>, Pristup: 23. 10. 2015.
124. DZS (2007.) *Žene i muškarci u Hrvatskoj 2015.*; Državni zavod za statistiku, Zagreb, Dostupno: <http://www.dzs.hr/>, Pristup: 23. 10. 2015.
125. DZS (2006.) *Žene i muškarci u Hrvatskoj 2015.*; Državni zavod za statistiku, Zagreb, Dostupno: <http://www.dzs.hr/>, Pristup: 23. 10. 2015.
126. Elson, D. (1999.) *Gender Budget Initiatives*, Background paper, Commonwealth Secretariat, London, Dostupno: <http://www.undp.mn/publications/GenderBudgets/Budgets%20CD%20section%203/3.1%20gender%20neutral%20gender%20blind.pdf>, Pristup: 20. 4. 2013.
127. Elson, D. (2002. b) *Social Policy and Macroeconomic Performance - Integrating „the Economic“ and „the Social“*, UNRISD, Geneva, Dostupno: <http://web.iaincibon.ac.id/ebook/moon/Mixed/elsolong.pdf>, Pristup: 1. 3. 2013.
128. Esim, S. (2000.) *Impact of Government Budgets on Poverty and Gender Equality*, Commonwealth Secretariat, Marlborough House, London, Dostupno: http://www.gender-budgets.org/index.php?option=com_joomdoc&view=documents&path=resources/by-theme-

[issue/taxation/impact - of - government - budgets - on - poverty - and - gender - equality&Itemid=549](#), Pristup: 19. 1. 2016.

129. European Commission (2013. a) *The impact of the economic crisis on the situation of women and men and on gender equality policies*, European Commission, Luxembourg, Dostupno na: http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/files/documents/130410_crisis_report_en.pdf, Pristup: 1. 10. 2013.

130. European Commission (2013. b) *Women active in ICT sector*, European Commission, Luxembourg, Dostupno: <http://bookshop.europa.eu/en/women-active-in-the-ict-sector-pbKK0113432/pgid=lq1Ekni0.1ISR00OK4MycO9B00008KmRbFbo;sid=Z4cruh4cfekrtkg0iMq1HXw5YFQtabzfG9c=?CatalogCategoryID=CXoKABst5TsAAAEjepEY4e5L>, Pristup: 22. 10. 2015.

131. European Commission (2013. c) *Barcelona objectives*, European Commission, Luxembourg, Dostupno: http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/files/documents/130531_barcelona_en.pdf, Pristup: 1. 7. 2014.

132. European Women's Lobby (2004.) *Gender Budgeting*, European Women's Lobby, Bruxelles Dostupno: <http://www.womenlobby.org/publications/reports/article/gender-budgeting-an-overview-by?lang=en>, Pristup: 1. 5. 2012

133. Forsythe, N.; Korzeniewicz, R.; Durrant, V.; Weathers, G.; Majid, N. (2003.) *Gender Inequality, Economic Growth and Economic Reforms. A Preliminary Longitudinal Evaluation*. ILO, Employment Sector, Dostupno: http://natlex.ilo.ch/wcmsp5/groups/public/@ed_emp/documents/publication/wcms_115121.pdf, Pristup: 30. 4. 2013.

134. Frey, R.; Köhnen, M. (2012.) *Guidance Gender Budgeting in Public Administration*, Federal Minister for Women and Civil Service, Vienna, Dostupno: <https://www.bka.gv.at/DocView.axd?CobId=47484>, Pristup: 1. 7. 2014.

135. FZOEU (2015.) *Izvešće o izvršenju Financijskog plana Fonda za zaštitu okoliša i energetske učinkovitost za 2014. godinu*, Fond za zaštitu okoliša i energetske učinkovitost, Dostupno: http://www.fzoeu.hr/docs/izvjesce_o_izvršenju_financijskog_plana_fonda_za_2014_v_1.pdf, Pristup: 11. 11. 2015.

136. Government of India (2007.) *Gender Budgeting Handbook for Government of India Ministries and Departments*, Government of India - Ministry of Women and Child Development, Dostupno: <http://wcd.nic.in/gbhb/Link%20hand%20pdf/Gender%20Budgeting%20Hand%20Book.pdf>, Pristup: 13. 1. 2014.
137. Hamdad, M. (2003.) *Valuing Households' Unpaid Work in Canada, 1992 and 1998: Trends and Sources of Change*, Statistics Canada Economic Conference, Ottawa, Dostupno: http://www.statcan.gc.ca/sites/default/files/valuing_valeur3c_eng.pdf, Pristup: 15. 1. 2016,
138. Hausmann, R.; Tyson, L. D.; Bekhouche, Y.; Zahidi, S. (2014.) *The Global Gender Gap and its Implications*, WEF, Dostupno: http://www3.weforum.org/docs/GGGR14/GGGRMainChapterAppendices_2014.pdf, Pristup: 11. 9. 2015.
139. Hofbauer Balmori, H. (2003.) *Gender and Budgets - Overview Report*, Institute of Development Studies, Dostupno: http://www.gender-budgets.org/index.php?option=com_joomdoc&view=documents&path=suggested_readings/cutting-edge_pack_on_gender_and_budgets&Itemid=587, Pristup: 10. 12. 2012.
140. Hrvatske Vode (2015.) *Izvešće o izvršenju plana upravljanja vodama za 2014. godinu*, Dostupno: http://www.voda.hr/sites/default/files/izvršenje_ukupno_20.02.2015.pdf, Pristup: 11. 11. 2015.
141. IISD (1995.) *A Summary Report on the Fourth World conference on women*, International Institute for Sustainable Development, Vol. 14, No. 21
142. Institut za Javne financije (2003.), *Proračunski vodič za građane*, Institut za Javne financije, Dostupno: <http://www.ijf.hr/proracunski/l-proracun.pdf>, Pristup: 28. 10. 2015.
143. IPU (2004.), *Parliament, The Budget and Gender*, France: Inter - Parliamentary Union, Dostupno na: http://www.ipu.org/PDF/publications/budget_en.pdf, Pristup: 21. 10. 2012
144. Ivanišević, K. (1995.) *Statement by the president of the house of counties of the parliament of the Republic of Croatia*, Fourth World Conference on Women - Action for Equality, Development and Peace, UN, 4 - 15 rujna 1995. - Peking, Kina,

Dostupno: <http://www.un.org/esa/gopher-data/conf/fwcw/conf/gov/950910165945.txt>, Pristup: 26. 01. 2016.

145. Jurlina Alibegović, D. et al. (2010.) *Analitičke podloge za učinkovitu decentralizaciju u Hrvatskoj*, Ekonomski institut, Zagreb, Dostupno: www.eizg.hr/Download.ashx?FileID=0d20657a-dc11-4251-a199, Pristup: 16. 11. 2015.

146. Kašić, B.; Marijan, J.; Pešut, J. (ur.) (2005) *Vodič prema politici rodne jednakosti: izazovi i mogućnosti*, Centar za ženske studije, Zagreb, Dostupno: http://www.zenajevise.net/wp-content/uploads/2014/12/Vodic_2005.pdf, Pristup: 10. 9. 2015.

147. Klasen, S. (1999.) *Does Gender Inequality Reduce Growth and Development? Evidence from Cross-country Regression*, Policy Research Report on Gender and Development, Washington DC: World Bank, Dostupno: https://epub.ub.uni-muenchen.de/1602/1/paper_212.pdf, Pristup: 22. 10. 2015.

148. Krogstrup, S.; Wälti, S. (2007.) *Women and Budget Deficits*, HEI Working Paper No. 13/2007.; Graduate Institute of International Studies, Genova, Dostupno: http://repec.graduateinstitute.ch/pdfs/Working_papers/HEIWP13-2007.pdf, Pristup: 1. 8. 2014.

149. Ministarstvo financija (2014.) *Obrazloženje FP proračunskih korisnika 2015. - 2017.*; Ministarstvo financija, Zagreb

150. Ministarstvo poduzetništva i obrta, *Strategija razvoja poduzetništva žena u Republici Hrvatskoj 2014. - 2020*

151. Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova Europske unije (2013), *Vrijednost indeksa razvijenosti i pokazatelja za izračun indeksa razvijenosti*, Dostupno: <https://razvoj.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Regionalni%20razvoj/Vrijednosti%20indeksa%20razvijenosti%20i%20pokazatelja%20za%20izra%C4%8Dun%20indeksa%20razvijenosti%20na%20lokalnoj%20razini%202013..pdf>, Pristup: 7. 11. 2016.

152. Nave - Herz, R. (1989.) *Tensions between paid working hours and family life*, U: K. Boh, i sur. (ur.). *Changing patterns of European family life. A comparative analysis of 14 European countries*. London: Routledge, str. 159 - 171.

153. Nordic Council of Ministers (2006.) *Gender Budgeting - Integration of a gender perspective into the budgetary process - Country reports*, TemaNord, Copenhagen, Dostupno: http://www.gender-budgets.org/index.php?option=com_joomdoc&view=documents&path=resources/by-region-country/europe-cee-and-cis-documents/gender-budgeting-integration-of-a-gender-perspective-in-the-budgetary-process&Itemid=542, Pristup: 20. 3. 2014.
154. OECD (2015.) *Government at Glance 2015.*; OECD, Pariz, Dostupno: <http://www.oecd-ilibrary.org/docserver/download/4215081e.pdf?expires=1447235878&id=id&accname=guest&checksum=ABC0DBBCA7962D0267A47C48F7BCA924>, Pristup: 11. 11. 2015.
155. Ott, K.; Bajo, A.; Bronić, M.; Bratić, V.; Medak Fell, D. 2009.; *Proračunski vodič za građane*, drugo izmijenjeno izdanje, Institut za Javne financije i Zaklada Friedrich Ebert, Dostupno: <http://www.ijf.hr/proracunski/2009.pdf>, Pristup: 10. 3. 2011.
156. Prenner, P et. al. (2007.) *Gender Budgeting in Practice*, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o.; Dostupno: <http://www.vlada.cz/assets/ppov/rada-pro-rovne-prilezitosti/oddeleni/dokumenty/Gender-Budgeting-2007.pdf>, Pristup: 7. 8. 2013
157. Ratsan, Y. (2008.) *Towards Gender Responsive Budgeting: Rising to the Challenge of Achieving Gender Equality*, The Standing Committee on the status of Women, Ottawa, Canada, Dostupno: http://ywcacanada.ca/data/research_docs/00000127.pdf, Pristup: 1. 7. 2014.
158. Swiebel, J. (1999.) *Unpaid Work and Policy - Making Towards a Broader Perspective of Work and Employment*, United Nations Department of Economic and Social Affairs, New York, Dostupno: <http://www.un.org/esa/desa/papers/1999/esa99dp4.pdf>, Pristup: 1. 12. 2014.
159. UN (1996.) *Report of the Fourth World Conference on Women*, United Nations, New York, Dostupno: <http://beijing20.unwomen.org/~media/Field%20Office%20Beijing%20Plus/Attachments/BeijingDeclarationAndPlatformForAction-en.pdf>, Pristup: 10. 12. 2012.
160. UNDP (2005.) *Gender Responsive Budgeting - Manual for Trainers*, UNDP, Bratislava, Dostupno: <http://www.gender-budgets.org/index>.

[http?option=com_joomdoc&view=documents&path=resources/by - type/training - manuals/gender - responsive - budgeting - manual - for - trainers&Itemid=155,](http://descentralizare.gov.md/public/publications/936268_en_gender_mainstre.pdf)

Pristup: 20. 3. 2014.

161. UNDP (2007.) *Gender Mainstreaming in Practice: A Toolkit*, UNDP, Bratislava, Dostupno: [http://descentralizare.gov.](http://descentralizare.gov.md/public/publications/936268_en_gender_mainstre.pdf)

[md/public/publications/936268_en_gender_mainstre.pdf](http://descentralizare.gov.md/public/publications/936268_en_gender_mainstre.pdf), Pristup: 6. 9. 2016.

162. UN Women (2012.) *Evaluation of UN Women's Work on Gender Responsive Budgeting in India*, United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women, New Delhi, Dostupno: [http://www.fsg.](http://www.fsg.org/Portals/0/Uploads/Documents/PDF/Evaluation_of_UN_Womens_Work_on_Gender_Responsive%20Budgeting_in_India.pdf?cpgn=WP%20DL%20-%20UN%20Women%20India%20Budgeting%20Evaluation)

[org/Portals/0/Uploads/Documents/PDF/Evaluation_of_UN_Womens_Work_on_Gender_Responsive%20Budgeting_in_India.pdf?cpgn=WP%20DL%20-%20UN%20Women%20India%20Budgeting%20Evaluation](http://www.fsg.org/Portals/0/Uploads/Documents/PDF/Evaluation_of_UN_Womens_Work_on_Gender_Responsive%20Budgeting_in_India.pdf?cpgn=WP%20DL%20-%20UN%20Women%20India%20Budgeting%20Evaluation), Pristup: 20. 3. 2014.

163. World Bank (1998.) *Public Expenditure Management Handbook*, World Bank, Washington D. C.; Dostupno: [http://www1.worldbank.](http://www1.worldbank.org/publicsector/pe/handbook/pem98.pdf)

[org/publicsector/pe/handbook/pem98.pdf](http://www1.worldbank.org/publicsector/pe/handbook/pem98.pdf), Pristup: 28. 10. 2015.

ZAKONSKI PROPISI:

164. Državni pedagoški standard predškolskog odgoja i obrazovanja (NN 10/97, 107/07), dostupno: [http://narodne - novine. nn. hr/clanci/sluzbeni/339617. html](http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/339617.html),

Pristup: 6. 9. 2016.

165. Naredba o načinu uplaćivanja prihoda proračuna, NN 12/15 103/15

166. Odluka o imenovanju članova Povjerenstva za fiskalnu politiku, NN 30/14

167. Odluka o osnivanju Povjerenstva za fiskalnu politiku, NN 156/13

168. Pravilnik o financijskom izvještavanju u proračunskom računovodstvu, NN 32/11, 3/15

169. Pravilnik o polugodišnjem i godišnjem izvještaju o izvršenju proračuna, NN 24/13

170. Pravilnik o postupku zaduživanja te davanja jamstava i suglasnosti jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave, NN 55/09, 139/10

171. Pravilnik o proračunskom nadzoru, NN 71/13

172. Pravilnik o proračunskim klasifikacijama, NN 26/10, 120/13
173. Pravilnik o proračunskom računovodstvu i računskom planu, NN 114/10, 31/11, 124/14
174. Pravilnik o sadržaju i trajanju programa predškole, NN 107/14
175. Pravilnik o službenoj iskaznici i službenoj znački inspektora financijskog i proračunskog nadzora, NN 125/13
176. Pravilnik o utvrđivanju proračunskih i izvanproračunskih korisnika državnog proračuna i proračunskih i izvanproračunskih korisnika proračuna jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave te o načinu vođenja Registra proračunskih i izvanproračunskih korisnika, NN 128/09, 142/14
177. Podaci iz Registra proračunskih i izvanproračunskih korisnika, 2014.,
Dostupno: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2014_06_73_1366.html,
Pristup: 11. 11. 2015.
178. Uredba o indeksu razvijenosti, NN 63/10, Dostupno: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2010_05_63_1999.html; Pristup: 11. 11. 2016.
179. Uredba o kriterijima, mjerilima i postupku za odgodu plaćanja, obročnu otplatu duga te prodaju, otpis ili djelomičan otpis potraživanja, NN 52/13, 94/14
180. Uredba o provedbi postupka procjene učinaka propisa, NN 66/12
181. Uredba o sastavljanju i predaji Izjave o fiskalnoj odgovornosti i izvještaja o primjeni fiskalnih pravila, NN 106/12, 130/13, 19/15
182. Zakonom o boravišnoj pristojbi, NN 152/08, 59/09, 97/13, 158/13, 30/14
183. Zakon o financiranju jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave, NN 117/93, 69/97, 33/00, 73/00, 127/00, 59/01, 107/01, 117/01, 150/02, 147/03, 132/06, 26/07, 73/08, 25/12, 147/14, 100/15
184. Zakon o fiskalnoj odgovornosti, NN 139/10, 19/14
185. Zakonom o komunalnom gospodarstvu, NN 36/95, 70/97, 128/99, 57/00, 129/00, 59/01, 26/03, 82/04, 110/04, 178/04, 38/09, 79/09, 153/09, 49/11, 84/11, 90/11, 144/12, 94/13, 153/13, 147/14, 36/15
186. Zakonu o koncesijama, NN 89/92

187. Zakonu o lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samoupravi, NN 33/01, 60/01, 129/05, 109/07, 125/08, 36/09, 150/11, 144/12, 19/13, 137/15
188. Zakon o obveznom zdravstvenom osiguranju, NN 80/13, 137/13
189. Zakonom o predškolskom odgoju i obrazovanju, NN 10/97, 107/07, 14/13
190. Zakona o procjeni učinaka propisa, NN 90/2011
191. Zakon o proračunu, NN 87/08, 136/12, 15/15
192. Zakon za ravnopravnost spolova, NN 14/03, 82/08
193. Zakon o regionalnom razvoju Republike Hrvatske, NN 47/14, Dostupno: [http://www.zakon.hr/z/239/Zakon - o - regionalnom - razvoju - Republike - Hrvatske;](http://www.zakon.hr/z/239/Zakon-o-regionalnom-razvoju-Republike-Hrvatske) Pristup: 11. 11. 2016.
194. Zakonom o roditeljskim i roditeljskim potporama, NN 85/08, 110/08, 34/11, 54/13
195. Zakonom o upravnim pristojbama, NN 8/96, 77/96, 95/97, 131/97, 68/98, 66/99, 145/99, 30/00, 116/00, 163/03, 17/04, 110/04, 141/04, 150/05, 153/05, 129/06, 117/07, 25/08, 60/08, 20/10, 69/10, 126/11, 112/12, 19/13, 80/13, 40/14, 69/14, 87/14, 94/14

DISERTACIJE:

196. Knežević, A. (2015.) *Primena panel modela u identifikovanju faktora uspešnosti poslovanja proizvodnih preduzeća*, Fakultet tehničkih znanosti, Sveučilišta u Novom Sadu, Novi Sad, Dostupno: <http://www.ftn.uns.ac.rs/520612307/disertacija>, Pristup: 8. 8. 2016.

INTERNET IZVORI:

197. CERP (2015.) *O CERP – u*, Dostupno: <http://www.cerp.hr/default.aspx?id=7>, Pristup: 11. 11. 2015.
198. European Institute for Gender Equality, <http://eige.europa.eu/>
199. European Union Labour Force Survey (EU - LFS), [lfst_hheredch], Dostupno: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do>, Pristup: 04. 09. 2015.

200. European Union Labour Force Survey (EU - LFS), [lfsa_argan], Dostupno: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>, Pristup: 02. 09. 2016.
201. European Union Labour Force Survey, [lfsa_argan], Dostupno: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lfsa_argan&lang=en, Pristup: 01. 09. 2015.
202. European Union Statistics, [trng_lfs_01], Dostupno: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=trng_lfs_01&lang=en, Pristup: 1. 9. 2015.
203. European Union Statistics, [educ_uae_grad03], Dostupno: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=educ_uae_grad03&lang=en, Pristup: 1. 9. 2015.
204. European Union Statistics, [demo_frate], Dostupno: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=demo_frate&lang=en, Pristup: 11. 8. 2016.
205. European Union Statistics, [ilc_caindothet], Dostupno: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_caindothet&lang=en, Pristup: 27. 02. 2015.
206. European Union Statistics, [lfsa_eppgan], Dostupno: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lfsa_eppgan&lang=en, Pristup: 01. 09. 2015.
207. European Union Statistics, [edat_lfs_9903], Dostupno: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=edat_lfs_9903&lang=en, Pristup: 02. 09. 2016.
208. European Union Statistics, [earn_gr_gpgr2], Dostupno: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=earn_gr_gpgr2&lang=en, Pristup: 04. 09. 2015.
209. European Union Statistics on Education, [educ_uae_fine06], Dostupno: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=educ_uae_fine06&lang=en, Pristup: 12. 12. 2015.
210. European Union Statistics on Income and Living Conditions (EU - SILC), [ilc_caindformal], dostupno: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do>, pristup: 04. 09. 2015.
211. HZMO (2014.) *Financiranje*, Dostupno: <http://www.mirovinsko.hr/default.aspx?id=231>, Pristup: 11. 11. 2015.

212. HZZ (2015.) *Financiranje*, Dostupno: <http://www.hzz.hr/default.aspx?id=11178>; Pristup: 11. 11. 2015.
213. HZZO (2014.) *Izlazak HZZO - a iz državne riznice 1. siječnja 2015.*, Dostupno: <http://www.hzzo.hr/izlazak-hzzo-a-iz-drzavne-riznice-nuzan-je-preduvjet-stvaranjaboljeg-odgovornijeg-pametnijeg-i-odrzivog-zdravstvenog-sustava-za-sve-nas/>, Pristup: 11. 11. 2015.
214. *Kontingenti stanovništva po gradovima/općinama*, Popis 2011., Dostupno: <http://www.dzs.hr/>, Pristup: 09. 11. 2016.
215. Ministarstvo uprave, Dostupno: <https://uprava.gov.hr/o-ministarstvu/ustrojstvo/uprava-za-politicki-sustav-drzavnu-upravu-te-lokalnu-i-podrucnu-regionalnu-samoupravu/lokalna-i-podrucna-regionalna-samouprava/popis-zupanija-gradova-i-opcina/846>, Pristup: 10. 11. 2015.
216. *Ostvarenje prorarčuna JLP(R)S za period od 2010. - 2014.*, Ministarstvo financija, Dostupno: <http://www.mfin.hr/hr/lokalni-proracun-arhiva>, Pristup: 07. 11. 2015.
217. *Pilarov barometar hrvatskoga društva* (2016.) Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, Dostupno na <http://barometar.pilar.hr/>, Pristup: 01. 11. 2016.
218. Središnji državni portal (2016.) *Upis u dječji vrtić*, Dostupno: <https://www.gov.hr/moja-uprava/obrazovanje/predskolski-odgoj-i-obrazovanje/upis-u-djecji-vrtic/215>, Pristup: 07. 09. 2016.
219. Social watch, www.socialwatch.org
220. *Stanovništvo staro 15 i više godina prema trenutačnoj aktivnosti, starosti i spolu*, Popis 2011., Dostupno: <http://www.dzs.hr/>, Pristup: 10. 04. 2014.
221. Vijeće Europe, Family Policy Database, dostupno: www.coe.int/familypolicy/database, pristup: 1. 9. 2015.
222. *Stata Manual - Postestimation tools for regress*, Dostupno: <http://www.stata.com/manuals13/rregresspostestimation.pdf>, Pristup: 17. 11. 2016.
223. UNDP, Dostupno: <http://hdr.undp.org/en/statistics/gii/>, Pristup: 05. 05. 2013

POPIS TABLICA

Tablica 1: Prihodi državnog proračuna RH	68
Tablica 2: Ekonomska klasifikacija rashoda i izdataka državnog proračuna RH	69
Tablica 3: Raspodjela pojedinih javnih funkcija prema razinama vlasti RH	75
Tablica 4: Obvezna financijska izvješća za pojedina razdoblja.....	83
Tablica 5: Opis i prikaz svih zavisnih i nezavisnih varijabli uključenih u modele.....	153
Tablica 6: Deskriptivna statistika zavisnih varijabli	155
Tablica 7: Deskriptivna statistika nezavisne varijable obuhvata djece uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja	156
Tablica 8: Deskriptivna statistika nezavisne varijable obuhvata djece neformalnim oblicima skrbi.....	157
Tablica 9: Deskriptivna statistika nezavisnih varijabli ML, PLP, EDU, PEM	158
Tablica 10: Deskriptivna statistika nezavisnih varijabli GPG, GDPpC i FT	159
Tablica 11: Korelacijska matrica između parova nezavisnih varijabli dok se Gap1, Gap2 i Gap3 promatraju kao zavisne varijable (I).....	162
Tablica 12: Korelacijska matrica između parova nezavisnih varijabli dok se Gap1, Gap2 i Gap3 promatraju kao zavisne varijable (II).....	163
Tablica 13: Ocjena koeficijenata nezavisnih varijabli modela sa zavisnom varijablom Gap1.....	170
Tablica 14: Ocjena koeficijenata nezavisnih varijabli modela sa zavisnom varijablom Gap2 _{it}	173
Tablica 15: Ocjena koeficijenata nezavisnih varijabli modela sa zavisnom varijablom Gap3 _{it}	176

Tablica 16: Maksimalan broj djece u odgojno - obrazovnoj skupini u redovitom programu prema dobi djeteta.....	188
Tablica 17: Obuhvat djece predškolske dobi uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja na području županija RH i Gradu Zagrebu na početku pedagoške godine 2011. /2012.	191
Tablica 18: Gradovi RH s najvećim obuhvatom djece uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja na početku pedagoške godine 2011. /2012.	193
Tablica 19: Gradovi RH s najvećim udjelom rashoda za predškolski odgoj u ukupnim rashodima u 2011. godini	194
Tablica 20: Gradovi sa najvećim iznosom javnih rashoda za predškolski odgoj po djetetu predškolske dobi (0 - 6 godina) u HRK u 2011. godini.....	195
Tablica 21: Gradovi s najnižim prosječnim mjesečnim iznosom sudjelovanja roditelja u punoj mjesečnoj cijeni usluga cjelodnevnog predškolskog odgoja i obrazovanja u HRK.....	200
Tablica 22: Gradovi u kojima barem jedan državni vrtić radi u dvije smjene i/ili vikendom i blagdanima	201
Tablica 23: Slaganje ispitanika s tvrdnjama trećeg dijela anketnog upitnika (1 - uopće se ne slažem, 2 - uglavnom se ne slažem, 3 - niti se slažem, niti se ne slažem, 4 - uglavnom se slažem, 5 - u potpunosti se slažem)	202
Tablica 24: Gradovi sa najvišom razinom ocijenjene rodne osviještenosti	204
Tablica 26: Opis i prikaz svih zavisnih i nezavisnih varijabli uključenih u modele...	209
Tablica 27: Deskriptivna statistika varijabli ekonomskog modela	210
Tablica 28: Korelacijska matrica između parova nezavisnih varijabli dok se WER, MER i PEW promatraju kao zavisne varijable (I)	212
Tablica 29: Rezultati ocijenjenih koeficijenata modela primjenom regresijske analize	217

Tablica 30: Gradovi s najvećim postotkom žena u gradskim vijećima	222
Tablica 31: Pearsonovi koeficijenti korelacije između parova varijabli	224
Tablica 32: Spearmanov koeficijenti korelacije između parova varijabli	225

POPIS GRAFIKONA

Grafikon 1: Vrijednost GEI indeksa u zemljama članicama EU 2012. godine.....	21
Grafikon 2: Rodna jednakosti u domeni vremena u 2012. godini u zemljama članicama EU	22
Grafikon 3: Udio muškaraca i žena sa završenim tercijarnim obrazovanjem u 2013. godini u zemljama članicama EU (u%)	23
Grafikon 4: Udio muškaraca i žena sa završenim poslijediplomskim doktorskim studijem u 2013. godini u zemljama članicama EU (u%).....	24
Grafikon 5: Postotni udio muškog i ženskog stanovništva starosne dobi od 25 do 64 godine koji sudjeluje u programima cjeloživotnog obrazovanja u 2014. godini u zemljama članicama EU Izvor: Izrada autorice prema podacima European Union Statistics, trng_ifs_01	25
Grafikon 6: Prosječne stope aktivnosti muške i ženske radne snage u 28 zemalja članica EU od 2002. do 2014. godine (u%)	27
Grafikon 7: Stopa ekonomske aktivnosti ženske i muške radne snage u 2014. godini u zemljama članicama EU (u%).....	28
Grafikon 8: Prosječne stope zaposlenosti muškaraca i žena starosne dobi od 15 do 64 godine u 28 zemalja članica EU od 2002. godine do 2014. godine (u%).	29
Grafikon 9: Stope zaposlenosti muškaraca i žena u 2014. godini u zemljama članicama EU (u%).....	30
Grafikon 10: Postotni udio muškaraca i žena starosne dobi od 15 do 64 godine zaposleni h na pola radnog vremena u zemljama članicama EU u 2014. godini (u%)	31
Grafikon 11: Razlika između bruto dohotka po satu muškarca i žena u zemljama članicama EU u 2013. godini, u postotnim poenima	33

Grafikon 12: Razlike stopa zaposlenosti žena i muškaraca bez djece i stopa zaposlenosti žena i muškaraca s jednim djetetom mlađim od šest godina starosne dobi od 20 - 49 godina u zemljama članicama EU u 2014. godini	121
Grafikon 13: Razlike stopa zaposlenosti žena i muškaraca bez djece i stopa zaposlenosti žena i muškaraca s dvoje djece mlađe od šest godina starosne dobi od 20 - 49 godina u zemljama članicama EU u 2014. godini.....	123
Grafikon 14: Razlike stopa zaposlenosti žena i muškaraca bez djece i stopa zaposlenosti žena i muškaraca s troje ili više djece mlađe od šest godina starosne dobi od 20 - 49 godina u zemljama članicama EU u 2014. godini	124
Grafikon 15: Ukupni javni izdaci za usluge predškolskog odgoja i obrazovanja izraženi kao postotak BDP - a (u %) u 2012. godini	130
Grafikon 16: Udio kućanstava u ukupnim troškovima usluga predškolskog odgoja i obrazovanja u zemljama članicama EU u 2011. godini	131
Grafikon 17: Obuhvat djece starosne dobi do 3 godine uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja prema ukupnom broju sati tjedno u zemljama članicama EU u 2013. godini, u postotku.....	133
Grafikon 18: Povećanje/smanjenje obuhvata djece starosne dobi do 3 godine uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja prema ukupnom broju sati tjedno u zemljama članicama EU u 2013. godini u odnosu na 2010. godinu, u postotnim poenima.....	135
Grafikon 19: Postotni obuhvat djece starije od 3 godine do školske dobi uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja prema ukupnom broju sati tjedno u zemljama članicama EU u 2013. godini	136
Grafikon 20: Povećanje/smanjenje postotnog obuhvata djece starije od 3 godine do školske dobi uslugama predškolskog odgoja i obrazovanja prema ukupnom broju sati tjedno u zemljama članicama EU u 2013. godini u odnosu na 2010. godinu.....	137

Grafikon 21: Kretanje stope zaposlenosti osoba u dobnoj skupini od 20 do 49 godina i razlika u stopama zaposlenosti muškaraca i žena iste dobne skupine u Republici Hrvatskoj od 2005. do 2015. godine	183
Grafikon 22: Obuhvat djece uslugama formalnih i neformalnih oblika skrbi u Republici Hrvatskoj od 2010. do 2013. godine	189
Grafikon 23: Ispitanici po dobnim skupinama	199
Grafikon 24: Razina obrazovanja ispitanika.....	199
Grafikon 25: Udio stupnjeva slaganja u odgovorima ispitanika na svih 10 tvrdnji...	203
Grafikon 26, 27 i 28: Dijagram raspršenosti zavisnih varijabli WER, MER i PEW s nezavisnom varijablom FCC	213
Grafikon 29, 30 i 31: Dijagram raspršenosti zavisnih varijabli WER, MER i PEW s nezavisnom varijablom PFCCC	213
Grafikon 32, 33 i 34: Dijagram raspršenosti zavisnih varijabli WER, MER i PEW s nezavisnom varijablom logFCCCpC	214
Grafikon 35, 36 i 37: Dijagram raspršenosti zavisnih varijabli WER, MER i PEW s nezavisnom varijablom EDU	214
Grafikon 38, 39 i 40: Dijagram raspršenosti zavisnih varijabli WER, MER i PEW s nezavisnom varijablom logBDpC	214
Grafikon 41, 42 i 43: Dijagram raspršenosti zavisnih varijabli WER, MER i PEW s nezavisnom varijablom ER	214
Grafikon 44, 45 i 46: Dijagram raspršenosti zavisnih varijabli WER, MER i PEW s nezavisnom varijablom logBRpC	215
Grafikon 47 i 48: Dijagram rasipanja varijable FCC s varijablama DI i WP.....	224

KAZALO KRATICA IMENA DRŽAVA

Oznaka države ⁹¹	Kratko ime u hrvatskom jeziku (geografsko ime)	Službeno ime u hrvatskom jeziku (protokolarno ime)
BE	Belgija	Kraljevina Belgija
BG	Bugarska	Republika Bugarska
CZ	Češka	Češka Republika
DK	Danska	Kraljevina Danska
DE	Njemačka	Savezna Republika Njemačka
EE	Estonija	Republika Estonija
IE	Irska	Irska
EL	Grčka	Helenska Republika
ES	Španjolska	Kraljevina Španjolska
FR	Francuska	Francuska Republika
HR	Hrvatska	Republika Hrvatska
IT	Italija	Talijanska Republika
CY	Cipar	Republika Cipar
LV	Latvija	Republika Latvija

⁹¹ Izvor: ISO 3166 alpha - 2, Dostupno: <https://www.iso.org/obp/ui/#search>

LT	Litva	Republika Litva
LU	Luksemburg	Veliko Vojvodstvo Luksemburg
HU	Mađarska	Mađarska
MT	Malta	Republika Malta
NL	Nizozemska	Kraljevina Nizozemska
AT	Austrija	Republika Austrija
PL	Poljska	Republika Poljska
PT	Portugal	Portugalska Republika
RO	Rumunjska	Rumunjska
SI	Slovenija	Republika Slovenija
SK	Slovačka	Slovačka Republika
FI	Finska	Republika Finska
SE	Švedska	Kraljevina Švedska
UK	Ujedinjena Kraljevina	Ujedinjena Kraljevina Velike Britanije i Sjeverne Irske

LONG ABSTRACT

Despite the current legislation and individual perception, gender inequality is a problem of both European and Croatian society. It is especially evident in the labour market. Although nowadays women have overcome the educational gap in comparison with men and are an enormous human resource in terms of work, their status in the labour market does not fully reflect their educational achievements. Gender inequality is still present in the labour market and it is reflected in lower activity of female labour force, low employment rates and lower women's incomes in relation to men's incomes.

The reason for unequal participation of men and women in the labour market can be linked with the roles men and women have in the society. In other words, men's participation in the labour market is expected by the society, while women are expected to take over the majority of unpaid work which often eliminates equal opportunities of paid work and places women at a disadvantage in the labour market. Exclusion from the labour market makes women financially dependent on men, which limits their control over their own life and creates a hierarchical relationship of subordination between equally valuable social groups.

The problem of gender equality carries a series of negative economic effects and is therefore often placed in the focus of macroeconomic policies among which fiscal policy is pointed out as a good tool for the elimination of these effects due to its allocation and redistribution function. Fiscal policy should be designed not only to contribute to greater gender equality, but also equality of all citizens, and the most important instrument of the fiscal policy, budget, should be used to achieve greater gender equality.

The budget is frequently considered a gender - neutral instrument, but taking into account that women and men have different roles in the society that generate different obligations, expectations and needs, the decisions made in the budgeting process have a significantly different impact on men and women, and thus also on gender equality. Given that it is a government obligation to promote equality among citizens, redistribute resources from those who have much to those who have little, and to equally meet the needs of all citizens, men and women alike, there has been a

growing need in the past 20 years that the government and other state bodies, before making any decisions on the collection and spending of public money, analyse, among other factors, the effects the decision would have on women and men. A budget aiming to eliminate current gender inequality is in theory called gender - sensitive budget, or gender budget.

Taking into account different socially shaped roles and needs of men and women, gender - sensitive budget implies continuous analysis of expenditures and means of collecting budget revenues from the perspective of gender equality at all levels of the budgeting process and their modification aiming to achieve greater gender equality in the society. It is therefore assumed that the budget not only affects the distribution of material and financial resources, but also non - material resources, especially time.

The most important positive effect of a gender - sensitive budget, in addition to gender equality, is more efficient and effective spending of public resources. Taking into consideration the differences between men and women, a gender budget better identifies their public needs, which results in better allocation and distribution of limited public resources, which also contributes to the realisation of the fundamental budget stabilisation goals.

The subject of analysis in the thesis is not whether the current roles of men and women are appropriate or not; the hypothesis is that existing gender inequalities should be taken into account in the decision - making in the budgeting process that presently, despite its formal neutrality and equal treatment, does not ensure gender equality. Taking into account different roles and needs of male and female population would imply that a gender - sensitive budget, unlike the usual budget, validates and takes into account both paid and unpaid work in the household and care for the family and the community.

Unpaid work includes a variety of activities that are very important for human well - being. Too much and too little unpaid work threatens the possibility of living a good life , and its existence, although separated from production, affects the number and quality of future labour force. However, its value and time consumed are disregarded, and burdening women with unpaid work results in a disadvantaged position of women in the labour market due to their inability to reconcile family and professional life. Since it is difficult to properly measure and determine the total impact of unpaid

work, the focus in the thesis is on activities relating to childcare. Parenting increases the volume of unpaid work in the household and additionally aggravates the reconciliation of women's family and professional obligations. This is also confirmed by lower employment rates of women with children younger than 6 in relation to the employment rates of women without children. Besides, parenting also increases the difference in the employment rates of women and men, which proves the hypothesis that burdening women with unpaid work is one of the key causes of a disadvantaged position of women in the labour market.

A precondition for greater gender equality is financial independence of women, i. e. more intensive inclusion of women in the labour market. A woman will be an active participant in the labour market if she is able to reconcile her professional obligations with family obligations. Therefore, in order to overcome this conflict of female needs, it is necessary to finance measures that would facilitate the reconciliation of women's professional and family life, i. e. obligations in the framework of paid and unpaid work, from the budget.

There are many mechanisms and measures in the area of public finance and social policy that are characterised by systematic efforts to establish gender equality. They primarily depend on the economic and political structure and the structure of public finance in each country, including the Republic of Croatia. From the aspect of gender budget, the function of childcare is especially significant. This is a result of the undisputable fact that different social and biological roles of men and women, with a direct impact and implications on the economic position, are most directly reflected on biological reproduction and childcare at the children's earliest age. Financing and providing adequate childcare releases, i. e. liberates women with children from day - long care for children. This implicitly reflects on their full employment, i. e. full - time employment. Based on the above, the basic scientific hypothesis of the thesis is set as follows:

Gender - aware budget policy, that in the optimisation of budget expenditures, along with economic and social criteria, also takes into account the criterion of gender equality, enables more effective use of total available human resources, by which it directly contributes to economic effectiveness of the public sector.

This basic hypothesis implies several **auxilliary hypotheses**:

AH1: Gender awareness at the state and local government level is low, which reflects on the budget policy that considers the budget to be gender - neutral or does not take into account the aspect of gender equality at all.

AH 2: Normative framework that defines the methodology of budget planning, execution monitoring, budget classification, and reporting systems in all phases of the budget process does not include the obligation of presenting the information on budget expenditure structure from the aspect of effects on gender equality.

AH 3: The evaluation system of effects of new regulations at the national and local government level in the Republic of Croatia is based exclusively on economic and financial indicators of impacts on the budget, while qualitative and quantitative effects on gender equality are not evaluated.

AH 4: In local governments at a higher level of economic development there is greater awareness of the necessity for and effects of gender budget implementation and the budgeting process is gradually being shifted in this direction.

AH 5: Motherhood has a negative impact on the employment of women with infant children.

AH 6: Availability of childcare directly reflects on the employment of mothers with infants in the EU countries.

AH 7: Availability of public childcare is in correlation with the level of local economic development.

AH 8: Availability of public childcare is in correlation with the representation of women in local governments.

The objectives and purpose of the research in the thesis are the following:

- to analyse the level of gender awareness and systematic approach to achieving gender equality in the Croatian budget system at the national, and especially local level,
- to analyse the relevant legal framework as a precondition for gender budget implementation,
- to establish the existence of gender budget elements in the Croatian decentralised budgeting process,

- to scientifically point to the problem and consequences of gender inequality in the Croatian budget system,
- to analyse the correlation of gender equality in the labour market and local economic development in the Republic of Croatia,
- to analyse the level of fulfillment of needs for public childcare as areas with the most pronounced differences in the needs of men and women,
- to analyse the impact of the level of fulfillment of needs for public childcare on female employment in relation to the number of children,
- to present the possibilities of systematic implementation of gender budget at the national, and especially local level, and thus sensibilise active policy makers in order to create the preconditions for more harmonised family and professional life as an important economic resource.

In order to prove the basic and auxiliary hypotheses, in the third chapter of the thesis, the presence and level of gender awareness and systematic approach for achieving gender equality were analysed by qualitative analysis of the legal framework of the Croatian budget system at the national, and especially local level. This legal framework is the first indicator of gender awareness and systematics of current state policy in the creation of formal and legal preconditions for the implementation of gender budget. The conducted qualitative analysis of the Croatian budget system shows that the normative framework defining the methodology of budget planning, execution monitoring, budget classification, and reporting systems in all stages of the budgeting process does not include the obligation of presenting information about the structure of budget expenditures from the aspect of impacts on gender equality.

Since the Republic of Croatia has been a full EU Member State since 1 July 2013, the Croatian government undertakes to intensify the process of implementation of gender - sensitive budget. However, the problem matter of gender budgeting has not been systematically dealt with, neither in legislative, nor scientific and professional field. The Croatian Ministry of Finance made only a partial budget analysis regarding gender, based on the data on the execution of the Croatian State Budget for 2009. Except for the fact that it was a one - time analysis, it is also superficial and exclusively quantitative. A budget analysis from the perspective of gender equality

should be more detailed, comprehensive, and certainly not a one - time analysis. A system should be set up that would be similar to the current system of evaluation of impacts of Croatian regulations. However, the current system of evaluation of impacts of new regulations, taking into account economic, social, financial impacts, as well as impacts on the environment, exclusively covers evaluation of the impact of new regulations and evaluation of the fiscal impact on the budget in accordance with special regulations, while qualitative and quantitative effects on gender equality are not evaluated.

According to the literature, there are three phases of activities in the implementation of a gender - sensitive budget. The first phase implies the analysis of public expenditures and revenues from the perspective of gender equality. In the second phase, based on the results from the first phase, certain public revenues and expenditures are modified in order to achieve greater gender equality, while in the third phase, the process covers all budget phases and levels. These phases are preceded by another phase that is crucial for the initiation of the gender - budgeting process. In this pre - phase, agents of the gender budgeting process are made aware of the current problem of gender inequality, its causes and effects and the role of the budget in its solving. Insufficient gender awareness and lack of understanding of the role of public finance in solving the problem of gender inequality are the reasons why the implementation of a gender - based budget is hindered or not initiated at all. This is why a research is conducted in the thesis on the impact of childcare on female employment in the EU countries and the Republic of Croatia with the basic objective of raising awareness about the positive economic effects of gender equality, causes of the current gender inequality and understanding in what way can public expenditures improve the position of women in the society in order to make active policy makers more aware of the need to create preconditions for more harmonised family and professional life of women as an important economic resource.

In the fourth chapter, data panel analysis through six different research models from the EU countries was used to assess the impact of children's inclusion in childcare on differences in employment rates of women aged 20 - 49 without children and employment rates of women with one, two, three or more children younger than 6 in the EU - 28 in the period from 2005 to 2013. The first model covers only the variables representing the measures that enable women to reconcile their personal and

professional obligations; therefore, independent variable coefficients were estimated referring to formal forms of childcare, informal forms of childcare and the possibility of working part - time. Unlike the first model, the second model also includes variables referring to the duration of maternity and parental leave. Leaves are key measures for keeping women in the labour market, because, if there were none, women would have to leave the labour market in order to take care of their infants, but leaves are not included in the first model, because these measures do not really enable reconciliation of family and professional obligations, but rather temporary leave of professional obligations in order to devote time to family obligations. Other models, except for independent variables of the second model, also include variables which could partly describe the position of women in the society, i. e. the labour market, the society's opinion on whether a mother should develop her professional career along with family life or not, as well as willingness of women to stand up against social stereotypes. The fact is that women, despite current measures, would be willing to sacrifice unpaid work for paid work if it was socially acceptable. Since the society's attitude and socially determined gender roles are difficult to express quantitatively, they are partly described in other models by variables such as the difference in male and female gross incomes, the percentage of women with tertiary education, the amount of gross domestic product *per capita*, and the predominant family model.

The estimation of independent variable coefficients in individual models was conducted by application of three basic panel models: joint model, fixed effects model and random effects model. According to the obtained panel analysis results, greater employment of women with children younger than six is fostered by greater availability of childcare measured by the inclusion of children in childcare. In cases of women with one child younger than six, the most important impact is that of full - day childcare for children younger than three, while in the case of women with two children younger than six, the impact of childcare availability is less significant and the estimated impact coefficients are lower, and full - day childcare for children older than three has a more significant impact. In cases of women with three or more children younger than six, the estimated coefficients of the impact of full - day childcare are higher than in cases of women with one child and women with two children younger than six, and, as in the case of women with one child younger than six, full - day childcare for children up to the age of three has a more significant

impact than for children older than three. A slightly lesser impact in cases of women with two children younger than six is interpreted by the fact that childcare increases the return to the labour market of women with two children to a lesser extent under the assumption that they, regardless of childcare, find it more difficult to reconcile family and professional obligations than women with one child younger than six. While three and more children younger than six certainly make the reconciliation of professional and family obligations more difficult, if childcare was unavailable, fewer women with three or more children would decide to return to the labour market than women with two children, so provision of childcare increases the employment of women with three or more children more than in cases of women with two children.

According to the results, except for childcare, greater employment of women with children younger than six is even more encouraged by the possibility to work part - time, which is one of the ways of easier reconciliation of paid and unpaid work. The possibility of part - time employment measured by the percentage of employed women aged 20 - 49 working part - time has statistically the most significant impact on the employment of women with three or more children younger than six, followed by women with one child younger than six, while its significance is weak in the employment of women with two children younger than six. Working part - time is one of the alternatives to termination of employment caused by more unpaid work, but permanent acceptance of such jobs aggravates the position of women in the labour market and should therefore be considered only as a link to full employment in women's later life.

Informal forms of care as an alternative to lack of formal forms of care do not have a statistically significant impact on the employment of women with children younger than six. Maternity and paid parental leaves have a positive effect, i. e. prolongation of the duration of maternity and paid parental leaves increases the difference in the employment rates of women without children and women with children younger than six. The leaves make it possible for parents to care for their children and take leave from their workplace without losing it. However, as confirmed by the obtained result, leaves that last too long have a negative impact on female employment because they reduce the continuity of female work and the probability of return to the labour market.

The impact of the difference in gross incomes of men and women on the difference in employment rates of women without children and women with children younger than six has a positive trend, which confirms the hypothesis that, in the EU member countries in which the difference between male and female incomes is higher, women are less motivated to return to the labour market because their opportunity cost of leaving work is lower. The impact is statistically significant at the level of 10% in cases of employment of women with one and two children younger than 6, while in cases of women with three or more children, the impact is statistically insignificant.

The level of education, i. e. the percentage of women aged 25 to 64 with tertiary education has a positive impact on the employment of women with children. Women with tertiary education are less burdened by social stereotypes, earn higher incomes in the labour market, which increases the opportunity cost of leaving the labour market, and they are therefore more inclined to use childcare if it is available, because they are also willing to pay for it, given that they earn more.

It is often assumed that female employment rates in societies at a higher level of economic development would be higher and that the problem of gender inequality would be less expressed in these countries, but the obtained results indicate a very low, statistically insignificant impact of the economic development level measured by GDP *per capita* on the employment of women with children. Besides, the impact is unexpectedly positive, except in case of results of the fixed effects model referring to the difference in employment rates of women without children and women with two children younger than six. It can therefore be concluded that economic development will not at the same time ensure solving of the current social problem of gender inequality; on the contrary, it could even deepen it.

Although ideological structures that model family life form deeply rooted attitudes and different views of individuals on life, society, and expectations from women and men, the predominant family type in a certain country does not have a statistically significant impact on the employment of women with children younger than six.

In order to solve the problem of gender inequality in the labour markets of EU member countries, by financing childcare, the government should facilitate reconciliation of professional and family life of women and in this way ensure approximately equal chances in the labour market for men and women. Although working part - time increases the female employment rate, it should definitely not be

a permanent solution for the current problem, because women then remain in a financially subordinate position in relation to men, which weakens their negotiating power in the household and prevents them from fully using their work and intellectual capacity. Therefore, emphasis should be placed on childcare, especially full - day childcare for children up to the age of three. Public financing of adequate childcare which would, in cases of personal participation, also be affordable, means that parents would be released of day - long care for children, which reduces the volume of unpaid work and enables more equal position of men and women, as well as parents and individuals without children. In this way, by directed expenditure of public resources, the government can significantly contribute to greater gender equality and all its positive effects.

According to Eurostat data, the Republic of Croatia has on average one of the lowest inclusions of children in childcare; inclusion of children younger than 3 is especially low. Childcare in Croatia is in direct jurisdiction of towns and municipalities. Since there are significant differences in the availability and financial accessibility of childcare in Croatian towns, the level of fulfillment of these needs is considered in the thesis as an indicator of gender sensitivity of local budgets. In the sixth chapter, using regression analysis in three models, on the sample of all 126 Croatian towns and the City of Zagreb, based on data from 2011, the impact of inclusion of children in childcare was evaluated, as well as public expenditures for childcare on the employment rate of men and women aged 15 - 64, and the share of women in the total number of the employed in the same age group.

The results of independent variable coefficients regarding childcare obtained by the regression analysis, although statistically insignificant, indicate that availability of childcare and public expenditures for childcare have a positive impact on the female employment rate and the share of women in the total number of employees, and a negative impact on male employment rate. Lack of statistical significance can be explained by the fact that the dependent variable, due to lack of data at the level of Croatian towns, includes all the employed women and men in the town area, regardless of whether they have children or not, and childcare has an impact on the employment rates of women and men with children. Also, independent variables regarding childcare include all organised childcare programmes and public expenditures for childcare, and the results of the model referring to EU countries

already prove that full - day or half - day childcare does not have an equally statistically significant impact, nor does childcare for children younger and older than 3. Croatia also has characteristic informal forms of care, of which there are no data at the town level, which certainly do have an influence, because in some town areas, they compensate for lack of childcare, and it is also possible that parents, due to lack of trust in childcare as formal care for children, mostly choose informal forms of care if they are available or, regardless of childcare, decide to stay home and raise their children.

Variables referring to the amount of gross income *per capita*, percentage of population with tertiary education, employment rate and the amount of original budget revenues *per capita* have a statistically significant impact. The amount of gross income *per capita* and the percentage of educated population have a positive impact on female employment and result in a higher employment rate of women aged 15 - 64 and a greater share of women in the total number of the employed, and a negative impact on male employment. Populations of towns with higher percentage of the educated population and higher gross income *per capita* are less burdened by the stereotypes of male - female relationships, and due to higher education level, opportunity cost of female unemployment is higher, and thus, despite family and motherhood duties, women are more inclined to return to the labour market.

Employment rate of the population aged 15 - 64 has a statistically significant positive impact at the significance level of 1%, but contributes to a greater extent to the increase in the employment rate of men in relation to women, which means that an increase in the employment rate to a greater extent increases male employment rate.

Original budget revenues *per capita* have a statistically significant negative impact in certain models, at the significance level of 10% on female employment rate. Their impact on male employment rate is positive at the significance level of 5%. Because of a different impact on female and male employment, it also has a negative impact at the significance level of 5% on the percentage of women in the total number of the employed, which indicates that the towns with higher original budget revenues do not necessarily generate a better position for women in the labour market.

A survey was used to evaluate gender awareness of respondents with an active and significant role in the creation of local budgeting policy. The questionnaires were sent by e - mail to heads of departments in charge of childcare and/or heads of finance

departments and/or mayors in 127 Croatian towns. Gender awareness in this research implies understanding of gender differences, different roles and needs of men and women and the necessity for their consideration in the decision - making process aiming to achieve greater gender equality. With this in mind, ten statements were offered and the respondents expressed their level of agreement by choosing the offered numeric values (1 strongly disagree, 2 mostly disagree, 3 neither agree nor disagree, 4 mostly agree, 5 strongly agree). All statements were positively directed to the attitude object; thus, higher arithmetic mean points to higher gender awareness of the respondents.

Of a total of 127 towns, the responses were collected from the total of 55 towns (**43,31%**). Over 80% of the respondents agree that childcare facilitates reconciliation of professional and personal life, and almost to the same extent, they agree with the statement that childcare enables stronger inclusion of women in the labour market. 40% of the respondents think that the decisions made in the budgeting process do not have an unequal impact on the male and female population, and more than 25% of the respondents neither agree nor disagree with this statement. Over 50% of the respondents agree with all other statements. The total arithmetic mean of 3,67 indicates partial gender awareness of local authorities. However, although they are aware of the disadvantaged position of women in the labour market, different gender roles and needs of men and women, as well as role of childcare in the reconciliation of parents' professional and family life, they still consider the budget a gender - neutral instrument and it is hard for them to comprehend in which way can the government, by making decisions on spending public money, have a negative or positive impact on gender equality. This is also one of the key obstacles to initiation and implementation of a gender - sensitive budgeting process, because, without understanding of the role of the budget in achieving the goal of greater gender equality, the process will not be approached properly.

At the end of the sixth chapter, the correlation analysis was used to establish the level of statistical correlation of availability of childcare with the level of local economic development, share of women in the total number of town council members and gender awareness of the local authorities in Croatian towns. The results of the correlation coefficient indicate a statistically significant medium - strong positive correlation of inclusion of children in childcare and the development level

index as a measure of the reached level of local economic development, but also that there is no statistically significant correlation between gender awareness of local governments and the level of local economic development, nor is the availability of childcare and public expenditures for childcare correlated with the level of gender awareness of the local government. Thus, it is concluded that greater availability of childcare is correlated with the level of local economic development, but not with understanding of the problem and causes of gender inequality in town areas, because local governments at a higher level of economic development have greater availability of childcare, but not as a result of their greater gender awareness.

A reliable indicator for the beginning of the implementation of a gender - sensitive budgeting process is the presence of gender - aware budgeting policy, and the main argument for its introduction is greater effectiveness of public expenditures. By analysing, considering and evaluating unpaid work and different social and biologically conditioned roles, needs and preferences of male and female population, it is possible to consider additional criteria for the allocation and distribution of budget revenues, i. e. for directing and determining public expenditures in the way that will, except to stabilisation goals, also contribute to better income redistribution and equal satisfaction of public needs of all citizens. The research results confirm that, by financing the measures that facilitate the reconciliation of women's personal and professional life, the purpose of a gender budget surpasses the achievement of gender equality as the basic goal and becomes an agent of public sector modernisation, increases employment, productivity and growth of the entire economy by more intensive inclusion of women in the labour market, and by using their abilities and intellectual capital, and in this way directly contributes to economic effectiveness of the public sector, which also proves the following basic hypothesis: gender - aware budget policy, that in the optimisation of budget expenditures, along with economic and social criteria, also takes into account the criterion of gender equality, enables more effective use of total available human resources, by which it directly contributes to economic effectiveness of the public sector, which also proves the basic hypothesis of the thesis.

IZJAVA

kojom ja, Ana Marija Sikirić, broj indeksa: 81/11 doktorandica Ekonomskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, kao autorica doktorske disertacije s naslovom: RODNA PERSPEKTIVA PRORAČUNSKOG PROCESA.

1. Izjavljujem da sam doktorsku disertaciju izradila samostalno pod mentorstvom izv. prof. dr. sc. Davora Vašičeka i komentorstvom izv. prof. dr. sc. Saše Drezgića.

U radu sam primijenila metodologiju znanstvenoistraživačkog rada i koristila literaturu koja je navedena na kraju rada. Tuđe spoznaje, stavove, zaključke, teorije i zakonitosti koje sam izravno ili parafrazirajući navela u radu citirala sam i povezala s korištenim bibliografskim jedinicama sukladno odredbama Pravilnika o izradi i opremanju doktorskih radova Sveučilišta u Rijeci, Ekonomskog fakulteta u Rijeci. Rad je pisan u duhu hrvatskog jezika.

2. Dajem odobrenje da se, bez naknade, trajno pohrani moj rad u javno dostupnom digitalnom repozitoriju ustanove i Sveučilišta te u javnoj internetskoj bazi radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, sukladno obvezi iz odredbe članka 83. stavka 11. Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju (NN 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15).

Potvrđujem da je za pohranu dostavljena završna verzija obranjene i dovršene doktorske disertacije. Ovom izjavom, kao autorica dajem odobrenje i da se moj rad, bez naknade, trajno javno objavi i besplatno učini dostupnim studentima i djelatnicima ustanove.

Ana Marija Sikirić

U Rijeci, 6. veljače 2017.